ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ

(ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ)

ਗਿ. ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ
(ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ)

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਜੈਸੋ ਗੁਰਿ ਉਪਦੇਸਿਆ, ਮੈ ਤੈਸੋ ਕਹਿਆ ਪੁਕਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ, ਕਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਹੋਇ ਉਧਾਰੁ ॥
[ਪੰਨਾ ੨੧੪

ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ

ਦਰਸ਼ਨ-ਨਿਰਣੈ

(ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਸ਼ੁੱਧ-ਉਚਾਰਨ, ਬਿਸਰਾਮ-ਸੇਧਾਂ, ੭੩ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਨਿਰਣੈ ਆਦਿ)

ਟੀਕਾਕਾਰ
ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ
(ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ)
ਸਾਬਕਾ ਫ਼ੈਲੋ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

Asa Ki War
Nirney Steek
by
Giaini Harbans Singh

(ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਵਾਧਿਆਂ ਵਾਲਾ ਨਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ੨੦੦੫)

ਭੇਟਾ 125/-

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
17ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ, ਪਟਿਆਲਾ।

Printed in India

ਕੰਪਿਊਟਰ ਕੰਪੋਜ਼ਿੰਗ
ਸ. ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਛਾਪਕ
ਸਰਤਾਜ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ; ਜਲੰਧਰ

ਸਮਰਪਣ

ਹਰਿ ਜਨ ਊਤਮ ਊਤਮ ਬਾਣੀ,
ਮੁਖਿ ਬੋਲਹਿ ਪਰਉਪਕਾਰੇ ॥
ਜੋ ਜਨ ਸੁਣੈ ਸਰਧਾ ਭਗਤਿ ਸੇਤੀ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਹਰਿ ਨਿਸਤਾਰੇ ॥
[ਗੂਜਰੀ ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੪੯੩]

ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ

ਓਹਨਾਂ ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ
ਅਤੇ
ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ
ਜੋ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ
'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ
ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਕੇ ਆਪਣੀ
ਜੀਵਨ-ਯਾਤਰਾ ਸਫਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਹ.ਸ.)

ਤਤਕਰਾ

*(ਸ) ਸਲੋਕ ਦਾ ਅਤੇ (ਪ) ਪਉੜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਚਉਥਾ ਸੰਸਕਰਣ

'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਨ-ਨਿਰਣੈ' ਪੁਸਤਕ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰਾਂ (ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰਵਾਨਾਂ, ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘਾਂ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਦੀ ਤੀਜੀ ਛਾਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਲਈ ਕਈ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ''ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ'' ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਸਦਕਾ ਸਟੀਕ-ਸੇਵਾ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧੂਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿਠਣ ਲਈ ਉਦਮਸ਼ੀਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕ-ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਵਾਰ' ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਜੋਰ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਨਿਖਾਰਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਾਰਾਂ ਵਲ ਖਿਚਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪਖ ਨੂੰ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ, ਹੁਕਮ, ਕੁਦਰਤਿ, ਰਬੀ-ਭੈ, ਵਿਸਮਾਦ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਉ, ਨਿਆਉਂ, ਵਡਿਆਈ, ਸੇਵਾ, ਸੰਤੋਖ, ਚਾਕਰ ਤੇ ਚਾਕਰੀ, ਆਸ਼ਕ ਤੇ ਆਸ਼ਕੀ ਆਦਿ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹਉਮੈ, ਕੂੜ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਜਕੜ, ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆਂ ਦਾ ਮੋਹ, ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਪੱਥਰ-ਪੂਜਾ, ਤੀਰਥ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸੂਤਕ-ਪਾਤਕ, ਸ਼ਰਾਧ ਆਦਿ ਕਈ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸੇਧ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਆਪੀਨੈ ਆਪਿ ਸਾਜਿਓ, ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ''ਵਡੇ ਕੀਆ ਵਡਿਆਈਆ, ਕਿਛੁ ਕਹਣਾ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਇ'' ਵਾਲੀ ਇਹ ਵਾਰ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਚਾਉ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਜਗਿਆਸੂ ਹੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੇ ਕੀ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੋਲਾਤਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੧੦

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸਰਾ

ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਰਣੈ ਭਵਨ, ੯-੧੧-੨੦੦੫

ਪਟਿਆਲਾ।

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 'ਜਪੁ ਨਿਰਣੈ' ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਹੱਥ-ਵਿਚਲੀ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਦੇਣ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਧੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। 'ਜਪੁਜੀ' ਅਤੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ, ਹਰ ਗੁਰਸਿਖ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੁਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਨੁਕਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਾਣੀਆਂ ਭਗਤੀ-ਭਾਵਨਾ ਪੂਰਤ ਕਾਵਿ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਉਤੇ ਉਚਿਆਂ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਜਿਸ ਲਗਨ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਹੱਥ-ਵਿਚਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:-

(੧) ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਸਰਾਮ, ਪਦ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। (੨) ਉਚਾਰਨ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਹਨ। (੩) ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ ਦਿਤੇ ਹਨ। (੪) ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਆਮ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਕੇਵਲ ਅਰਥ ਅਤੇ ਭਾਵਾਰਥ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਠ-ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਾਠ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਦੂਜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣੈ ਦੇਣ ਲਗਿਆਂ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਟੀਕਿਆਂ ਅਥਵਾ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੜਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਠੀਕ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਖੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਇਕ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇਣ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਕਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਟੂਕਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ-ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 'ਜਪੁਜੀ' ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ 'ਭੈ', 'ਹਉ', 'ਵਿਸਮਾਦ' ਅਤੇ 'ਕੂੜ'। 'ਸਚੁ' ਤੇ 'ਕੁਦਰਤਿ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੇਵਲ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੂਹਜ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਾਠਕ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਕਾਮਨਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਅਤੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦਾ ਲਾਹਾ ਖੱਟਣ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ

੨੩-੨-੧੯੭੧

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ

(ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸੰਦੇਸ਼)

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਪਿੰਡ ਰਾਇ ਭੋਇੰ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਅਜ ਕਲ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ) ਵਿੱਚ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩, (੨੦ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਮੁਤਾਬਕ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਨੂੰ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ (ਕਲਿਆਨ ਚੰਦ ਬੇਦੀ) ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਲ-ਅਵਸਥਾ ਲੀਲਾ-ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਪਾਸ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਿਜ ਲਾਲ ਪਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਦਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੌਲਵੀ ਕੁੱਤਬਦੀਨ ਅਤੇ ਸਈਅਦ ਹਸਨ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਤਮਿਕ ਸੂਝ ਨਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਮੂਰਖ' ਆਖਿਆ । ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਪਾਂਧੇ ਨੇ ਪੱਟੀ (ਮੁਹਾਰਨੀ) ਤਖ਼ਤੀ ਉਤੇ ਲਿੱਖ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਝੂਠੀ ਪੱਟੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੱਟੀ ਆਪ ਲਿਖੀ । ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ

---

*ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਦਿਹਾੜਾ, ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੧੫ ਵਾਲੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹਿੰਦਾਲੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਿੰਦਾਲੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਲਤੀ ਖਾਧੀ ਹੋਵੇ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਜਨਮ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਦਿਹਾੜਾ ਕੱਤਕ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਉਮਰ ੭੦ ਸਾਲ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਸਤ ਦਿਨ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਕੜੇ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਨੂੰ ਹੋਇਆ । ਏਦਾਂ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਣ ਪਰ ਆਤਮ-ਦਰਸੀ ਗੁਰਮੁਖ 'ਕਤਿਕ' ਜਾਂ 'ਵੈਸਾਖ' ਦੇ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਉਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਗੁਰੂ' ਨਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਨਾ ਮਰਦਾ ਹੈ:–

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਸਦਾ ਸਦਾ, ਨਾ ਆਵੈ ਨਾ ਜਾਇ ॥
ਓਹੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪੁਰਖੁ ਹੈ, ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੫੯

ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਦੀ ਚਲੀ ਹੋਈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪਾਣ ਲਈ ਪੰਡਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੜੇ ਸਾਦੇ ਪਰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ:-

ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ, ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥
ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ, ਹਈ ਤ ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੧

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਰ ਗਈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੁ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਖੁੱਭ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮਾਇਆ ਖੋਟੀ ਰਾਸ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਭੁੱਖੇ-ਭਾਣੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਇਆ ਆ ਗਈ। ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਜਿਤਨੇ ਰੁਪਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਨ ਤੇ ਬਸਤਰ ਆਦਿ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਕਰਕੇ ਘਰ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਜਦ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਦ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਬੜਾ ਖੇਦ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਨ ਦੀ ਤੜਪ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਛਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵੈਦ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਵੈਦ ਨੇ ਨਬਜ਼ ਵੇਖੀ, ਪਰ ਉਸ ਭੋਲੇ ਵੈਦ ਨੂੰ ਅਨੋਖੀ-ਪੀੜਾ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਸਮਝ ਕਿਥੋਂ ਲਗਣੀ ਸੀ:-

ਵੈਦ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ, ਪਕੜਿ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ ॥
ਭੋਲਾ ਵੈਦੁ ਨ ਜਾਣਈ, ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਮਾਹਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੭੯

ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ, ਮੱਝਾਂ ਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਖੇਤੀ ਦਾ ਹਰਾ ਹੋਣਾ, ਸਰਪ ਨੇ ਛਾਇਆ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਕੌਤਕ ਵਰਤੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮਾਇਆ-ਵਿਰੋਧੀ ਰੁੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਪਾਸ

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੰਮਤ ੧੫੪੧ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਣਵਈਏ ਜੈ ਰਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਦੌਲਤਖ਼ਾਨ ਲੋਧੀ ਦੇ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ (ਰਬਾਬੀ) ਨੂੰ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਉਥੇ ਤੱਕੜੀ ਦੀ ਧਾਰਨ ਤੋਲਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ''ਤੇਰਾ ਤੇਰਾ'' ਦਾ ਜਾਪ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ। ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਸ ਸਾਲ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਖਿਆ:--

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ, ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥
ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ, ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥[ਪੰਨ੍ਹਾ ੧੫

ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਤੇ ਲਗ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ੨੪ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੂਲ ਚੰਦ ਖਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਸੁਲਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ 'ਸੂਤਕ' ਦੇ ਭਰਮ ਦਾ ਜਾਲ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਭਰਮ ਨੂੰ ਕਢਿਆ ਅਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:-

ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ, ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਭਾਣੈ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥
ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰੁ ਹੈ, ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ, ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ ॥[ਪੰਨਾ ੪੭੨

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਕੌਤਕ ਕੀਤੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਵੇਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ 'ਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਆਖਣ ਲਗੇ:-

''ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ''

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੂਤ ਚਮੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਕੁਝ ਆਖੇ ਕੋਈ ਕੁਝ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਕੋਈ ਆਖੈ ਭੂਤਨਾ, ਕੋ ਕਹੈ ਬੇਤਾਲਾ ॥
ਕੋਈ ਆਖੈ ਆਦਮੀ, ਨਾਨਕੁ ਵੇਚਾਰਾ ॥

ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਚਿਆ ਅਤੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਤਾ

ਜਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਦਾ ਚੱਕਰ ਫਿਰਾਉਣ ਲਈ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲਖਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਟਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜਿਥੇ ਗਏ ਤੇ ਜੋ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਆਖੀਆਂ, ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਤਕਾਂ ਦਾ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਜਪਣ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛੱਕਣ ਅਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ 'ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਅੰਗ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਈ ਹੇਠ ਅੰਕਿਤ ਹਨ:-

੧. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਚੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ।

੨. ਸਾਰੇ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਰਬੀ-ਹੁਕਮ ਹੈ। ਕੂੜਿਆਰ ਤੋਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ 'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ' ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣੇ ਜਰੂਰੀ ਹਨ।

੩. ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਤੁਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਤੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੪. ਸੱਚ ਤੋਂ ਉਚਾ ਕੋਈ ਆਚਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੫. ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਹੈ।

੬. ਆਤਮਿਕ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੭. ਮੋਹ-ਮਾਇਆ, ਭੈ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਭਰਮ ਦਾ ਮੂਲ 'ਹਉਮੈ' ਹੈ, ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਤੇ ਅਰਾਧਨਾ ਹੀ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਹੈ।

੮. ਨਾਮ ਅਤੇ ਸੰਗਤੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

੯. ਬੇ-ਦੀਨਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖਾਨ ਪਾਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਹੈ।

੧੦. ਸਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਿਧੀ ਕੂੜ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਹੈ।

੧੧. ਜੀਵ ਜੋ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਓਹੀ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੨. ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣਾ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

੧੩. ਸੁਖ ਦੁਖ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੧੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਅਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੫. ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪਰਸਿਆਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੬. ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾਤਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਭਿਖਾਰੀ ਹੈ।

੧੭. ਕੰਤੁ ਇਕੋ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੰਤੀਆਂ ਹਨ।

੧੮. ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਖਸਮ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ।

੧੯. ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸਿਜਦਾ (ਭਾਵ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ) ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ।

੨੦. ਕਰਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

੨੧. ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੨੨. ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਖਾਣ, ਪਹਿਨਣ, ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸੌਣ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੱਕਾ ਵਿਚ ਹਾਜੀਆਂ ਤੇ ਕਾਜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ ਕੀਤੀ। ਕੇਵਲ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਜਲਵਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਨਿਰਜਿੰਦ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸਦਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ 'ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ' ਅਥਵਾ ''ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ... '' ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ:-

(੧) ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ (੨) ਪੱਟੀ (੩) ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ (੪) ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ (੫) ਓਅੰਕਾਰ (੬) ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ (੭) ਅਲਾਹਣੀਆਂ ਆਦਿ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅਰਸ਼ੀ-ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ।

ਅੰਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਰੀਝ ਕੇ ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸੌਂਪੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵਿਚ ਉਸੇ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਆਪ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ) ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਪ ਜੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ੭੦ ਵਰ੍ਹੇ, ੫ ਮਹੀਨੇ, ੭ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ ਅਸੂ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੫੯੬) ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਪੂਰੀ ਆਸਾ ਜੀ

ਆਸਾ ਕਰਤਾ ਜਗੁ ਮੂਆ, ਆਸਾ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਆਸਾ ਪੂਰੀਆ, ਸਚੇ ਸਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥[ਪੰਨਾ ੫੧੭

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਸਾ ਦਾ ਵਾਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਸ ਆਸ ਵਿਚ ਭੇਦ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਸਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗਾਲਣ ਵਾਲੀ ਪਰ 'ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੀ ਆਸਾ' ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਤਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਸਾ ਤੋਂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭੈ, ਭਰਮ-ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਅਸਰ ਘਟਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ' ਛੁਟਕੀ ਹਉਮੈ ਸੋਰੋ' ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਉਲਾਰ ਨਾਮ-ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਵਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਤੁ, ਸੰਤੋਖੁ, ਦਇਆ, ਧਰਮੁ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ''ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਕਾ ਆਹਰੋ, ਹਰਿ ਦੇਹੁ ਨਾਨਕ ਕੇ ਮੀਤ'' ਵਾਲੀ ਮੰਗ ਨਾਲ ਨਾਮ ਦਾ ਰੰਗ ਸਵਾਇਆ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿਕ ਤੇ ਬਿਹਬਲਤਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਇਕ ਅਨੂਠੀ ਹੂਕ ਉਠਦੀ ਹੈ:-

੧. ਮੂ ਥੀਆਊ ਸੇਜ, ਨੈਣਾ ਪਿਰੀ ਵਿਛਾਵਣਾ ॥
ਜੇ ਡੇਖੈ ਹਿਕ ਵਾਰ, ਤਾ ਸੁਖ ਕੀਮਾਹੂ ਬਾਹਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੮
੨. ਮੂ ਥੀਆਊ ਤਖਤੁ, ਪਿਰੀ ਮਹਿੰਜੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥
ਪਾਵ ਮਿਲਾਵੇ ਕੋਲਿ, ਕਵਲ ਜਿਵੈ ਬਿਗਸਾਵਦੋ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੮

ਅਜਿਹੀ ਤਾਲਾ-ਬੇਲੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਹਾਵੇ ਲੈਂਦਾ, ਡਸਕੋਰੇ ਭਰਦਾ, ਹੰਝੂ ਵਹਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਉਂ ਆਖਦਾ ਹੈ:-

ਮੋਹਨ, ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ ਹਾਵੈ, ਹਾਰ ਕਜਰ ਬਸਤ੍ਰ ਅਭਰਨ ਕੀਨੇ ॥
ਉਡੀਨੀ ਉਡੀਨੀ ਉਡੀਨੀ, ਕਬ ਘਰਿ ਆਵੈ ਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੩੦

ਅਜਿਹੀ ਆਸਾ ਰਖਕੇ ਸਾਈਂ ਵੱਲ ਨੀਝ ਲਾਈ ਰਖਣੀ ਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਹੋਣਾ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਆਸਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਿਠੜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਿਤਨੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ:-

'ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਾ ! ਨਜ਼ਰ ਕਰਤਾਰ ਉਪਰ ਰਖੀਦੀ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਸੰਤੋਖ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।

[ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮਸਾਖੀ

ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵੱਲ ਤਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਤਕਾਂ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਸਮ

ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਦਰਿ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਰ 'ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਲਘਾਏ ਪਾਰਿ' ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰਦੀ ਹੈ, ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨੰ ਮਾਰਗ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ-ਦਾਤੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ੨੨ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਨਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸੰਗਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਨਵੇਕਲਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਾੜੀਆਂ ਪਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਜੀਵਨ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮਰਯਾਦਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਓਹੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਦਸ ਲੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਦੋਂ ਵੀ 'ਵਡੇ ਕੀਆ ਵਡਿਆਈਆ' ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਸਿਦਕੀ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਚੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਅਤਿ ਹੀ ਰਣ ਮਹਿ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰਉ' ਵਾਲੀ ਆਸਾ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਤੋਂ ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਨਾਨਕ-ਪੰਥ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਇਆ। ਜ਼ਾਲਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਬੋਲ ਬਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ ੧੭੪੧ ਨੂੰ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੰਜਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਚ ਕਰਾਇਆ, ਸੰਨ ੧੭੬੨ ਵਿਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਢਾਹਿਆ, ੩ ਜੂਨ, ੧੯੮੪ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 'ਨੀਲਾ ਤਾਰਾ' ਅਤੇ ੯ ਮਈ ੧੯੮੮ ਨੂੰ 'ਕਾਲੀ ਗਰਜ' ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਵਾਇਆ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਵਹਾਇਆ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤੀ ਸਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਵੰਚਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦਰਦਨਾਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕੀਰਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਾਈ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਬੁਝਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਅਨੂਪਮ ਧੁਨਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਛੰਤਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ

'ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ਛੰਤ ਘਰ ੪' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਚਾਰ ਚਾਰ ਛੱਕਿਆਂ ਦੇ ੬ ਛੰਤ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੰਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੨੪ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਬਾਣੀ ਵੀ ੨੪ ਪਉੜੀਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛੰਤ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਕਿਸ ਨੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ? ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ? ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਛੰਤ ਪੰਨਾ ੪੪੮-੫੧ ਤੇ ਦਰਜ ਹਨ ਅਤੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਪੰਨਾ ੪੬੨-੭੫ ਉਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸੁਮੇਲ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ, ਇਸ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਣੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਭਾ. ਸ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (੧੯੬੦, ਦੂਜੀ ਵੇਰ - ਅਕਸੀ ਸੰਸਕਰਣ) ਦੇ ਪੰਨਾ ੬੯ ਉਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਸਾ ਜਿਥੇ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦੀ ਇਕ ਦੇਸ਼ (ਦੇਸ਼ੀਯ) ਰਾਗਿਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਲਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੪ ਵਾਲੇ ਛੰਤਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਰੀਤੀ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਗਾਇਣ ਦੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ੨੪ ਛੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ੨੪ ਪਉੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਨਿੱਤ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

''ਗਾਂਇ ਰਬਾਬੀ ਆਸਾ ਵਾਰ'' [ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂ.

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ੧੬੩੮ ਭਾਦਰੋ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਅ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਗਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਉਂਪ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੇਵਲ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ''ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀਓ ! ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਰਬਾਬੀ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਧੁਰੋਂ ਆਈ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁੜਨ ਦਾ ਜੋ ਪਰਚਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇ।'' ਸੋ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਚੀ ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਪਿਤਾ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ੨੪ ਛੰਤ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਲਗੇ ਸਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਛੰਤ ਗਾਇਨ ਦੀ ਸੁਚਾਰੂ ਰਹੁਰੀਤ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਰਹੁਰੀਤੀ ਕਾਇਮ ਹੈ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਛੰਤ ਤੇ ਸਲੋਕ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਗਾਇਨ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਟਿੱਕ ਕੇ ਸਹਜੇ ਗਾਇਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

ਸਹਜੇ ਗਾਵਿਆ ਥਾਇ ਪਵੈ, ਬਿਨੁ ਸਹਜੇ ਕਥਨੀ ਬਾਦਿ॥[ਪੰਨਾ ੬੮

ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਵਤ ਹੈ ਪਰ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜੀ ਦਾ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਆਰ (ਲਗਾਉ) ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਹੈ ਪਰ ਸਮਾਜ ਫਿਰ ਵੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਿਉਂ?। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਂਭਿਆ, ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੌਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰਚਿਤ ਛੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਭਾਵੇਂ ਬੜੀ ਰਸਦਾਇਕ ਤੇ ਸਰਲ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ ਉਚਾਰਨ, ਪਦ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਭੈ ਕਾਰਨ ੨੪ ਛੰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕੋ ਥਾਂ ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ, ਪਾਠਕ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨਗੇ।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ਛੰਤ ਘਰੁ ੪ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਿੰਨੇ ਲੋਇਣਾ, ਮਨੁ ਪ੍ਰੇਮਿ ਰਤੰਨਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਮਨੁ ਰਾਮਿ ਕਸਵਟੀ ਲਾਇਆ ਕੰਚਨੁ ਸੋਵਿੰਨਾ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿਆ, ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੋ ਭਿੰਨਾ ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਮੁਸਕਿ ਝਕੋਲਿਆ, ਸਭੁ ਜਨਮੁ ਧਨੁ ਧੰਨਾ ॥ ੧ ॥

ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ਮਨੁ ਮਾਰਿਆ, ਅਣੀਆਲੇ ਅਣੀਆ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਜਿਸੁ ਲਾਗੀ ਪੀਰ ਪਿਰੰਮ ਕੀ, ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਰੀਆ ॥ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸੋ ਆਖੀਐ, ਮਰਿ ਜੀਵੈ ਮਰੀਆ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲਿ ਹਰਿ, ਜਗੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰੀਆ ॥੨ ॥

ਹਮ ਮੂਰਖ ਮੁਗਧ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਮਿਲੁ ਗੋਵਿੰਦ ਰੰਗਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਹਰਿ ਪਾਇਆ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਇਕ ਮੰਗਾ ॥ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਬਦਿ ਵਿਗਾਸਿਆ, ਜਪਿ ਅਨਤ ਤਰੰਗਾ ॥ ਮਿਲਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਹਰਿ ਪਾਇਆ, ਨਾਨਕ ਸਤਸੰਗਾ ॥ ੩ ॥

ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਸੁਣਿ ਬੇਨਤੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਹਰਿ ਰਾਇਆ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਹਉ ਮਾਗਉ ਸਰਣਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੀ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਮੁਖਿ ਪਾਇਆ ॥ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹਰਿ ਬਿਰਦੁ ਹੈ, ਹਰਿ ਲਾਜ ਰਖਾਇਆ ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਤਰਾਇਆ ॥੪॥੮॥੧੫॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਹਉਂ, ਮਾਂਗਉਂ ।

ਫੁਟਕਲ : 'ਮਨੁ-ਤਨੋ' ਨੂੰ 'ਮਨੁ-ਤਨੁ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਲੋਇਣਾ=ਅੱਖਾਂ। ਰਤੰਨਾ=ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ। ਰਾਮ ਰਾਜੇ=ਹੇ ਭਾਈ! (ਛੰਦ ਦੀ ਟੇਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ 'ਰਾਮ ਰਾਜੇ' ਛੰਦ ਦੀ ਹਰੇਕ ਪੰਕਤੀ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਹੱਟ ਗਈ। ਇੰਜ ਅੱਜ ਕਲ 'ਰਾਮ ਰਾਜੇ' ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਛੰਦ ਦੀ ਅੱਧੀ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੰਕਤੀ ਦੁਹਰਾਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਇਨ

ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਿ=ਰਾਮ ਨੇ। ਕੰਚਨੁ=ਸੋਨਾ। ਸੋਵਿੰਨਾ=ਬਾਰਾ ਵੰਨ੍ਹੀ ਦੇ ਸੋਨੇ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਖ਼ਰਾ। ਗੁਰਮੁਖਿ=ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ। ਚਲੂਲਿਆ= ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲਾ। ਮੁਸਕਿ=ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ। ਝਕੋਲਿਆ=ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਿਲਾਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਧਾਣੀ ਨਾਲ ਲੱਸੀ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਖਿਲਰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋਣਾ। ਅਣੀਆਲੇ=ਅਣੀਆਂ (ਨੋਕਾਂ) ਵਾਲੇ ਤਿੱਖੇ। ਅਣੀਆ=ਤੀਰ। ਜਰੀਆ= ਜਰੀ (ਸਹਾਰੀ) ਹੈ। ਦੁਤਰੁ=ਜਿਸ ਦਾ ਤਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ। ਮੁਗਧ= ਬੇ-ਸਮਝ। ਵਿਗਾਸਿਆ=ਖਿੜਿਆ। ਅਨਤ ਤਰੰਗਾ=ਅਨੰਤ ਤਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ (ਨਾਮ)।

ਅਰਥ : ਹੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ! ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਿਜ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਮੇਰਾ) ਮਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ (ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ) ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਘਸਾਇਆ (ਪਰਖਿਆ) ਹੈ (ਅਤੇ ਇਹ) ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਖਰਾ (ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਵਾਲਾ) ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। (ਮੇਰਾ ਮਨ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਪ੍ਰੇਮ) ਰੰਗ ਵਿਚ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਦਿਲੋਂ ਭਿੱਜ (ਪਸੀਜ) ਗਿਆ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਨਾਮ ਰੂਪੀ) ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।੧।

ਹਰੀ ਦੇ ਮਿਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਪ੍ਰੇਮ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਤਿਖੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ (ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ) ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪੀੜਾ ਲਗੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸਨੇ) ਸਹਾਰੀ ਹੈ। ਉਹ (ਜਗਿਆਸੂ ਹੀ) ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ (ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ) ਮਰ ਕੇ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਜੀਵਤ-ਭਾਵ ਤੋਂ) ਮਰਨ ਵਾਲਾ (ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ ! (ਮੈਨੂੰ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਿਲਾ ਦਿਓ, (ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ) ਔਖੇ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰ ਸਕਾਂ।੨।

ਹੇ ਰੰਗੀਲੇ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਮੂਰਖ ਬੇਸਮਝ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੋ। ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਅਸਾਂ) ਹਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੋ ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ (ਦਾਨ) ਮੰਗਿਆ ਹੈ। ਅਨੰਤ ਤਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ (ਨਾਮ) ਜਪ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਖਿੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ) ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਤੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।੩।

ਹੇ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! ਹਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ! (ਮੇਰੀ) ਬੇਨਤੀ ਸੁਣੋ। ਹੇ ਹਰੀ ! ਮੈਂ (ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸੋਂ) ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ, (ਮੇਰੇ) ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹਰੀ ਹਰੀ (ਭਾਵ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ) ਪਾਓ। ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ ! ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ

ਪਿਆਰਨਾ (ਤੁਹਾਡਾ) ਬਿਰਦ (ਸੁਭਾਅ) ਹੈ। ਹੇ ਹਰੀ ! (ਤੁਸੀਂ ਦਾਸਾਂ ਦੀ) ਲਜਿਆ (ਇਜ਼ਤ) ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਹੋ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਪ ਜੀ ਦੀ) ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੈ, (ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ) ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ (ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਤਾਰ ਲਵੋ ।੪।੮।੧੫।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਢੂੰਢਿ ਢੂਢੇਦਿਆ, ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਲਧਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਕੋਟ ਗੜ, ਵਿਚਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਿਧਾ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹੀਰਾ ਰਤਨੁ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਵਿਧਾ ॥ ਧੁਰਿ ਭਾਗ ਵਡੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ, ਨਾਨਕ ਰਸਿ ਗੁਧਾ ॥੧॥

ਪੰਥੁ ਦਸਾਵਾ ਨਿਤ ਖੜੀ, ਮੁੰਧ ਜੋਬਨਿ ਬਾਲੀ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਚੇਤਾਇ ਗੁਰ, ਹਰਿ ਮਾਰਗਿ ਚਾਲੀ ॥ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਬਿਖੁ ਜਾਲੀ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲਿ ਹਰਿ, ਹਰਿ ਮਿਲਿਆ ਬਨਵਾਲੀ ॥੨॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਆਇ ਮਿਲੁ, ਮੈ ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਬਹੁਤੁ ਬੈਰਾਗਿਆ, ਹਰਿ ਨੈਣ ਰਸਿ ਭਿਨੇ ॥ ਮੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪਿਆਰਾ ਦਸਿ ਗੁਰੁ, ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਮਨੁ ਮੰਨੇ ॥ ਹਉ ਮੂਰਖੁ ਕਾਰੈ ਲਾਈਆ, ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਮੇ ॥੩॥

ਗੁਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਿੰਨੀ ਦੇਹੁਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬੁਰਕੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਜਿਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨਿ ਭਾਈਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਿ ਛਕਿ ਛਕੇ ॥ ਗੁਰ ਤੁਠੈ ਹਰਿ ਪਾਇਆ, ਚੂਕੇ ਧਕ ਧਕੇ ॥ ਹਰਿ ਜਨੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹੋਇਆ, ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਇਕੇ ॥੪॥੯॥੧੬॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਢੂਢੇਂਦਿਆਂ, ਕਾਇਆਂ, ਦਸਾਵਾਂ, ਚਾਲੀਂ, ਜਾਲੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਗੁਰਮੁਖਿ=ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ। ਕੋਟ=ਕਿਲ੍ਹਾ, ਜਿਸ ਦੁਆਲੇ ਨਿਰੀ ਫਸੀਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੜ=ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਖਾਈ ਹੋਵੇ। ਸਿਧਾ=ਸਿੱਧ, ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਵਿਧਾ=ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ। ਗੁਧਾ=ਗੁੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ। ਪੰਥੁ=ਰਸਤਾ। ਦਸਾਵਾ=ਪੁਛਦੀ ਹਾਂ। ਮੁੰਧ=ਇਸਤਰੀ। ਬਾਲੀ=ਬਾਲੜੀ, ਬਾਲ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੀ। ਬਨਵਾਲੀ=ਬਨ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਵਿਛੁੰਨੇ=ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ। ਲਾਈਆ=ਲਾਇਆ। ਦੇਹੁਰੀ=ਦੇਹੀ। ਬੁਰਕੇ=(ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਸਿੰਚਣਾ, ਛੱਟੇ ਮਾਰਨੇ।

ਅਰਥ : ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਲਭਦਿਆਂ ਲਭਦਿਆਂ (ਮੈਨੂੰ) ਹਰੀ ਮਿੱਤਰ ਲਭ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੰਚਨਵੰਨੀ ਦੇਹੀ (ਮਾਨੋ) ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਹੀ ਹੀਰਾ ਤੇ ਹਰੀ ਹੀ ਰਤਨ ਹੈ, (ਜਿਸ ਨੇ) ਮੇਰਾ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਵਿੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਧੁਰੋਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹਰੀ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ (ਮੇਰਾ ਮਨ ਹਰੀ ਨਾਮ) ਰਸ ਵਿੱਚ ਗੁੱਧਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ)।੧।

(ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! ਮੈਂ) ਤੁਛ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੀ ਜੁਆਨ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਤੇਰੇ ਸਚਖੰਡ ਦਾ) ਰਸਤਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੁਛਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! (ਮੈਨੂੰ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਚੇਤੇ ਕਰਾਉ (ਤਾਂ ਜੁ ਮੈਂ) ਹਰੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਚਲਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਤੇਰਾ) ਨਾਮ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ, (ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ, ਮੈਂ) ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਾੜਾਂ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਵੋ) ਕਿਉਂਕਿ ਤੈਂ ਹਰੀ ਬਨਵਾਲੀ ਨੂੰ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ) ਮਿਲਿਆ (ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)।੨।

ਹੇ ਪਿਆਰੇ (ਹਰੀ!) ਮੈਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਆ ਮਿਲ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਹਿਰਦਾ ਬਹੁਤ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਮੇਰੇ) ਨੇਤਰ (ਤੈਂ) ਹਰੀ ਰਸ ਵਿਚ ਭਿੰਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ! (ਮੈਨੂੰ) ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਦਸੋ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ (ਮੇਰਾ) ਮਨ (ਤੈਂ) ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਤੀਜ ਜਾਵੇ (ਭਾਵ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਵੇ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਹਰੀ! ਮੈਂ ਮੂਰਖ (ਨੂੰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ) ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ)।੩।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਨਾਮ-ਰਸ) ਨਾਲ ਭਿੱਜੀ ਹੋਈ ਦੇਹੀ (ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਤਾਈਂ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਬਾਣੀ) ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਉਂਦੀ) ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ ਲਗੀ ਹੈ (ਉਹ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। (ਹਰੀ ਜਨਾਂ ਨੂੰ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਤੁੱਠਣ (ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ) ਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਧੋੜੇ (ਭੰਬਲ-ਭੂਸੇ) ਮੁਕ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹਰੀ ਹਰੀ (ਭਾਵ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ) ਹਰੀ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ (ਅਭੇਦ) ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।੪।੯।੧੬।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਹੈ, ਸਿਖ ਦੇਇ ਹਰਿ ਰਾਸੇ ॥ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਵਣਜਾਰਾ ਵਣਜੁ ਹੈ, ਗੁਰੁ

ਸਾਹੁ ਸਾਬਾਸੇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੁ ਤਿਨੀ ਪਾਇਆ, ਜਿਨੀ ਧੁਰਿ ਲਿਖਤੁ ਲਿਲਾਟਿ ਲਿਖਾਸੇ ॥੧॥

ਸਚੁ ਸਾਹੁ ਹਮਾਰਾ ਤੂੰ ਧਣੀ, ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਵਣਜਾਰਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਸਭ ਭਾਡੇ ਤੁਧੈ ਸਾਜਿਆ, ਵਿਚਿ ਵਸਤੁ ਹਰਿ ਥਾਰਾ ॥ ਜੋ ਪਾਵਹਿ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚਿ ਵਸਤੁ ਸਾ ਨਿਕਲੈ, ਕਿਆ ਕੋਈ ਕਰੇ ਵੇਚਾਰਾ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਹਰਿ ਬਖਸਿਆ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰਾ ॥੨॥

ਹਮ ਕਿਆ ਗੁਣ ਤੇਰੇ ਵਿਥਰਹ ਸੁਆਮੀ, ਤੂੰ ਅਪਰ ਅਪਾਰੋ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹਹ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ, ਏਹਾ ਆਸ ਆਧਾਰੋ ॥ ਹਮ ਮੂਰਖ ਕਿਛੂਅ ਨ ਜਾਣਹਾ, ਕਿਵ ਪਾਵਹ ਪਾਰੋ ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਹਰਿ ਦਾਸ ਪਨਿਹਾਰੋ ॥੩॥

ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਉ ਰਾਖਿ ਲੈ, ਹਮ ਸਰਣਿ ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਹਮ ਭੂਲਿ ਵਿਗਾੜਹ ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ, ਹਰਿ ਲਾਜ ਰਖਾਇ॥ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤੂੰ ਗੁਰੁ ਪਿਤਾ ਹੈ, ਦੇ ਮਤਿ ਸਮਝਾਇ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਦਾਸੁ ਹਰਿ ਕਾਂਢਿਆ, ਹਰਿ ਪੈਜ ਰਖਾਇ ॥੪॥੧੦॥੧੭॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਪਾਵਹਿਂ, ਵਿਥਰਹਂ, ਸਲਾਹਹਂ, ਜਾਣਹਾਂ, ਪਾਵਹਂ, ਜਿਉਂ, ਤਿਉਂ, ਵਿਗਾੜਹਂ, ਹੈਂ। **ਨੋਟ** : 'ਕਾਂਢਿਆ' ਨੂੰ 'ਕਾਢਿਆ' ਉਚਾਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਫੁਟਕਲ : 'ਸਾਹੁ' ਨੂੰ 'ਸ਼ਾਹੁ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ, 'ਸ਼ਾਹੋ' ਨਹੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਰਾਸੇ=ਰਾਸ, ਮੂੜੀ, ਪੂੰਜੀ। ਵਣਜਾਰਾ=ਵਾਪਾਰੀ। ਲਿਲਾਟਿ= ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਵੇਚਾਰਾ=ਵਿਚਾਰਾ, ਬੇਵਸ। ਵਿਥਰਹ=ਵਿਸਥਾਰ ਕਰੀਏ। ਅਪਰ ਅਪਾਰੋ=ਪਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਬੇਅੰਤ। ਪਾਰੋ=ਪਾਰ, ਅੰਤ। ਪਨਿਹਾਰੋ=ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਾਂਢਿਆ=ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ : ਹਰੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਪਰਮ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸ ਹੈ। ਗੁਰ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚਾ ਸ਼ਾਹ ਹੈ, (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਪਣੇ) ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ (ਭਗਤੀ) ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਨਾਮ ਰੂਪੀ) ਵਾਪਾਰ ਧੰਨ ਹੈ, ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੈ (ਜੋ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ)। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਗੁਰੂ (ਸ਼ਾਹ) ਉਨ੍ਹਾਂ

(ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ) ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਧੁਰੋਂ (ਰਬੀ ਦਰਗਾਹੋਂ) ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।੧।

(ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ !) ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਸੱਚਾ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਹੈਂ, (ਬਾਕੀ)(ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ (ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਵਪਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ (ਜੀਵ ਰੂਪ) ਭਾਂਡੇ ਤੁਸਾਂ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ! (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਵਿਚ (ਜੋਤਿ ਰੂਪ) ਵਸਤੂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ (ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ)। ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਵਸਤੂ (ਤੁਸੀਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ (ਵਸਤੂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, (ਸੋ, ਇਸ ਵਿਚ) ਕੋਈ (ਜੀਵ) ਵਿਚਾਰਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨੇ (ਆਪ) ਹਰੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ।੨।

(ਹੇ) ਸੁਆਮੀ! ਅਸੀਂ (ਜੀਵ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰੀਏ, ਤੁਸੀਂ ਅਪਰ-ਅਪਾਰ, (ਬੇਅੰਤ) ਹੋ। ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਰਿਨਾਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਹੋ ਹੀ ਸਾਡੀ ਆਸ ਹੈ ਤੇ (ਇਹੋ ਹੀ ਸਾਡਾ) ਆਧਾਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੂਰਖ (ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ) ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ (ਭਾਵ ਬੇਸਮਝ ਹਾਂ), ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਢੋਣ ਵਾਲਾ (ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ) ਹੈ।੩।

ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ (ਸਾਨੂੰ) ਰਖ ਲਵੋ ਭਾਵ ਬਚਾਅ ਲਵੋ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ! ਅਸੀਂ (ਤੁਹਾਡੀ) ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭੁੱਲਾਂ-ਚੁੱਕਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ (ਭਾਵ ਬੋਲ-ਵਿਗਾੜ ਹਾਂ), ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਦੀ ਲਾਜ ਰਖੋ। ਅਸੀਂ (ਤੁਹਾਡੇ) ਬੱਚੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ (ਸਾਡੇ) ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਹੋ (ਇਸ ਲਈ) ਮਤ ਦੇ ਕੇ (ਸਾਨੂੰ) ਸਮਝਾਉ। ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਦਾਸ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਰਨ ਪਏ ਦੀ) ਲਾਜ ਰਖੋ।੪।੧੦।੧੭।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਜਿਨ ਮਸਤਕਿ ਧੁਰਿ ਹਰਿ ਲਿਖਿਆ, ਤਿਨਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਕਟਿਆ, ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਘਟਿ ਬਲਿਆ ॥ ਹਰਿ ਲਧਾ ਰਤਨੁ ਪਦਾਰਥੋ ਫਿਰਿ ਬਹੁੜਿ ਨ ਚਲਿਆ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਆਰਾਧਿਆ, ਆਰਾਧਿ ਹਰਿ ਮਿਲਿਆ ॥੧॥

ਜਿਨੀ ਐਸਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਿਓ, ਸੇ ਕਾਹੇ ਜਗਿ ਆਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਇਹੁ ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ, ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਬਿਰਥਾ

ਸਭੁ ਜਾਏ ॥ ਹੁਣਿ ਵਤੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਬੀਜਿਓ, ਅਗੈ ਭੁਖਾ ਕਿਆ ਖਾਏ ॥ ਮਨਮੁਖਾ ਨੋ ਫਿਰਿ ਜਨਮੁ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਾਏ ॥੨॥

ਤੂੰ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੋ, ਸਭਿ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ, ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ ॥ ਜਿਨ੍ ਤੂੰ ਮੇਲਹਿ ਪਿਆਰੇ ਸੇ ਤੁਧੁ ਮਿਲਹਿ, ਜੋ ਹਰਿ ਮਨਿ ਭਾਏ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ, ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਤਰਾਏ ॥੩॥

ਕੋਈ ਗਾਵੈ ਰਾਗੀ ਨਾਦੀ ਬੇਦੀ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ਕਰਿ, ਨਹੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਭੀਜੈ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਜਿਨਾ ਅੰਤਰਿ ਕਪਟੁ ਵਿਕਾਰੁ ਹੈ, ਤਿਨਾ ਰੋਇ ਕਿਆ ਕੀਜੈ ॥ ਹਰਿ ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ, ਸਿਰਿ ਰੋਗ ਹਥੁ ਦੀਜੈ ॥ ਜਿਨਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧੁ ਹੈ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਹਰਿ ਲੀਜੈ ॥੪॥੧੧॥੧੮॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਮਨਮੁਖਾਂ, ਨਾਹੀਂ, ਚਲਹਿਂ, ਮੇਲਹਿਂ, ਮਿਲਹਿਂ, ਰਾਗੀਂ, ਨਾਦੀਂ, ਬੇਦੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ।

ਫੁਟਕਲ : 'ਪਦਾਰਥੋ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਦਾਰਥੋਂ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਘਟਿ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਬਲਿਆ=ਜਗ ਪਿਆ। ਪਦਾਰਥੋ= (ਨਾਮ) ਪਦਾਰਥ। ਬਹੁੜਿ=ਫਿਰ। ਦੁਲਭ=ਦੁਰਲਭ, ਜਿਸ ਦਾ ਲੱਭਣਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ। ਵਤੈ=ਵਤਰ ਵੇਲੇ, ਰੁਤ ਵਿਚ। ਉਪਾਏ=ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਭੀਜੈ=ਭਿੱਜਣਾ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਾ, ਸਿਰਿ=ਸਿਰ ਉਤੇ।

ਅਰਥ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਧੁਰੋਂ ਹਰੀ ਨੇ (ਲੇਖ) ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਅਗਿਆਨਤਾ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵਾ ਜਗ ਪਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ ਜੋਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ)। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਹਰੀ (ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾ) ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰਤਨ-ਪਦਾਰਥ ਲਭ ਪਿਆ ਹੈ, (ਜਿਹੜਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ) ਫਿਰ (ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ) ਨਾਮ ਅਰਾਧਣ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ।੧।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ (ਸੁੰਦਰ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਿਆ,

ਉਹ (ਮਨੁੱਖ) ਕਿਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ? ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬੜਾ ਔਖਾ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ) ਹੁਣ ਵਤਰ ਵੇਲੇ (ਨਾਮ ਬੀਜਣ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵੇਲੇ) ਹਰੀ ਨਾਮ ਰੂਪ ਬੀਜ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਬੀਜਿਆ (ਉਹ) ਭੁੱਖਾ ਮਨੁੱਖ ਅਗੇ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਕੀ ਖਾਵੇਗਾ? (ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਦੁੱਖ ਭੋਗੇਗਾ)। (ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ) ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਨਮ (ਗਰਭ ਜੋਨੀ) ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਨੂੰ (ਇਵੇਂ ਹੀ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ)।੨।

ਤੂੰ ਹਰੀ ਹੈਂ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਤੇਰਾ (ਹੀ) ਹੈ, ਸਾਰੇ (ਜੀਵ ਜੰਤੂ) ਤੇਰੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕੋਈ (ਸ਼ਕਤੀ) ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਮੇਲਦਾ ਹੈਂ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਹਰੀ ਜੀ ! ਜਿਹੜੇ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ)। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ) ਤਰਾ ਦਿੱਤੇ (ਭਾਵ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤੇ) ਹਨ।੩।

(ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੇਸ਼ਕ) ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ) ਰਾਗਾਂ, ਨਾਦਾਂ ਅਤੇ ਬੇਦਾਂ ਦੁਆਰਾ (ਹੋਰ) ਬਹੁਤ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨਾਲ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ) ਗਾਉਂਦਾ ਰਹੇ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਕਪਟ ਅਤੇ ਪਾਪ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਬਾਹਰਮੁਖੀ) ਰੋਣ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਹਰੀ (ਸਭ ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, (ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀ) ਹਰੇਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ) ਰੋਗ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ (ਤਾਂ ਲੁਕਿਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਕਪਟ ਤੇ ਪਾਪ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।੪।੧੨।੧੮।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਹਰਿ ਕਰਤਾ ਸਭ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ, ਸਿਰਿ ਰੋਗ ਹਥੁ ਦੀਜੈ ॥

ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਰਥ :

੧. ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰੋਗ (ਬੁਰਾਈ) ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੱਥ ਪਏ ਦੇਈਏ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਛਪਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਦਰਪਣ

੨. ਹੇ ਹਰੀ ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਰੋਗ ਵੱਡਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਗਯਾਨ ਰੋਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਰੂਪ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਫੜਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਵਿਚ ਗੰਜ ਦਾ ਰੋਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਲੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। [ਗਿ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

੩. ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੋਢੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ : ਨੰਬਰ ੧ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ। ਨੰਬਰ ੨ ਅੰਦਰ 'ਸਿਰਿ ਰੋਗ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰੋਗ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ 'ਰੋਗ' ਪਦ ਦਾ ਗਗਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੈ। 'ਹਥੁ' ਪਦ ਦੇ ਥੱਥੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹੱਥ ਵਿਚ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਲਗ-ਮਾਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਅਰਥ ਪਿਛੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਤੇ ਜਨ ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਜੇ ਬਾਹਰਹੁ ਭੁਲਿ ਚੁਕਿ ਬੋਲਦੇ, ਭੀ ਖਰੇ ਹਰਿ ਭਾਣੇ ॥ ਹਰਿ ਸੰਤਾ ਨੋ ਹੋਰੁ ਥਾਉ ਨਾਹੀ, ਹਰਿ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੇ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਦੀਬਾਣੁ ਹੈ, ਹਰਿ ਤਾਣੁ ਸਤਾਣੇ ॥੧॥

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਗੁਰਸਿਖੀ ਸੋ ਥਾਨੁ ਭਾਲਿਆ, ਲੈ ਧੂਰਿ ਮੁਖਿ ਲਾਵਾ ॥ ਗੁਰਸਿਖਾ ਕੀ ਘਾਲ ਥਾਇ ਪਈ, ਜਿਨ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਾ ॥ ਜਿਨ ਨਾਨਕੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਜਿਆ, ਤਿਨ ਹਰਿ ਪੂਜ ਕਰਾਵਾ ॥੨॥

ਗੁਰਸਿਖਾ ਮਨਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਹਰਿ ਤੇਰੀ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਕਰਿ ਸੇਵਹਿ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਭੁਖ ਜਾਇ ਲਹਿ ਮੇਰੀ ॥ ਗੁਰਸਿਖਾ ਕੀ ਭੁਖ ਸਭ ਗਈ, ਤਿਨ ਪਿਛੈ ਹੋਰ ਖਾਇ ਘਣੇਰੀ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਪੁੰਨੁ ਬੀਜਿਆ, ਫਿਰਿ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਹਰਿ ਪੁੰਨ ਕੇਰੀ ॥੩॥

ਗੁਰਸਿਖਾ ਮਨਿ ਵਾਧਾਈਆ, ਜਿਨ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਡਿਠਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਕੋਈ ਕਰਿ ਗਲ ਸੁਣਾਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੀ, ਸੋ ਲਗੈ ਗੁਰਸਿਖਾ ਮਨਿ ਮਿਠਾ ॥ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਗੁਰਸਿਖ ਪੈਨਾਈਅਹਿ,

ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਤੁਠਾ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹੋਇਆ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵੂਠਾ ॥੪॥੧੨॥੧੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਬਾਹਰਹੁਂ, ਥਾਉਂ, ਨਾਹੀਂ, ਗੁਰਸਿਖਾਂ, ਥਾਇਂ, ਸੇਵਹਿਂ, ਵਾਧਾਈਆਂ, ਪੈਨਾਈਅਹਿਂ।

ਫੁਟਕਲ : 'ਜਿਨ ਨਾਨਕੁ' ਨੂੰ 'ਜਨ ਨਾਨਕੁ' ਉਚਾਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਸੁਹਾਵਾ=ਸੋਹਣਾ, ਸੁਭਾਇਮਾਨ। ਲਾਵਾ=ਲਾਇਆ। ਮੇਰੀ= ਮੈਂ-ਮੇਰੀ। ਗਈ=ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਘਨੇਰੀ=ਘਣੀ, ਬਹੁਤੀ। ਕੇਰੀ=ਦੀ। ਪੈਨਾਈਅਹਿ= ਸਨਮਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵੂਠਾ=ਵੱਸਿਆ।

ਅਰਥ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ। ਉਹ ਸੇਵਕ ਸੁਚੱਜੇ ਅਤੇ ਸਿਆਣੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ (ਉਹ) ਬਾਹਰਮੁਖੀ (ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ) ਕੋਈ ਬਚਨ ਭੁਲ ਚੁਕ ਵਾਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ (ਉਹ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤਾਂ (ਪਿਆਰਿਆਂ) ਨੂੰ ਹਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ) ਹਰੀ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕੇਵਲ) ਨਾਮ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ) ਹਰੀ ਦੇ ਬਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਲਵਾਨ ਹਨ ।੧।

ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਸ ਥਾਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਸਥਾਨ (ਬਹੁਤ) ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ (ਢੂੰਢ ਕੇ) ਲਭ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ (ਉਥੋਂ ਦੀ) ਧੂੜੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਮਲਿਆ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੂਜਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਭੈ-ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ) ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰਸਿਖਾਂ) ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ (ਪਰਜਾ ਤੋਂ) ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।੨।

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ। ਹੇ ਹਰੀ ! ਹਰਿਨਾਮ ਦੀ ਤੇਰੀ (ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਉਹ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)। (ਪ੍ਰੀਤ) ਕਰਕੇ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੇਂਵਦੇ ਹਨ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ) ਭੁੱਖ ਤੇ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ (ਸਮੂਹ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ (ਹੋਰ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਭੋਜਨ) ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਦਾਸ (ਆਖਦਾ ਹੈ,

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ) ਹਰੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਰੂਪੀ ਪੁੰਨ ਦਾ (ਬੀਜ) ਬੀਜਿਆ ਹੈ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਮੁੜ ਕੇ ਹਰਿ (ਨਾਮ ਰੂਪੀ) ਪੁੰਨ ਦੇ (ਬੀਜ) ਦੀ ਥੋੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।੩।

(ਉਨ੍ਹਾਂ) ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ (ਖੇੜੇ) ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਡਿੱਠਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ)। (ਜਿਹੜਾ) ਕੋਈ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਹਰਿਨਾਮ ਦੀ ਗਲ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਮਨੁੱਖ) ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਬੜਾ) ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਉਹੀ) ਗੁਰਸਿਖ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਨਮਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਸਿਖ ਜਿਸ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈ (ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹ) ਹਰੀ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।੪।੧੨।੧੯।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ॥ ਜਿਨ੍ਾ ਭੇਟਿਆ ਮੇਰਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਤਿਨ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਵੈ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਭੁਖ ਸਭ ਉਤਰੈ, ਜੋ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ॥ ਜੋ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਦੇ, ਤਿਨ ਜਮੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ, ਨਿਤ ਜਪੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ, ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਤਰਾਵੈ ॥੧॥

ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨਾ ਫਿਰਿ ਬਿਘਨ ਨ ਹੋਈ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਜਿਨੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਮਨਾਇਆ, ਤਿਨ ਪੂਜੇ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥ ਜਿਨ੍ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਿਆਰਾ ਸੇਵਿਆ, ਤਿਨ੍ਾ ਸੁਖੁ ਸਦ ਹੋਈ ॥ ਜਿਨਾ ਨਾਨਕੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ, ਤਿਨਾ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਸੋਈ ॥੨॥

ਜਿਨਾ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਤਿਨ ਹਰਿ ਰਖਣਹਾਰਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਤਿਨ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕੋਈ ਕਿਆ ਕਰੇ, ਜਿਨ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਿਆਰਾ॥ ਜਿਨ ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ, ਸਭ ਦੁਸਟ ਝਖ ਮਾਰਾ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਹਰਿ ਰਖਣਹਾਰਾ ॥੩॥

ਹਰਿ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਭਗਤ ਉਪਾਇਆ, ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਆਇਆ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥ ਹਰਣਾਖਸੁ ਦੁਸਟੁ ਹਰਿ ਮਾਰਿਆ, ਪ੍ਰਹਲਾਦੁ ਤਰਾਇਆ ॥ ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ ਨਿੰਦਕਾ ਪਿਠਿ ਦੇਇ, ਨਾਮਦੇਉ

ਮੁਖਿ ਲਾਇਆ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਹਰਿ ਸੇਵਿਆ, ਅੰਤਿ ਲਏ ਛਡਾਇਆ ॥੪॥੧੩॥੨੦॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ, ਨਿੰਦਕਾਂ। **ਫੁਟਕਲ** : 'ਜਿਨੀ, ਜਿਨਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ 'ਜਿਨ੍ਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ' ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਭੇਟਿਆ=ਮਿਲਿਆ। ਦ੍ਰਿੜਾਵੈ=ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਿ=ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ। ਬਿਘਨੁ=ਬਿਪਤਾ, ਰੁਕਾਵਟ। ਸੇਤੀ=ਨਾਲ। ਮਾਨਿਆ=ਮੰਨਿਆ। ਹਰਣਾਖਸੁ=ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਉ, ਹਰਣਾਖਸ਼ ਦੈਂਤ। ਅਹੰਕਾਰੀਆ=ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ। ਨਿੰਦਕ=ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਪਿਠਿ=ਕੰਡ। ਦੇਇ=ਦੇ ਕੇ। ਨਾਮਦੇਉ=ਨਾਮਦੇਵ ਨੂੰ।

ਅਰਥ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਮੇਰਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿ ਨਾਮ (ਸਿਮਰਨ) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਾਰੇ (ਪਦਾਰਥਾਂ) ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ (ਮਨੁੱਖ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਹੇ ਹਰੀ ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ (ਕਿ ਇਹ) ਨਿਤਾਪ੍ਰਤ (ਆਪ ਜੀ ਦੇ) ਹਰਿਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਦਾ ਰਹੇ (ਕਿਉਂਕਿ) ਹਰਿਨਾਮ ਹੀ (ਜੀਵ) ਨੂੰ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਾਉਂਦਾ (ਭਾਵ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ)।੧।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ (ਜੀਵਨ) ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸਤਿ) ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕੋਈ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਆਪਣਾ) ਪਿਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੇਵਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ (ਪ੍ਰਾਪਤ) ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।੨।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹਰੀ ਆਪ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਚੰਗਾ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੰਨ ਗਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ ਅੰਦਰੋਂ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਦੁਸ਼ਟ-ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਨੇ (ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਮਾਨੋ) ਝੱਖ ਮਾਰੀ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ, ਹਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਲਾਜ) ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।੩।

ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਭਗਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਇਜ਼ਤ ਰਖਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਨੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਇਆ। (ਹਰੀ ਨੇ) ਅਭਿਮਾਨੀ ਨਿੰਦਕਾਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ) ਕੰਡ ਦੇ ਕੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ (ਭਾਵ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ)। ਦਾਸ ਨਾਨਕ (ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਨੇ) ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਰੀ ਸੇਵਿਆ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੇ) ਅੰਤ ਸਮੇਂ (ਭਾਵ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਆਪਣਿਆਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਤੋਂ) ਛੁੜਾ ਲਿਆ ।੪।੧੩।੨੦।

ਨੋਟ : ਇਹ ਸਾਰੇ ਛੰਦ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਏ, ਹੱਥ-ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਰਸਿਕ ਕੀਰਤਨੀਏ ਜਦੋਂ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਨਾਲ 'ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੪ ਛੰਤ ਘਰੁ ੪' ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਅਗੰਮੀ ਰਸ ਵਿਚ ਝੂਮਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੇਤਰ ਹੀ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਨਾਮ ਰਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਝਕੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਣਿਆਲੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਜਗਿਆਸੂ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸੁਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ:-

ਮੋਲੁ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਕਰਣੈ ਜੋਗਾ, ਕਿਆ ਕੋ ਕਹੈ ਸੁਣਾਵੈ ॥
ਕਥਨ ਕਹਣ ਕਉ ਸੋਝੀ ਨਾਹੀ, ਜੋ ਪੇਖੈ ਤਿਸੁ ਬਣਿ ਆਵੈ॥[ਪੰਨਾ ੮੮੩

ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਮੁਗਧ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਭਗਤੀ ਦਾ ਦਾਨ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਠਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਕੰਚਨ ਸਾਰਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਸਜਣ ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਲਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਡਭਾਗੀ ਨਾਮ-ਰਸ ਵਿਚ ਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਬੈਰਾਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰਾਹ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਾਮ ਦੀ ਲੋਚਾ ਨੂੰ ਤਰੋ ਤਾਜ਼ਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਭਰੀ ਹੂਕ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਆਇ ਮਿਲੁ, ਮੈ ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਤਰੋ-ਤਰ ਹੋਈ ਦੇਹੁਰੀ ਵਿਚੋਂ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਝਰਨੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਸਰਸ਼ਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ

ਹੈ ਅਤੇ ਵਣਜਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਹ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਹੁ ਸਿਖ ਵਣਜਾਰੇ ॥
ਪੂੰਜੀ ਨਾਮੁ ਲੇਖਾ ਸਾਚੁ ਸਮ੍ਹਾਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੩੦

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਅਸਮਰਥਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਜੀਵ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਧੁਰੋਂ ਲਿਖੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਚੇਤਨਾ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ''ਗਾਵਹਿ ਗੀਤੇ ਚੀਤਿ ਅਨੀਤੇ॥ ਰਾਗ ਸੁਣਾਇ ਕਹਾਵਹਿ ਬੀਤੇ'' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖ ਅੰਦਰੋਂ ਕਪਟ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰੀਝਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁੱਧ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਸਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਈ ਭੁੱਲ-ਚੁਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਚਿਤਾਰਦੇ। ਹਾਂ, ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਅਕਥਨੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਧੂੜੀ ਲਈ ਤਰਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੂੰਜੀ 'ਪ੍ਰੀਤਿ' ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੂੰਜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਗੁਰਸਿਖ ਹੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ 'ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਨਾਮ' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਲੇ ਛੰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ*

(ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ)

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੪੬੨-੭੫ ਉਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੁਲ ੬੦ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ੨੪ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੪੬ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ੨੪ ਪਉੜੀਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਅਤੇ ੧੪ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਾਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨੌਂ ਪਉੜੀਆਂ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ੧੫ ਪਉੜੀਆਂ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਧੁਪੜ ਲਾਹੌਰ ਵਾਸੀ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਗੀ ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਿਨ ੯ ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ੧੫ ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ (ਜਿਹੜੀ ਵਲਾਇਤ ਦੇ ਨਸੁਖੇ ਤੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ) ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਧੁਪੜ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:--

ੳ) 'ਤਾਂ ਫਿਰਿ ਪੀਰਿ ਕਹਿਆ 'ਨਾਨਕ! ਹਿਕ ਖੁਦਾਇ ਕੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਇ, ਅਸਾਨੂੰ ਏਹ ਮਖਸੂਦੁ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰ ਦੁਹੁ ਬਾਝੂ ਹੋਂਦੀ ਨਾਹੀਂ, ਅਤੇ ਤੂ ਹਿਕੋ ਹਿਕ ਆਖਦਾ ਹੈਂ, ਵੇਖਾਂ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਸਰੀਕੁ ਤੂ ਕਵਣ ਕਰਸੀ?'' ਤਬ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, 'ਮਰਦਾਨਿਆ! ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇ' ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇਆ, ਰਾਗ ਆਸਾ ਕੀਤਾ, ਬਾਬੇ ਸਲੋਕੁ ਦਿੱਤਾ, ਸਲੋਕ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਸਲੋਕੁ' ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ ॥ ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ

---

*ਇਸ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ੧੫ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨਾਲ ਹੋਈ ਉਦੋਂ ਇਹ ਵਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸੀ। ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਾਰ ਨਾਲ ਪਿਛੋਂ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਅਗੇ ਪੜ੍ਹੋ 'ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ'॥

ਨੋਟ:-- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ੨੨ ਵਾਰਾਂ ਦਰਜ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ 'ਕੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, 'ਦੀ' ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਲਾਗੀ ਵਾਰ॥੧॥ ਪਉੜੀਆਂ ਨਉ ਹੋਈਆਂ ਏਤ ਪਰਥਾਇ ॥

(ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ੬੪-੬੫)

ਅ) 'ਤਬ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, 'ਮਰਦਾਨਿਆ ! ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇ।' ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇਆ। ਰਾਗ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਪਉੜੀਆਂ ੧੫ ਪਰਥਾਇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ।' (ਪੰਨਾ ੮੩)

ਜੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰੰਥ 'ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਕੇਵਲ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:--

''ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਿਆ ਜੀ ਢਾਢੀ ਰਾਜਿਉਂ ਕੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਵਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਸੂਰਮੇ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਜੁਧ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਅਰੁ ਕਾਇਰਾਂ ਕੇ ਮਨ ਮੋ ਭੀ ਜੁਧ ਕਾ ਉਦਮ ਹੋਇ ਆਵਤਾ ਹੈ। ਤੈਸੇ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਵਾਰ ਗਾਵਤੇ ਹੈਂ। ਸੋ ਮਹਾਰਾਜ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਅਰ ਜਉਨ ਸੇ ਜਗਿਆਸੀ ਹੈਂ ਤਿਨੋਂ ਕਾ ਭੀ ਮਨ ਅਰ ਇੰਦਰੀਅਹੁ ਕੇ ਜੀਤਣੇ ਕਾ ਉਦਮ ਹੋਇ ਆਵਤਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤਾਈਂ ਕਾਈ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਕੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਵਉ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਗਉੜੀ ਕਾ ਰਾਗੁ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਆ ਹੈ। ਅਰੁ ਸਿਧਹੁ ਨੇ ਰਾਮਕਲੀ ਕਾ ਰਾਗੁ ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਆ ਹੈ। ਅਰੁ ਹਮਾਰੇ ਸਭ ਹੀ ਰਾਗ ਹੈਂ। ਪਰ ਏਹ ਪੀਰ ਆਸਾਵੰਤੁ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਆਸਾ ਕੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਰ ਸੁਣਾਵਹੁ।* [ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ੩੦-੩੧

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੫ ਸਲੋਕ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਪਰਥਾਇ ਉਚਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਨੌਵੀਂ ਪੌੜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੀਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ:--

''ਤਾਂ ਪੀਰ ਕਹਿਆ ਮੈ ਵਿਦਾ ਹੋਤਾ ਹੋਂ, ਮੁਝੇ ਆਪਣਾ ਸਿਖ ਜਾਣ ਕੇ ਫੇਰ ਭੀ ਦਰਸਨ ਦੇਵਣਾ' ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਅਖੀਂ ਮੀਟ । ਤਾ ਮਰਦਾਨੇ ਅਖੀਂ ਮੀਟ

---

*ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਵਾਰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਇਹ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ।

ਕੇ ਖੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿਆ ਵੇਖੇ ਜੋ ਤਲਵੰਡੀ ਕੇ ਬਾਗ ਮੇ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤਿ ਕਰੇ। ਬਾਬਾ ਵਰਸਾਂ ਨਵਾਂ ਕਾ ਹੂਆ। ਲੋਕਾਂ ਕਹਿਆ ਕਾਲੂ ਤੂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਗਿਉਪਵੀਤ ਪਵਾਇ। ਕੁਛ ਕਰਮ ਧਰਮ ਮਤਿ ਸਿਖੇ ਜੋ ਇਸ ਕਾ ਮਨੁ ਠਹਿਰੇ। ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਭੋਇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਸਦਿਆ। ਉਸ ਕਹਿਆ ਜੇ ਤੂੰ ਅਸਾਡੀ ਕੰਮਦਾਰੀ ਲੈ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਸਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਕੰਮਦਾਰੀ ਲੱਗੇ ਹੋਇ ਹਾਂ। ਅਸਾਥੋਂ ਕੂੜਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਮਦਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਸਲੋਕ ਕਹਿਆ:-

ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥

[ਜਨਮਸਾਖੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਪੰ. ੪੪

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ੧੫ ਪੌੜੀਆਂ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਧੁਪੜ ਪਰਥਾਇ ਉਚਾਰੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਨੌਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਆਏ ਢਾਢੀ ਪਦ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਖਰ ਲਿਖੇ ਹਨ:--

'ਢਾਢੀ ਪਦ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਾ ਭਾਵ ਕੁਛ ਸਮਾਪਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਭਾਸਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਢਾਡੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।'

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਦਲੀਲ, ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਸਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ 'ਢਾਢੀ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਥੇ ਢਾਢੀ ਪਦ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੰਨਾ ੯੧, ੧੪੮, ੧੫੦, ੫੧੦, ੫੧੬, ੬੪੯, ੭੯੦, ੯੬੨, ੧੦੯੭ ਅਤੇ ੧੨੯੬।

ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਸਾਖੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ੯ ਪਉੜੀਆਂ ਤਕ ਅਧੂਰੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਪਰਥਾਇ ੧੫ ਪਉੜੀਆਂ ਉਚਾਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ ਨਿਰੋਲ ਪਉੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਲੋਕ ਵੀ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਵਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਨੌਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਪੰਕਤੀ 'ਤਿਨ ਮੰਗਾ ਜਿ ਤੁਝੈ ਧਿਆਇਦੇ' ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਪਉੜੀ

ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ:--

ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈਐ ॥
.....ਜੇ ਹੋਵੈ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਤਾ ਧੂੜਿ ਤਿਨਾ ਦੀ ਪਾਈਐ ॥

ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਓਂਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਕੋ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰੋਤੀ ਹੋਈ ਲੜੀ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਕੇਵਲ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਇਰ' ਨਾਲ ਵੀ ਅਨਿਆਇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਆਰੰਭਕ ਪਉੜੀ "**ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥**" ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਪਉੜੀ "**ਸੋ ਕਰੇ ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥**" ਦੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਉਂ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਕੇਵਲ 'ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ' (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਚੀ। ਇਹ ਇਕ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਧੁਰੋਂ ਆਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੋਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਣੀ ਉਤਰਦੀ ਸੀ, ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮਿਲਣੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਾਰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਪਰਚਾਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ' ਤੇ 'ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ' ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸੰਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਪਾਕਪਟਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਗਏ ਉਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਸ ਭਰ ਬਾਹਰਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੇਖ ਕਮਾਲ (ਮੁਰੀਦ) ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਸ ਸਾਰੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ ਸੀ:--

ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮ ਆਪਿ, ਉਪਰਿ ਲੇਖੁ ਭਿ ਤੂੰ ॥
ਏਕੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ ਦੂਜਾ ਕਾਹੇ ਕੂ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੯੧

ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਇਕੋ ਥਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਪਾਕਪਟਨ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਪਾਕਪਟਨ ਨੂੰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਨਾ ਵੀ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਘਟੋ ਘੱਟ ਇਹ ਗਲ ਆਖਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ

ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ, ਕਰਮ ਧਰਮ ਦੇ ਪਾਖੰਡਾਂ ਦੀ ਗਿਲਾਨੀ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਮਿਥਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਆਖਣਾ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਜੀ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:-

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਪਟਨ ਹੈ ਜਹਿੰਵਾ ॥
ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਤਬ ਬਸ ਹੀ ਤਹਿੰਵਾ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਮਿਥਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਲਗ-ਪਗ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਟੁੰਡੇ ਅਸ ਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ

ਰਾਜਾ ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਘਰ ਅਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੁਢੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਤਰੇਏ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਗੇ ਆਪਣੀ ਮੰਦ-ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਅਸ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਿਆ। ਰਾਣੀ ਅੰਦਰ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੇ ਅਸ ਉਤੇ ਝੂਠਾ ਕਲੰਕ ਲਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ। ਰਾਜ-ਮਦ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇਵੇ ਕਿ ਅਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਅਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਵੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਅੰਗ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਸਿਆਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹਿੱਤ ਜਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸੁਟ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੇਵਲ ਹੱਥ ਵੱਢ ਕੇ ਇਥੇ ਲੈ ਆਉਣ। ਜਲਾਦਾਂ ਨੇ ਏਦਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਵੱਢ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਉਥੋਂ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਲਾ ਲੰਘਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਸ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ। ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਟੁੰਡ ਵਾਲਾ ਜਖ਼ਮ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੀ ਸੌਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਧੋਬੀ ਨੇ 'ਟੁੰਡੇ ਅਸ' ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਿਆ। ਟੁੰਡਾ ਧੋਬੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਧੋਬੀ ਇਕ ਬਲਦ ਉਤੇ ਕਪੜੇ ਲੱਦ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਟੁੰਡਾ ਕਪੜੇ ਧੋਬੀਘਾਟ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਉਂਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਨੇਤ ਨਾਲ ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਟੁੰਡਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਮੰਡਲੀ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਟੁੰਡਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਬਲਦ ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਧੋਬੀਘਾਟ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ

ਦੇ ਉਸ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਟੁੰਡ ਨਾਲ ਉਸ ਦਰਵਾਜੇ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤਾ। ਕੀਤੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਥਾਪ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟੁੰਡਾ ਅਸਰਾਜ' ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਔਖਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਨ ਦਾ ਕਾਫੀ ਭੰਡਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਰਾਜਾ ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰਦੂਲ ਰਾਏ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਨ ਸੀ, ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਾਲ ਪਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਸਾਰੰਗ ਨੇ ਵੀਜ਼ਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਵੀ ਅੰਨ ਮਿਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਅੰਨ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਅਸਰਾਜ ਦੇ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜਾ। ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉ-ਭਗਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅੰਨ ਵੀ ਮੁਫਤ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਟੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸਾਰੰਗ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗਲ ਜਾ ਦਸੀ। ਰਾਜੇ ਸਾਰੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਰਾਣੀ ਦੀ ਬਦ-ਚਲਨੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੜਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ 'ਅਸਰਾਜ' ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਅਸਰਾਜ ਬੜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਨਾਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਲ ਆਣ ਪੁਜਾ। ਅਸਰਾਜ ਦੇ ਮਤਰੇਏ ਭਰਾ ਸਰਦੂਲ ਰਾਇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਰਾਜ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਚਚੇਰੇ ਭਾਈ ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਪਰ ਫ਼ਤਿਹ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਦੀ ਹੋਈ। ਰਾਜਾ ਸਾਰੰਗ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਤਿਲਕ ਅਸਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਢਾਢੀਆਂ ਨੇ ਅਸਰਾਜ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਵਿਚ ਵਾਰ ਬਣਾਈ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਈ। ਸੋ, ਜਿਸ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਵਾਰ ਗਾਈ ਗਈ, ਉਸੇ ਧੁਨੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਹੋਈ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਦੀ ਧੁਨੀ ਪੰਜ-ਤੁੱਕੀ ਪਉੜੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਵੇਖ ਕੇ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਉਤੇ ਇਹ ਧੁਨ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵਾਰ ਦੀ ਇਕ ਪਉੜੀ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ:--

ਭਬਕਿਆ ਸ਼ੇਰ ਸਰਦੂਲ ਰਾਇ ਰਣ ਮਾਰੂ ਬੱਜੇ ॥
ਖਾਨ ਸੁਲਤਾਨ ਬਡ ਸੂਰਮੇ ਵਿਚ ਰਣ ਦੇ ਗੱਜੇ ॥
ਖਤ ਲਿਖੇ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ ਨੂੰ ਪਤਸ਼ਾਹੀ ਅੱਜੇ ॥
ਟਿੱਕਾ ਸਾਰੰਗ ਬਾਪ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਭਰ ਲੱਜੇ ॥
ਫਤੇ ਪਾਇ ਅਸਰਾਜ ਜੀ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰ ਸੱਜੇ ॥

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਟੁੰਡਾ ਉਚੇ-ਸੁਚੇ ਆਚਰਣ ਕਾਰਨ ਰਾਜ-ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਤੱਤ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਖਿਨ ਮਾਤਰ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਧੁਨਾ ਕਿਸ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ?
(ਪ੍ਰਚਲਤ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਕੁਲ ੨੨ ਵਾਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ੯ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਧੁਨਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਧੁਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ। ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾ. ੬ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਿਖ ਲਗੋ ਦਿਵਾਨਾ॥ ਬੁਢੇ ਆਦਿਕ ਸਭ ਇਕ ਠਾਨਾ॥
ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਕੋ ਕਹਾ ਸੁਨਾਈ॥ ਆਗਿਆ ਮੋਰ ਸੁਨੋ ਚਿਤ ਲਾਈ॥
ਸਾਹਿਬ ਬੁੱਢੇ ਬਚਨ ਬਖਾਨਾ ॥ ਤੁਮ ਕਰਨੇ ਯੁਧ ਮਹਾਂ ਭੈਆਨਾ ॥
ਗ੍ਰੰਥ ਬੀਚ ਹਮ ਜੋਇ ਲਿਖਾਈ ॥ ਬਾਈ ਵਾਰ ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਲਾਈ ॥
ਮਨ-ਪਸੰਦ ਸੁਨ ਵਾਰ ਜੋ ਪਾਵੋ ॥ ਤਬੈ ਧੁਨਾਂ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਚੜ੍ਹਾਵੋ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਆਮ ਪਾਠਕ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਯੁੱਧ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੀਰੀ ਅਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਸਨ, ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋਧਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀਰ ਰਸ ਭਰਨ ਲਈ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਧੁਨਾਂ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਚੜ੍ਹਵਾਈਆਂ ਹੋਣ। ਜੀ. ਬੀ. ਸਿੰਘ ਕਰਤਾ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਨੇ ਇਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਨਵੀਨ ਖੋਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਧੁਨਾਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:-

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ੯ ਵਾਰਾਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਅਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਤੇ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਲਿਖੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਢਾਢੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਨੌ ਧੁਨੀਆਂ ਬੀਰਰਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਲਈ ਗਵਾਈਆਂ, ਜੋ ਹੁਣ ਟਕਸਾਲੀਏ ਜਾਂ ਰਬਾਬੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧੁਨੀਆਂ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਸੱਤਯ ਹੈ।'

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ

ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਆਦਿ ਬੀੜ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਬੀੜ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤੇ ਹੜਤਾਲ ਫੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ 'ਧੁਨੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਤਰਜ, ਧਾਰਨਾ। ਟੁੰਡਾ ਅਸ ਰਾਜ ਤੇ ਏਦਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਬੀਰ ਰਸੀ ਪਰਸੰਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬੀੜ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਚੜ੍ਹਵਾਇਆ ਓਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਧੁਨਾਂ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਦਿ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਿਆਹੀ ਅਤੇ ਕਲਮ ਨਾਲ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਧੁਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਰੀਕ ਕਲਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰਾ ਦਾ ਰੂਪ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਧੁਨਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਢਾਢੀਆਂ ਅਤੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਲੋੜ ਮੂਜਬ ੯ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬੀਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਢੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਗਵਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ੧=ਏਕ (ਏਕੰਕਾਰ)। ਓ=(ਓਅੰਕਾਰ) ਇਕ ਰੱਸ ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਸਤਿਨਾਮੁ=ਸਦੀਵੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ। ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ=(ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ। ਨਿਰਭਉ=ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਨਿਰਵੈਰੁ=ਵੈਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ=ਮੌਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਸਤੀ। ਅਜੂਨੀ=ਜੂਨੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਜੋ ਗਰਭ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ। ਸੈਭੰ=ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਬਣਿਆ, ਖੁਦਾ (ਖੁਦ+ਆ)। ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ=ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ।

ਅਰਥ: ਇਕ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਇਕ ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। (ਉਸ ਦਾ) ਨਾਉਂ ਸੱਚਾ ਹੈ। (ਉਹ ਸਭ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਆਦਿ) ਪੁਰਖ ਹੈ। (ਉਹ) ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। (ਉਹ) ਵੈਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। (ਉਸ ਦੀ) ਹਸਤੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। (ਉਹ) ਜੂਨੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। (ਉਸ ਦਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਆਦਿ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ-ਮਿਲਾਪ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥
ਵਾਰ ਸਲੋਕਾ* ਨਾਲਿ
ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

'ਮਹਲਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਮਹੱਲਾ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ, ਮਹਲਾ (ਮਹਿਲਾ) ਹੈ। ਇਸ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਨਿਰਣਾ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ) ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੮੧-੯੧ ਉਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਅਰਥ: ਆਸਾ (ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਅਤੇ) ਮਹਲਾ ੧ (ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਰਤਾ) ਪ੍ਰਥਮ (ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ)।

---

*ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਜੋਂ ''ਵਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲਿ'' ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ''ਵਾਰ ਆਸਾ'' ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਖਰ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ:– ''.....ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ''। ਇਹ ਵਾਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਮ:੧ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖੇ। ਮ:੧ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮ: ੫ ਨੇ ਬਾਕੀ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਲੋਕ ਲਿਖਵਾਏ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵਾਰ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ''ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ.....'' ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

'ਸਲੋਕਾ' ਦੇ ਕੰਨੇ ਉਤੇ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ 'ਸਲੋਕਾਂ' ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਰਧ-ਬਿਸਰਾਮ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੂਰਨ ਬਿਸਰਾਮ ਲਈ ਦੋ ਡੰਡੇ (॥) ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ 'ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ ਟੁੰਡੇ ਅਸ ਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ' ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਰਧ-ਬਿਸਰਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ। ਅਰਥ-ਬੋਧ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਕਈ ਸੱਜਣ ਪਾਠ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਧ-ਬਿਸਰਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ:--

ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ, ਲਿਖੇ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੇ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥

ਇਸ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਇਉਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:--

ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ, ਟੁੰਡੇ ਅਸ ਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ ॥

'ਲਿਖੇ' ਪਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਜੇ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਾਠ 'ਲਿਖੀ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੈ ਕੀ ਧੁਨੀ' ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ : (ਇਹ ਵਾਰ) ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਵੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ (ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦੇ ਲਿਖੇ (ਹਨ)। (ਇਹ ਵਾਰ) ਟੁੰਡੇ ਅਸ ਰਾਜ ਦੀ ਧੁਨੀ (ਉਤੇ ਗਾਉਣੀ ਹੈ)।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ

ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਮਹਲੇ ਪਹਲੇ ਦੀਆਂ ਨਿਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਲੋਕ ਭੀ ਹਨ।

"ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰਾਂ ਉਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਜੋਂ 'ਵਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲਿ' ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ 'ਵਾਰ ਆਸਾ' ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ:--

'..ਸਲੋਕ ਭੀ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਲਿਖੇ'। ਇਹ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਮ:੧ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖੇ। ਮ: ੧ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮ: ੫ ਨੇ ਬਾਕੀ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਲੋਕ ਲਿਖਵਾਏ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵਾਰ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਈ 'ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ...' ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।"

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ, ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ॥ ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ, ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ, ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ ॥ ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਦਿਆਂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ ॥ ੨ ॥

ਮ: ੧ ॥ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਨ ਚੇਤਨੀ, ਮਨਿ ਆਪਣੈ ਸੁਚੇਤ ॥ ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਜਿਉ, ਸੁੰਞੇ ਅੰਦਰਿ ਖੇਤ ॥ ਖੇਤੈ ਅੰਦਰਿ ਛੁਟਿਆ, ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਸਉ ਨਾਹ ॥ ਫਲੀਅਹਿ ਫੂਲੀਅਹਿ ਬਪੁੜੇ, ਭੀ ਤਨ ਵਿਚਿ ਸੁਆਹ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗੁਰ=ਗੁਰੂ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ)। ਦਿਉਹਾੜੀ=ਦਿਹਾੜੀ, ਦਿਨ ਵਿਚ। ਸਦ ਵਾਰ=ਸੌ ਵਾਰੀ। ਜਿਨਿ=ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਨੇ। ਵਾਰ=ਢਿੱਲ, ਦੇਰ। ਚੰਦਾ=ਚੰਦ (ਚੰਦ ਦਾ ਬਹੁ-ਬਚਨ) ਚੰਦਰਮੇ। ਉਗਵਹਿ=ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ। ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ=ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ। ਚੇਤਨੀ=ਚੇਤਦੇ, ਯਾਦ ਕਰਦੇ। ਸੁਚੇਤ=ਸਿਆਣੇ, ਗਿਆਨਵਾਨ। ਛੁਟੇ=ਛੱਡੇ ਹੋਏ। ਬੂਆੜ=ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਰਗਾ ਬੂਆੜ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਲ ਚੀਕਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਲੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮਲੀਏ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਧੂੜ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਸੁੰਞੇ=ਖ਼ਾਲੀ (ਕਲ-ਮੁਕੱਲੇ)। ਸਉ-ਸੌ। ਨਾਹ=ਖਸਮ (ਮਾਲਕ)। ਫਲੀਅਹਿ=ਫਲਦੇ, ਪੁੰਗਰਦੇ । ਫੂਲੀਅਹਿ=ਫੁਲਦੇ, ਖਿੜਦੇ। ਬਪੁੜੇ=ਵਿਚਾਰੇ।

ਅਰਥ: (ਮੈਂ) ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਤੋਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਸੌ ਵਾਰੀ (ਭਾਵ ਸਦਾ ਹੀ) ਸਦਕੇ-ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਕੀਤੇ ਤੇ (ਦੇਵਤੇ) ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਲਾਈ।੧।

ਜੇ ਸੈਂਕੜੇ ਚੰਦਰਮਾ ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ, ਇਤਨੇ (ਭਾਵ ਬਹੁਤੇ) ਚਾਨਣ ਹੋਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੁੱਪ-ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹੈ।੨।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ (ਭਾਵ ਸਿਮਰਦੇ ਨਹੀਂ) ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੂਆੜ ਤਿਲਾਂ ਦੇ (ਬੂਟੇ) ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੁੰਨੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ! (ਤੂੰ) ਆਖ ਕਿ ਖੇਤ ਵਿਚ ਛੁਟੇ ਹੋਏ (ਬੂਟਿਆਂ) ਦੇ ਸੌ ਖ਼ਸਮ ਹਨ (ਭਾਵ ਉਹ ਨਿਖਸਮੇ ਹਨ)। (ਭਾਵੇਂ ਉਹ) ਵਿਚਾਰੇ ਫਲਦੇ ਫੁਲਦੇ ਹਨ (ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਤਨ (ਭਾਵ ਫਲੀਆਂ) ਵਿਚ ਸੁਆਹ (ਹੀ ਸੁਆਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ)।੩।

ਪਉੜੀ* ॥ ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥ ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ, ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ ॥ ਦਾਤਾ ਕਰਤਾ ਆਪਿ ਤੂੰ, ਤੁਸਿ ਦੇਵਹਿ ਕਰਹਿ ਪਸਾਉ ॥ ਤੂੰ ਜਾਣੋਈ ਸਭਸੈ, ਦੇ ਲੈਸਹਿ ਜਿੰਦੁ ਕਵਾਉ ॥ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ ॥ ੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਉਗਵਹਿੰ, ਚੜਹਿੰ, ਫਲੀਅਹਿੰ, ਫੁਲੀਅਹਿੰ, ਦੇਵਹਿੰ, ਕਰਹਿੰ, ਲੈਸਹਿੰ, ਹੋਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਛੁਟਿਆਂ।

ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ-ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾਂ (ੈ) ਦੀ ਥਾਂ 'ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀ' ਲੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।... ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪੱਕਾ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ'ਹਾਹੇ'ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਤਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਕਿਰਿਆ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਗਵਹਿੰ, ਚੜਹਿੰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਹੋਂਦਿਆਂ', ਛੁਟਿਆਂ' ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਿੰਦੀ ਲਾਏ ਬਿਨਾ, ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਸਰਲਤਾ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਗਲੇ ਅੰਦਰ ਘੁਟ ਕੇ, ਭਾਵ ਔਖਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਥੇ ਬਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੱਧਕ ਆਦਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਕਰ ਲੈਣੀ ਮਨਮਤਿ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ

---

*ਪਉੜੀ- 'ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਛੰਦ ਜੋ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਪਉੜੀ ਦਾ ਇਕ ਵਜ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਪਉੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਤਰਾਂ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹਨ, ਕਈ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਂ ੨੪, ੨੮ ਤੇ ੩੦ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ੯ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਨੌ ਧੁਨੀਆਂ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਠਹਿਰਾਈਆਂ ਹਨ। ਪਉੜੀ ਏਕ ਤਾਲ (ਯੱਕਾ), ਤਿੰਨ ਤਾਲ, ਪੰਜ ਤਾਲ (ਅਸਵਾਰੀ), ਢਾਈ ਤਾਲ (ਰੂਪਕ) ਵਿਚ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਉੜੀ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਪਖਾਵਜ ਦੀ ਗਤ ਨਹੀਂ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਕਿੰਤੂ ਸਾਥ ਵਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਪਉੜੀ ਗਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰੋਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਭੁਲਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਸੰਝ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੌਕੀ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਬਿਲਾਵਲ , ਕਾਨੜੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਗਾਉਂਦੇ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ ੫੪੪

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਦਰਸ਼ ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਚੇਤ:

ਕਈ ਪਾਠੀ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਸੱਜਣ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਵੇਲੇ 'ਸੁ ਚੇਤ' ਪਦ ਛੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਜੁੜਤ ਪਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਨ ਵਾਲੇ, ਸਾਵਧਾਨ ਸਿਆਣੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸੁ' ਲਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਉਹ 'ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਸੁੰਦਰ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ' ਆਦਿ ਦੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ (ਸੁ) ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ ਪਦ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲ ਕੇ 'ਉਸ ਨੇ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ-ਵਚਨ ਅਨਪੁਰਖ ਦੇ ਪੜਨਾਂਵ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:--

ਜਾਂ ਸੁਧੋਸੁ ਤਾਂ ਲਹਣਾ ਟਿਕਿਓਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੬੭

ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ 'ਸੁਚੇਤ' ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨਾਹ:

ਇਹ ਸੰਗਿਆ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਪਤੀ, ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਕ। ਜਦੋਂ ਇਕ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਲਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ 'ਨਾਹੁ', ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹਾਹਾ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਪੀਨ੍ਹੈ :

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਆਪੀ ਨੈ' ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਬੋਲਣਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਇਕਠਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:--

ਜਿਨਿ ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਆ, ਸਚੜਾ ਅਲਖ ਅਪਾਰੋ ॥

ਦੁਇ ਪੁੜ ਜੋੜਿ ਵਿਛੋੜਿਅਨੁ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰੁ ਅੰਧਾਰੋ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੮੦

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 'ਨੈ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਵੱਖਰਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:--

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ, ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੩੮

ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠਾ 'ਨੈਸਾਣੇ' ਉਚਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਭਾਵ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਮੁਰਗਾਬੀ ਨੈ (ਨਦੀ) ਦੇ ਸਾਣੇ (ਸਾਹਮਣੇ) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਅਸੰਗ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)।

ਪਦ ਅਰਥ: ਆਪੀਨੈ=ਆਪ ਹੀ। ਨਾਉ=ਨਾਮ (ਸ਼ਬਦ)। ਦੁਯੀ=ਦੂਜੀ। ਕੁਦਰਤਿ=ਰਚਨਾ। ਸਾਜੀਐ=ਸਾਜੀ, ਬਣਾਈ ਹੈ। ਆਸਣੁ=ਸੇਜਾ, ਬੈਠਕ, ਸਿੰਘਾਸਣ। ਚਾਉ=ਖੇਲ, ਤਮਾਸ਼ਾ। ਤੁਸਿ=ਤੁਠ ਕੇ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ। ਪਸਾਉ=ਪ੍ਰਸਾਦ, ਕਿਰਪਾ। ਜਾਣੋਈ=ਜਾਣੂ। ਕਵਾਉ=ਹੁਕਮ। (ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ: ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ)।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ= ਤੁਸਾਂ) ਆਪ ਹੀ (ਆਪਣੇ) ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ (ਬਣਾਇਆ) ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਰਚਿਆ। ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤ (ਭਾਵ ਮਾਇਆ) ਬਣਾਈ (ਅਤੇ) ਆਸਣ ਤੇ (ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ) ਖੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੂੰ ਆਪ ਹੈਂ, (ਤੂੰ ਹੀ ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਤੁੱਠ ਕੇ (ਦਾਤਾਂ) ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼) ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਜਿੰਦ (ਸਰੀਰ) ਲੈ ਲਵੇਂਗਾ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ) ਆਸਣ ਕਰਕੇ (ਭਾਵ ਅਡੋਲ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ) ਆਪਣੀ (ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਰਚਨਾ ਰੂਪੀ) ਖੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ (ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ)।੧।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਜਿਉ, ਸੁੰਞੇ ਅੰਦਰਿ ਖੇਤ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਉਹ ਇਉਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸੁੰਞੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ ਸੜੇ ਤਿਲ ਨਿਖਸਮੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। [ਦਰਪਣ

੨. ਜਿਵੇਂ ਬੂਆੜ ਤਿਲ (ਦੇ ਬੂਟੇ) ਖਾਲੀ ਹੋਏ ਖੇਤ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮੇਸ਼ਰ (ਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ (ਸੇਂਵਦੇ) ਨਹੀਂ, ਅਣਹੋਂਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਬੂਆੜ (ਤਿਲ) ਦੇ ਬੂਟੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ।

ਬੂਆੜ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸਿਮਲ ਰੁਖ ਵਾਂਗ ਬਾਹਰੋਂ ਸੋਹਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲੀ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਕਣ ਅੰਦਰ ਸੁਆਹ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੇਖੀ ਸੰਤ ਜਾਂ ਗਿਆਨੀ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਬੂਟੇ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗੁੱਝਾ ਭੇਦ ਇਉਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ:--

ਖੇਤੈ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮ ਕੈ, ਸਭ ਦੂੰ ਉਚਾ ਹੋਇ ਵਿਖਾਲੇ ।

ਬੂਟੁ ਵਡਾ ਕਰਿ ਫੈਲਦਾ, ਹੋਇ ਚੁਹਚੁਹਾ ਆਪੁ ਸਮਾਲੇ।
ਖੇਤਿ ਸਫਲ ਹੋਇ ਲਾਵਣੀ, ਛੁਟਨਿ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਨਿਰਾਲੇ।
ਨਿਹਫਲ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚਿ, ਜਿਉ ਸਰਵਾੜ ਕਮਾਦ ਵਿਚਾਲੇ।
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ, ਕਪਟ ਸਨੇਹੁ ਕਰਨਿ ਬੇਤਾਲੇ।
ਨਿਹਫਲ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥਾ, ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਹੋਵਨਿ ਮੁਹ ਕਾਲੇ।
ਜਮਪੁਰਿ ਜਮਜੰਦਾਰਿ ਹਵਾਲੇ। [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧੬-੧੭

ਸੋ, ਇਥੇ ਭਾਵ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਸੁੰਞੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਖੇਤ ਖ਼ਾਲੀ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਹੈ? ਕਿਰਸਾਨ ਫਸਲ ਵੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੂਆੜ ਦੇ ਬੂਟੇ ਸੁੰਞੇ (ਛੁਟੜ ਕਲ-ਮੁਕੱਲੇ) ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਉ ਨਾਹ:

'ਸਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਹੁ-(ਪਤੀ) ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਤਿਲਾਂ ਦਾ) ਕੋਈ ਖਸਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। 'ਸਉ' ਦੇ ਅਰਥ ਰਖਿਅਕ ਤੇ 'ਨਾਹ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਰਮੇਸਰ' ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਦਰਸ਼ਨ' ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸੁਰਖਿਅਤ ਸਰੂਪ ਨੰਬਰ ੧੨੪, ੧੨੫, ੧੨੬ ਵਿਚ 'ਖੇਤੈ ਅੰਦਰਿ ਛੁਟਿਐ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਹੁ ਨਾਹਿ' ਪਾਠ ਦਰਜ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਸਉ' ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਸੌ' ਬਣਾ ਕੇ ਪਤਿ, ਭਰਤਾ ਅਰਥ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗ-ਮਾਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਸਰੂਪ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਆਕਰਣਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਇਆ।

'ਸਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੌ' ਹਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ' ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਸੌ' ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇ:--

੧- ਸਉ ਓਲਾਮੇ ਦਿਨੈ ਕੇ, ਰਾਤੀ ਮਿਲਨਿ ਸਹੰਸ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੦

੨- ਮਲੁ ਹਉਮੈ ਧੋਤੀ ਕਿਵੈ ਨ ਉਤਰੈ, ਜੇ ਸਉ ਤੀਰਥ ਨਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੯

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਪਾਠ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ 'ਨਾਹ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਨਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ 'ਸਉ' ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਨਾਲ 'ਨਾਹ' ਬਹੁਵਚਨ ਆਇਆ ਹੈ।

'ਸੌ ਖਸਮ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੀ 'ਨਿਖਸਮਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਸਲੀ ਫਸਲ ਕੱਟ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਰਹੇ ਖਹੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ (ਰਾਹੀ) ਹੀ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ

ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹਨ।

ਚਾਉ:

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਿਆ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਅਨੰਦ ਨਾਲ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਚ 'ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ, ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ ਅਨ-ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤਿ ਰਚੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਪੋਥੀ ਦੂਜੀ ਪੰਨਾ ੪੬੨)

ਇਹ ਸਾਰੀ ਪਉੜੀ ਉਸਤਤਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਨ-ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਦੂਸਰੀ ਗਲ ਇਥੇ 'ਚਾਉ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਰਚਨਾ ਰੂਪੀ ਚਾਉ (ਖੇਡ ਤਮਾਸ਼ਾ) ਹੈ। ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਚਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਚਾਉ ਨਾਲ' ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਚਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ 'ਚਾਇ' ਹੁੰਦਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹਰਖ ਅਤੇ ਸੋਗ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਕੁਦਰਤਿ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਸਣ ਉਤੇ (ਬੈਠ) ਕੇ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਅਰਥ ਹੀ ਠੀਕ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

ਕਵਾਉ:

'ਦੇ ਲੈਸਹਿ ਜਿੰਦੁ ਕਵਾਉ' ਵਿਚ ਆਏ 'ਕਵਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਪੌਸ਼ਾਕ' ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ' ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ 'ਕਵਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਹੁਕਮ' ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:–

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

'ਕਵਾਉ ਦੇ ਜਿੰਦੁ ਲੈਸਹਿ'– ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਜਿੰਦ ਲੈ ਲਵੇਂਗਾ (ਪ੍ਰਾਣ ਕਢ ਲਵੇਂਗਾ)। ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ- ਜਿੰਦ ਦੇਣ ਤੇ ਪਾਲਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿਛਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਕੰਮ-ਜਿੰਦ ਕਢਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਹੈ।'

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ 'ਕਵਾਇ' ਤੇ 'ਕਵਾਈ' ਸ਼ਬਦ 'ਪੋਸ਼ਾਕ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ 'ਕਵਾਉ', 'ਪੋਸ਼ਾਕ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ:--

੧. ਤੁਸੀ ਭੋਗਿਹੁ ਭੁੰਚਹੁ ਭਾਈਹੋ ॥
ਗੁਰਿ ਦੀਬਾਣਿ ਕਵਾਇ ਪੈਨਾਈਓ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੩

੨. ਕਹਾ ਸੁ ਤੇਗਬੰਦ ਗਾਡੇਰੜਿ ਕਹਾ ਸੁ ਲਾਲ ਕਵਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੪੧੭

੩. ਰਾਣੈ ਦੂਰਹੁਂ ਸਦਿ ਕੈ, ਗਲਹੁਂ ਕਵਾਇ ਖੋਲ੍ਹਿ ਪੈਨ੍ਹਾਈ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੧੦-੧੭

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ 'ਕਵਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਹੁਕਮ, ਵਾਕ' ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ-ਅਰਥਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹੋ ਅਰਥ ਹੀ ਅਪਨਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ' ਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪੰਕਤੀ "ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ, ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ" 'ਮੰਗਲ ਰੂਪ' ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਈ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਰੋਧੀ (ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ) 'ਸੰਤ-ਰੇਣ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੱਸਣ ਦਾ ਮਨ-ਘੜਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨਾਲ 'ਸੱਚੇ-ਸੌਦੇ' ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ' ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ਼ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਵਿਤਰ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੀ ਸਾਖੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ:--

੧. ਅਪਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੁ,
ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਸੋਈ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੯੯

੨. ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਪੀਰਾ, ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ,
ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ, ਜਗੁ ਬਉਰਾਨੰ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੩੫

੩. ਪਵਨ ਅਰੰਭੁ, ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਵੇਲਾ ॥
ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ, ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ॥ [ਪੰਨਾ ੯੪੩

੪. ਸਾਚੇ ਭਾਵੈ, ਤਿਸੁ ਵਡਿਆਏ ॥ ਕਉਨੁ ਸੁ ਦੂਜਾ, ਤਿਸੁ ਸਮਝਾਏ ॥
ਹਰਿ ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਏਕਾ ਵਰਤੈ, ਨਾਨਕ, 'ਹਰਿ ਗੁਰ' ਭਾਇਆ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੪੩

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ 'ਅਪਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੁ' ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਕੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਲਿਹਾਰ ਤੇ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

੧. ਜਿ ਪੁਰਖੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ, ਤਿਸ ਕਾ ਕਿਆ ਕਰਿ ਕਹਿਆ ਜਾਇ ॥
ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ, ਜਿਨਿ ਹਿਰਦੈ ਦਿਤਾ ਦਿਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੩੭

੨. ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ, ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ ॥
ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਏਤਾ ਭਵਿ ਥਕੀ, ਗੁਰਿ ਪਿਰੁ ਮੇਲਿਮੁ ਦਿਤਮੁ ਮਿਲਾਇ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੧੫

੩. ਬਰਸੁ ਘਨਾ, ਮੇਰਾ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਆਇਆ ॥
ਬਲਿ ਜਾਵਾਂ ਗੁਰ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ,
ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਣਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੫੫

ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਮਹਿਮਾ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਕਮਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮਨੁਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਜੋਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਚੰਨਾਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹਨੇਰੇ ਵਤ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦਾ ਚਾਨਣ, ਬਾਹਰਲੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਧੀ ਕੋਠੀ (ਸਰੀਰ) ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕਿਰਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਲੋਅ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਦੇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਮਿੱਟੀ ਹੈ, ਅੰਧੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ:-

ਦੇਹ ਅੰਧਾਰੀ ਅੰਧ, ਸੁੰਞੀ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੀਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੭੭

ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੇਹੀ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਤਰਿ-ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੀ ਨਿਰਮਲ ਚਾਨਣ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਆਤਮ-ਪਾਂਧੀ ਨੂੰ '੧ੴ' ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

੧. ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਅੰਤਰਿ ਆਨੇਰਾ.... ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪

੨. ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਹਰਿਨਾਮੁ ਦਿੜਾਇਆ, ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਇਆ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਇ, ਕਰਿ ਚਾਨਣੁ ਮਗੁ ਦੇਖਾਇਆ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੨੪

ਭਾਵੇਂ ਦੇਹ-ਪੁਜਾਰੀ ਲੁਕ-ਛਿਪ ਕੇ ਹੋਰ ਉਕਤੀਆਂ-ਜੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ, ਏਜੰਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਜਾਲ ਖਿਲਾਰ ਕੇ, ਚੇਲੇ-ਚੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੈਰੀ ਪਾ ਕੇ ਸੰਗਤ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਰ-ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਾ ਜਾਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਚਤੁਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਗਲਾ ਸਕੇ:-

ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸੌਖੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉਚੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੇਵਤੇ ਦੀ? ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ:-

ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਭਗਤਿ ਕਮਾਈ ॥ ਤਬ ਇਹ ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ ਪਾਈ ॥
ਇਸ ਦੇਹੀ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਦੇਵ ॥ ਸੋ ਦੇਹੀ ਭਜੁ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੫੯

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਤੇ ਕਥਾਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਤਰਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਚਾਹਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਉਚੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਪਕ ਸਮਝੀਏ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਈ ਪਾਠਕ, ਸੱਜਣ ਤੇ ਨਵੀਨ ਖੋਜੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਹੈ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਠੀਕ ਵੀ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ੳ) ਜਬ ਪਹਿਲੇ ਹਮ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਬਨਾਈ ॥
ਦਈਤ ਸੁ ਰਚੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਖਦਾਈ ॥
ਤੇ ਭੁਜਬਲ ਬਵਰੇ ਹ੍ਵੈ ਗਏ ॥ ਪੂਜਤ ਪਰਮ ਪੁਰਖੁ ਰਹਿ ਗਏ ॥
ਤੇ ਹਮ ਤਮਕਿ ਤਨਿਕ ਮੋਂ ਖਾਪੇ ॥ ਤਿਨ ਕੀ ਠਉਰ ਦੇਵਤਾ ਥਾਪੇ ॥
ਤੇ ਭੀ ਬਲਿ ਪੂਜਾ ਉਰਝਾਏ ॥ ਆਪਨ ਹੀ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕਹਾਏ ॥
[ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ

ਅ) ਦਾਨਵ ਦੇਵ ਫਨਿੰਦ ਅਪਾਰਾ ॥ ਗੰਧ੍ਰਬ ਜੱਛ ਰਚੇ ਸੁਭ ਚਾਰਾ ॥
[ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦੈਂਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਉਂ ਹੈ:-

ਸਾਧੁ ਕਰਮ ਜੇ ਪੁਰਖ ਕਮਾਵੈ ॥ ਨਾਮ ਦੇਵਤਾ ਜਗਤ ਕਹਾਵੈ ॥
ਕੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮ ਜੇ ਜਗ ਮੈ ਕਰਹੀ ॥
ਨਾਮ ਅਸੁਰ ਤਿਨਿ ਕੋ ਜਗ ਧਰਹੀ ॥ [ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ

ਜੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਕਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ :-

੧. ਦੇਵਤਿਆ ਦਰਸਨ ਕੈ ਤਾਈ, ਦੂਖ ਭੂਖ ਤੀਰਥ ਕੀਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੮
੨. ਤ੍ਰਿਤੀਆ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸਾ ॥ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਉਪਾਏ ਵੇਸਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੮੩੯

੩. ਦੇਵ ਕੁਲ ਦੈਤ ਕੁਲ, ਜਖ ਕਿੰਨਰ ਨਰ, ਸਾਗਰ ਉਤਰੇ ਪਾਰੇ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੨੬੯

੪. ਕਹੂੰ ਦੇਵਤਾਨ ਕੇ ਦਿਵਾਨ ਮੈ ਬਿਰਾਜਮਾਨ,
ਕਹੂੰ ਦਾਨਵਾਨ ਕੋ ਗੁਮਾਨ ਮਤਿ ਦੇਤ ਹੋ ॥
ਕਹੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜਾ ਕੋ ਮਿਲਤ ਇੰਦ੍ਰ ਪਦਵੀ ਸੀ,
ਕਹੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਪਦਵੀ ਛਿਪਾਇ ਛੀਨ ਲੇਤ ਹੋ ॥ [ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ

ਉਪਰੋਕਤ ਪਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ' ਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਦੈਂਤਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤੇ ਜਗ, ਤਪ, ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦੇਵਤਾ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਲਯੁਗ ਵਿਚ ਨਾ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪਰਧਾਨਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ 'ਪਦਵੀ' ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਗੁਣ (ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ) ਭਰ ਕੇ (ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ) ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪੰਕਤੀ 'ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ..... ' ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਗੁਰੂ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ) ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਸੂਝ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਨਾਮ ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਰਾ ਦਿਤੀ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਕਰਕੇ ਚਾਨਣ ਹੀ ਚਾਨਣ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਹੈ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਰਤਖ ਚਮਤਕਾਰ, ਜਿਵੇਂ:--

੧. ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਭਏ, ਧਿਆਇਆ ਨਾਮੁ ਹਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੦

੨. ਨਰ ਤੇ ਸੁਰ ਹੋਇ ਜਾਤ ਨਿਮਖ ਮੈ, ਸਤਿਗੁਰ ਬੁਧਿ ਸਿਖਲਾਈ॥
ਨਰ ਤੇ ਉਪਜਿ ਸੁਰਗ ਕਉ ਜੀਤਿਓ, ਸੋ ਅਵਖਧ ਮੈ ਪਾਈ ॥
[ਪੰਨਾ ੮੭੪

੩. ਪਰੇਤਹੁ ਕੀਤੋਨੁ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਨਿ ਕਰਣੈਹਾਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੨੩

੪. ਪਸੂ ਪਰੇਤਹੁ ਦੇਵ ਕਰਿ, ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧੦-੧੫

੫. ਪਸੂ ਪਰੇਤਹੁ ਦੇਵ ਕਰਿ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਵ ਸੇਵ ਭੈ ਭਾਏ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੮-੧੧

੬. ਗੁਰ ਤੀਰਥੁ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਕਰੈ ਪਰਬੀਣਾ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੯-੨੦

ਜੇ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਪਾ ਕੇ ਨਾਮ ਨਾ ਜਪਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪਰੇਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈ:--

੧. ਚਿਰੰਕਾਲ ਪਾਈ ਦ੍ਰੁਲਭ ਦੇਹ ॥ ਨਾਮ ਬਿਹੂਣੀ ਹੋਈ ਖੇਹ ॥

ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਮੁਗਧ ਤੇ ਬੁਰੀ ॥ ਤਿਸਹਿ ਨ ਬੂਝੈ ਜਿਨਿ ਏਹ ਸਿਰੀ ॥

[ਪੰਨਾ ੮੯੦

੨. ਪਸੂ ਮਾਣਸ ਚੰਮਿ ਪਲੇਟੇ, ਅੰਦਰਹੁ ਕਾਲਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੮੪

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਹੋ ਹੀ ਅਸਲ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ:--

ਗੁਰਸਿਖਾ ਗੁਰਸਿਖ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥
ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰੈ ਕਰਾਇਆ ॥
ਗੁਰਸਿਖ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਜਠੇਰੇ ਭਾਇਆ ॥
ਗੁਰਸਿਖ ਮਾਂ ਪਿਉ ਵੀਰ ਕੁਟੰਬ ਸਬਾਇਆ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਵਰਜਦੀ ਹੈ:--

ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜੀਐ ਭਾਈ, ਕਿਆ ਮਾਗਉ ਕਿਆ ਦੇਹਿ॥

ਪਾਹਣੁ ਨੀਰਿ ਪਖਾਲੀਐ ਭਾਈ, ਜਲ ਮਹਿ ਬੂਡਹਿ ਤੇਹਿ॥[ਪੰਨਾ ੬੩੭

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਇਸ ਦੇਹੀ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਦੇਵ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਦੇਵਤੇ ਭੀ ਇਸ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਸਿਮਰਹਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਤਰਸਣਾ ਜਾਂ ਲੋਚਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਦੇਵਤੇ ਇਸ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਉਚ (ਭਾਵ) ਦੇਵ-ਪਦਵੀ ਪਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਓਹ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਕਾਰਣ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਸਿਮਰਨ ਭਜਨ ਦਾ ਵਕਤ ਹੈ:-

ਭਜਹੁ ਗੋਬਿੰਦ ਭੂਲਿ ਮਤ ਜਾਹੁ ॥
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਾ ਏਹੀ ਲਾਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੫੯

ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੇ ਮਨੁੱਖ= ਤੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੈਂ, ਇਸ ਲਈ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਲੈ:--

ਅਵਰ ਜੋਨਿ, ਤੇਰੀ ਪਨਿਹਾਰੀ ॥
ਇਸੁ ਧਰਤੀ ਮਹਿ, ਤੇਰੀ ਸਿਕਦਾਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੭੪

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਖੰਡ, ਸਚੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ॥ ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਲੋਅ, ਸਚੇ ਆਕਾਰ ॥ ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਕਰਣੇ, ਸਰਬ ਬੀਚਾਰ ॥ ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਅਮਰੁ, ਸਚਾ ਦੀਬਾਣੁ ॥ ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ, ਸਚਾ ਫੁਰਮਾਣੁ ॥ ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਕਰਮੁ, ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥ ਸਚੇ, ਤੁਧੁ ਆਖਹਿ ਲਖ ਕਰੋੜਿ ॥ ਸਚੈ ਸਭਿ ਤਾਣਿ, ਸਚੈ ਸਭਿ ਜੋਰਿ ॥ ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ, ਸਚੀ ਸਾਲਾਹ ॥ ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ, ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥ ਨਾਨਕ, ਸਚੁ ਧਿਆਇਨਿ ਸਚੁ ॥ ਜੋ ਮਰਿ ਜੰਮੇ, ਸੁ ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ ॥ ੧ ॥

ਮ: ੧ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾ ਵਡਾ ਨਾਉ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾ ਸਚੁ ਨਿਆਉ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾ ਨਿਹਚਲ ਥਾਉ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾਣੈ ਆਲਾਉ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਬੁਝੈ ਸਭਿ ਭਾਉ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾ ਪੁਛਿ ਨ ਦਾਤਿ ॥ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਜਾ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਕਾਰ ਨ ਕਥਨੀ ਜਾਇ ॥ ਕੀਤਾ ਕਰਣਾ ਸਰਬ ਰਜਾਇ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਆਖਹਿੰ, ਨਾਉਂ, ਨਿਆਉਂ।

ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ: ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਕਚੁਨਿ ਕਚੁ' ਪਾਠ ਪਦ-ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਜੇ 'ਕਚੁ' ਦੇ ਚਚੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਥੇ 'ਕਚੁ' ਦੇ ਚਚੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ 'ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ' ਪਾਠ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਅਗੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਬ੍ਰਹਮੰਡ=ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਆਂਡਾ-ਗੋਲਾਕਾਰ ਜਗਤ, ਮਨੂ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸੋਨੇ ਰੰਗ ਦਾ ਆਂਡਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਫੱਟ ਕੇ ਦੋ ਖੰਡ ਹੋ ਗਿਆ,ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੱਤ ਉਪਰਲੇ ਅਤੇ ਸੱਤ ਹੇਠਲੇ ਲੋਕ ਬਣੇ।(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਅਰਥ: (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਤੇਰੇ (ਬਣਾਏ ਹੋਏ) ਖੰਡ (ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ) ਸੱਚੇ ਹਨ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ (ਜਗਤ) ਵੀ ਸੱਚੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਲੋਅ (ਲੋਕ, ਦੇਸ) ਸੱਚੇ ਹਨ, ਆਕਾਰ (ਸਥੂਲ ਰੂਪ-ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ) ਵੀ ਸੱਚੇ ਹਨ। (ਸਾਰੇ)

ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵੀਚਾਰ ਸੱਚੇ ਹਨ। ਤੇਰਾ ਰਾਜ ਸੱਚਾ ਹੈ ਦਰਬਾਰ (ਵੀ) ਸੱਚਾ ਹੈ। ਤੇਰਾ (ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ) ਹੁਕਮ ਸੱਚਾ ਹੈ, (ਲੋਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਲਈ) ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ (ਵੀ) ਸੱਚਾ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਕਰਮ (ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਲੇਖਾ) ਸੱਚਾ ਹੈ, (ਉਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ) ਨਿਸ਼ਾਨ (ਵੀ) ਸੱਚਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ) ਤੈਨੂੰ (ਸੱਚ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ) ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, (ਉਹ) ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ (ਸਾਰੇ ਹੀ) ਸੱਚੇ ਹਨ। (ਉਪਰੋਕਤ ਕਹੇ ਹੋਏ) ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਹਨ, (ਪਰ ਤੇਰੇ) ਜ਼ੋਰ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਹਨ। ਤੇਰੀ ਉਸਤਤਿ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਸ਼ਲਾਘਾ (ਮਹਿਮਾ, ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ (ਰਚਨਾ) ਸੱਚੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ) ਸਚੁ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਉਹ) ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ (ਜੀਵ) ਮਰ ਕੇ (ਫਿਰ) ਜੰਮਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਆਵਾਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਉਹ ਕੱਚਾ ਨਿਰੋਲ ਕੱਚਾ ਹੈ।੧।

ਮ: ੧- ਜਿਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦਾ ਨਾਉਂ ਵੱਡਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੀ) ਮਹਿਮਾ (ਵੀ) ਵੱਡੀ ਹੈ। (ਜਿਸ ਦਾ) ਨਿਆਂ ਸੱਚ ਹੈ (ਉਸ ਦੀ) ਮਹਾਨਤਾ (ਵੀ) ਵੱਡੀ ਹੈ। ਜਿਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਅਚੱਲ ਹੈ (ਉਸ ਦੀ) ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੀ ਹੈ। (ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ) ਮਹਿਮਾ ਵੱਡੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਭ ਜੀਆਂ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ) ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਾਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੁੱਛ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਦ ਕਿ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੇਵਲ) ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹੈ (ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ) ਮਹਿਮਾ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਪੂਰ) ਕਾਰ ਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। (ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ) ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਅਗੋਂ ਜੋ ਕੁਝ) ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਝ (ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਦੀ (ਆਪਣੀ) ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੈ।੨।

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ, ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ ॥ ਇਕਨਾ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ ਲਏ, ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ ॥ ਇਕਨ੍ਹਾ ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਏ, ਇਕਨ੍ਹਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਏਵ ਭਿ ਆਖਿ ਨ ਜਾਪਈ, ਜਿ ਕਿਸੈ ਆਣੇ ਰਾਸਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ ॥ ੩ ॥ ਪਉੜੀ ॥ ਨਾਨਕ, ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਕੈ, ਲਿਖਿ ਨਾਵੈ ਧਰਮੁ

ਬਹਾਲਿਆ ॥ ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ, ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ॥ ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ, ਮੁਹ ਕਾਲੈ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥ ਤੇਰੈ ਨਾਇ ਰਤੇ ਸੇ ਜਿਣਿ ਗਏ, ਹਾਰਿ ਗਏ ਸਿ ਠਗਣ ਵਾਲਿਆ ॥ ਲਿਖਿ ਨਾਵੈ, ਧਰਮੁ ਬਹਾਲਿਆ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਥਾਉਂ, ਨਾਵੈਂ ਅਤੇ ਨਾਇੰ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਧਰਮੁ=ਧਰਮ ਰਾਜ। ਬਹਾਲਿਆ=ਬਿਠਾਇਆ। ਨਿਬੜੈ= ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ)। ਜਜਮਾਲਿਆ=ਪਾਪੀ, ਵਿਕਾਰੀ (ਕੋਹੜੇ)। ਦੋਜਕਿ=ਨਰਕ ਵਿਚ।

ਅਰਥ : ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸੱਚੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਠੀ ਹੈ, (ਇਸ) ਵਿਚ ਸੱਚੇ (ਸਾਈਂ) ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਕਈ (ਜੀਵ) ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲਿਤੇ ਹਨ, ਕਈ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਅਨੁਸਾਰ (ਮਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ) ਕੱਢ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਕਿਸ (ਜੀਵ) ਨੂੰ ਉਹ (ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ) ਆਪਣੇ ਰਾਹਿ-ਰਾਸਤੀ ਤੇ ਲਿਆਵੇਗਾ ਭਾਵ ਜੋਗ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਗੁਝੇ ਭੇਦ ਨੂੰ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਕੇਵਲ ਓਹ ਜੀਵ ਹੀ) ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ)ਆਪ(ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ) ਚਾਨਣ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ।੩।

ਪਉੜੀ ॥- ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ) ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਹਿਸਾਬ ਲਿਖਣ ਲਈ ਧਰਮ-ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਸੱਚੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੇ ਸੱਚ ਦੁਆਰਾ (ਜੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਰੂਪੀ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ) ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ, ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ, ਵੱਖਰੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਕੂੜਿਆਰਾਂ ਨੂੰ (ਉਥੇ ਠਹਿਰਨ ਲਈ) ਜਗ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, (ਸਗੋਂ) ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ (ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਬਾਜ਼ੀ) ਜਿੱਤ ਗਏ, (ਅਤੇ) ਜਿਹੜੇ ਠੱਗੀਆਂ ਹੇਰਾ-ਫੇਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਗਏ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ-ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।੨।

੧) ਸਚੇ ਤੁਧੁ ਆਖਹਿ ਲਖ ਕਰੋੜਿ ॥
ਸਚੈ ਸਭਿ ਤਾਣਿ ਸਚੈ ਸਭਿ ਜੋਰਿ ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਤੇ 'ਸਚੈ' ਪਦ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ 'ਹੇ ਸੱਚੇ! ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਤੇ 'ਸਚਾ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਪਾਠੀ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ 'ਸਚੈ' ਨੂੰ ਵੀ 'ਸਚੇ' ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਤਾਣਿ' ਅਤੇ 'ਜੋਰਿ' ਪਦਾਂ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸੰਗਿਆ-ਵਾਚੀ ਰੂਪ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਰਿਆ-ਵਾਚੀ ਪਦ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਸੰਗਿਆ-ਵਾਚਕ ਪਦ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ 'ਤਾਣੁ, ਜੋਰੁ' ਔਂਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਹਰੇਕ ਲਗ-ਮਾਤਰ ਦਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪਾਠ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸਚੇ' ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਲੱਖਾਂ ਜੀਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਸਚੈ' ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਆਏ ਸਾਰੇ ਖੰਡਾਂ, ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ, ਲੋਆਂ ਅਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਹੀ ਹਨ (ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਬਲ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ, (ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਸੱਚੀ ਨਹੀਂ)।

੨) ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ :

'ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਦਰਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਪੰਨਾ ੧੨੫ ਉਤੇ ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ 'ਕਚੁਨਿ ਕਚੁ' ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਹਾਰੀ 'ਵਿਚ' ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ 'ਕੱਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਚੇ' ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। 'ਕਚੁ ਤੇ ਨਿਕਚੁ' ਦੇ ਚਚੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਔਂਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰ ਗਏ ਹਨ।

'ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:--

ਆਪੇ ਸਚੁ, ਭਾਵੈ ਤਿਸੁ ਸਚੁ ॥ ਅੰਧਾ ਕਚਾ, ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੫

ਔਂਕੜ ਵਿਚ 'ਤੋਂ' ਦੇ ਅਰਥ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਚੁ ਦੇ ਅਰਥ 'ਕੱਚਿਆਂ' ਨਹੀਂ। ਕੱਚ, (ਸ਼ੀਸ਼ਾ) ਬਲੌਰ ਅਤੇ 'ਨਿਕਚੁ' ਬਿਲਕੁਲ ਕੱਚਾ ਭਾਵ ਕੱਚੇ ਤੋਂ ਕੱਚਾ। ਜਿਵੇਂ 'ਖਾਲਸਾ ਤਾਹਿ ਨਿਖਾਲਸ ਜਾਨੈਂ' ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਨਿਖਾਲਸ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ 'ਜੋ ਮਰਿ ਜੰਮੇ ਸੁ ਕਚੁ ਨਿਕਚੁ' ਵਿਚ 'ਨਿਕਚੁ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੇ ਕਰ 'ਜੋ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਜੇ' ਅਤੇ 'ਜੰਮੈ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਜੰਮਹਿ' ਪਦ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਥੇ ਅਰਥ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਥੇ 'ਜੋ' ਪਾਠ ਹੈ; ਭਾਵ ਜਿਹੜਾ (ਜੀਵ) ਜੰਮ ਕੇ (ਫਿਰ) ਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੱਚ ਤੋਂ (ਵੀ) ਕੱਚਾ (ਨਿਰੋਲ ਕੱਚਾ) ਹੈ।

੩) ਏਵ ਭਿ ਆਖਿ ਨ ਜਾਪਈ, ਜਿ ਕਿਸੈ ਆਣੇ ਰਾਸਿ ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ (ਤੇ) ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ (ਕਿ ਘਾਲ ਕਰ ਰਹੇ) ਕਿਸ (ਘਾਲੀ ਦੀ ਘਾਲ) ਨੂੰ (ਉਹ) ਰਾਸ ਲੈ ਆਵੇਗਾ। (ਪਰ) ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਹ ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਆਤਮ-ਚਾਨਣਾ) ਪਾ ਦੇਵੇ (ਉਸ) ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਾਣ ਲਈਦਾ ਹੈ। [ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਇਉਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਧਾਰੇਗਾ, ਹਾਂ, ਨਾਨਕ! ਅਸੀਂ ਮੁਖੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਚਾਨਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ 'ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇਆ, ਜਾ ਕਉ ਜੋਤਿ ਧਰੀ ਕਰਤਾਰਿ ਜੀਉ॥' [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ (ਉਹ ਮਾਇਆ) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹੋ ਕੇ ਲਗੇ (ਜੇ ਉਹ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਮਾਇਆ ਲਾਉਂਦਾ) ਹੈ। ਨਾਨਕ! ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੂਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ। [ਪ੍ਰਿੰ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ 'ਰਸ'

੪. ਰਾਸਿ-ਫ਼ਾ, ਰਾਸਤੀ, ਰਾਸਤੀ ਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਿਆਵੇਗਾ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

੫. ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਦਸੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਸ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਸ (ਵਡਭਾਗੀ) ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਰਾਸਿ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਬਹੁਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:--

੧. ਗੁਣ ਰਾਸਿ ਬੰਨ੍ਹਿ ਪਲੈ ਆਨੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੭੨

੨. ਰਾਸਿ ਮੰਡਲੁ ਕੀਨੋ ਆਖਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੪੬

੩. ਮਿਲਦਿਆ ਢਿਲ ਨ ਹੋਵਈ, ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇ॥ [ਪੰਨਾ ਪ੯੪

੪. ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ, ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੪

ਸੋ, ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਰਾਸਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ, ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਰਾਸਿ' ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਲਗਭਗ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ:--

ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਕਰੇ ਆਪਿ, ਆਪੇ ਆਣੈ ਰਾਸਿ ॥

"....ਕਿਸੈ ਆਣੈ ਰਾਸਿ" ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਲਿਆਵੇਗਾ (ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਕਰੇਗਾ)।

ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ 'ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰੇ ਪਰਗਾਸੁ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਤੇ ਜਾਣੀਐ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ (ਗੁਰਸਿੱਖ), ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਰਾਹੀਂ), ਮੁਖੀ ਗੁਰੂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

'ਜਾਣੀਐ' ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝੀਏ ਜਾਂ ਸਮਝੋ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਾਣੀਦਾ, ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰੇਗਾ, ਇਥੇ ਉਸ ਗੁਝੀ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬੁਝਾਰਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

੪) ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ.....

ਕਈ ਸੱਜਣ 'ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ' ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਇਸ ਥਾਂ 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ-ਭੇਦ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ-ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਖੋਜ ਪਖੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਣ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:--

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸੋਂ 'ਸਚੇ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹੋ ਪਾਠ ਗੁਟਕਿਆਂ ਵਿਚ ਛਪ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਬ੍ਰਿਧੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
੨. ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੱਥ-ਲਿਖਤੀ ਬੀੜਾਂ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੀ ਪੱਥਰ-ਛਾਪੇ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ' ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਾਠ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਰੇਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਛਾਪਕ ਪਾਸੋਂ ਰਹੀ ਅਸ਼ੁੱਧੀ ਹੁਣ ਤਕ ਏਦਾਂ ਹੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ 'ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ' ਪਾਠ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
੩. 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ

ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਪਾਠ ਹੋਰ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

੧. ਸੇਵ ਕੀਤੀ ਸੰਤੋਖੀਈ, ਜਿਨੀ 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਧਿਆਇਆ ॥

੨. ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਤੂੰ, ਜਿਨਿ 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਵਰਤਾਇਆ ॥

੩. ਜਿਨਿ, 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਬੁਝਾਇਆ ॥

ਨਿਰਣੈ : ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਪਾਠ ਵਿਆਕਰਣਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਪਾਠ ਦੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਵਿਆਕਰਣਕ ਤਰੁੱਟੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਆਕਰਣਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਕ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਧਾਰਣ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਉਹ ਨੋਟ ਭਾਵੇਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖੋਜ ਤੋਂ ਇਉਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਗੁਟਕਿਆਂ ਵਿਚ 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਦਰਜ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ) ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਟਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਠ ਕੰਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਹੁਣ ਤਕ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ 'ਸਚੋ ਸਚੁ ਅਤੇ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ' ਪਾਠ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ, ਪਰ 'ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਅਤੇ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚੁ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਸਚੋ ਸਚੁ :

੧. ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਵੀਚਾਰੀ, 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਕਮਾਵਣਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੧

੨. ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ, ਸਤਿ ਸਰਿ ਨਾਵੈ ॥
ਮੈਲੁ ਨਾ ਲਾਗੈ ਸਚਿ ਸਮਾਵੈ ॥
'ਸਚੁ ਸਚੁ' ਕਮਾਵੈ ਸਦ ਹੀ, ਸਚੀ ਭਗਤਿ ਦ੍ਰਿੜਾਇਦਾ ॥[ਪੰਨਾ ੧੦੫੮

'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪੰਨਾ ੧੧੨, ੧੧੪, ੧੧੬, ੧੧੭, ੧੨੮, ੧੩੬, ੯੫੨ ਅਤੇ ੧੦੯੫।

*ਸਚੇ ਸਚਿ :

੧. ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਾਖੀ ॥ ਸਚੈ ਸਬਦੇ ਸਚੁ ਸੁਭਾਖੀ ॥
ਸਦਾ ਸਚਿ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ਮਨੁ ਮੇਰਾ, 'ਸਚੇ ਸਚਿ' ਸਮਾਇਦਾ॥[ਪੰਨਾ ੧੦੫੮

੨. ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਸੋਈ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਨਾਮਿ ਮੁਕਤਿ ਹੋਈ ॥

---

*ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਚੋ ਹੀ ਸਚੁ' ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਾਰ ਸਚੁ ਕਮਾਵਹਿ, 'ਸਚੇ ਸਚਿ' ਸਮਾਵਣਿਆ॥ [ਪੰ. ੧੧੭

ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੧੨ ਅਤੇ ੧੨੦ ਆਦਿ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ 'ਸਚੋ ਸਚੁ' ਪਾਠ ਹੈ ਉਥੇ ਚਚੇ ਨੂੰ ਔੱਕੜ ਹੈ, ਜਿਥੇ 'ਸਚੇ ਸਚਿ' ਪਾਠ ਹੈ ਉਥੇ ਚਚੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ''ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ'' ਪਾਠ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ?

੧. ਸੱਚ ਇਕ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਹੈ।
੨. ਸੱਚ ਸਦਾ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਹੈ।
੩. ਸੱਚ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੋਹਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਆਰਾ ਹੈ।
੪. ਸੱਚ ਦੇਸ, ਕਾਲ ਤੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।
੫. ਸੱਚ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
੬. ਸੱਚ ਨਿਰਮਲ ਹੈ, ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੱਚੇ ਕੌਣ ਹਨ?

੧. ਸੱਚੇ, ਸੱਚ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਸਚੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚ ਨਹੀਂ।
੨. ਸੱਚੇ, ਸਤਿਨਾਮੁ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋਤਿ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
੩. ਸੱਚੇ, ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਅ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
੪. ਸੱਚੇ, ਦੇਸ਼, ਕਾਲ ਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਹੱਦਾਂ ਟੱਪਣੀਆਂ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹਨ।
੫. ਸੱਚੇ, ਕਦੇ ਬੁੱਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ 'ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਨੀਤ ਨਵਾ. . .' ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ, ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।
੬. ਸੱਚੇ- ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਨਾਮ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ:

ੳ) ਸੇ ਜਨ ਸਚੇ ਨਿਰਮਲੇ, ਜਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਕਮਾਵਦੇ, ਬਿਖੁ ਹਉਮੈ ਤਜਿ ਵਿਕਾਰੁ॥[ਪੰਨਾ ੬੫

ਅ) ਜਿਸ ਦੈ ਅੰਦਰਿ ਸਚੁ ਹੈ, ਸੋ ਸਚਾ ਨਾਮੁ ਮੁਖਿ ਸਚੁ ਅਲਾਏ ॥
ਓਹੁ ਹਰਿ ਮਾਰਗਿ ਆਪਿ ਚਲਦਾ, ਹੋਰਨਾ ਨੋ ਹਰਿ ਮਾਰਗਿ ਪਾਏ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੦

ੲ) ਸੋ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਬਦਿ ਮਿਲੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਲੈ ॥
ਸਚੁ ਧਿਆਇਨਿ ਸੇ ਸਚੇ, ਜਿਨ ਹਰਿ ਖਰਚੁ ਧਨੁ ਪਲੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੫੬
ਸ) ਸਚਿਆਰੀ ਸਚੁ ਸੰਚਿਆ, ਸਾਚਉ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲੁ ॥
ਹਰਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਊਜਲੋ, ਪਤਿ ਸਾਚੀ ਸਚੁ ਬੋਲੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੩੭

ਇਹ ਸੱਚ ਅਤੇ ਸੱਚਿਆਂ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸੱਚੁ ਹਰੇਕ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸਾਂਗੋ ਪਾਂਗ ਦਰਸ਼ਨ ਓਦੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:--

੧) ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਤਨੁ ਕਰੈ ਹਛਾ ਧੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੮
੨) ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ, ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ॥

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੜੀ ਦਸ ਕੇ ਕਮਾਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਅਦਭੁੱਤ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਗਮਰਮਰੀ ਕੋਠੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕੀਮਤੀ ਪਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਕੱਚੀਆਂ (ਨਾਸ਼ਵੰਤ) ਹਨ। ਸੱਚੇ ਦੀ ਕੋਠੀ ਕਿਸੇ ਸਥੂਲ ਵਸਤੂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੇਢੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ (ਰੂਪਮਾਨ) ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਂ! ਇੰਜ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ-ਰੂਪੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਘਾੜਤ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਨੇ ਆਪ ਘੜੀ ਹੈ:-

ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ, ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ ॥
ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ, ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੯

ਇਸ ਕੋਠੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਥਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ:--

ਕੋਟਿ ਬਿਸਨ ਕੀਨੇ ਅਵਤਾਰ ॥ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਾ ਕੇ ਧ੍ਰਮਸਾਲ ॥
ਕੋਟਿ ਮਹੇਸ ਉਪਾਇ ਸਮਾਏ ॥ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੇ ਜਗੁ ਸਾਜਣ ਲਾਏ ॥੧॥
ਐਸੋ ਧਣੀ ਗੁਵਿੰਦ ਹਮਾਰਾ ॥
ਬਰਨਿ ਨ ਸਾਕਉ ਗੁਣ ਬਿਸਥਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੫੬

ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਸੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਕੇ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਬੁਝਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ, ਹਉਮੈ ਦੀ ਸੋਝੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ 'ਆਪਣੇ ਆਪ' (ਭਾਵ ਮੂਲ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਜਗ ਸਚਮੁੱਚ ਸੱਚੇ ਦੀ ਕੋਠੀ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਸਰੀਰ ਹਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਨੀ ਸੁੰਦਰ ਕੋਠੀ ਹੈ ''ਜਿਥੈ ਵਸੈ ਮੇਰਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸੋ ਕੇਵਡੁ ਹੈ ਥਾਉ ॥'' (ਪੰਨਾ ੫੩)। ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਸਚਰਜ ਕਲਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ

ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਭਾਵ 'ਅੰਤਰਿ ਬਸੈ, ਬਾਹਰਿ ਭੀ ਓਹੀ॥'' ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਸੱਚਾ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਸੱਚੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ:--

ਪੂਰੇ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪੂਰਾ, ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੈ, ਪੂਰੇ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੨

ਕਈ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਉਠਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਗ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਦਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇ:--

੧. **ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੧੮੭
੨. **ਝੂਠਾ ਜਗੁ ਡਹਕੈ ਘਨਾ, ਦਿਨ ਦੁਇ ਬਰਤਨ ਕੀ ਆਸ॥**[ਪੰਨਾ ੧੧੦੩
੩. **ਬੰਦੇ ਚਸਮ ਦੀਦੰ ਫਨਾਇ ॥** [ਪੰਨਾ ੭੨੩

ਕੀ ਇਹ ਬਚਨ ਸੱਚੇ ਹਨ? ਜਿਵੇਂ ਜੀਵ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਪਨੇ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤਿਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਜਿਆ ਜਗਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ:--

ਰਚਨਾ ਸਾਚੁ ਬਨੀ ॥ ਸਭ ਕਾ ਏਕੁ ਧਨੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੧੪

ਸਚੇ ਦੇ ਸਾਜੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਖੰਡ-ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਆਦਿ ਸੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚ (ਬ੍ਰਹਮ) ਦੀ ਤਕਣੀ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਚ ਹੀ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ਹੈ:--

ਬ੍ਰਹਮੁ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਣੀਐ, ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ ॥
ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ, ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੪੬

''....ਇਹੁ ਜਗੁ ਹੈ ਸਭੁ ਖੇਲੁ ਖੇਲਈਆ'' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਇਹ ਜਗ ਸੱਚਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਝੂਠੇ ਨੂੰ ਝੂਠਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋ ਗੁਰ ਫੁਰਮਾਨ--

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੇਖੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ॥
ਕਰਣ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਆਪਨ ਹਾਥਿ ਸੰਜੋਗੀ॥੧॥
ਮਨ ਮੇਰੇ ਜਿਨਿ ਅਪੁਨਾ ਭਰਮੁ ਗਵਾਤਾ ॥
ਤਿਸ ਕੈ ਭਾਣੈ ਕੋਇ ਨ ਭੂਲਾ, ਜਿਨਿ ਸਗਲੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਤਾ॥ਰਹਾਉ॥
[ਪੰਨਾ ੬੧੦

ਸੋ, ਗੁਰੂ-ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਜਿਸ ਦਾ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹੁ ਵਿਸੁ ਸੰਸਾਰੁ ਹਰੀ ਦਾ (ਸੱਚਾ) ਰੂਪ ਨਜ਼ਰੀ ਆਇਆ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਭਰਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਦਿੱਸਿਆ। ਪਸਾਰਾ ਕਈ ਵਾਰ ਪਸਰਿਆ ਤੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਇਆ ''ਕਈ ਬਾਰ ਪਸਰਿਓ ਪਾਸਾਰ॥ ਸਦਾ ਸਦਾ ਇਕ ਏਕੰਕਾਰ॥'' ਵਾਲੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਤੋਂ ਜੋ ਸੇਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਪਾਸਾਰੇ ਨੂੰ

ਸਦਾ ਲਈ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ, ਆਵਨ ਜਾਨ ਵਾਲਾ ਖੇਲ (ਸਿਲਸਿਲਾ) ਚਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-

ਸਾਚਾ ਤਖਤੁ ਸਚੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ॥ ਸਚੁ ਖਜੀਨਾ ਸਾਚਾ ਸਾਹੀ॥

ਆਪੇ ਸਚੁ ਧਾਰਿਓ ਸਭੁ ਸਾਚਾ, ਸਚੇ ਸਚਿ ਵਰਤੀਜਾ ਹੇ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੩

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਵੇਦ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਜੀਅ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਭੇਦ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੂਪ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੰਗ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਗੇ ਫਿਰਹਿ ਜੰਤ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਪਉਣੁ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਪਾਣੀ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਅਗਨੀ ਖੇਡਹਿ ਵਿਡਾਣੀ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਧਰਤੀ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਖਾਣੀ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਸਾਦਿ ਲਗਹਿ ਪਰਾਣੀ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਸੰਜੋਗੁ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਵਿਜੋਗੁ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਭੁਖ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਭੋਗ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਸਿਫਤਿ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਸਾਲਾਹ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਉਝੜ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਰਾਹ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਨੇੜੈ, ਵਿਸਮਾਦੁ ਦੂਰਿ ॥ ਵਿਸਮਾਦੁ ਦੇਖੈ ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ ॥ ਵੇਖਿ ਵਿਡਾਣੁ, ਰਹਿਆ ਵਿਸਮਾਦੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਬੁਝਣੁ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ॥ ੧ ॥

ਮ: ੧ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣੀਐ, ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ, ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਆਕਾਰੁ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਕਤੇਬਾ, ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪੈਨਣ, ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਪਿਆਰੁ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਰੰਗੀ, ਕੁਦਰਤਿ ਜੀਅ ਜਹਾਨ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਨੇਕੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਬਦੀਆ, ਕੁਦਰਤਿ ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥ ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ, ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ ॥ ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ, ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ ਵਰਤੈ ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨਾਂਗੇ, ਫਿਰਹਿੰ, ਖੇਡਹਿੰ, ਲਗਹਿੰ, ਪਾਤਾਲੀਂ, ਆਕਾਸੀਂ, ਕਤੇਬਾਂ, ਜਾਤੀਂ, ਜਿਨਸੀਂ, ਰੰਗੀਂ, ਨੇਕੀਆਂ, ਬਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਈਂ।

ਫੁਟਕਲ: ਸੰਜੋਗੁ ਦੇ ਨਾਲ 'ਵਿਜੋਗੁ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਟਿੱਪੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਵਿੰਜੋਗੁ' ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਪ੍ਰੇਮੀ

ਬੋਲਦੇ ਹਨ। 'ਜੀਅ' ਨੂੰ 'ਜੀਆ' ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, 'ਅ' ਜੀ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਲੈਅ ਨਾਲ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਵਿਸਮਾਦੁ=ਅਦਭੁਤ, ਅਸਚਰਜ। ਨਾਦ=ਸ਼ਬਦ, ਧੁਨੀ, ਅਵਾਜ਼। ਵੇਦ=(ਚਾਰ ਵੇਦ), ਗਿਆਨ। ਭੇਦ=ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਦ (ੳ)ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਭੇਦ, (ਅ) ਜੀਵ ਜੜ੍ਹ ਦਾ ਭੇਦ, (ੲ)ਜੀਵ ਜੀਵ ਦਾ ਭੇਦ, (ਸ)ਜੀਵ ਚੇਤਨ ਦਾ ਭੇਦ, (ਹ)ਚੇਤਨ ਚੇਤਨ ਦਾ ਭੇਦ। ਜੰਤ=ਜਾਨਵਰ। ਪਉਣੁ=ਹਵਾ। ਪਾਣੀ=ਉਪਾਧੀ ਕਰਕੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪਾਣੀ। ਅਗਨੀ=ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਗ (ਬੜਵਾ, ਜੱਠਰ, ਦਾਵਾ ਆਦਿ ਕਈ ਅਗਨੀਆਂ)। ਵਿਡਾਣੀ=ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ। ਸਾਦਿ=ਸੁਆਦ (ਰੱਸ) ਵਿਚ। ਸੰਜੋਗੁ=(ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ) ਮਿਲਾਪ। ਵਿਜੋਗੁ=(ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ) ਵਿਛੋੜਾ। ਭੁਖ= (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਭੁੱਖ। ਭੋਗੁ=(ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ) ਖਾਣਾ। ਸਾਲਾਹ=ਸ਼ਲਾਘਾ। ਉਝੜ=ਕੁਰਾਹੇ। ਰਾਹ=ਮਾਰਗ (ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ)। ਵਿਡਾਣੁ=ਕੌਤਕ। ਬੁਝਣੁ= ਬੋਧ, ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ। ਕੁਦਰਤਿ=ਰਚਨਾ (ਮਾਇਆ)। ਭਉ=ਡਰ। ਸਾਰੁ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ। ਜਾਤੀ=ਜਾਤਾਂ ਵਿਚ (ਜੀਆਂ ਵਿਚ)। ਜਿਨਸੀ=ਜਿਨਸਾਂ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ। ਰੰਗੀ=ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ। ਜਹਾਨ=ਜਗਤ। ਨੇਕੀਆ=ਚੰਗਿਆਈਆਂ। ਬਦੀਆ= ਬੁਰਿਆਈਆਂ। ਮਾਨੁ=ਆਦਰ, ਸਤਿਕਾਰ। ਅਭਿਮਾਨੁ=ਅਹੰਕਾਰ। ਕਾਦਿਰੁ=ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਨਾਈ=ਨਾਮ ਕਰਕੇ। ਪਾਕੁ=ਪਵਿੱਤਰ। ਵਰਤੈ=ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ=ਇਕੋ ਇਕ।

ਅਰਥ: (ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹਨ। (ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ) ਵੇਦਾਂ (ਭਾਵ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਅਸਚਰਜ ਹੈ। (ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ) ਜੀਵ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਭੇਦ) ਅਸਚਰਜ ਹਨ। (ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ) ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਰੰਗ ਬਿਸਮਿਕ ਰੂਪ ਰਮਜ਼) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਈ) ਜੀਵ ਨੰਗੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ (ਇਹ ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਜਿਵੇਂ) ਹਵਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਪਾਣੀ ਵੀ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਹੈ। (ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ) ਅਗਨੀਆਂ ਜੋ ਅਦਭੁਤ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਸਚਰਜ ਹਨ। (ਕਈ) ਧਰਤੀਆਂ ਦੀ (ਧਾਰਨਾ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ!, (ਕਈ ਖਾਣੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! ਜੀਵ (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ) ਸੁਆਦਾਂ ਵਿਚ (ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਜੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ) ਮਿਲਾਪ ਅਸਚਰਜ ਹੈ, (ਅਤੇ) ਵਿਛੋੜਾ (ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਭੁੱਖ ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ) ਭੁੰਚਣਾ

ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ (ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ) ਉਸਤਤੀ ਅਸਚਰਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਲਾਘਾ (ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ) ਕੁਰਾਹੇ (ਪਏ ਹੋਏ ਭਾਵ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ) ਅਦਭੁਤ ਹੈ, (ਰੱਬੀ) ਰਾਹ (ਪਏ ਹੋਏ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ) ਨੇੜੇ (ਆਖਣਾ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ, (ਅਤੇ) ਦੂਰ (ਆਖਣਾ ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਇਹ ਆਖਣਾ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ (ਇਹ ਵੀ) ਅਸਚਰਜ ਹੈ! (ਇਹ ਸਾਰੇ) ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ (ਮੈਂ) ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ! ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਸ ਵਿਸਮਾਦ ਦਾ ਬੋਧ ਪੂਰੇ ਭਾਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੧।

ਮ:੧॥- (ਜੋ ਕੁਝ) ਦਿਸਦਾ ਹੈ, (ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ) ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ (ਉਹ) ਵੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਡਰ (ਅਤੇ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਖ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਪਾਤਾਲਾਂ (ਤੇ) ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ। (ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਵੇਦਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹਨ (ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ) ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀਚਾਰ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤ (ਰੂਪ ਹੈ)। (ਜੀਆਂ ਦਾ) ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ (ਅਤੇ) ਪਹਿਰਾਵਾ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ (ਵਸਤੂ ਦਾ) ਪਿਆਰ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹੈ। (ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀਆਂ) ਜਾਤਾਂ, ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਹੈ, ਜਗਤ ਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਅ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹਨ। ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿਚ ਹਨ, ਆਦਰ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤਿ ਵਿਚ ਹਨ। ਹਵਾ, ਜਲ ਅਤੇ ਅੱਗ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਮਿਟੀ (ਵੀ) ਕੁਦਰਤਿ (ਦਾ ਅੰਗ) ਹੈ। ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਸਾਰੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ, ਤੂੰ ਕੁਦਰਤਿ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ, (ਤੂੰ) ਪਵਿਤਰ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਕਿ (ਉਹ ਮਾਲਕ ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ) ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ) ਇਕੋ ਇਕ (ਰੂਪ) ਵਰਤਦਾ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਆਪੀਨੈ੍ ਭੋਗ ਭੋਗਿ ਕੈ, ਹੋਇ ਭਸਮੜਿ ਭਉਰੁ ਸਿਧਾਇਆ ॥ ਵਡਾ ਹੋਆ ਦੁਨੀਦਾਰੁ, ਗਲਿ ਸੰਗਲੁ ਘਤਿ ਚਲਾਇਆ ॥ ਅਗੈ ਕਰਣੀ ਕੀਰਤਿ ਵਾਚੀਐ, ਬਹਿ ਲੇਖਾ ਕਰਿ ਸਮਝਾਇਆ ॥ ਥਾਉ ਨ ਹੋਵੀ ਪਉਦੀਈ, ਹੁਣਿ ਸੁਣੀਐ ਕਿਆ ਰੂਆਇਆ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧੈ, ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਸਮੜਿ=ਭਸ (ਸੁਆਹ) ਦੀ ਮੜ੍ਹੀ (ਢੇਰੀ)। ਭਉਰੁ=ਭਵਰਾ (ਭਾਵ ਉਡਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ)। ਸਿਧਾਇਆ=ਗਿਆ। ਦੁਨੀਦਾਰੁ= ਦੁਨੀਆਦਾਰ। ਘਤਿ=ਘਤ ਕੇ, ਪਾ ਕੇ। ਕਰਣੀ=ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ। ਕੀਰਤਿ=ਵਡਿਆਈ। ਵਾਚੀਐ=ਵਾਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪੁਛ-ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਉਦੀਈ=ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਰੂਆਇਆ=ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਧੈ=ਅਗਿਆਨੀ, ਮੂਰਖ ਨੇ।

ਅਰਥ: (ਜੀਵ ਨੇ) ਆਪ ਹੀ (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ) ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਪਿਛੋਂ (ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ) ਸੁਆਹ ਦੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ (ਭਉਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਉਡ ਗਿਆ। ਦੁਨੀਆਦਾਰ (ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ) ਮਰ ਗਿਆ (ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ) ਗਲ ਵਿਚ ਸੰਗਲ ਪਾ ਕੇ (ਉਸ ਨੂੰ) ਅਗੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਅਗੇ (ਧਰਮਰਾਜ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਉਥੇ) ਬੈਠ ਕੇ (ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਇਆ। (ਹਿਸਾਬ ਮਗਰੋਂ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਮਾਰ) ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਲੁਕਣ ਲਈ ਕਿਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਹੁਣ (ਜ਼ਾਰੋਜ਼ਾਰ ਰੋਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਮਨ ਕਰਕੇ ਅੰਧੇ (ਮੂਰਖ) ਨੇ (ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ) ਜਨਮ (ਵਿਅਰਥ ਹੀ) ਗੁਆ ਲਿਆ।੩।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਨਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਵਡਿਆਈ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗ-ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਨਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਨਾਉਂ ਵਾਲਾ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ, ਨਾਮ ਕਰਕੇ' ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, 'ਵਡਿਆਈ' ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ।

'ਵਡਿਆਈ' ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਨਾਈ' ਇਸਤਰੀ-ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਵਜ਼ਨ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸਤਰੀ-ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਥੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸਤਰੀ ਵਾਚਕ ਅਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ:–

੧. ਵਡਾ ਸਾਹਿਬੁ, ਵਡੀ ਨਾਈ, ਕੀਤਾ ਜਾ ਕਾ ਹੋਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੪

ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ, ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਅਤੇ

ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ, ਸਾਚੈ ਨਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੯

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। 'ਜਪੁ ਨਿਰਣੈ' ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵੀਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ੮੯-੯੧)। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਪੁਲਿੰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ 'ਸੀਤਾ-ਰਾਮ', 'ਰਾਧੇ-ਸ਼ਾਮ' ਜਾਂ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਖਣਾ ਹੈ।

੨) ......ਵਰਤੈ ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ

'ਇਕੋ ਇਕ ਨੂੰ ਤਕ'

'ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਦਰਸ਼ਨ' ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੨੫ ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਕ ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਹੈ' ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਚ ਤਾਕ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ)। ਤਾਕੁ-ਗੁਣਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ, ਸਿਆਣਾ (expert)। ਜਿਵੇਂ 'ਜਸਤ' ਤੇ 'ਤਾਕ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ 'ਤਾਕੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਇਕੋ ਇਕ। ਪੂਰੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

੩) ਆਪੀਨੈ ਭੋਗ ਭੋਗਿ ਕੈ..... ॥ ਵਡਾ ਹੋਆ ਦੁਨੀਦਾਰੁ.....

ਰੱਬ ਆਪ ਹੀ (ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ) ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਨਿਰਣੈ: 'ਆਪੀਨ੍ਹੈ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਆਪ' ਹਨ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਵੇ, ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਵਡਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਮਰਨ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਭਾਵ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਜਦੋਂ ਮੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ (ਜਮਾਂ ਨੇ) ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਗੇ (ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ) ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਵਡਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਰਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ: 'ਡੋਲੈ ਵਾਉ ਨ ਵਡਾ ਹੋਇ॥' (ਪੰਨਾ ੮੭੮) ਇਸ ਲਈ 'ਵਡਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਕਰਨੇ ਅਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਆਪੀਨੈ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਰਮੇਸ਼ਰ' ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ 'ਵਡਾ ਹੋਆ ਦੁਨੀਦਾਰ ਗਲਿ ਸੰਗਲ ਘਤ ਚਲਾਇਆ' ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਕਰੋਗੇ?

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਿਸੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਡੁਬਣ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸਮਾਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ

ਡਰਾਉਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋਣ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਦਭੁਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕੰਬਣੀ ਜਿਹੀ ਛਿੜਨੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਰੱਸ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਵਿਸਮਾਦ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੜਾਅ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਸਮਾਦ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਾ ਹਰਖ ਹੋਵੇ ਨ ਸੋਗ, ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਰਹਿ ਜਾਣ, ਆਤਮਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਅਲਮਸਤ ਮਤਵਾਰਾ ਬਣ ਜਾਏ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਹੋ ਕੇ 'ਇਕ ਓਅੰਕਾਰੁ' ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਅਦਭੁਤ ਰੱਸ ਲੀਨਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸਮਾਦ ਹੈ।

ਵਿਸਮਾਦ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਨਾਦੀ ਦੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ 'ਓਅੰਕਾਰ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਆਖੀਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ, ਫਿਰ 'ਕੁਦਰਤਿ' ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਸਮਾਦ ਤੋਂ ਸੰਜੋਗ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਕਲਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਰਾਗ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਗੁਹਜ ਵਿਸਮਾਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਧੁਰੋਂ ਆਏ ਸ਼ਬਦ (ਬਾਣੀ) ਨੂੰ ਅਲਾਪਿਆ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਰਬੀ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਿਆ, ਵਿਸਮਾਦਕ ਸੋਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੇ ਝਰਨੇ ਵਹਿ ਤੁਰੇ। ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਅਨੂਠੇ ਰੱਸ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਚੱਖਿਆ, ਉਹ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਗੜੂੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ, ਪਵਣਾਂ, ਪਾਣੀਆਂ, ਧਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਰਸ ਵਿਸਮਾਦ-ਰੂਪ ਮਾਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਏ, 'ਤੂੰਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ! ਤੂੰਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ!! ਤੂੰਹੀ ਵਾਹੁ!!! ਤੂੰਹੀ ਵਾਹੁ!!!! ਤੂੰਹੀ ਵਿਸਮਾਦ!!!!! ਤੂੰਹੀ ਵਿਸਮਾਦ!!!!!!'

ਵਿਸਮਾਦੀ ਕਲਾ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪ, ਰਸ ਤੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:-

੧. ਨਾਨਕ, ਬੈਠਾ ਭਖੇ ਵਾਉ, ਲੰਮੇ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜਾ ॥
ਪਿਰੀਏ ਤੂ ਜਾਣੁ ਮਹਿਜਾ ਸਾਉ, ਜੋਈ ਸਾਈ ਮੁਹੁ ਖੜਾ॥[ਪੰਨਾ ੧੦੯੫

੨. ਊਪਰਿ ਬਨੈ ਅਕਾਸੁ, ਤਲੈ ਧਰ ਸੋਹਤੀ ॥
ਦਹਦਿਸ ਚਮਕੈ ਬੀਜੁਲਿ, ਮੁਖ ਕਉ ਜੋਹਤੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੨

੩. ਨਾਨਕ, ਬਿਜੁਲੀਆ ਚਮਕੰਨਿ, ਘੁਰਨਿ ਘਟਾ ਅਤਿ ਕਾਲੀਆ॥
ਬਰਸਨਿ ਮੇਘ ਅਪਾਰ, ਨਾਨਕ, ਸੰਗਮਿ ਪਿਰੀ ਸੁਹੰਦੀਆ॥[ਪੰ. ੧੧੦੨

ਕੁਦਰਤੀ ਦੀਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨੇ ਆਪ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਰਸ਼ੀ-ਖੇਡਾਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਰਸ਼ੀ ਜੀਵਾਂ ਤਾਈਂ ਵਿਖਾਇਆ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਵਿਸਮਾਦੀ-ਕਰਤੇ ਨੂੰ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ:--

੧. ਕਰਤੇ ! ਕੁਦਰਤੀ ਮੁਸਤਾਕੁ ॥
ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਏਕੁ ਤੁਹੀ, ਸਭ ਖਲਕ ਹੀ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ਰਹਾਉ॥
ਖਿਨ ਮਾਹਿ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਦਾ, ਆਚਰਜ ਤੇਰੇ ਰੂਪ ॥

ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਚਲਤ ਤੇਰੇ, ਅੰਧਿਆਰੇ ਮਹਿ ਦੀਪ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੨੪

੨. ਤੂ ਅਚਰਜੁ, ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੀ ਬਿਸਮਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੬੩-੬੪

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਸੱਚ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾ ਵਿਸਮਾਦ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤਿ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਉਹ ਕੁਚੀਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਸਮਾਦ ਦੇ ਰਹੱਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਬਾਣੀ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:--

ਨਾਨਕ ਚਾਖਿ ਭਏ ਬਿਸਮਾਦੁ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਤੇ ਆਇਆ ਸਾਦੁ ॥
ਈਤ ਊਤ ਕਤ ਛੋਡਿ ਨ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ ਗੀਧਾ ਹਰਿ ਰਸ ਮਾਹਿ ॥
[ਪੰਨਾ ੩੭੭

ਇਸ ਮਹਾਨ ਰੱਸ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੋਇਆਂ ਇਉਂ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕੋ-ਇਕ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਸਭ ਥਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਰਹੱਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ:--

ਮੋਲੁ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਕਰਣੈ ਜੋਗਾ, ਕਿਆ ਕੋ ਕਹੈ ਸੁਣਾਵੈ ॥
ਕਥਨ ਕਹਣ ਕਉ ਸੋਝੀ ਨਾਹੀ, ਜੋ ਪੇਖੈ ਤਿਸੁ ਬਣਿ ਆਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੮੩

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦਵਾਉ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਢੈ ਵੇਗਾਰਿ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਇੰਦੁ ਫਿਰੈ ਸਿਰ ਭਾਰਿ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਦੁਆਰੁ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ, ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ ॥ ਕੋਹ ਕਰੋੜੀ ਚਲਤ ਨ ਅੰਤੁ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਸਿਧ ਬੁਧ ਸੁਰ ਨਾਥ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਆਡਾਣੇ ਆਕਾਸ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਆਵਹਿ ਜਾਵਹਿ ਪੂਰ ॥ ਸਗਲਿਆ ਭਉ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਏਕੁ ॥ ੧ ॥

ਮ: ੧ ॥ ਨਾਨਕ, ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ, ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਰਾਮ ਰਵਾਲ ॥ ਕੇਤੀਆ ਕੰਨ ਕਹਾਣੀਆ, ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ॥ ਕੇਤੇ ਨਚਹਿ ਮੰਗਤੇ, ਗਿੜਿ ਮੁੜਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ ॥ ਬਾਜਾਰੀ ਬਾਜਾਰ ਮਹਿ, ਆਇ ਕਢਹਿ ਬਾਜਾਰ ॥ ਗਾਵਹਿ ਰਾਜੇ ਰਾਣੀਆ, ਬੋਲਹਿ ਆਲ ਪਤਾਲ ॥ ਲਖ ਟਕਿਆ ਕੇ ਮੁੰਦੜੇ, ਲਖ ਟਕਿਆ ਕੇ ਹਾਰ ॥ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਪਾਈਅਹਿ ਨਾਨਕਾ, ਸੇ ਤਨ ਹੋਵਹਿ

ਛਾਰੁ॥ ਗਿਆਨੁ ਨ ਗਲੀਈ ਢੂਢੀਐ, ਕਥਨਾ ਕਰੜਾ ਸਾਰੁ॥
ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਪਾਈਐ, ਹੋਰ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਖੁਆਰੁ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਚਲਹਿੰ, ਕਰੋੜੀਂ, ਆਵਹਿੰ, ਜਾਵਹਿੰ, ਸਗਲਿਆਂ, ਕੇਤੀਆਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਚਹਿੰ, ਪੂਰਹਿੰ, ਮਹਿੰ, ਕਢਹਿੰ, ਗਾਵਹਿੰ, ਰਾਣੀਆਂ, ਬੋਲਹਿੰ, ਟਕਿਆਂ, ਪਾਈਅਹਿੰ, ਹੋਵਹਿੰ ਅਤੇ ਗਲੀਈਂ (ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਪਾਠੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ 'ਗਲੀਈ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਗਲੀ' ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ)। 'ਸਦ-ਵਾਉ' ਜੁੜਤ ਪਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਕੇ 'ਸਦ ਵਾਉ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਮਹਾ ਬਲ ਸੂਰ' ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਦਵਾਉ=ਸਦਾ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾ। ਦਰੀਆਉ=ਦਰਿਆ (ਪਾਣੀ ਦੇ)। ਵੇਗਾਰਿ= ਬਿਨਾਂ ਮਜੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਾਰ। ਇੰਦੁ=ਬੱਦਲ। ਸਿਧ=ਸਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ। ਬੁਧ=ਬੁਧੀਵਾਨ। ਸੁਰ=ਦੇਵਤੇ। ਨਾਥ=ਜੋਗੀ। ਆਡਾਣੇ=ਅੱਡੇ ਹੋਏ, ਤਣੇ ਹੋਏ (ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੰਡਲ)। ਮਹਾਬਲ=ਵੱਡੇ ਬਲ ਵਾਲੇ। ਸੂਰ=ਸੂਰਮੇ। ਪੂਰ=ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ। ਰਾਮ=ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਵਰਗੇ। ਰਵਾਲ=ਧੂੜ (ਭਾਵ ਤੁੱਛ)। ਕੰਨ=ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ। ਗਿੜਿ ਮੁੜਿ=ਫੇਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ। ਪੂਰਹਿ=ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਜਾਰੀ=ਰਾਸ ਧਾਰੀਏ। ਬਾਜਾਰ=ਬਜ਼ਾਰ। ਬਾਜਾਰ=ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ (ਸਾਂਗ) ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ। ਆਲ ਪਤਾਲ=ਊਲ-ਜਲੂਲ, ਉਲਟੀ-ਪੁਲਟੀ, ਬੇ-ਥਵੀਆਂ। ਮੁੰਦੜੇ= ਬੁੰਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ। ਛਾਰ=ਸੁਆਹ। ਗਲੀਈ=ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ। ਢੂੰਢੀਐ=ਲਭਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰੜਾ=ਸਖ਼ਤ। ਸਾਰੁ=ਲੋਹਾ। ਕਰਮਿ=ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ। ਹਿਕਮਤਿ=ਹੁੱਜਤ ਨਾਲ, ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ। ਖੁਆਰੁ= ਖਜਲ।

ਅਰਥ : ਸਦਾ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਡਰ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ (ਪਾਣੀ ਦੇ) ਲੱਖਾਂ ਦਰਿਆ ਚਲਦੇ ਹਨ। (ਹਰੀ) ਡਰ ਵਿਚ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਅਗਨੀ ਭੀ ਬਿਨਾ ਮਜੂਰੀ ਤੋਂ (ਭਾਵ ਵੇਗਾਰੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ) ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। (ਪ੍ਰਭੂ) ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ ਧਰਤੀ ਭਾਰ ਨਾਲ ਦੱਬੀ (ਪਈ) ਹੈ। ਡਰ ਵਿਚ ਬੱਦਲ ਸਿਰ ਪਰਨੇ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਰਾਜ ਦਾ ਦਰਬਾਰ (ਭੀ) ਭੈ ਵਿਚ ਹੈ। ਡਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਨ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ। ਕਰੋੜਾਂ ਕੋਹ (ਪੈਂਡਾ) ਕਰਦੇ ਹਨ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਚੱਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ ਬੁਧਵਾਨ, ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਵੀ (ਰੱਬੀ) ਭੈ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਡੇ ਹੋਏ ਆਕਾਸ਼ (ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਰੀ ਦੇ) ਡਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਜੋਧੇ ਅਤੇ

ਸੂਰਮੇ ਰੱਬੀ-ਡਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ (ਜੀਵ) ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਜੀਵ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ (ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਡਰ ਰੂਪੀ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ) ਇਕ ਸਤਿ-ਪੁਰਖ ਹੀ ਜੋ ਨਿਰ-ਆਕਾਰ ਹੈ, ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ) ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਭੈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਰਾਮ ਦੇ ਰੂਪ (ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ) ਧੂੜ (ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ)। ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਹਨ (ਭਾਵ ਕਈ ਵੀਚਾਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ)। ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਰਾਸਧਾਰੀ (ਨੱਟਾਂ ਵਾਂਗ) ਨਚਦੇ ਹਨ, ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਂਗ (ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ) ਭੁਆਂਟਣੀਆਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਤਾਲ ਪੂਰਦੇ ਹਨ, (ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਝਾਂਜਰਾਂ ਅਤੇ ਘੁੰਘਰੂ ਪਾ ਕੇ ਨਖਰੇ ਨਾਲ ਨੱਚਦੇ ਟੱਪਦੇ ਹਨ)। (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਰਾਸ-ਧਾਰੀਏ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ (ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਸਾਂਗ ਰਚਦੇ ਹਨ। (ਆਪਣੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ) ਜਲੂਸ ਕਢਦੇ ਹਨ। ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ (ਦੇ ਸਾਂਗ ਬਣਾ ਕੇ ਟਪੇ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ (ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਸਾਉਣ ਲਈ)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ) ਬਹੁ-ਮੁੱਲੇ ਬੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ (ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ) ਲੱਖਾਂ ਟਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਤੇ (ਗਹਿਣੇ) ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਸੁਆਹ ਦੀ (ਢੇਰੀ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ) ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ (ਰੱਬੀ) ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, (ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ) ਦਾ ਬਿਆਨ ਡਾਢਾ (ਔਖਾ) ਹੈ, (ਉਹ ਇਤਨਾ) ਕਰੜਾ ਹੈ (ਜਿਤਨਾ) ਲੋਹਾ। ਹਾਂ, (ਇਹ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਤੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨੇ, ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋਣਾ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਨਦਰਿ ਕਰਹਿ ਜੇ ਆਪਣੀ, ਤਾ ਨਦਰੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਇਆ ॥ ਏਹੁ ਜੀਉ ਬਹੁਤੇ ਜਨਮ ਭਰੰਮਿਆ, ਤਾ ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਸਭਿ ਸੁਣਿਅਹੁ ਲੋਕ ਸਬਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸਚੁ ਪਾਇਆ, ਜਿਨੀ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ਜਿਨਿ ਸਚੋ ਸਚੁ

ਬੁਝਾਇਆ ॥੪॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਵਿਚਹੁਂ। **ਫੁਟਕਲ:** 'ਭਰੰਮਿਆ' ਨੂੰ 'ਭਰਮਿਆ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਰਾਰੇ ਉਤੇ ਲੱਗੀ ਟਿੱਪੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ 'ਭਰੰਮਿਆ' ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ; ਸਬਾਇਆ=ਸਾਰੇ। ਆਪੁ=ਹਉਮੈ, ਅਹੰਕਾਰ। ਸਚੁ=ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਜੇ (ਤੂੰ) ਆਪਣੀ (ਕਿਰਪਾ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰੇਂ ਤਾਂ (ਤੇਰੀ) ਨਦਰ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵ ਬਹੁਤ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਹੋਇਆ (ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਪਣਾ ਸ਼ਬਦ (ਇਸ ਜੀਵ ਤਾਈਂ) ਸੁਣਾਇਆ। (ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ ਕਿ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਦਾਤਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਐ ਸੰਸਾਰ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਲੋਕੋ (ਇਹ ਗੱਲ ਕੰਨ ਦੇ ਕੇ) ਸੁਣੋ!। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ) ਸੱਚ-ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ (ਹੰਕਾਰ) ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। (ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਰੂਪੀ ਨਜ਼ਰ ਹੈ) ਜਿਸ ਨੇ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦਵਾਉ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਪਵਣੁ' ਪਦ ਹਵਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਸਜਣਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਸਦ ਵਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ ਸਦਾ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾ ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸਦਵਾਉ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਝੱਖੜ, ਹਨੇਰੀ' ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਨਿਰਣੈ: ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭਕ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ਜਿਵੇਂ-ਦਰੀਆਉ, ਅਗਨਿ, ਧਰਤੀ, ਇੰਦੁ ਆਦਿ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ, ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ'।

ਸੋ, 'ਸਦਵਾਉ' ਜੁੜਤ ਪਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸਦਾ ਗਤਿ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾ।' ਗੁਰੂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਪਵਣੁ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ 'ਚਾਲ' ਨੂੰ

ਦਸਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ੧੯ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੮ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਧਰਤੀ, ਆਕਾਸ਼, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਰੱਬੀ ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਦਸਿਆ ਹੈ:--

ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤਿ ਅਗਾਸੁ ਹੈ, ਨਿਰਾਧਾਰ ਭੈ ਭਾਰ ਧਰਾਇਆ ॥
ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ, ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਖੇ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇਆ ॥

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਭੈ, ਭਉ' ਅਤੇ 'ਡਰ' ਤਿੰਨੇ ਸ਼ਬਦ ਇਕੋ ਅਰਥ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਡਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਡਰ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਣਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਡਰ, ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਡਰ, ਧਨਾਢ ਬਣਿਆਂ ਚੋਰਾਂ ਤੇ ਡਾਕੂਆਂ ਦਾ ਡਰ, ਬੁੱਢੇ ਹੋਇਆਂ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ, ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ।

ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਖੋਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਡਰ ਤੋਂ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਡਰ ਤੋਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੋਗ ਹੈ, 'ਚਿੰਤਾ' ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤਿ ਜੀਵਨ ਵਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਭੈੜੇ-ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਸੱਪ, ਅਠੂੰਹੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡਰਾਉਣੇ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਭੈਦਾਇਕ ਹਨ। ਜੇ ਭੈਦਾਇਕ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਲ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਸਭ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਭੈ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਡਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ, ਵੱਡੀਆਂ ਸੂਖਮ, ਅਸਥੂਲ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਣ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਭੈ ਅਤੇ ਨਿਰਭਉ' ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ:--

ਸਗਲਿਆ ਭਉ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ॥
ਨਾਨਕ, ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਏਕੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੪

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਡਰਨਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਦੋਵੇਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ '**ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ, ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨਿ ॥**' (ਪੰਨਾ ੧੪੨੭) ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਨਾਉਣਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੀ ਇਸੇ ਵੀਚਾਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ:--

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਸੁਖਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਉ ॥
ਆਪਿ ਨ ਡਰਉ, ਨ ਅਵਰ ਡਰਾਵਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੨੭

ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ, ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਡਰਾਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਗਲਵਕੜੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਉਹ ਕਿਉਂ

ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੇਧ ਬਖ਼ਸ਼ਦੀ ਹੈ:--

ੳ- ਸੋ ਡਰੈ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ, ਧਰਮੀ ਵਿਗਸੇਤੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੪

ਅ- ਹਰਿ ਵੇਖੈ ਸੁਣੈ ਨਿਤ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ,
ਸੋ ਡਰੈ ਜਿਨਿ ਪਾਪ ਕਮਤੇ ਰਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੪੦

ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਰ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਪਾਪ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪਾਪ ਓਦੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਸਮਝੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਾਪ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ:–

ਨਿਕਟਿ ਬੁਝੈ, ਸੋ ਬੁਰਾ ਕਿਉ ਕਰੈ ॥
ਬਿਖੁ ਸੰਚੈ, ਨਿਤ ਡਰਤਾ ਫਿਰੈ ॥
ਨਿਕਟਿ ਨ ਦੇਖੈ, ਪਰ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜਾਇ ॥
ਦਰਬੁ ਹਿਰੈ, ਮਿਥਿਆ ਕਰਿ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੩੯

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਡਰ ਬਾਰੇ ਹੈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ:–

ਨਿਰਭਉ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੈ ਬਸਤੇ,
ਇਹੁ ਡਰਨੁ, ਕਹਾ ਤੇ ਆਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੦੬

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਵੀਚਾਰ ਹੈ ਕਿ:--

ਜਹ ਅਨਭਉ ਤਹ ਭੈ ਨਹੀ, ਜਹ ਭਉ ਤਹ ਹਰਿ ਨਾਹਿ ॥
ਕਹਿਓ ਕਬੀਰ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ, ਸੰਤ ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੪

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਚਾਨਣਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ? ਜਿਥੇ ਅਗਨੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਠੰਢ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ?, ਜਿਥੇ 'ਨਿਰਭਉ' ਹੋਵੇ ਉਥੇ 'ਭੈ' ਕਿਥੋਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੇਕਰ 'ਗੁਰੁ ਮੇਰੈ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ' (ਪੰਨਾ ੩੯੪) ਵਾਲਾ ਜਾਪ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:--

ਊਠਤ ਸੁਖੀਆ ਬੈਠਤ ਸੁਖੀਆ ॥
ਭਉ ਨਹੀ ਲਾਗੈ, ਜਾਂ ਐਸੇ ਬੁਝੀਆ ॥੧॥
ਰਾਖਾ ਏਕੁ ਹਮਾਰਾ ਸੁਆਮੀ ॥ ਸਗਲ ਘਟਾ ਕਾ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੩੬

ਭੈ, ਭਗਤ ਤੇ ਭਗਤੀ

ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਅਨ-ਜੋੜ ਹੈ? ਜੋੜ-ਮੇਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ? ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਸਦਾ ਮਾਲਕ ਦੇ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਡਰ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਡਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਨਾ ਹੀ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ:-

ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ, ਮੁਚੁ ਭਉ ਨਿਭਵਿਆਹ ॥
ਨਾਨਕ ਏਹੁ ਪਟੰਤਰਾ, ਤਿਤੁ ਦੀਬਾਣਿ ਗਇਆਹ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੮੮

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਵੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਾਥੀ ਅੱਗੇ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ 'ਨਾਤਰੁ ਗਰਦਨਿ ਮਾਰਉ ਠਾਂਇ' ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜੀ ਨੂੰ 'ਜਲ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਘਤਿਆ.... ' ਕੋਠੇ ਅੰਦਰ ਡੱਕਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਡਰੇ ਨਹੀਂ--

ਨਿਰਭਉ ਬਾਲਕੁ ਮੂਲਿ ਨ ਡਰਈ, ਮੇਰੈ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰੁ ਗੋਪਾਲਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੫੪

ਫਿਰ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਵਕਤ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਇਤਨਾ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਓਹ ਅਡੋਲ ਅਤੇ 'ਨਿਰਭਉ' ਰਹੇ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਵੀ 'ਨਿਰਭਉ ਪਦ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਗਏ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ-ਪਾਂਧੀਆਂ ਨੂੰ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖ ਨੂੰ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੀ ਲਾਗ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ:--

ਭੈ ਬਿਨੁ ਲਾਗਿ ਨ ਲਗਈ, ਨਾ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ ॥
ਬਿਨੁ ਭੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ, ਝੂਠੇ ਠਾਉ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੨੭

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸੇ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਦੀ ਲਾਗ ਲੱਗੀ ਤੇ ਜਾਗ ਉਠੇ। ਮਨ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ:--

ਕਬੀਰ ਸੂਤਾ ਕਿਆ ਕਰਹਿ, ਜਾਗੁ ਰੋਇ ਭੈ ਦੁਖ ॥
ਜਾ ਕਾ ਬਾਸਾ ਗੋਰ ਮਹਿ, ਸੋ ਕਿਉ ਸੋਵੈ ਸੁਖ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੧

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਇਸੇ ਭਉ ਨਾਲ ਦ੍ਰਵ ਗਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ:--

ਥਰਹਰ ਕੰਪੈ ਬਾਲਾ ਜੀਉ॥ ਨਾ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਕਰਸੀ ਪੀਉ॥[ਪੰਨਾ ੭੯੨

'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪਲਟਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਏ, ਲੋਭ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮੈਲ ਵਾਲੀ ਰਤ ਕੱਢ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਉ ਭਾਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਢਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ 'ਦੂਜਾ

ਭਉ' ਭਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਡਾ, ਡਰ ਉਪਜੇ ਡਰੁ ਜਾਈ ॥
ਤਾ ਡਰ ਮਹਿ, ਡਰੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ ॥
ਜਉ ਡਰ ਡਰੈ, ਤਾ ਫਿਰਿ ਡਰੁ ਲਾਗੈ ॥
ਨਿਡਰੁ ਹੂਆ, ਡਰੁ ਉਰ ਹੋਇ ਭਾਗੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੧

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਦੀ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਉਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ:–

ਜਿਨ ਕਉ ਅੰਦਰਿ ਗਿਆਨੁ ਨਹੀ, ਭੈ ਕੀ ਨਾਹੀ ਬਿੰਦ ॥
ਨਾਨਕ, ਮੁਇਆ ਕਾ ਕਿਆ ਮਾਰਣਾ, ਜੇ ਆਪਿ ਮਾਰੇ ਗੋਵਿੰਦ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੯੩

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਭਰਮ ਭਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:-

ਭੈ ਤੇ ਉਪਜੈ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਭ, ਅੰਤਰਿ ਹੋਇ ਸਾਂਤਿ ॥
ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਗੋਵਿੰਦ ਕਾ, ਬਿਨਸੈ ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੧੪

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਓਦੋਂ ਡਰ ਡਰ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਵੇ ਕਿ ਉਹ ਮਾਲਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ, ਹਾਜ਼ਰਾ-ਹਜ਼ੂਰ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਸਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ:–

ਡਰੀਐ ਤਾਂ, ਜੇ ਕਿਛੁ ਆਪਦੂ ਕੀਚੈ,
ਸਭੁ ਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਵਧਾਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੦੮

ਭੈ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੇਵਕ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ, ਤਾਣ ਹੋਂਦੇ ਹੋਏ ਨਿਤਾਣਾ ''ਮਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਮਾਣਾ'' ਦਾ ਰੂਪ ਬਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਜਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਕਢਦੇ ਫਿਰਦੇ ਭਾਵ ਵਿਖਾਵੇ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨੱਚਦੇ ਟੱਪਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਸ਼ਈਆਂ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਅਰਲ-ਬਰਲ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਢਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:–

ੳ- ਗੱਲੀਂ ਜੇ ਸਹੁ ਪਾਈਐ, ਤੋਤਾ ਕਿਉ ਫਾਸੈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੩੬-੧੨
ਅ- ਭੇਖੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਲਭਈ, ਵਿਣੁ ਸਚੀ ਸਿਖੰ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੯

ਜਦੋਂ ਤਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਲਖਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ' ਉਦੋਂ ਤਕ ਗੁਰਮਤਿ-ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਦਾ। ਸੋ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਆਦਿ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਜੀਵ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ 'ਸਤਿਨਾਮੁ' ਨੂੰ ਸੁਣੀਦਾ ਤੇ ਮੰਨੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਓਦੋਂ ਤਤ-ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਰਤੀ ਅਖੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਚਖੰਡ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਡਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਵੱਡੀ ਜੁਗਤੀ ਹੈ:-

ਨਿਰਭਉ ਜਪੈ, ਸਗਲ ਭਉ ਮਿਟੈ ॥
ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਛੁਟੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੩

ਮਨ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਕੇ, ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਕੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਗੁਰ-ਮੰਤਰ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ ਹੀ 'ਨਿਰਭਉ' ਦਾ ਜਾਪ ਹੈ। ਨਾਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਾਮੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮੀ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ, ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਣਾ ਹੀ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ, ਹੱਸਣਾ-ਸੌਣਾ ਆਦਿ 'ਭੈ' ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਉ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:--

ਜਪ ਤਪ ਕਾ ਬੰਧੁ ਬੇੜੁਲਾ, ਜਿਤੁ ਲੰਘਹਿ ਵਹੇਲਾ ॥
ਨਾ ਸਰਵਰੁ ਨਾ ਊਛਲੈ, ਐਸਾ ਪੰਥੁ ਸੁਹੇਲਾ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੭੨੯

ਸੋ, ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਨਾਮ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਡਰਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਹ ਸਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਡਰ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਝੂਠਾ ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਡਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਉਸ ਦੇ ਡਰ ਵਿਚ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਭੀ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਬਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ 'ਨਿਰਮਲ ਭੈ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਘੜੀਆ ਸਭੇ ਗੋਪੀਆ, ਪਹਰ ਕੰਨ ਗੋਪਾਲ ॥ ਗਹਣੇ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ, ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਅਵਤਾਰ ॥ ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ, ਵਰਤਣਿ ਸਰਬ ਜੰਜਾਲੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਮੁਸੈ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ, ਖਾਇ ਗਇਆ ਜਮਕਾਲੁ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ, ਨਚਨਿ ਗੁਰ ॥ ਪੈਰ ਹਲਾਇਨਿ, ਫੇਰਨਿ ਸਿਰਿ ॥ ਉਡਿ ਉਡਿ ਰਾਵਾ ਝਾਟੈ ਪਾਇ ॥ ਵੇਖੈ ਲੋਕੁ, ਹਸੈ ਘਰਿ ਜਾਇ ॥ ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ, ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ ॥ ਆਪੁ ਪਛਾੜਹਿ, ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ ॥ ਗਾਵਨਿ ਗੋਪੀਆ, ਗਾਵਨ ਕਾਨ ॥

ਗਾਵਨਿ ਸੀਤਾ ਰਾਜੇ ਰਾਮ ॥ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ॥ ਜਾ ਕਾ ਕੀਆ ਸਗਲ ਜਹਾਨੁ ॥ ਸੇਵਕ ਸੇਵਹਿ, ਕਰਮਿ ਚੜਾਉ ॥ ਭਿੰਨੀ ਰੈਣਿ, ਜਿਨਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥ ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਲਘਾਏ ਪਾਰਿ ॥ ਕੋਲੂ ਚਰਖਾ ਚਕੀ ਚਕੁ ॥ ਥਲ ਵਾਰੋਲੇ, ਬਹੁਤੁ ਅਨੰਤੁ ॥ ਲਾਟੂ ਮਾਧਾਣੀਆ ਅਨਗਾਹ ॥ ਪੰਖੀ ਭਉਦੀਆ, ਲੈਨਿ ਨਾ ਸਾਹ ॥ ਸੂਐ ਚਾੜਿ, ਭਵਾਈਅਹਿ ਜੰਤ ॥ ਨਾਨਕ, ਭਉਦਿਆ ਗਣਤ ਨ ਅੰਤ ॥ ਬੰਧਨ ਬੰਧਿ ਭਵਾਏ ਸੋਇ ॥ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਨਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਨਚਿ ਨਚਿ ਹਸਹਿ, ਚਲਹਿ ਸੇ ਰੋਇ ॥ ਉਡਿ ਨ ਜਾਹੀ, ਸਿਧ ਨ ਹੋਹਿ ॥ ਨਚਣੁ ਕੁਦਣੁ, ਮਨ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਨਾਨਕ, ਜਿਨ ਮਨਿ ਭਉ ਤਿਨਾ ਮਨਿ ਭਾਉ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਘੜੀਆਂ, ਗੋਪੀਆਂ, ਮਾਧਾਣੀਆਂ, ਭਉਂਦੀਆਂ, ਭਉਂਦਿਆਂ, ਪੂਰਹਿੰ, ਪਛਾੜਹਿੰ, ਸੇਵਹਿੰ, ਭਵਾਈਅਹਿੰ, ਹਸਹਿੰ, ਚਲਹਿੰ, ਹੋਹਿੰ, ਲੋੜਹਿੰ, ਜਾਹੀਂ।

ਫੁਟਕਲ : 'ਪਹਰ' ਨੂੰ 'ਪਹਰੇ' ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨਾ। 'ਸਿਖੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਿਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। 'ਪਇਐ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਈਐ' ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਪਾਠੀ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਸੱਜਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਉਡਿ ਨ ਜਾਹੀ ਸਿਧ ਨ ਹੋਹਿ' ਨੂੰ 'ਉਡਿ ਨ ਜਾਈ ਸਿਧ ਨ ਹੋਇ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਭਉ' ਤੇ 'ਭਾਉ' ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਠਕ ਉਚਾਰਨ ਵੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਇਕ ਅਧ ਲਗ-ਮਾਤਰ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਅਰਥ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਘੜੀਆ=ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ੬੪ ਘੜੀਆਂ। ਗੋਪੀਆ= ਗਵਾਲਣਾ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਖੀਆਂ)। ਪਹਰ=ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰ। ਕੰਨ=ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ। ਗੋਪਾਲ=ਗੋਪ, ਗੁਆਲੇ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਸਖੇ, ਸਾਥੀ)। ਬੈਸੰਤਰੁ=ਅਗਨੀ। ਅਵਤਾਰ=ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਦੇਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ। ਮਾਲੁ=ਪਦਾਰਥ। ਧਨੁ=ਦੌਲਤ। ਵਰਤਣਿ=ਵਲੇਵਾ, ਸਮੱਗਰੀ। ਜੰਜਾਲੁ=ਧੰਧਾ। ਮੁਸੈ=ਲੁਟੀਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਹੂਣੀ=ਖ਼ਾਲੀ, ਸੱਖਣੀ। ਜਮਕਾਲੁ=ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਜਮ। ਵਾਇਨਿ=ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਵਾ=ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ। ਝਾਟੈ=ਸਿਰ ਦੇ

ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ। ਪੂਰਹਿ=ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਤਾਲ=ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾੜੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼। ਪਛਾੜਹਿ=ਪਟਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਰਮਿ=(ਸ਼ੁਭ) ਕਰਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕਰਮ ਕਰਕੇ। ਚੜਾਉ=ਭੇਟਾ, ਚੜ੍ਹਾਵਾ। ਭਿੰਨੀ=ਭਿਜੀ ਹੋਈ। ਚਾਉ=ਖੇੜਾ। ਸਿਖੀ=ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ। ਸਿਖਿਆ=ਮਤਿ। ਗੁਰ=ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਨਦਰਿ=ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ। ਕੋਲੂ=ਕੋਹਲੂ। ਚਕੁ=ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ, ਘੁਮਿਆਰ ਦਾ ਚੱਕ। ਥਲ=ਕੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਜਿਥੇ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਰੇਤ ਉਡਦੀ ਹੋਵੇ। ਵਾਰੋਲੇ=ਵਾ-ਵਰੋਲੇ। ਅਨੰਤੁ=ਅਣਗਿਣਤ। ਲਾਟੂ=ਗੋਲ ਖਿਡੌਣਾ, ਬੱਚੇ ਧਾਗਾ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਨ ਗਾਹ=ਅਨਾਜ ਦੇ ਫਲ੍ਹੇ। ਪੰਖੀ=ਪੰਛੀ। ਭਉਦੀਆ=ਉਡਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ। ਸਾਹੁ=ਦਮ। ਸੂਐ=ਲੋਹੇ ਦੀ ਸੀਖ ਉਤੇ। ਭਵਾਈਅਹਿ=ਫਿਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੰਤ=ਯੰਤਰ, ਕਲਾ। ਬੰਧਿ=ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ। ਪਇਐ=ਪਈ ਹੋਈ। ਕਿਰਤਿ=ਕਿਰਤ (ਸੁਭਾਅ) ਅਨੁਸਾਰ। ਸਿਧ=ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ। ਚਾਉ=ਚਾਅ ਪਰਚਾਵਾ। ਭਉ=ਡਰ। ਭਾਉ=ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ।

(ਰੱਬੀ ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼)

ਅਰਥ: (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਂਗਾਂ ਦੀ ਥਾਂ) ਚੰਨ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੋ ਅਵਤਾਰ ਹਨ। (ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ) ਦੀਆਂ (੬੪) ਘੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਪੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ (ਅੱਠ) ਪਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੋਪ) ਸਾਥੀ ਹਨ। ਗੋਪੀਆਂ (ਰਾਸ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ) ਗਹਿਣੇ ਹਵਾ, ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਦੌਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਧੰਧਾ (ਰੱਬੀ) ਰਾਸ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਰਾਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਵੀਚਾਰ ਤੋਂ) ਸੱਖਣੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲੁਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਜਮ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਰਾਸ ਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ)

ਚੇਲੇ (ਸਾਜ਼ ਵਾਜੇ ਆਦਿ) ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਨੱਚਦੇ (ਰਾਸਾਂ ਪਾਉਂਦੇ) ਹਨ। ਮਾਨੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਾਸ-ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੈਰਾਂ (ਵਿਚ ਘੁੰਘਰੂ ਪਾ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ) ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਵਿੰਗੇ ਟੇਢੇ ਹੋ ਕੇ ਕਦੇ ਇਧਰ ਕਦੇ ਉਧਰ) ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ ਉਡ-ਉਡ ਕੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਈ (ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ) ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹੱਸਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ)। (ਸਾਂਗਧਾਰੀ ਇਸ ਹਾਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ) ਰੋਟੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਤਾਲ ਪੂਰਦੇ ਹਨ।

(ਉਹ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਪਟਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੋਪੀਆਂ (ਦਾ ਵੇਸ ਕਰਕੇ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਜੀ ਦਾ ਸਾਂਗ ਬਣਾ ਕੇ) ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੀਤ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਲੋਕ-ਪਚਾਰੇ ਲਈ) ਸੀਤਾ ਤੇ ਰਾਜੇ ਰਾਮ (ਦਾ ਸਾਂਗ ਬਣਾ ਕੇ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(ਰੱਬੀ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਰਾਸ ਦਾ ਰਹੱਸ)

ਜਿਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦਾ (ਪੈਦਾ) ਕੀਤਾ (ਹੋਇਆ) ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ (ਉਹ) ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਅਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ, ਸੱਚ ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ) ਸੇਵਕ (ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ) ਸੇਵਦੇ ਹਨ, (ਸ਼ੁਭ) ਕਰਮ ਕਰਕੇ (ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪ) ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਰਾਤ ਰਸ-ਭਿੰਨੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਸਦੀਵੀ) ਖਿੜਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਦੁਆਰਾ (ਇਹ) ਸਿਖਿਆ ਹੈ (ਕਿ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ (ਆਪਣੀ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ) ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਉਡਣ ਵਿਚ ਸਿਧੀ ਨਹੀਂ)

(ਤਿਲ ਪੀੜਨ ਵਾਲਾ) ਕੋਹਲੂ, (ਸੂਤ ਤੇ ਉਨ ਕੱਤਣ ਵਾਲਾ) ਚਰਖਾ, (ਦਾਣੇ ਪੀਹਣ ਵਾਲੀ) ਚੱਕੀ (ਕੁਮਿਆਰ ਦਾ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਚੱਕ, (ਰੇਤਲੀਆਂ) ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾ-ਵਰੋਲੇ, (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਰਨਾ) ਬਹੁਤ (ਭਾਵ ਅਣਗਿਣਤ ਹੈ। (ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ) ਲਾਟੂ, (ਦੁਧ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ) ਮਧਾਣੀਆਂ, ਅਨਾਜ ਗਾਹਣ ਵਾਲੇ ਫਲ੍ਹੇ, ਪੰਛੀ, (ਸਭ ਚੀਜਾਂ) ਫਿਰਦੀਆਂ (ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ), ਸਾਹ ਤੀਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਉਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਯੰਤਰ ਘੁਮਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ (ਸਭ ਨੂੰ) ਫਿਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਧੁਰੋਂ) ਪਈ ਹੋਈ ਕਿਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੋਈ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜੇ) ਨੱਚ ਨੱਚ ਕੇ ਹਸਦੇ ਹਨ ਉਹੀ (ਅੰਤ ਨੂੰ) ਰੋ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਜੀਵ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਉਡ ਕੇ (ਕਿਤੇ) ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ (ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਸਿਧ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਨੱਚਣਾ ਟਪਣਾ (ਕੇਵਲ) ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ) ਡਰ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਨਾਇ ਲਇਐ, ਨਰਕਿ ਨ ਜਾਈਐ ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤਿਸ ਦਾ, ਦੇ ਖਾਜੈ ਆਖਿ

ਗਵਾਈਐ ॥ ਜੇ ਲੋੜਹਿ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ, ਕਰਿ ਪੁੰਨਹੁ ਨੀਚੁ ਸਦਾਈਐ ॥ ਜੇ ਜਰਵਾਣਾ ਪਰਹਰੈ, ਜਰੁ ਵੇਸ ਕਰੇਦੀ ਆਈਐ ॥ ਕੋ ਰਹੈ ਨ ਭਰੀਐ ਪਾਈਐ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਲਇਐ=ਲੈਣ ਨਾਲ। ਖਾਜੈ=ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਖਿ=ਆਖ ਕੇ, ਜਾਣ ਕੇ। ਗਵਾਈਐ=ਜ਼ਾਇਆ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਨੀਚੁ=ਨੀਵਾਂ। ਜਰਵਾਣਾ=ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ। ਪਰਹਰੈ=ਪਰੇ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜਰੁ=ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ। ਵੇਸ=ਰੂਪ। ਭਰੀਐ=ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਈਐ=ਸੁਆਸਾਂ ਰੂਪੀ ਪਾਈ (ਪੜੋਪੀ) ਵਾਂਗ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ!) ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਲੈਣ ਨਾਲ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਈਦਾ। (ਹੇ ਜੀਵ!) ਜਿੰਦ ਤੇ ਸਰੀਰ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ (ਨਿਰੰਕਾਰ) ਦਾ ਹੈ, (ਜੋ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੇ), ਦੇ ਕੇ (ਵੰਡ ਕੇ) ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਇਹ) ਆਖ ਕੇ ਗਵਾ ਲਈਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। (ਹੇ ਜੀਵ!) ਜੇ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ (ਤਾਂ) ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਦਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਮਨੁੱਖ) ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਪਰੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ (ਤਾਂ ਵੀ) ਬੁਢੇਪੇ (ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਆਪਣਾ) ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਇਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁਆਸਾਂ ਰੂਪੀ) ਪਾਈ ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ) ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ (ਭਾਵ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਘੜੀਆ ਸਭੇ ਗੋਪੀਆ ਪਹਰ ਕੰਨ ਗੋਪਾਲ ॥

ਕੁਝ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਕੰਨ' ਅਤੇ 'ਗੋਪਾਲ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ:--

੧. (ਜੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀਆਂ) ਸਭੇ ਘੜੀਆਂ (ਹਨ, ਇਹ) ਗੋਪੀਆਂ ਹਨ, (ਅਤੇ ਜੋ) ਪਹਰ ਹਨ, ਇਹ (ਗੋਪਾਲ) ਗੁਆਲੇ (ਕੰਨ) ਕੀਤੇ (ਬਣਾਏ) ਹੋਏ ਹਨ। [ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ

੨. 'ਕੰਨ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ' ਰੂਪ ਹੈ। ਗੋਪਾਲ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। (ਸਾਰੀਆਂ) ਘੜੀਆਂ (ਮਾਨੋ) ਗੋਪੀਆਂ ਹਨ, (ਦਿਨ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਪਹਰ (ਮਾਨੋ) ਕਾਨ ਹਨ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

੩. 'ਪਹਰ (ਮਾਨੋ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ (ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਖੇ) ਗੋਪ ਹਨ, (ਤੇ) ਘੜੀਆਂ (ਜੋ ਹਨ ਸੋ) ਸਾਰੀਆਂ (ਮਾਨੋ) ਗੋਪੀਆਂ ਹਨ।' [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. ਦਿਨ ਰਾਤ੍ਰਿ ਕੀ ਜੋ (ਘੜੀਆਂ) ਘਟਿਕਾ ਸੋਈ ਗੋਪੀਆਂ ਹੈਂ ਆਠ ਪਹਰ ਜੋ ਹੈਂ ਸੋਈ (ਕੰਨ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਥ (ਗੋਪਾਲ) ਗੋਪੋਂ ਕੇ ਲੜਕੇ ਹੈਂ। [ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਕੰਨ' ਦੇ ਅਰਥ ਕੰਨ' ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। 'ਗੋਪਾਲ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਗਵਾਲਾ, ਗੋਪ, ਅਹੀਰ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਗੋਪੀਆਂ' ਤੇ 'ਗੋਪ' ਦਾ ਸੰਬਧ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ। 'ਪਹਰ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਰਾਰੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ 'ਗੋਪਾਲ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਗੋਪ, ਗੁਆਲੇ' ਹੀ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

(੨) ਸੇਵਕ ਸੇਵਹਿ ਕਰਮਿ ਚੜਾਉ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਅੰਦਰ 'ਚੜਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ:-

੧. (ਉਹ ਸੱਚੇ ਭਗਤ ਤੇ ਸੱਚੇ) ਸੇਵਕ (ਉਸ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਮਨ ਤੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਕਰਮ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਦਾ) ਚੜ੍ਹਾਉ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. 'ਸੇਵਕ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਰੱਬ ਦੀ) ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. (ਜੋ) ਸੇਵਕ (ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ) ਸੇਵਦੇ ਹਨ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। [ਪੰ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. 'ਜੋ ਸੇਵਕ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਬਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਨਾਮ-ਰੰਗ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। [ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

੫. ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਸੇਵਕ ਹੈਂ, ਸੋ ਵਸੇਖ ਕਰਮ ਕਰਿ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਭਾ. ਸ. ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਕਰਤਾ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਨੇ 'ਚੜ੍ਹਾਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ (ਸਮਰਪਨ' ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੇਵਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਕੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ) ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(੩) ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਸਿਖੀ' ਪਦ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥ ਹਨ- 'ਸਿਖ ਲਈ' ਭਾਵ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵੀਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 'ਸਿਖੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਖਾਂ ਨੇ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੋ ਪਾਠ ਰਸਨਾ ਤੇ

ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੀ ਸਾਡੇ ਮਨ ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਿਖੀ' ਪਦ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭੂਤਕਾਲ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪਦ 'ਸਿਖਾਂ ਨੇ' ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਦ 'ਸਿਖੀ' ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਅਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਹੈ। ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ 'ਸਿਖੀਂ' ਉਚਾਰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਜਿਵੇ:--

੧. **'ਸਿਖੀ' ਅਤੈ ਸੰਗਤੀ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰਿਆ ॥**

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ)[ਪੰਨਾ ੯੬੮

੨. **ਉਪਦੇਸੁ ਜਿ ਦਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੋ ਸੁਣਿਆ 'ਸਿਖੀ ਕੰਨੇ'॥**

(ਸਿਖਾਂ ਨੇ) [ਪੰਨਾ ੩੧੪

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੰਦਰ ਬਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗੁਰਸਿਖਾਂ' ਪਦ ਕੰਨੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, 'ਗੁਰਸਿਖੀ' ਪਦ ਦੀ ਬਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਵੀ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:--

ੳ) **ਗੁਰਸਿਖਾ ਅੰਦਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਰਤੈ, ਚੁਣਿ ਕਢੇ ਲਧੋਵਾਰੇ॥**[ਪੰਨਾ ੩੧੨

ਅ) **ਗੁਰ ਸਿਖਾ ਕੀ ਹਰਿ ਧੂੜਿ ਦੇਹਿ, ਹਮ ਪਾਪੀ ਭੀ ਗਤਿ ਪਾਂਹਿ ॥**

[ਪੰਨਾ ੧੪੨੪

ੲ) **ਗੁਰਸਿਖੀ, ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬੀਜਿਆ,**
ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਫਲੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੦੪

ਸ) **ਗੁਰਸਿਖੀ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ, ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਇ ॥**[ਪੰਨਾ ੧੪੨੪

ਜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ 'ਸੇਵਹਿ' ਪਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਲਈ ਹੀ 'ਸਿਖੀ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸੇਵਕ' ਅਤੇ 'ਸਿਖ' ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਅਰਥ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇ:—

੧. **ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਪੂਜਣ ਸਭਿ ਆਵਹਿ,**
ਸਭਿ ਗਾਵਹਿ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਊਤਮ ਬਾਨੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੬੯

੨. **ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਸਦਾ ਅਤਿ ਲੁਭਿਤ,**
ਅਲਿ ਸਮੂਹ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਸੁਬਾਸੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦੪

ਸੋ ਇਥੇ 'ਸਿਖੀ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਿਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ।

(੪) ਪੰਖੀ ਭਉਦੀਆ ਲੈਨਿ ਨ ਸਾਹ ॥....

ਸੰਪਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਪੰਖੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਇੱਲਾਂ' ਇਸਤਰੀ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗੇ 'ਭਉਦੀਆ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਜੋੜ ਜੋੜਨ ਲਈ 'ਪੰਖੀਂ' ਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰ ਕੇ ਇੱਲਾਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ (ਡਾਰਾਂ) ਆਦਿ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਭਉਦੀਆ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਭੰਭੀਰੀਆਂ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਰਥ ਹੁਣ ਤਕ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਠੀਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ। 'ਭਉਦੀਆ' ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ 'ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ'। ਭਾਉਣ (ਫਿਰਨ) ਵਾਲੀਆਂ ਕੇਵਲ ਭੰਭੀਰੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਚੀਜਾਂ ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ 'ਲੈਨਿ ਨ ਸਾਹ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਲਗਾਤਾਰ ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ' ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਕੋਹਲੂ, ਚਰਖਾ, ਚੱਕੀ, ਚੱਕ, ਵਾ-ਵਰੋਲੇ, ਲਾਟੂ, ਮਧਾਣੀਆਂ ਅਤੇ 'ਅਨਗਾਹ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਭਉਦੀਆ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। 'ਪੰਖੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਵੀ 'ਪੰਖੀ' ਹੈ ਅਤੇ 'ਪੰਖੀਆਂ' ਭੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ 'ਪੰਖੀਂ' ਉਚਾਰਨਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।

(੫) ਸੂਐ ਚਾੜਿ ਭਵਾਈਅਹਿ ਜੰਤ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਈ ਅਰਥ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:--

੧. 'ਸੂਏ' ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਖੇਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀਵ ਭਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. 'ਸੂਏ' ਦੇਵੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਤੇ ਚੁਕ ਕੇ ਫਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੩. ਬੱਚੇ ਬਿੰਡੇ, ਟਿੱਡੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਲਾਂ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਫਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

੪. ਚੰਡੋਲ (ਪੰਘੂੜੇ) ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਝੂਟੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾ ਦਾ ਰੁਖ ਦੱਸਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਯੰਤਰ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸੀਖ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚੇ 'ਥਾਲੀ' ਆਦਿ ਦਾ 'ਯੰਤਰ' ਬਣਾ ਕੇ ਸੋਟੀ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਫਿਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਖੇਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਵਕ ਏਕਤਾ ਹੈ।

(ਉਪਰਕੋਤ ਅਰਥਾਂ ਅਗੇ ਸੰਬੰਧਤ ਟੀਕਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਹਨ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।)

(੬) **ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤਿਸਦਾ, ਦੇ ਖਾਜੈ ਆਖਿ ਗਵਾਈਐ ॥**

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਆਖਿ ਗਵਾਈਐ' ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕੁ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

੧. ਉਹੀ (ਜੀਵ ਨੂੰ) ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ (ਭੋਜਨ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ, (ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਵਿਅਰਥ ਜਤਨ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਈਏ, (ਫਿਰ ਵੰਡ ਕੇ ਕਹੀਏ ਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੈਸੀ ਜੋ ਸਭ ਕੁਛ ਓਸੇ ਦਾ, ਸੋ ਇਉਂ) ਕਹਿਣ ਦਾ ਫਲ ਗੁਆ ਲਈਦਾ ਹੈ। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਦੇ ਖਾਜੈ=ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਈਐ, ਆਖੀਐ ਤਾਂ ਗਵਾਈਐ।
[ਪ੍ਰਿਯਾਇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਤ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

੪. ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਬਿਚੋਂ ਵੰਡ ਖਾਈਐ ਤੇ ਆਖੀਐ ਨਾਹੀ।
[ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ

੫. ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇਵੇ ਸੋ ਖਾਜੇ, 'ਮੈਂ ਦਾਤਾ ਹਾਂ' ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਗਵਾਈਐ। ਦੇ ਕੇ (ਵੰਡ ਕੇ) ਛਕੀਏ, ਪਰ ਦਾਤਾ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਦੂਰ ਕਰੀਏ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਨ ਆਖਦੇ ਫਿਰੀਏ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।
[ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

ਨਿਰਣੈ: 'ਖਾਜੈ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਿਆ-ਵਾਚਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਭੋਜਨ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇ:-

ਖਾਜੈ ਪੈਝੈ ਰਲੀ ਕਰੀਜੈ ॥ ਬਿਨੁ ਅਭ ਭਗਤੀ, ਬਾਦਿ ਮਰੀਜੈ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੨੭

ਜਿਥੇ ਸੰਗਿਆ ਵਾਚਕ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਰੂਪ 'ਖਾਜੁ' ਜਜੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਨਾਲ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

ਸੀਲੁ ਸੰਜਮੁ ਸੁਚ ਭੰਨੀ, ਖਾਣਾ ਖਾਜੁ ਅਹਾਜੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੩

ਜੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ ਪਦ 'ਦੇ' ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਦੇਇ' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਦੇ ਕੇ' ਕਰਦੇ, ਪਰ ਇਸ ਸ਼ੰਕੇ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ 'ਦੇ' ਪਦ ਵੀ 'ਦੇ ਕੇ' ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ:-

ਤੁਮ ਦਇਆਲ ਸਰਬ ਦੁਖ ਭੰਜਨ,
ਇਕ ਬਿਨਉ ਸੁਨਹੁ ਦੇ ਕਾਨੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੬੯

ਸੋ, ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਛੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹ ਠੀਕ ਹਨ।

(੭) **ਜੇ ਜਰਵਾਣਾ ਪਰਹਰੈ ਜਰੁ ਵੇਸ ਕਰੇਦੀ ਆਈਐ ॥**

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਜਰੁ' ਤੇ 'ਜਰਵਾਣਾ' ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕੇ ਹਨ। 'ਜਰੁ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ' ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ 'ਜਰਵਾਣਾ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਬੁਢੇਪਾ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਜਰਵਾਣਾ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਾਲ' ਕੀਤੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਕਾਲ' ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤ ਲਈ ਕੁਝ ਅਰਥ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:–

੧. ਜੇ ਚਿੱਟੇ ਰੋਮ ਕੋਈ ਪੁਟ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਰੰਗ ਲਵੇ, ਤਦ ਜਰਾ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਸਰੀਰ ਪੁਰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

੨. ਜੇ ਕੋਈ (ਜੀਵ) ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟਾਉਣਾ ਚਾਹੇ (ਭਾਵ ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜਤਨ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ) ਬੁਢੇਪਾ ਵੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਜੇ ਕਰ ਜੋਗਾਦਿ ਕ੍ਰਿਅ ਕਰ (ਜਰਵਾਣਾ) ਹਟਤਾ ਨਹੀਂ ਵਾ (ਜਰਵਾਣਾ) ਬੁਢੇਪੇ ਕੋ ਪਰਹਰੇ ਦੂਰ ਕਰੇ ਤਉ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਲਟ ਬ੍ਰਿਧਾਵਸਥਾ ਭੇਖ ਕਰਤੀ ਆਵਤੀ ਹੈ। [ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ ਫਰੀਦਕੋਟ

੪. ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਜੋ ਜਮੁ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਇਗਾ ਤ ਬੁਢੇਪਾ ਜੋ ਆਵਦਾ ਹੈ ਸੋ ਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਦੂਤ ਆਵਦਾ ਹੈ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਭਾਈ ਸ. ਮਨੀ ਸਿੰਘ

ਨਿਰਣੈ: 'ਜਰੁ' ਪਦ ਦੇ ਨਾਲ 'ਵੇਸ ਕਰੇਦੀ' ਸ਼ਬਦ ਇਸਤਰੀ ਵਾਚਕ ਹਨ। ਜੇ 'ਵੇਸ ਕਰੇਦਾ' ਸ਼ਬਦ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ 'ਜਮ' 'ਬੁਢੇਪਾ' ਆਦਿ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਇਥੇ 'ਜਰੁ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ' ਹੈ ਅਤੇ 'ਜਰਵਾਣਾ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ ਜ਼ਾਲਮ ਜਮ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ: ਜੇ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟਾਉਣਾ ਚਾਹੇ (ਤਾਂ ਵੀ) ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ (ਆਪਣਾ), ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੧. **ਓੜਕੁ ਆਇਆ ਤਿਨ ਸਾਹਿਆ,**
ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ, ਜਰੁ ਜਰਵਾਣਾ ਕੰਨਿ ॥
ਇਕ ਰਤੀ ਗੁਣ ਨ ਸਮਾਣਿਆ, ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ,
ਅਵਗਣ ਖੜਸਨਿ ਬੰਨਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੬

੨. **ਜਰੁ ਜਰਵਾਣਾ ਵਸਿ ਕਰਿ, ਅੰਤਿ ਅਧਰਮ ਰਾਵਣਿ ਮਨ ਧਰਣਾ ॥**
[ਭਾ. ਗੁ. ੩੧-੧੮

ਜਿਸ ਰਾਵਣ ਨੇ ਬੁਢੇਪਾ ਤੇ ਜਮ ਵਸ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਧਰਮ ਧਰਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਚੋਂ ਅਪ-ਜੱਸ ਲੈ ਕੇ ਮੋਇਆ। ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਰਣ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਿਖ ਸਭਾ ਦੀਖਿਆ ਕਾ ਭਾਉ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਣਣਾ ਸਾਚਾ ਨਾਉ ॥

[ਪੰਨਾ ੩੫੦

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਆਦਰਸ਼ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਨੱਚਣਾ-ਟੱਪਣਾ, ਸ੍ਵਾਂਗ ਉਤਾਰਨੇ, ਰਾਸਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਗੰਦੇ ਗੀਤ ਆਦਿ ਗਾਉਣੇ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਆਦਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੋਵੇਂ ਉਤਮ ਗੁਣ ਅਧਿਆਤਿਮਕ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਖਸਮ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਓਦੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਾਗਦੇ ਹਨ:-

੧. **ਗੁਰੁਸਿਖ ਜੋਗੀ ਜਾਗਦੇ, ਹੋਰ ਸਭੇ ਬਨਵਾਸ ਲੁਕਾਣੇ ॥**
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਨਾਮ ਵਖਾਣੇ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ੪੦-੧੩

੨. **ਸੇਵਕ ਸੇਵਹਿ ਕਰਮਿ ਚੜਾਉ ॥**
ਭਿੰਨੀ ਰੈਣਿ ਜਿਨਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੫

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਤੇ ਉਠ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 'ਜੀਅ ਆਇਆਂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਬੀ-ਸਿਫਤਾਂ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਤ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਫੋਕੀ ਕਥਨੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਰੇਡੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਓਦੋਂ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਅਤੇ ਸਹਿਣੀ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪਰਖੀਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਅੰਦਰ ਹੱਠ ਨਾਲ ਜਗਰਾਤੇ ਕੱਟਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਸੰਜਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ-ਰੰਗ ਅਤੇ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਹੜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਡੁਬਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਜੋ ਸਾਰਾ ਚਿੱਤਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਵਾਂਗ ਉਤਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਰਾਮ-ਲੀਲਾ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਸਭ ਖੇਡ ਰੱਬੀ-ਡਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ੍ਵਾਂਗ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਾਸਾ-ਮਖੌਲ ਉਡਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਚ ਅਤੇ ਫੇਰੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਲ ਪੂਰਨੇ, ਰੋਟੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੈ, ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਸਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜ ਕਲ ਸਮਾਜਕ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਲਚਰਲ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ਉਹ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਕਪੜੇ ਪਾਉਣੇ ਅਤੇ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਕੁ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਮਾਣ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੋ ਸ੍ਵੈ-ਮਾਣਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਆਜਾਦੀ ਤੋਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਰੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ ਅਜੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਗ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਲਾਪਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋੜਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਮੋੜਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਜੋੜਿਆ ਹੈ? ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ ਕੁਕਾਜਾ ॥ ਪ੍ਰਭ ਲੋਗਨ ਕੈ ਆਵਤ ਲਾਜਾ ॥

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਥੱਕ ਗਏ ਹਾਂ। ਸਾਡੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾ ਬਦਲ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ 'ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ' ਭੁਲ ਗਏ ਹਨ। ਅਜ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਨੇਮਾ-ਘਰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਕ ਹੋਏ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਕੋਈ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਸਿਖਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਦਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਲੋਕ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ-ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਏ ਹਨ?। ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਸਿਖੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਣੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਾਸਤਕ ਲੋਕ ਇਹ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲਉ ਜੀ! ਧਰਮ ਦੀ ਹੱਟੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਨੇਮਿਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਕਲਚਰ, ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਉਤੇ ਇਕ ਮਾਰੂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ, ਆਚਰਨ ਹੀਣ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਅਧੂਰੇ ਤੇ ਨੰਗੇ ਪਿਆਰ ਰਾਹੀਂ ਅਯੋਗ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਨੋਰੰਜਕ ਫਿਲਮਾਂ ਜਿਥੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਕਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਮੰਦਵਾੜੇ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਵੀ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੇ ਕਲਿਆਣਤਮਿਕ

ਘੇਰਾ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰਾਸ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੀ ਜੋ ਮੂਰਤਿ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਚੋਧਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ, ਉਹ ਹੈ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਭਾਗ ਜਾਂ ਮੱਥੇ ਦੇ ਲੇਖ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਸ ਉਚਾਣ (ਬੁਲੰਦੀ) ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:-

ਸਰਬ ਧਰਮ ਮਹਿ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮੁ ॥
ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੬੬

ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ 'ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਲਘਾਏ ਪਾਰਿ॥' ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਤੇ ਬੁਧੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਹਨ। ਮਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਕੇਵਲ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਹੱਸਣ-ਖੇਡਣ ਤੇ ਮੌਜ-ਮੇਲੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਾਹਰਲਾ ਰਾਗ ਤੇ ਰੂਪ-ਰੰਗ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਲਈ ਮਨ-ਪਰਚਾਵਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਦੀਵੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਗ ਦੀ ਲੈਅ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਮੋਹ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਚਾ ਕਰੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਰਚੈ ਮਨ ਪਰਚਾਏ' ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਇਕ-ਸੁਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਉ ਤੇ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨੱਚਣ ਤੇ ਟੱਪਣ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਗਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਹਾਸਾ-ਮਖੌਲ ਕਰਨ ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਤੁਲ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਨੇਮ-ਹਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਗੰਦੇ ਧੂਏ ਦੇ ਬੱਦਲ ਛਾਏ ਹੋਣ ਉਥੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਰੇ ਵਾਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਬੈਠਣਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਸੋ, ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ

ਮਾਲਕ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਰਤਬ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਫੋਕਟ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ॥
ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੧

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਿਫਤਿ ਸਰੀਅਤਿ, ਪੜਿ ਪੜਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਬੰਦੇ ਸੇ, ਜਿ ਪਵਹਿ ਵਿਚਿ ਬੰਦੀ, ਵੇਖਣ ਕਉ ਦੀਦਾਰੁ ॥ ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਨਿ, ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਪਾਰੁ ॥ ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਹਿ ਅਰਚਾ ਪੂਜਾ, ਅਗਰਵਾਸੁ ਬਹਕਾਰੁ ॥ ਜੋਗੀ ਸੁੰਨਿ ਧਿਆਵਨਿ ਜੇਤੇ, ਅਲਖ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰੁ ॥ ਸੂਖਮ ਮੂਰਤਿ, ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ, ਕਾਇਆ ਕਾ ਆਕਾਰੁ ॥ ਸਤੀਆ ਮਨਿ ਸੰਤੋਖੁ ਉਪਜੈ, ਦੇਣੈ ਕੈ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਦੇ ਦੇ ਮੰਗਹਿ ਸਹਸਾ ਗੂਣਾ, ਸੋਭ ਕਰੇ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਤੈ ਕੂੜਿਆਰਾ, ਖਾਰਾਬਾ ਵੇਕਾਰ ॥ ਇਕਿ, ਹੋਦਾ ਖਾਇ ਚਲਹਿ ਐਥਾਊ, ਤਿਨਾ ਭਿ ਕਾਈ ਕਾਰ ॥ ਜਲਿ ਥਲਿ ਜੀਆ ਪੁਰੀਆ ਲੋਆ, ਆਕਾਰਾ ਆਕਾਰ ॥ ਓਇ ਜਿ ਆਖਹਿ, ਸੁ ਤੂੰ ਹੈ ਜਾਣਹਿ, ਤਿਨਾ ਭਿ ਤੇਰੀ ਸਾਰ ॥ ਨਾਨਕ, ਭਗਤਾ ਭੁਖ ਸਾਲਾਹਣੁ, ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ॥ ਸਦਾ ਅਨੰਦਿ ਰਹਹਿ ਦਿਨ ਰਾਤੀ, ਗੁਣਵੰਤਿਆ ਪਾਛਾਰੁ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ, ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ ॥ ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਇਟਾ ਕੀਆ, ਜਲਦੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ ॥ ਜਲਿ ਜਲਿ ਰੋਵੈ ਬਪੁੜੀ, ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਹਿ ਅੰਗਿਆਰ ॥ ਨਾਨਕ, ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ, ਸੋ ਜਾਣੈ ਕਰਤਾਰੁ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਰਹਿਂ, ਪਵਹਿਂ, ਨਾਵਹਿਂ, ਮੰਗਹਿਂ, ਚਲਹਿਂ, ਆਖਹਿਂ, ਰਹਹਿਂ, ਸਤੀਆਂ, ਚੋਰਾਂ, ਜਾਰਾਂ (ਜਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਯਾਰਾਂ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ), ਕੂੜਿਆਰਾਂ, ਖਾਰਾਬਾਂ, ਐਥਾਊਂ, ਹੋਂਦਾ, ਜੀਆਂ, ਪੁਰੀਆਂ, ਲੋਆਂ, ਆਕਾਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਗੁਣਵੰਤਿਆਂ, ਪਾਂ, ਇਟਾਂ, ਕੀਆਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਬਹਕਾਰ' ਨੂੰ 'ਬਹੁਕਾਰ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। 'ਭਿ' ਨੂੰ 'ਭੀ' ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। 'ਅਲਖ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ 'ਅਲੱਖ' ਉਚਾਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰੀਅਤਿ=ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ। ਬੰਦੀ=ਬੰਦਸ਼, ਕੈਦ। ਦੀਦਾਰੁ=ਦਰਸ਼ਨ। ਸਾਲਾਹੀ=ਸਲਾਹੁਣ ਜੋਗ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਸਾਲਾਹਨਿ= ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਸਨਿ=ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ। ਰੂਪਿ=ਰੂਪ (ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤੀ) ਵਿਚ। ਅਪਾਰੁ=ਬੇਅੰਤ। ਨਾਵਹਿ=ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰਚਾ=ਚੰਦਨ ਦਾ ਛਿੜਕਣਾ। ਪੂਜਾ=ਫੁਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣੇ ਤੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲਣੇ ਆਦਿ। ਅਗਰਵਾਸੁ= ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ। ਬਹਕਾਰੁ=ਮਹਿਕਾਰ, ਖੁਸ਼ਬੂ। ਸੁਨਿ=ਅਫੁਰ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ। ਅਲਖ=ਲਖਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਧੁਨੀ। ਸੂਖਮ=ਜਿਸ ਦਾ ਵਜੂਦ ਹੋਵੇ ਪਰ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ। ਮੂਰਤਿ=ਮੂਰਤੀ, ਸਰੂਪ। ਨਿਰੰਜਨ=ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ। ਆਕਾਰੁ=ਵਜੂਦ। ਸਤੀਆ=ਸਤਿਵਾਦੀਆਂ, ਦਾਨੀਆਂ। ਸੰਤੋਖੁ= ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ। ਦੇਣੈ=ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ। ਸਹਸਾ=ਹਜ਼ਾਰਾਂ। ਗੂਣਾ=ਗੁਣਾਂ। ਸੋਭ=ਸ਼ੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ। ਜਾਰਾ=ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ। ਖਾਰਾਬਾ=ਭੈੜਿਆਂ, ਦੁਰਾਚਾਰੀਆਂ। ਵੇਕਾਰ= ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਰੀ। ਇਕਿ=ਕਈ। ਐਥਾਉ=ਇਥੋਂ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚੋਂ)। ਕਾਈ=ਕੋਈ। ਕਾਰ=ਕੰਮ। ਲੋਆ=ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਲੋਕਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ। ਆਕਾਰਾ= ਵਜੂਦ (ਭਾਵ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ)। ਸਾਰ=ਖ਼ਬਰ, ਤਤ, ਅਸਲੀਅਤ। ਸਾਲਾਹਣੁ=ਸਲਾਹੁਣ ਰੂਪ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ)। ਅਨੰਦਿ=ਅਨੰਦ ਵਿਚ। ਗੁਣਵੰਤਿਆ= ਗੁਣਵਾਨਾਂ ਦੀ। ਪਾ=ਪੈਰਾਂ ਦੀ। ਛਾਰੁ=ਮਿੱਟੀ, ਧੂੜ। ਪੇੜੈ=ਪਿੰਨੇ। ਕੀਆ=ਕੀਤੀਆਂ, ਬਣਾਈਆਂ। ਜਲਦੀ=ਸੜਦੀ ਹੋਈ। ਬਪੁੜੀ=ਵਿਚਾਰੀ। ਝੜਿ=ਡਿਗ ਕੇ। ਕਾਰਣੁ=ਕਾਰਨ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜਨ ਦਾ ਕਾਰਣ)।

ਅਰਥ: ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ (ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ) ਵਡਿਆਈ (ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ) ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਹੀ) ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਉਹ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਅਸਲੀ) ਬੰਦੇ ਉਹੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ) ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। (ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਬੇਅੰਤ ਹੈ। (ਉਹ) ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ) ਅਰਚਾ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਕਰਦੇ ਹਨ)। ਜਿਤਨੇ ਜੋਗੀ ਹਨ (ਉਹ) ਸੁੰਨ (ਅਵਸਥਾ) ਵਿਚ (ਜਿਸ ਦਾ) ਨਾਮ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, (ਉਸ ਨੂੰ) ਅਲਖ ਦੀ (ਧੁਨੀ ਨਾਲ) ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। (ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਦਾ) ਸਰੂਪ ਸੂਖਮ ਅਦਿਸ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ (ਉਸ ਦਾ) ਨਾਮ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ) ਸਰੀਰ ਦਾ ਵਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਵਾਦੀਆਂ ਦੇ

ਮਨ ਵਿਚ (ਦਾਨ) ਦੇਣ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤੋਖ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਉਹ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ) ਦੇ ਕੇ (ਆਪ, ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ (ਹੋਰ ਦਾਨ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ, (ਤਾਂ ਕਿ) ਸੰਸਾਰ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਚੋਰਾਂ, ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ, ਝੂਠਿਆਂ, ਭੈੜਿਆਂ ਤੇ ਵਿਕਾਰੀਆਂ (ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ) ਕਈ (ਜੀਵ) ਆਪਣਾ ਖਟਿਆ ਹੋਇਆ (ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਨ) ਖਾ ਕੇ ਇਸ (ਸੰਸਾਰ) ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਦੱਸੋ?) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਕੀਤੀ) ਕਾਰ ਭੀ ਕੋਈ ਕਾਰ ਹੈ? (ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹੈ)। ਜਲਾਂ ਵਿਚ (ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ), ਧਰਤੀ ਉਤੇ (ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ), ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ (ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ) ਜੀਵ (ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਜੂਦ ਹਨ, ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇਰੀ ਸਾਰ (ਖ਼ਬਰ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਸਭ ਦਾ ਰਾਜ਼ਕ ਹੈਂ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਤੱਤ ਵੀਚਾਰ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ (ਕੇਵਲ ਰੱਬੀ) ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮੁ' ਹੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਅਧਾਰ ਹੈ। (ਰੱਬੀ ਭਗਤ) ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਦਾ ਹੀ ਅਨੰਦ (ਮਗਨਤਾ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਗੁਣਵੰਤਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।੧।

(ਮਰ ਚੁਕੇ) ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ ਦੇ ਪਿੰਨੇ ਵਿਚ ਪਈ। (ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ) ਘੜ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਬਣਾਈਆਂ, (ਆਵੇ ਵਿਚ) ਸੜਦੀ ਹੋਈ (ਮਿੱਟੀ ਨੇ) ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ। (ਮਿੱਟੀ) ਵਿਚਾਰੀ ਸੜ ਸੜ ਕੇ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਉਸ ਵਿਚੋਂ) ਅੰਗਿਆਰੇ ਝੜ ਝੜ ਕੇ (ਬਾਹਰ) ਪੈਂਦੇ (ਨਿਕਲਦੇ) ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਸ ਕਰਤੇ ਨੇ (ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ) ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਹੀ (ਇਸ ਖੇਲ ਨੂੰ) ਜਾਣਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਐਸਾ ਖੇਲ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ? ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਅਗਨ ਭੇਟ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਪਾਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਓ, ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਚਿ ਆਪੁ ਰਖਿਓਨੁ ਕਰਿ ਪਰਗਟੁ ਆਖਿ ਸੁਣਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਸਦਾ ਮੁਕਤੁ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਮੋਹੁ ਚੁਕਾਇਆ ॥ ਉਤਮੁ ਏਹੁ ਬੀਚਾਰੁ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਸਚੇ ਸਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ॥ ਜਗ ਜੀਵਨੁ ਦਾਤਾ ਪਾਇਆ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਪਰਗਟੁ=ਪਰਤੱਖ। ਮੁਕਤੁ=ਛੁਟਕਾਰਾ। ਮੋਹੁ=ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ।

ਅਰਥ: ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ (ਪਿੱਛੇ) ਕਿਸੇ ਨੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ) ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ (ਹੁਣ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ) ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ (ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ) ਇਹ ਭੇਦ ਸਪਸ਼ਟ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ। (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ (ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਾਇਕੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ) ਸਦਾ ਲਈ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ (ਆਪਣੇ) ਅੰਦਰੋਂ (ਮਾਇਆ ਦਾ) ਮੋਹ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵੀਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਸੱਚੇ (ਸਾਈਂ) ਨਾਲ (ਆਪਣੇ) ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਜਗ-ਜੀਵਨ ਦਾਤੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ।੬।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ੳ) ਬੰਦੇ ਸੇ ਜਿ ਪਵਹਿ ਵਿਚਿ ਬੰਦੀ, ਵੇਖਣ ਕਉ ਦੀਦਾਰੁ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਬੰਦੇ ਸੇਈ ਹੈਨ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।
[ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਬੰਦੇ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ (ਬੰਦੀ) ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। [ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਕਤ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। (ਇਹੋ ਅਰਥ ਹੋਰ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ)। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਬੰਦੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੰਦਗੀ' ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੰਦੀ', 'ਗ਼ੁਲਾਮੀ' ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:–

੧. ਨਾ ਕੋ ਪੜਿਆ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ, ਨਾ ਕੋ ਮੂਰਖੁ ਮੰਦਾ ॥
'ਬੰਦੀ' ਅੰਦਰਿ ਸਿਫਤਿ ਕਰਾਏ, ਤਾ ਕਉ ਕਹੀਐ ਬੰਦਾ॥(ਬੰਦਸ਼)
[ਪੰਨਾ ੩੫੯

੨. ਜਗੁ 'ਬੰਦੀ' ਮੁਕਤੇ ਹਉ ਮਾਰੀ ॥ (ਕੈਦੀ) [ਪੰਨਾ ੪੧੩

੩. ਜਾ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਸਾ 'ਬੰਦੀ' ਤੇ ਲਈ ਛਡਾਇ॥ (ਮਾਇਆ) [ਪੰਨਾ ੩੭੪

ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ 'ਬੰਦੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੰਦਸ਼', ਕੈਦ' ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਬੰਦਗੀ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।

ਅ) ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਨਿ ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਪਾਰੁ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਦਰਸਨਿ ਅਤੇ ਰੂਪਿ' ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤ ਭੇਦ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ

ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:--

੧. ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ (ਦਰਸਨਿ) ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਕਰਕੇ (ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ) ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਅਪਾਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।[ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ (ਨਿਰੰਕਾਰ) ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ (ਬੀ) ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦਰਸ਼ਨ (ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ) ਦੁਆਰਾ (ਉਸ ਨੂੰ) ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਾਰ (ਦਸਦੇ ਹਨ)।
[ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਸਲਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੪. ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤਿ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਤੇ ਪ੍ਰਿਤਮਾ ਕੋ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

੫. ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਾਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਨਿਰਣੈ: 'ਦਰਸਨਿ' ਅਤੇ 'ਰੂਪਿ' ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਹਾਰੀ 'ਵਿਚ' 'ਦੁਆਰਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਵਰਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:--

ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੬

ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਦਰਸਨਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੁਆਰਾ' ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ 'ਨੰਨੇ' ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ 'ਰੂਪਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ 'ਪੱਪੇ' ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸਿਹਾਰੀ ਵਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਥੇ 'ਦਰਸਨਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸ਼ਾਸਤਰ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ' ਬਹੁ-ਵਚਨੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ 'ਨੰਨਾ' ਮੁਕਤਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਦਰਸਨੁ' ਨੰਨੇ ਨੂੰ ਔਂਕੁੜ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:--

ਖਟੁ ਦਰਸਨ ਕੈ ਭੇਖਿ ਕਿਸੈ ਸਚਿ ਸਮਾਵਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੮

ਖਟੁ ਦਰਸਨ ਵਰਤੈ ਵਰਤਾਰਾ ॥

ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਅਗਮ ਅਪਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੬੦-੬੧

ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਪੰਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੬੮, ੧੦੯੯ ਅਤੇ ੧੩੮੫ ਆਦਿ। ਸੋ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਉਂ ਹਨ:--

ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਹੁਣ ਜੋਗ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਰੂਪ ਵਿਚ (ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਰੰਗਾਂ-ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ

ਵਿਚਾਰ ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਅੱਗੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।

(ੲ) ਸੂਖਮ ਮੂਰਤਿ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ ਕਾਇਆ ਕਾ ਆਕਾਰੁ ॥

ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਕਾਇਆ ਕਾ ਆਕਾਰ' ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਈ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

੧. (ਜਿਸ ਦੀ) ਮੂਰਤੀ ਸੂਖਮ ਹੈ, (ਜਿਸ ਦਾ) ਨਾਮ ਨਿਰੰਜਨ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ) ਦੇਹ ਦਾ ਹੀ ਅਕਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। [ਆਮ ਟੀਕਾਕਾਰ

੨. (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ) ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ (ਜਗਤ ਰੂਪ) ਅਕਾਰ ਉਸੇ ਦੀ ਹੀ ਕਾਇਆ (ਸਰੀਰ) ਦਾ ਹੈ।

[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ ਜੋ ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਗੁਣ ਹੈ, ਕਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਦੇ ਹਨ .... ਕਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਾਇਆ ਕਾ ਆਕਾਰ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। [ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. (ਜੋ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਉਹ ਸਾਖਿਆਤ ਕਰਨਗੇ ਉਹ ਚਾਹੇ ਕਿੱਡੀ ਸੂਖਮ ਸ਼ਕਲ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਵੇ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ) ਕਾਇਆ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਾਮ (ਚਾਹੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਓਹ ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਾਕਾਰ) ਤੇ ਅਲਖ ਆਦਿ ਰਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਜੋਗ ਮਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਨਿਰੰਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ (ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਹੈ, ਉਹ ਸੂਖਮ ਸਰੂਪ ਹੈ, (ਪਰ ਜੋਗੀ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ) ਕਾਇਆ ਦਾ ਆਕਾਰ (ਭਾਵ ਸਥੂਲ ਬੈਰਾਟ) ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ (ਧਿਆਨ) ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਸ) ਇਕਿ ਹੋਦਾ ਖਾਇ ਚਲਹਿ ਐਥਾਊ, ਤਿਨਾ ਭਿ ਕਾਈ ਕਾਰ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਤਿਨਾ ਭਿ ਕਾਈ ਕਾਰ' ਦੇ ਅਰਥ ਬੜੇ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ, ਪਰ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ:

੧. ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਬੀ ਕੋਈ ਕਮਾਈ ਹੈ? [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ (ਉਸ ਨੇ ਹੀ) ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਕਾਰ ਸੌਂਪੀ ਹੈ।

[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਕੋਈ ਕਾਰ ਮਿਲੇਗੀ? [ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ

ਨਿਰਣੈ: ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਮਨੁੱਖ (ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ) ਇਥੇ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ) ਖਾ ਕੇ (ਪਰਲੋਕ ਨੂੰ) ਸਿਧਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) ਦਸੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ

ਦੀ (ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੀਤੀ) ਕਾਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰ ਹੈ? ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਯਮ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹੀ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਸਿਫਤ (ਸ਼ਰੀਅਤ) ਤੇ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਸੁੰਨਤ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਇਮਾਮ ਜਾ ਨਿਮਾਜ਼ੀ ਦਾ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਿਆਂ ਗੋਡਾ ਨੰਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਜ਼ਾ (ਵਿਅਰਥ) ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ। ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਅਲਾਪਣ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੋ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਅੱਲਾ ਦੇ ਬੰਦੇ ਆਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਕਾਫ਼ਰ ਹਨ।

ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਠਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਫੁੱਲ ਆਦਿ ਚੜ੍ਹਾਉਣੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਮਤ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਅਕਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਅਲੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਜਾਪ ਕਰਕੇ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਪੁਜਣ ਲਈ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਇਆ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਸੂਖਮ ਮੂਰਤਿ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਦਰਾਂ, ਡੰਡਾ ਸਿੰਙੀ ਆਦਿ ਚਿੰਨ੍ਹ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੋਰਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਧਰਮ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਈ ਫਿਰਕੇ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਚੋਰ, ਵਿਭਚਾਰੀ, ਵਿਕਾਰੀ ਲੋਕ ਵਾਮ-ਮਾਰਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਖਾਣ ਪੀਣ ਅਤੇ ਮੌਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੇਵ ਸਾਰਿਆਂ ਮੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵਿਆਖਦੇ ਹੋਏ ਸਿਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਅਦੁਤੀ-ਆਸ਼ਾ ਇਉਂ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਨਾਨਕ, ਭਗਤਾ ਭੁਖ ਸਾਲਾਹਣੁ, ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ॥
ਸਦਾ ਅਨੰਦਿ ਰਹਹਿ ਦਿਨ ਰਾਤੀ, ਗੁਣਵੰਤਿਆ ਪਾ ਛਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੬

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਕੇਵਲ 'ਸੱਚ' ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਵੀਚਾਰ ਹਨ ਕਿਸੇ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ, ਬੜੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ

ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ ਮੱਕੇ-ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਸਮੇਂ ਹਾਜੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:–

ਪ੍ਰਸ਼ਨ: ਪੁਛਣ ਖੋਹਲ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ, ਵਡਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ ॥
ਉਤਰ: ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆਂ ਸ਼ੁਭਿ ਅਮਲਾ ਬਾਝੋਂ ਦੋਨੋ ਰੋਈ ॥
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁਇ, ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਲੈਨਿ ਨ ਢੋਈ ॥
ਕਚਾ ਰੰਗ ਕਸੁੰਭ ਦਾ, ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹੋਈ ॥
ਕਰਨਿ ਬਖੀਲੀ ਆਪਿ ਵਿਚਿ, ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਇਕ ਥਾਇ ਖਲੋਈ ॥
ਰਾਹਿ ਸੈਤਾਨੀ, ਦੁਨੀਆ ਗੋਈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੩੩

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਦਾ ਸਵਾਬ (ਪੁੰਨ) ਹੈ, ਬਹਿਸ਼ਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾੜਨਾ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਜਿਠਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਕਾਦਰ ਦੀ ਬੇਅੰਤਤਾ ਅਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ:-

ਨਾਨਕ, ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ, ਸੋ ਜਾਣੈ ਕਰਤਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੬

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:–

ਇਕ ਦਝਹਿ ਇਕ ਦਬੀਅਹਿ, ਇਕਨਾ ਕੁਤੇ ਖਾਹਿ ॥
ਇਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸਟੀਅਹਿ, ਇਕਿ ਭੀ ਫਿਰਿ ਹਸਣਿ ਪਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ, ਏਵ ਨ ਜਾਪਈ, ਕਿਥੈ ਜਾਇ ਸਮਾਹਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੪੮

ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁ-ਬਚਨੀ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲਾ 'ਇਕਿ' ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ 'ਇਕ' ਪਦ ਦਾ ਕਕਾ ਮੁਕਤਾ ਹੈ। ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ **"ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ॥"** ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਚੁਗਲੀ ਖਾਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਆਉਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਪੱਤਰ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ 'ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡੇ ਬਾਬੇ ਸਾਡੇ ਬਜੁਰਗਾਂ ਪਾਸ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਉ।' ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤਰੇਹਣਾ, ਭੱਲਿਆਂ ਤੇ ਸੋਢੀ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਨੇ ਇਕਤਰਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਵਕਤ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਅਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਮਲੇਛ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਰਨੇ ਹਨ।' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਆ ਗਏ। ਉਥੇ ਇਕਤਰ ਹੋਈ ਸਭਾ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੂੰ

ਭੇਜਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ ਅਤੇ ਵਰ ਦਿਤਾ:–

ਤਵ ਰਸਨਾ ਪਰ ਕਰ ਹੈ ਬਾਸਾ ॥ ਜੋ ਤਿਸ ਤੈ ਹੋਇ ਬਾਕ ਪ੍ਰਕਾਸਾ॥
ਕਬਹੁ ਅੰਨਥਾ ਹੋਇ ਸੁ ਨਾਹੀ॥ ਸਫਲਹਿ ਤਤ ਛਿਨ ਬਾਦ ਨ ਜਾਹੀ॥
[ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂ.

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ। ਜਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਤੇ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੂਤ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ਬਰ ਪੁਜ ਗਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ੭੨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਿਖਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਮੌਲਾਣੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਵੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੰਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਤੋਂ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ' ਦੇ ਅਰਥ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ ..... ' ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ..... ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 'ਤੁਸਾਂ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਲਈ ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਉਲਟਾ ਕੇ ਵੱਡੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।' ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਰਾਜ-ਜੋਗ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰ-ਗਦੀ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਖੀ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਅਜ ਕੱਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦਾ ਲੱਕ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ-ਚੇਲੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਰਲਾ ਕੇ ਝੂਠਾ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੁਕਰਮ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:–

ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਨਾ, ਹੋਰ ਕਚੀ ਹੈ ਬਾਣੀ ॥

ਬਾਣੀ ਤ ਕਚੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਝਹੁ ਹੋਰ ਕਚੀ ਬਾਣੀ ॥
ਕਹਦੇ ਕਚੇ ਸੁਣਦੇ ਕਚੇ, ਕਚੀ ਆਖਿ ਵਖਾਣੀ ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਿਤ ਕਰਹਿ ਰਸਨਾ, ਕਹਿਆ ਕਛੂ ਨ ਜਾਣੀ ॥
ਚਿਤੁ ਜਿਨ ਕਾ ਹਿਰਿ ਲਇਆ ਮਾਇਆ, ਬੋਲਨਿ ਪਏ ਰਵਾਣੀ ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਝਹੁ, ਹੋਰ ਕਚੀ ਬਾਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੨੦

ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੱਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਸਹਿਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਰਹੇ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ 'ਕਰਤੇ ਕੀ ਮਿਤਿ ਕਰਤਾ ਜਾਣੈ, ਕੈ ਜਾਣੈ ਗੁਰੁ ਸੂਰਾ' ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਰਤੇ ਕੀ ਮਿਤਿ ਕਰਤਾ ਜਾਣੈ, ਕੇ ਜਾਣੈ ਗੁਰੁ ਸੂਰਾ' ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਵਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰੁਤ ੩, ਅਧਿਆਇ ੩੪ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਜ ਹੈ:--

ਸਿੱਖਹੁ ਸੁਨਹੁ ਸੀਖ ਇਹੁ ਮੇਰੀ ॥ ਬਾਣੀ ਪਢਹੁ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਰੁ ਕੇਰੀ ॥
ਪਢੈ ਮਹਾਤਮ ਲਹੈ ਬਿਸਾਲ ॥ ਹਲਤ ਪਲਤ ਮਹਿ ਹੋਇ ਨਿਹਾਲ ॥
ਜੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹ੍ਵੈ ਪਢੀਐ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ। ਬਿਗਰੀ ਵਸਤੁ ਸੁਧਾਰਹਿ ਜਿਮ ਘਰ।
ਤਿਮ ਗੁਰੁ ਸ਼ਬਦ ਸੁਧਾਰਹਿ ਜੋ ਨਹਿ। ਨਹੀ ਭਾਵਨਾ ਸੋ ਨਰ ਮਹਿ ਮਹਿ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਸਿ ੧, ਅਧਿਆਇ ੬੪ ਵਿਚ ਇਹੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:--

ਜਿਮ ਨਿਸ ਦਿਨ, ਘਰ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰੇ।
ਤਯਾਗਹੁ ਕਬਹੁੰ ਨ, ਲਾਗਹਿ ਪਯਾਰੇ।
ਤਥਾ ਪਯਾਰ ਧਾਰਹੁ ਗੁਰਬਾਨੀ। ਪਠਨ ਸੁਨਨ ਕੀਜਹਿ ਗੁਰਿ ਠਾਂਨੀ।
ਧਰਯੋ ਅਰਥ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਮਝਾਰਾ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਰ ਕਰਹੁ ਵਿਚਾਰਾ।
ਕਯਾ ਗੁਰੁ ਕਹੈਂ, ਕਰੈਂ ਹਮ ਕਹਾਂ। ਸਨੈ ਸਨੈ ਮੋੜਹੁ ਮਨ ਮਹਾਂ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਆਇਆ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਜੰਮਿਆ, ਹਉ ਵਿਚ ਮੁਆ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਦਿਤਾ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਲਇਆ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਖਟਿਆ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰੁ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਹਸੈ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਰੋਵੈ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਭਰੀਐ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਧੋਵੈ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਖੋਵੈ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ

ਮੂਰਖੁ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਿਆਣਾ ॥ ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ, ਹਉ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ॥ ਹਉਮੈ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਆ॥ ਹਉਮੈ ਬੂਝੈ ਤਾ ਦਰੁ ਸੂਝੈ॥ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ, ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੂਝੈ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੁ॥ ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ, ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥ ਹਉਮੈ ਏਈ ਬੰਧਨਾ, ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਪਾਹਿ ॥ ਹਉਮੈ ਕਿਥਹੁ ਉਪਜੈ, ਕਿਤੁ ਸੰਜਮਿ ਇਹ ਜਾਇ ॥ ਹਉਮੈ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਹਿ ॥ ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ, ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿ ਆਪਣੀ, ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ, ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਹਉਂ, ਜੰਮਿਆਂ, ਜਾਤੀਂ, ਜਿਨਸੀਂ, ਕਿਥਹੁਂ, ਵੇਖਹਿਂ, ਕਮਾਹਿਂ, ਪਾਹਿਂ, ਫਿਰਾਹਿਂ, ਮਾਹਿਂ, ਅਤੇ ਜਾਹਿਂ। **ਫੁਟਕਲ:** 'ਗਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਗਿਆ' ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਹਉ=ਖ਼ੁਦੀ, ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਹੰਗਤਾ ਦੀ ਸੂਖਮ ਹੋਂਦ। ਅਵਤਾਰੁ=ਜਨਮ ਧਾਰਨਾ, ਉਤਰਨਾ। ਭਰੀਐ=ਮੈਲ ਨਾਲ ਲਿਬੜਨਾ ਭਾਵ ਗੰਦਾ ਹੋਣਾ। ਜਾਤੀ=ਜਾਤਿ ਦਾ। ਜਿਨਸੀ= ਜਿਨਸ(ਮਾਲ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ) ਦਾ। ਮੁਕਤਿ=ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ। ਸਾਰ=ਅਸਲੀਅਤ। ਜਾਣਾ= ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ। ਛਾਇਆ=ਸਾਇਆ (ਪੜਦਾ) ਮਾਇਆ ਅਥਵਾ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ, ਅਵਿਦਿਆ। ਜੰਤ=ਜੀਵ। ਉਪਾਇਆ=ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਬੂਝੈ=ਬੁਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਦਰੁ=(ਰੱਬੀ) ਦਰਬਾਰ। ਸੂਝੈ=ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੂਝੈ= ਝਗੜਦਾ ਹੈ, ਖਪਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮਿ=ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ (ਦੁਆਰਾ)। ਲੇਖੁ=ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖ, ਹਿਸਾਬ। ਵੇਖਹਿ=ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ। ਵੇਖੁ=ਦ੍ਰਿਸ਼ (ਵੇਖਣ ਯੋਗ)। ਜਾਤਿ=ਉਤਪਤੀ, ਵੰਡ। ਕਮਾਹਿ=ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਏਈ=ਇਹੋ ਹੀ, ਅਜਿਹੇ ਹੀ। ਬੰਧਨ=ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਪਵਾੜੇ। ਜੋਨੀ=ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਜੈ=ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਜਮਿ=ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ। ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ= ਪਈ ਹੋਈ ਕਿਰਤ ਅਨੁਸਾਰ। ਫਿਰਾਹਿ=ਫਿਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੀਰਘੁ=ਲੰਮਾ,

ਵੱਡਾ। ਇਸੁ=ਇਸ (ਹਉਮੈ) ਵਿਚ। ਸਬਦੁ=ਗੁਰਮੰਤਰ। ਕਮਾਹਿ=ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਨਹੁ=ਹੇ (ਹਰੀ) ਜਨੋ!।

ਅਰਥ: ਮੈ (ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ) ਵਿਚ ਹੀ (ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਮਾਤ-ਲੋਕ ਵਿਚ) ਆਇਆ (ਅਤੇ) ਮੈ ਵਿਚ (ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵਿਚ ਚਲਾ) ਗਿਆ। ਮੈ ਵਿਚ (ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਨੇ ਫਿਰ) ਜਨਮ ਧਾਰਿਆ (ਅਤੇ) ਮੈ ਵਿਚ ਹੀ (ਲੱਗ ਕੇ) ਮਰ ਗਿਆ। ਮੈ ਵਿਚ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੇ ਲੋੜ-ਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ ਦਾਨ ਵਜੋ) ਦਿੱਤਾ (ਅਤੇ) ਮੈ ਵਿਚ ਹੀ (ਉਸ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਫਲ ਸੰਸਾਰ ਪਾਸੋ ਵਾਹ ਵਾਹ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਲਿਆ। ਮੈ ਵਿਚ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੇ ਮਾਲ ਧਨ) ਖਟਿਆ, ਕਮਾਇਆ (ਅਤੇ) ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਉਹ ਬਰਬਾਦ ਹੋ) ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਜੀਵ) ਸੱਚਾ (ਅਤੇ) ਕੂੜਾ (ਬਣਿਆ ਅਤੇ) ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਇਸ ਨੇ ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਪੁੰਨਾਂ (ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ-ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ) ਦਾ ਵੀਚਾਰ (ਕੀਤਾ)। ਮੈਂ ਵਿਚ (ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ) ਨਰਕ ਤੇ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਵਿਚ (ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜੀਵ ਕਦੇ) ਹੱਸਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਕਦੇ) ਰੋਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਿਚ (ਖਚਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ) ਗੰਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ ਹੋਈ ਮਤਿ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ) ਧੋਂਦਾ ਹੈ (ਓਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਮੈਂ ਵਿਚ (ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਜੀਵ) ਉਚੀ ਜ਼ਾਤਿ ਦਾ (ਅਤੇ) ਜਿਨਸਾਂ (ਮਾਲ ਪਦਾਰਥ, ਸਮਗਰੀ ਆਦਿ) ਦਾ (ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ) ਮੈਂ (ਦੀ ਹੋਂਦ) ਵਿਚ ਹੀ (ਇਹ ਅਭਿਮਾਨ) ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਜੀਵ) ਮੂਰਖ (ਬੇਸਮਝ) ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ) ਮੈਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਜਾਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤਕ ਵੀ ਇਸ ਜੀਵ ਨੇ) ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਮੈਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ) ਮਾਇਆ (ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਭਾਸ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ) ਮੈਂ ਵਿਚ (ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ) ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੋ ਇਸ) ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਕਰਕੇ ਹੀ (ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ) ਜੀਵ ਨੂੰ (ਮੁੜ) ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। (ਤੱਤ ਵੀਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ) ਮੈਂ ਮੇਰੀ (ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ) ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ (ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਹੀ) ਰਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਹਉਮੈ) ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ) ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਖਣਾ (ਜੀਵ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀਆਂ ਮਨੋਕਲਪਿਤ) ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ (ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ) ਝਗੜਦਾ (ਭਾਵ ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ, ਫੋਕੀ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ

ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਰਬੀ) ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ (ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ) ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਲੈ ਕਿ) ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ (ਤੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ) ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ (ਤੂੰ ਆਪਣਾ) ਸਰਵੇਖਣ ਕਰ (ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੂੰ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਾ) ਵੇਖ ਉਸ ਚੋਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗ ਦਿਸਦਾ ਹੈ)।

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਇਹ ਹਉਮੈ ਹੀ (ਸਰੀਰਕ) ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਵਿੱਚ ਹੀ (ਜੀਵ) ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਉਮੈ ਕਰਕੇ ਹੀ (ਜੀਵ) ਅਜਿਹੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ (ਬੱਝਦੇ) ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਪ੍ਰਸ਼ਨ) ਹਉਮੈ ਕਿਥੋਂ ਜੰਮਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? (ਉਤਰ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਇਹ ਹਉਮੈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧੁਰੋਂ ਪਈ ਕ੍ਰਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ (ਜੀਵ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ) ਫਿਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਭੰਬਲ-ਭੂਸੇ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ਹਉਮੈ ਵੱਡਾ (ਲੰਮਾ) ਰੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ) ਦਾਰੂ ਭੀ (ਇਸ ਹਉਮੈ) ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਤਾਂ (ਜੀਵ) ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦ, ਉਪਦੇਸ਼) ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਹੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਓ ! ਸੁਣੋ, ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਦੇ ਦੁਖ (ਦੂਰ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ॥ ਸੇਵ ਕੀਤੀ ਸੰਤੋਖੀਈ, ਜਿਨੀ ਸਚੋ ਸਚੁ ਧਿਆਇਆ ॥ ਓਨੀ ਮੰਦੈ ਪੈਰੁ ਨ ਰਖਿਓ, ਕਰਿ ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਧਰਮੁ ਕਮਾਇਆ ॥ ਓਨੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋੜੇ ਬੰਧਨਾ, ਅੰਨੁ ਪਾਣੀ ਥੋੜਾ ਖਾਇਆ ॥ ਤੂੰ ਬਖਸੀਸੀ ਅਗਲਾ, ਨਿਤ ਦੇਵਹਿ ਚੜਹਿ ਸਵਾਇਆ ॥ ਵਡਿਆਈ ਵਡਾ ਪਾਇਆ ॥੭॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਦੇਵਹਿਂ ਅਤੇ ਚੜਹਿਂ। **ਫੁਟਕਲ:** ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ੀ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੰਤੋਖੀਈ-ਸੰਤੋਖ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ। ਸਚੋ ਸਚੁ=ਕੇਵਲ ਸੱਚ। ਮੰਦੈ=ਭੈੜੇ ਪਾਸੇ ਵਲ। ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ=ਪੁੰਨ ਕਰਮ। ਬੰਧਨਾ=ਜੰਜਾਲ। ਬਖਸੀਸੀ= ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਅਗਲਾ=ਬਹੁਤਾ ਹੀ। ਦੇਵਹਿ=ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ। ਚੜਹਿ= ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਵਧਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਇਆ=ਬਹੁਤਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ।

ਅਰਥ: ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ) ਨੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸੱਚ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੈੜੇ (ਪਾਸੇ) ਵਲ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ, (ਸਗੋਂ) ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਕੇ (ਸੱਚ) ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੰਜਾਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਅੰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾਧਾ (ਭਾਵ ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਕੀਤਾ)। (ਹੇ ਦਾਤਾ!) ਤੂੰ (ਸੰਤੋਖੀਆਂ ਤੇ) ਬਹੁਤੀਆਂ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਹਰ ਰੋਜ਼ (ਬਹੁਤ ਧਨ ਪਦਾਰਥ) ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ (ਉਹ ਪਦਾਰਥ) ਵਧਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਤਾਤਪਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤੋਖੀਆਂ ਨੇ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ (ਸੇਵਾ ਤੇ) ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਹਉ ਵਿਚਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਖੋਵੈ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਤ ਤੇ ਜਿਣਸ ਗੁਆਉਂਦਾ ਹੈ। [ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ

੨. ਇਸ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਕਦੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ (ਭਾਵ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣਾ ਆਪ) ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

੩. (ਜਦੋਂ ਇਹ) ਜਾਤ (ਤੇ) ਜਿਨਸ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਹਉ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਖੋਵੇ) ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਤਦ ਬੀ ਹਉਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ)। [ਸੰ. ਪੋ.

੪. ਜਾਤੀਓਂ ਕੇ ਜਿਨਸੁ ਭੇਦੋਂ ਕੋ ਖੋਇ ਕਰ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿ ਮੋਨ..... ਸਭ ਹੰਕਾਰ ਕਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। [ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ: ਨੰਬਰ ੩ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹਉ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਭਾਵ ਜਾਤ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜੀਵ ਹਉਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੨) ਹਉਮੈ ਬੂਝੈ ਤਾ ਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਬੂਝੈ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਅਸੰਮਤੀ ਹੈ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਇਉਂ ਹਨ:--

੧. ਹਉਮੈ ਬੁਝ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਸੁਝੇ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

੨. (ਜੇ ਇਹ ਜੀਵ) ਹਉਮੈ (ਨੂੰ) ਸਮਝ ਲਵੇ (ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦਾ) ਦਰ ਦਿਸ ਪਵੇ। [ਸੰਥਯਾ ਪੋਥੀ ਅਤੇ ਦਰਪਣ

੩. 'ਜਬ ਹੰਤਾ ਮਮਤਾ (ਬੂਝੈ) ਨਿਵਿਰਤਿ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੋ (ਦਰੁ) ਅੰਤਹਕਰਣ ਮੈਂ ਹਰੀ ਸੂਝਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਾਖਯਾਤ ਹੋਤਾ ਹੈ। [ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ 'ਬੂਝੈ' ਪਦ 'ਸਮਝਣ' ਤੇ 'ਨਾਸ ਹੋਣਾ' ਦੋਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇ:–

(ੳ) **ਸੋ 'ਬੂਝੈ' ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਬੁਝਾਏ ॥** (ਸਮਝਦਾ ਹੈ) [ਪੰਨਾ ੩੬੪

ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਲਈ ਵੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪੰਨਾ ੬੪੬, ੮੩੮, ੯੪੧, ੧੧੭੫, ੧੩੪੩ ਆਦਿ।

(ਅ) **ਤ੍ਰਿਸਨ ਨ ਬੂਝੈ ਕਰਤ ਕਲੋਲਾ ॥** (ਬੁਝਦੀ, ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ) [ਪੰਨਾ ੧੦੦੪

ਅਗਿਆਨੁ ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਇਸੁ ਤਨਹਿ ਜਲਾਏ ॥
ਤਿਸਦੀ ਬੂਝੈ, ਜਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਕਮਾਏ ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਨਿਵਾਰੇ, ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਸਮਾਇਆ॥[ਪੰ. ੧੦੬੭

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਕੁਝ ਔਖਾ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

'ਬੂਝੈ' ਤੇ 'ਸੂਝੈ' ਦੋਹਾਂ ਪਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਹੈ ਜਿਵੇ:–

੧. **ਬਿਨੁ ਬੂਝੈ, ਕਿਛੁ ਸੂਝੈ ਨਾਹੀ ॥**
ਮੋਇਆ ਰੋਹਿ, ਰੋਂਦੇ ਮਹਿ ਜਾਹੀਂ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੮੭

੨. **ਜਿਸਨੋ ਬੁਝਾਏ, ਸੋਈ ਬੁਝੈ ॥ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ, ਅੰਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥**
ਹਉਮੈ ਮੇਰਾ ਠਾਕਿ ਰਹਾਏ, ਸਹਜੇ ਹੀ ਸਚੁ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੬੭

ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਬੂਝੈ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਹਉਮੈ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ' ਅਤੇ ਕਈ ਦਾਨਿਆਂ ਨੇ 'ਹਉਮੈ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ। ਜੇ ਨਵੀਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਉਠਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਹਉਮੈ ਸਮਝਣ ਨਾਲ' ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇ:–

ਹਰਿ ਕਾ ਮਹਲੁ ਤਿਨੀ ਪਾਇਆ, ਜਿਨ ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ॥ [ਪੰਨਾ ੫੧੨

'ਹਉਮੈ' ਅਗਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਅੱਗ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਅੱਗ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਬੁਝਾਈਏ ਤਾਂ ਅੱਗ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹਉਮੈ ਵਾਲੇ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ:–

ਨਾਨਕ, ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੂਝੈ, ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਜਪੁ

ਹਉਮੈ ਦਾ ਪੜਦਾ ਜਦੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਾਂਗੋ-ਪਾਂਗ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:--

ਚੂਕਾ ਪੜਦਾ, ਤਾਂ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ॥
ਖਸਮੁ ਤੂ ਹੈ, ਸਭਨਾ ਕੇ ਰਾਇਆ ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੪੧

ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਹਉਮੈ' ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੀ ਹੈ:--

ਨਾ ਹਮ ਚੰਗੇ ਆਖੀਅਹ, ਬੁਰਾ ਨ ਦਿਸੈ ਕੋਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਹਉਮੈ ਮਾਰੀਐ, ਸਚੇ ਜੇਹੜਾ ਸੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੧੫

ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਗੇ ਕਿ 'ਸੂਝ' ਅਤੇ 'ਬੂਝ' ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਸੋਝੀ' ਅਤੇ 'ਬੋਧ' ਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬੁਝਾਰਤ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਆਖੀਦਾ ਹੈ 'ਮੈਂ ਬੁਝਾਰਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੂੰ ਬੁਝ'। ਸੋ 'ਹਉਮੈ' ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਝਾਰਤ ਹੈ। 'ਸਥੂਲ ਹਉਮੈ' ਦਾ ਅਭਾਵ ਸਮਝ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ' ਦਾ ਅਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਸੀ ਜੁਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਉਹ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਪ ਰੂਪੀ ਸੱਚੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਜੁਗਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬੀ-ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਬੂਝੈ' ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ 'ਅਖਰੀ ਗਿਆਨ' ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਸਬਦੁ ਬੁਝੈ, ਸੋ ਮੈਲੁ ਚੁਕਾਏ॥ ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਏ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪਣਾ ਸਦ ਹੀ ਸੇਵਹਿ, ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਜਾਈ ਹੇ॥੧੨॥
ਗੁਰ ਤੇ ਬੂਝੈ, ਤਾ ਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਾ, ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੂਝੈ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ, ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਭੂਖ ਗਵਾਈ ਹੇ ॥੧੩॥
ਆਪੇ ਆਪਿ ਮਿਲੈ, ਤਾ ਬੂਝੈ ॥ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ, ਕਿਛੂ ਨ ਸੂਝੈ॥
ਗੁਰ ਕੀ ਦਾਤਿ ਸਦਾ ਮਨਿ ਅੰਤਰਿ, ਬਾਣੀ ਸਬਦਿ ਵਜਾਈ ਹੇ॥੧੪॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੪੪

ਸੋ, ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹੋ ਨਿਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਬੂਝੈ, ਸੂਝੈ' ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਕਤੀ 'ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੂਝੈ' ਵਿਚ 'ਗਿਆਨ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬੁਝਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਬੂਝੈ' ਦੇ ਅਖਰੀ ਅਰਥ 'ਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਮਰਨਾ' ਨਹੀਂ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ 'ਹਉਮੈ' ਬਾਰੇ (ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ) ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਹੈ।

੩) ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਜੇਹਾ ਤੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਤੇਹਾ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। [ਪੰ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਜੇਹਾ ਵੇਖੇਂਗਾ ਤੇਹਾ ਵੇਖ ਲਈਂ। (ਜੇ ਹਉਂ ਨਾਲ ਨਿਜ ਨੂੰ ਅਭੇਦ ਵੇਖੇਂਗਾ ਤਾਂ ਉਪਰ ਕਥੇ ਹਉਂ ਦੇ ਜਾਲ ਤੇ ਦੂੰਦਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖੇਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਹਉਂ ਨੂੰ ਬੁਝ ਕੇ ਨਿਜ ਨੂੰ ਹਉਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਦੇਖੇਂਗਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਨੂੰ ਉਪਰ ਕਥੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਦੇਖੇਂਗਾ, ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ 'ਦਰੁ' ਸਪਸ਼ਟ ਪਿਆ ਦਿਸੇਗਾ। [ਸੰ.ਪੋ.

੩. ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜੀਵ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ,ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

੪. ਜੇਹਾ ਮਸਤਕ ਲਿਖਿਆ ਤੇਹੀ ਭਾਵਨੀ ਕਰਕੇ ਵੇਖਤੇ ਹੈਂ। ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਵਤੇ ਹੈਂ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

੫. ਜੈਸਾ ਸੁਖ ਦੁਖ ਤੂੰ ਆਪਨੇ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੈਂ ਤੈਸਾ ਦੂਸਰੇ ਮੈਂ ਭੀ ਦੇਖ। ਵਾ ਜੈਸਾ ਆਪਨੇ ਕੇ ਦੁਖ-ਵਾ-ਸੁਖ ਦੇਖੇ ਤੈਸਾ ਅਪਨੇ ਕਰਮੁ ਦੇਖੁ। [ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਵੇਖਹਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਦੇ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ' ਜਾਂ 'ਵੇਖਦੇ ਹਨ' ਹਨ। ਜਿਵੇ:—

੧. **ਤੂ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖਹਿ, ਜਾਣਹਿ ਸੋਇ ॥** [ਪੰਨਾ ੩੬੫

੨. **ਨੈਣ ਨ ਦੇਖਹਿ ਸਾਧ, ਸਿ ਨੈਣ ਬਿਹਾਲਿਆ॥** [ਪੰਨਾ ੧੩੬੨

ਇਹ ਪੰਕਤੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰੇ' ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ; ਭਾਵ ਜੇਹਾ ਤੂੰ (ਕਿਸੇ ਨੂੰ) ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਤੇਹਾ ਤੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ। ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:—

ਜਿਉ ਮਨੁ ਦੇਖਹਿ, ਪਰ ਮਨੁ ਤੈਸਾ ॥ ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ, ਤੈਸੀ ਦਸਾ ॥
ਜੈਸਾ ਕਰਮੁ, ਤੈਸੀ ਲਿਵ ਲਾਵੈ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਛਿ, ਸਹਜ ਘਰੁ ਪਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੪੨

੪) ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਇਹੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਜੇ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਅਪਣਤ ਬਣੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ) ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਵਖਰੀ ਹੋਂਦ ਟਿਕੀ ਰਹੇ।' [ਦਰਪਣ

੨. 'ਇਹੋ ਹਉਮੈ (ਹੀ ਇਸ ਦੀ) ਉਤਪਤੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਮੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੋਂ)

ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਬੀ ਹਉਮੈ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੂੰ) ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਜਾਤਿ' ਪਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਉਤਪਤੀ। ਅਰਬੀ ਪਦ ਜਾਤ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੁਰਖਤ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ। [ਸੰ.ਪੋ.

ਨਿਰਣੈ: ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਵਿਚ ਜਾਤਿ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਉਤਪਤੀ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ 'ਹਉਮੈ' ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:- **ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ, ਨਾਮਿ ਵਿਸਰਿਐ ਦੁਖੁ ਪਾਈ ॥**

[ਪੰਨਾ ੯੪੬

ਸੋ ਇਥੇ 'ਜਾਤਿ' ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਅਰਥ 'ਉਤਪਤੀ' ਠੀਕ ਹਨ।

੫) ਹਉਮੈ ਦੀਰਘੁ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਜਿਵੇਂ ਮਾਇਆ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ (ਅੱਗ, ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼) ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪੰਜੇ ਮਹਾਂਬਲੀ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ) ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਰੂਪ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪੁੱਤਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਜੋ ਹਉਮੈ ਰੂਪ ਦੁਸ਼ਟੀ ਰਖੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਵਿਥ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖਰਾ-ਪਨ ਹੀ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਵਰ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ 'ਮੈਂ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਸਵਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ 'ਹਉਮੈ' ਹੈ, ਅਸੀਂ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਪਾਠ ਕਰਨੇ, ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨੀ ਬਣਨਾ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰਨੇ, ਆਖਣਾ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਭਗਤ ਹਾਂ, ਗਿਆਨੀ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਭ ਕਰਮ 'ਹਉਮੈ' ਵਾਲੇ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਹਨ। ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਦੀ (ਸਰੀਰਕ) ਮੈਲ ਤਾਂ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਦੀ ਮੈਲ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਜੇਤੇ ਰੇ ਤੀਰਥ ਨਾਏ, ਅਹੰਬੁਧਿ ਮੈਲੁ ਲਾਏ,
ਘਰ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ, ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਨ ਮਾਨੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੮੭

'ਹਉ' ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਅਰਥ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅਸਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੁਤਰ, ਜੁਆਨੀ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਰੂਪ, ਰੰਗ, ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਮਾਲ-ਧਨ ਪਿਛੇ ਇਤਨੀ ਦੌੜ ਭਜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਸਦਾ

ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਆਕੜ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ:--

੧. ਹਉ ਬੰਧਉ, ਹਉ ਸਾਧਉ ਬੈਰੁ ॥
ਹਮਰੀ ਭੂਮਿ, ਕਉਣੁ ਘਾਲੈ ਪੈਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੭੮

੨. ਹਉ ਸੰਚਉ ਹਉ ਖਾਟਤਾ, ਸਗਲੀ ਅਵਧ ਬਿਹਾਨੀ॥ਰਹਾਉ॥
ਹਉ ਸੂਰਾ ਪਰਧਾਨੁ ਹਉ, ਕੋ ਨਾਹੀ ਮੁਝਹਿ ਸਮਾਨੀ ॥੨॥
ਜੋਬਨਵੰਤ ਅਚਾਰ ਕੁਲੀਨਾ, ਮਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਗੁਮਾਨੀ ॥੩॥[ਪੰ. ੨੪੨

ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਪਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ''ਮਾਨ'' ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ:--

ਕਬੀਰ, ਮਾਇਆ ਤਜੀ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ,
ਜਉ ਮਾਨੁ ਤਜਿਆ ਨਹੀ ਜਾਇ॥
ਮਾਨ ਮੁਨੀ ਮੁਨਿਵਰ ਗਲੇ, ਮਾਨੁ ਸਭੈ ਕਉ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੨

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਜਤਨ ਬਹੁਤੁ ਮੈ ਕਰਿ ਰਹਿਓ, ਮਿਟਿਓ ਨ ਮਨ ਕੋ ਮਾਨੁ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਸਿਉ ਨਾਨਕ ਫਾਧਿਓ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਭਗਵਾਨਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨੮

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਤੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਸੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਅਪਣਤ ਦਾ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੌਡੀ ਜਿਨਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:--

ਜਜਾ, ਜਾਨੈ ਹਉ ਕਛੁ ਹੂਆ ॥ ਬਾਧਿਓ, ਜਿਉ ਨਲਿਨੀ ਭ੍ਰਮਿ ਸੂਆ ॥
ਜਉ ਜਾਨੈ, ਹਉ ਭਗਤੁ ਗਿਆਨੀ॥ ਆਗੈ ਠਾਕੁਰਿ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਮਾਨੀ ॥
ਜਉ ਜਾਨੈ, ਮੈ ਕਥਨੀ ਕਰਤਾ॥ ਬਿਆਪਾਰੀ ਬਸੁਧਾ ਜਿਉ ਫਿਰਤਾ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ, ਜਿਹ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ॥ ਨਾਨਕ, ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੇ ਮੁਰਾਰੀ ॥
[ਪੰਨਾ ੨੫੫

ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਹਕਰਮੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਵੱਡੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ,ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ 'ਨਿਹਕਰਮੀ' ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ,ਤਮੋ, ਸਤੋ) ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠਦਾ ਹੈ:--

ਸੋ ਨਿਹਕਰਮੀ, ਜੋ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰੇ ॥
ਅੰਤਰਿ ਤਤੁ ਗਿਆਨਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰੇ ॥
ਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਏ, ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਮੇਟਿ ਸਮਾਵਣਿਆ॥[ਪੰ. ੧੨੮

ਹਉਮੈ ਦੀ ਮੈਲ ਹੀ ਵਿਖੇਪਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਮੈਲੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਭਗਤੀ ਵੀ ਥਾਇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ

ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਕੰਮ 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੋਝ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ:-

੧. ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ, ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੫੨

੨. ਨਾਨਕ, ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਖਪਿ ਮੁਏ, ਖੂਹਣਿ ਲਖ ਅਸੰਖ ॥ [ਪੰ. ੧੪੧੩

੩. ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ, ਸੇਰਹੁ ਘਟ ਨਾ ਕਿਨੈ ਅਖਾਇਆ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ੧੮-੧੧

ਇਸ ਜੀਵਨ-ਘੋਲ ਵਿਚ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਸੂਰਮੇ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ 'ਹਉਮੈ' ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ:--

੧. ਨਾਨਕ, ਸੋ ਸੂਰਾ ਵਰੀਆਮੁ,
ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਦੁਸਟੁ ਅਹੰਕਰਣੁ ਮਾਰਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੬

੨. ਨਾਣਾ, ਰਣ ਤੇ ਸੀਝੀਐ, ਆਤਮ ਜੀਤੈ ਕੋਇ ॥
ਹਉਮੈ ਅਨ ਸਿਉ ਲਰਿ ਮਰੈ, ਸੋ ਸੋਭਾਦੂ ਹੋਇ ॥
ਮਣੀ ਮਿਟਾਇ ਜੀਵਤ ਮਰੈ, ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਉਪਦੇਸ ॥
ਮਨੂਆ ਜੀਤੈ ਹਰਿ ਮਿਲੈ, ਤਿਹ ਸੂਰਤਣ ਵੇਸ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੫੬

ਪੰਜ ਮਹਾਂ ਬਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੂਹ ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ:--

ਸੋ ਜਨੁ ਸਾਚਾ, ਜਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰੈ ॥
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ, ਪੰਚ ਸੰਘਾਰੈ ॥
ਆਪਿ ਤਰੈ, ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੩੦

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਖੋ ਵੱਖ ਰੋਗ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਹੋਏ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਹੀ ਦਸਿਆ ਹੈ:--

ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ, ਮਾਨੁਖ ਕਉ ਦੀਨਾ ॥. .. [ਪੰਨਾ ੧੧੪੦
(ਬਾਕੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜੀ)

'ਹਉਮੈ' ਇਕ ਮਾਰੂ ਰੋਗ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਵੇਗ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਅਨੇਕ ਘਰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਵੇਗ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਕਈ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹੋਂਦ 'ਹਉਮੈਂ' ਕਰਕੇ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ

ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ। ਬਾਹਰੋਂ 'ਹਉਂ 'ਹਉ' ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਹਉਮੈਂ' ਦੀ ਪਕੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸਾਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:--

ਬਾਹਰਹੁ, ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਕਹਾਏ ॥ ਅੰਦਰਹੁ ਮੁਕਤੁ, ਲੇਪੁ ਕਦੇ ਨ ਲਾਏ ॥
ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ, ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ ॥
ਨਿਰਮਲੁ ਨਾਮੁ, ਸਦ ਹਿਰਦੈ ਧਿਆਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੧੨

'ਹਉਮੈਂ' ਤੇ 'ਨਾਮ' ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਤੱਤ-ਵਿਚਾਰ ਹੈ:--

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ, ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ, ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੬੦

'ਹਉਮੈਂ' ਇਕ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ-ਅਵਸਥਾ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਭੀਤ ਕਰਾਰੀ' ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਖਮ 'ਹਉਮੈਂ' ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਹੈ ਕੋਈ ਐਸਾ, ਹਉਮੈ ਤੋਰੈ ॥ ਇਸੁ ਮੀਠੀ ਤੇ, ਇਹੁ ਮਨੁ ਹੋਰੈ॥
[ਪੰਨਾ ੨੧੨

'ਨਾਮ' ਤੇ 'ਮਾਨ' ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। 'ਮਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਲਟਾਈਏ ਤਾ 'ਨਾਮ' ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ 'ਨਾਮ' ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਾਨ' ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਜਮਾਉਂਦਾ ਹੈ:--

੧. **ਹਉਮੈ ਦੀਰਘੁ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥** [ਪੰਨਾ ੪੬੬
੨. **ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਕੀ ਇਹ ਦੇਹ ਸਰੀਰਾ ॥**
ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਕਠਿਨ ਤਨਿ ਪੀਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੭੨
੩. **ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਵਡਾ ਸੰਸਾਰਿ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੨੭੮
੪. **ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਰੋਗੁ ਹੈ, ਭਾਇ ਦੂਜੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥** [ਪੰਨਾ ੫੮੯
੫. **ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਰੋਗੁ ਹੈ ਸਿਰਿ ਮਾਰੈ ਜਮਕਾਲਿ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੨੫੮

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਹਉਮੈਂ' ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ (ਦੀਰਘ) ਰੋਗ ਦਸਿਆ ਹੈ:--

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘੁ ਰੋਗੁ ਹੈ, ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥

'ਹਉਮੈਂ' ਰੋਗ ਦਾ ਦਾਰੂ ਭੀ 'ਹਉਮੈਂ' ਵਿਚ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ' ਦੀ ਜੁਗਤੀ 'ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ

ਚਲਣਾ, ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ' ਦਸੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ 'ਹਉਮੈ' ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਦਿਤੀ ਹੈ:–

ਨਾਨਕ, ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ, ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਜਪੁਜੀ

'ਹੁਕਮ ਬੁਝਣਾ' ਇਕ ਗਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਗੱਲ ਹੀ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਝੱਖਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਹਨ:–

ਨਾਨਕ, ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ, ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਝਖਣਾ ਝਾਖ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੭

'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਦਾਰੂ ਹਉਮੈ ਵਿਚੋਂ ਉਦੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ, ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਰਲੇ ਤੇ ਪੁਕਾਰਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ:–

ਖਾਤ ਪੀਤ ਖੇਲਤ ਹਸਤ, ਭਰਮੇ ਜਨਮ ਅਨੇਕ ॥
ਭਵਜਲ ਤੇ ਕਾਢਹੁ ਪ੍ਰਭੂ, ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਟੇਕ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੬੧

ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਮਿਹਰ ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ (ਸ਼ਬਦ) ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਗ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ:–

੧. **ਹਰਿ ਚੇਤਿ ਮਨ ਮੇਰੇ, ਤੂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਇ ॥**
ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਹਿ ਤਾ ਹਰਿ ਮਿਲੈ, ਤਾ ਵਿਚਹੁ ਹਉਮੈ ਜਾਇ ॥ਰਹਾਉ॥
ਹਉਮੈ ਸਭੁ ਸਰੀਰੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਓਪਤਿ ਹੋਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਗੁਬਾਰ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਬੁਝਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥੨॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ, ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਿਆ ਜਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ, ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥੩॥
ਨਾਨਕ, ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਹਉਮੈ ਗਈ
ਤਾ ਸਚੁ ਵਸਿਆ ਮਨਿ ਆਇ ॥
ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸਚਿ ਰਹੈ, ਸਚੇ ਸੇਵ ਸਮਾਇ ॥੪॥੯॥ [ਪੰਨਾ ੫੬੦

੨. **ਮਨ ਰੇ! ਹਉਮੈ ਛੋਡਿ ਗੁਮਾਨੁ ॥**
ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਸਰਵਰੁ ਸੇਵਿ ਤੂ, ਪਾਵਹਿ ਦਰਗਹ ਮਾਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੧

੩. **ਭੋਲਿਆ! ਹਉਮੈ ਸੁਰਤਿ ਵਿਸਾਰਿ ॥**
ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਬੀਚਾਰਿ ਮਨ, ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ ॥[ਪੰ. ੧੧੬੮

ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਤੁਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਹੱਥ ਜੀਵ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਓਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਜੀਵ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬੁਧ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਿਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਡ-ਬੀਤੀ ਦਾ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਹੈ:–

ਜਬ ਬੁਧਿ ਹੋਤੀ ਤਬ ਬਲੁ ਕੈਸਾ, ਅਬ ਬੁਧਿ ਬਲੁ ਨ ਖਟਾਈ ॥

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਬੁਧਿ ਹਰਿ ਲਈ ਮੇਰੀ, ਬੁਧਿ ਬਦਲੀ ਸਿਧਿ ਪਾਈ ॥
[ਪੰਨਾ ੩੩੯

ਜੀਵ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਦੋਂ ਇਕ 'ਹਉਮੈਂ' ਕੀ ਪੰਜਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਸਾਈਂ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਦਸਦੇ ਹਨ:-

ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਪਾਇਆ, ਡਰੁ ਕਰਿ ਮਿਲੈ ਮਿਲਾਇ ॥
ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ ਘਰਿ ਵਸੈ, ਹਉਮੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੭

'ਹਉਮੈ'ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਜੀਵ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਅਨੁਸਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:-

ਸਤਿਗੁਰ ਭੀਖਿਆ ਦੇਹਿ ਮੈ, ਤੂੰ ਸੰਮ੍ਰਥ ਦਾਤਾਰੁ ॥
ਹਉਮੈ ਗਰਬੁ ਨਿਵਾਰੀਐ, ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ॥
ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਪਰਜਾਲੀਐ, ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਆਧਾਰੁ ॥
ਅਹਿਨਿਸਿ ਨਵਤਨ ਨਿਰਮਲਾ, ਮੈਲਾ ਕਬਹੂੰ ਨ ਹੋਇ॥
ਨਾਨਕ, ਇਹ ਬਿਧਿ ਛੁਟੀਐ, ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੦

ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਤੋਂ ਅਰੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧੀਆ ਦਵਾਈ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੈ:-

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਜਪਿ ਹਉਮੈ ਖੋਈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧੩-੨

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਪੁਰਖਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਤੀਰਥਾਂ, ਤਟਾਂ ਮੇਘਾਂ ਖੇਤਾਂਹ ॥ ਦੀਪਾਂ ਲੋਆਂ ਮੰਡਲਾਂ, ਖੰਡਾਂ ਵਰਭੰਡਾਂਹ ॥ ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਉਤਭੁਜਾਂ ਖਾਣੀ ਸੇਤਜਾਂਹ ॥ ਸੋ ਮਿਤਿ ਜਾਣੈ ਨਾਨਕ, ਸਰਾਂ ਮੇਰਾਂ ਜੰਤਾਂਹ ॥ ਨਾਨਕ, ਜੰਤ ਉਪਾਇ ਕੈ ਸੰਮਾਲੇ ਸਭਨਾਹ ॥ ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਰਣਾ ਕੀਆ, ਚਿੰਤਾ ਭਿ ਕਰਣੀ ਤਾਹ ॥ ਸੋ ਕਰਤਾ ਚਿੰਤਾ ਕਰੇ, ਜਿਨਿ ਉਪਾਇਆ ਜਗੁ ॥ ਤਿਸੁ ਜੋਹਾਰੀ ਸੁਅਸਤਿ ਤਿਸੁ, ਤਿਸੁ ਦੀਬਾਣੁ ਅਭਗੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਸਚੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ, ਕਿਆ ਟਿਕਾ ਕਿਆ ਤਗੁ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਸੇਤਜਾਂਹ, ਜੰਤਾਂਹ, ਜੋਹਾਰੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਪੁਰਖਾਂ=ਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ। ਬਿਰਖਾਂ=ਬ੍ਰਿਛਾਂ, ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ। ਤੀਰਥਾਂ=(੬੮ ਤੀਰਥਾਂ) ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ। ਤਟਾਂ=ਨਦੀ ਜਾਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ। ਮੇਘਾਂ=(ਛਿਆਨਵੇਂ ਕਰੋੜ) ਬਦਲਾਂ ਦੀ। ਖੇਤਾਂਹ=ਖੇਤਾਂ ਦੀ। ਦੀਪਾਂ=(ਸੱਤ) ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ। ਲੋਆਂ=(ਤਿੰਨ) ਲੋਕਾਂ ਦੀ। ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਮੰਡਲਾਂ= ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ। ਖੰਡਾਂ=(ਨੌਂ)

ਖੰਡਾਂ (ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿਸਿਆਂ ਦੀ)। ਵਰਭੰਡਾਂਹ=(ਸਮੂਹ) ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦੀ। ਅੰਡਜ= ਅੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ, ਮੱਛੀਆਂ, ਸੱਪ ਆਦਿਕ ਜੀਵ। ਜੇਰਜ=ਜੇਰ ਆਉਲ ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪਸ਼ੂ ਆਦਿਕ ਜੀਵ। ਉਤਭੁਜ=ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬੇਲ, ਬੂਟੇ। ਸੇਤਜਾਂ= ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ, ਜੂੰਆਂ ਆਦਿਕ। ਮਿਤਿ=ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਭਾਵ ਹਾਲਤ। ਸਰਾਂ=ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ। ਮੇਰਾਂ= ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ। ਜੰਤਾਹ=ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ। ਕਰਣਾ=ਜਗ ਰਚਨਾ। ਤਾਹ=ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ। ਜੋਹਾਰੀ=ਨਮਸਕਾਰ (ਕਰਨੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ)। ਸੁਅਸਤਿ=ਕਲਿਆਣ ਮੰਗਲ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ। ਦੀਬਾਣੁ=ਦਰਬਾਰ। ਅਭਗੁ=ਨਾਸ਼-ਰਹਿਤ। ਟਿਕਾ=ਤਿਲਕ। ਤਗੁ=ਜਨੇਊ।

ਅਰਥ: (ਸੰਸਾਰੀ) ਮਨੁੱਖਾਂ, ਬ੍ਰਿਛਾਂ, ਤੀਰਥਾਂ, ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ, ਬਦਲਾਂ, ਖੇਤਾਂ, ਟਾਪੂਆਂ, ਲੋਕਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿਸਿਆਂ, ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ, (ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ) ਅੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਆਂ, ਜੇਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਆਂ, ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਉਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ (ਵਸ ਰਹੇ) ਜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ (ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ) ਉਹ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜੀਅ ਜੰਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲਣਾ ਵੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ) ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਤੇ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ ਦੀ) ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨੀ (ਬਣਦੀ ਹੈ)।

ਜਿਸ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕਰਤਾ (ਸਭ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦਾ) ਫ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਅਗੋਂ ਲਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ) ਉਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ (ਜੀਵ ਨੂੰ) ਉਸ (ਕਰਤਾਪੁਰਖ) ਦੀ ਕਲਿਆਣ (ਕੀਰਤੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ) ਉਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਨਿਹਚਲ ਹੈ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੀ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ) ਬਿਨਾਂ ਤਿਲਕ ਤੇ ਜਨੇਊ (ਆਦਿ ਕਰਮ ਕਾਂਡ) ਕਿਸ ਕੰਮ ਹਨ? (ਭਾਵ ਵਿਅਰਥ ਹਨ)।

ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਲਖ ਨੇਕੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆ, ਲਖ ਪੁੰਨਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਲਖ ਤਪ ਉਪਰਿ ਤੀਰਥਾ, ਸਹਜ ਜੋਗ ਬੇਬਾਣ ॥ ਲਖ ਸੂਰਤਣ ਸੰਗਰਾਮ, ਰਣ ਮਹਿ ਛੁਟਹਿ ਪਰਾਣ ॥ ਲਖ ਸੁਰਤੀ ਲਖ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ, ਪੜੀਅਹਿ ਪਾਠ ਪੁਰਾਣ॥ ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਰਣਾ ਕੀਆ, ਲਿਖਿਆ ਆਵਣ ਜਾਣੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਮਤੀ

ਮਿਥਿਆ, ਕਰਮੁ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨੇਕੀਆਂ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ, ਮਹਿਂ, ਛੁਟਹਿਂ, ਦੇਹਿਂ, ਪੜੀਅਹਿਂ, ਸੁਰਤੀਂ, ਮਤੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਪੁੰਨਾ=ਪੁੰਨ (ਕਰਮ)। ਸਹਜ ਜੋਗ=ਹੱਠ ਜੋਗ ਦੇ ਉਲਟ। ਬੇਬਾਣ=ਬੀਆਬਾਨ, ਉਜਾੜ। ਸੂਰਤਣ=ਸੂਰਮਤਾਈਆਂ। ਸੰਗਰਾਮ=ਜੁੱਧ। ਰਣ=ਲੜਾਈ। ਪਰਾਣ=ਸੁਆਸ। ਸੁਰਤੀ=(ਵੇਦ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ) ਸੁਰਤੇ।

ਅਰਥ: ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚੰਗਿਆਈਆਂ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਨੀਆਂ (ਆਦਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ), ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ (ਜਿਹੜੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ) ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਣ: ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਤੱਪ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ (ਜਾ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ); ਉਜਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਹਜ ਨਾਲ ਜੋਗ ਦਾ (ਅਭਿਆਸ) ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ; ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੂਰਮਤਾਈਆਂ ਰਣ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਾਣ ਨਿਕਲ ਜਾਣ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੁਰਤੇ (ਪਾਠ ਕਰਨ), ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗਿਆਨ (ਕਥੇ ਜਾਣ ਤੇ) ਧਿਆਨ (ਲਾਏ ਜਾਣ, ਅਠਾਰਾਂ) ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਭ) ਅਕਲੀ-ਵੀਚਾਰ ਫੋਕਟ ਹਨ (ਰਬੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣ ਨਹੀਂ)। ਜਿਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜੰਮਣਾ ਮਰਣਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰੂਪੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ॥ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਤੂੰ, ਜਿਨਿ ਸਚੋ ਸਚੁ ਵਰਤਾਇਆ ॥ ਜਿਸੁ ਤੂ ਦੇਹਿ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ ਸਚੁ, ਤਾ ਤਿਨੀ ਸਚੁ ਕਮਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸਚੁ ਪਾਇਆ, ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਸਚੁ ਵਸਾਇਆ ॥ ਮੂਰਖ ਸਚੁ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਮਨਮੁਖੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਕਾਹੇ ਆਇਆ ॥੮॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਦੇਹਿਂ, ਮਨਮੁਖੀਂ, ਦੁਨੀਆਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਦੇਹਿ=ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ। ਮੂਰਖ=ਸੋ ਮੂਰਖੁ ਜੋ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣਈ, ਸਚਿ ਨ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ॥(ਪੰਨਾ ੪੯੨)। ਮਨਮੁਖੀ=ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਤੂੰ ਹੀ ਇਕ ਸੱਚਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸੱਚ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਚਿਆਰਿਆਂ) ਨੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ) ਸੱਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ।

(ਜੋ) ਮੂਰਖ (ਜੀਵ) ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਆਪ-ਹੁਦਰਿਆਂ ਨੇ (ਮਨੁੱਖਾ) ਜਨਮ (ਵਿਅਰਥ) ਹੀ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। (ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ) ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿਸ ਅਰਥ? (ਭਾਵ ਨਿਸਫਲ ਹੈ)।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਸੋ ਮਿਤਿ ਜਾਣੈ ਨਾਨਕਾ, ਸਰਾਂ ਮੇਰਾਂ ਜੰਤਾਹ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਮਿਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:–

੧. ਜੀਵ ਜੰਤ-ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

੨. ਤਲਾਵਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਉਹ 'ਨਾਨਕ' ਜਾਣਦਾ ਹੈ। [ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: 'ਮਿਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਖਰੀ ਅਰਥ ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਗਿਣਤੀ ਮਰਯਾਦਾ ਭਾਵੇਂ ਠੀਕ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਇਥੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਇਥੇ ਮਿਤਿ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਹਾਲਤ' ਹੈ। ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਭ ਪਹਾੜਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ (ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਸਥਾ) ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

੨) ਲਖ ਸੁਰਤੀ ਲਖ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ,
ਪੜੀਅਹਿ ਪਾਠ ਪੁਰਾਣ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਸੁਰਤੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:–

੧. "ਲਖਾਂ (ਪਾਠ) ਸੁਰਤੀਆਂ (ਦੇ) ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਲਖਾਂ ਗਿਆਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਲੱਖ ਵਾਰ ਧਿਆਨ ਜੋੜੇ ਜਾਣ (ਤੇ) ਪੁਰਾਣਾਂ (ਆਦਿਕ) ਦੇ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ। [ਸੰ.ਪੋ.

੨. ਲਖਾਂ (ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ) ਸੁਰਤਿ ਪਕਾਈ ਜਾਵੇ। [ਦਰਪਣ

੩. ਵੇਦਾਂ ਕੀਆਂ ਸੁਰਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਖੀਏ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੀਏ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

ਨਿਰਣੈ: ਇਥੇ 'ਸੁਰਤੀ' ਪਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਸਭ ਸੁਰਤੀ ਮਿਲਿ, ਸੁਰਤ ਕਮਾਈ' ਹੈ। ਸੁਰਤਾਂ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰਤਿਆਂ ਦਾ ਭਾਵ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ 'ਸੁਰਤਿ' ਪਦ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਸੁਰਤਿ' ਤੇ 'ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ' ਪਦ ਲਗਪਗ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ:—

੧. ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹਿ ਕਰਤੇ,
ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਮੁਨਿ ਜਨ ਧਿਆਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੮੫

੨. ਸੁਰਤਿ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਦੁਇ ਕੰਨੀ ਮੁੰਦਾ, ਪਰਮਿਤਿ ਬਾਹਰਿ ਖਿੰਥਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੩੩੪

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਯੋਗ ਤੇ ਅਯੋਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਆਹਰ, ਜਿਸ ਲਈ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ-ਜਨਮ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਧੰਧੇ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਭੁਲੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:—

੧- ਵਲਵੰਚ ਕਰਿ ਉਦਰੁ ਭਰਹਿ, ਮੂਰਖ ਗਾਵਾਰਾ ॥
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਦੇ ਰਹਿਆ, ਹਰਿ ਦੇਵਣਹਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੧

੨- ਆਹਰ ਸਭਿ ਕਰਦਾ ਫਿਰੈ, ਆਹਰੁ ਇਕੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਜਿਤੁ ਆਹਰਿ ਜਗੁ ਉਧਰੈ, ਵਿਰਲਾ ਬੂਝੈ ਕੋਇ ॥[ਪੰਨਾ ੯੬੫

ਝੂਠੇ ਧੰਧੇ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਾਡੀ ਮਾਇਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਨਿਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ ਪਿਛੇ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਘਰੋਗੀ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਹਦ-ਬੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਤਨਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ ਬਣ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਧਨਾਢਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਲ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ, ਭਲਕੇ ਓਹੋ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਲਈ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਪੁੱਤਰਾਂ, ਪੋਤਰਿਆਂ, ਧੀਆਂ, ਦੋਹਤਰਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਜ-ਦੌੜ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਿ:—

ਬਿਖਿਆ ਮਹਿ, ਕਿਨ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਪਾਈ ॥
ਜਿਉ ਪਾਵਕੁ ਈਧਨਿ ਨਹੀ ਧ੍ਰਾਪੈ, ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਹਾ ਅਘਾਈ॥[ਪੰਨਾ ੬੭੨

ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਿਥੋਂ? ਇਹ ਵੱਡਾ ਰੋਗ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹਨ:—

੧. ਏਹ ਤਿਸਨਾ ਵਡਾ ਰੋਗੁ ਲਗਾ, ਮਰਣੁ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰਿਆ॥ [ਪੰਨਾ ੯੧੯

੨. ਤ੍ਰਿਸਨ ਨ ਬੂਝੈ, ਕਰਤ ਕਲੋਲਾ ॥
ਊਣੀ ਆਸ, ਮਿਥਿਆ ਸਭਿ ਬੋਲਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੦੪

੩. ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਬਿਰਲੇ ਹੀ ਕੀ ਬੁਝੀ ਹੇ ॥ਰਹਾਉ॥
ਕੋਟਿ ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕ੍ਰੋਰੇ ਮਨੁ ਨ ਹੋਰੇ, ਪਰੈ ਪਰੈ ਹੀ ਕਉ ਲੁਝੀ ਹੇ॥ [ਪੰ. ੨੧੩

ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਸ਼ੂ-ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਸਰਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ' ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੋਗਾ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਉਹ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਡ ਜਾਣਗੇ, ਪਿਛੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨਾ ਚੋਗਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਚ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:--

ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ ॥ ਦਰਖਤ ਆਬ ਆਸ ਕਰ ॥
ਦਿਹੰਦ ਸੁਈ ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੪

ਪੰਛੀ ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਮਹਿਲ-ਮਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਭੁੱਖਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਖੀਆਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕੰਕਰਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਸਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਖਾ ਕੇ ਖੁੱਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:—

ਫਰੀਦਾ, ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ ਪੰਖੀਆ, ਜੰਗਲਿ ਜਿੰਨਾ ਵਾਸੁ ॥
ਕਕਰੁ ਚੁਗਨਿ ਥਲਿ ਵਸਨਿ, ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੩

ਪੰਛੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਧੀ-ਹੀਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ''ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਅਚੇਤ ਸੰਭਵ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਅਸੋਚ'' ਉਹ ਇਤਨੇ ਲੋਭੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੀ ਚੋਗ ਚੁਗ ਕੇ ਉਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਲਈ ਚੋਗ ਇਕਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚਿੰਤਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਧੀਵਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਦਰ ਦਰ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਨਾ ਲੋਭੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਯੋਗ-ਅਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:--

ਜਿਉ ਕੂਕਰੁ ਹਰਕਾਇਆ, ਧਾਵੈ ਦਹਦਿਸ ਜਾਇ ॥
ਲੋਭੀ ਜੰਤੁ ਨ ਜਾਣਈ, ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਸਭ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੦

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਜੀਵ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਲਈ ਇਉਂ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:—

੧. ਮਨ! ਭੁਖਾ ਭੁਖਾ ਮਤ ਕਰਹਿ, ਮਤ ਤੂ ਕਰਹਿ ਪੂਕਾਰ ॥
ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜਿਨਿ ਸਿਰੀ, ਸਭਸੈ ਦੇਇ ਅਧਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੭

੨. ਦੇਸੀ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ, ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ ਮੇਦਨੀ ॥
ਏਕੋ ਹੈ ਦਾਤਾਰੁ, ਸਚਾ ਆਪਿ ਧਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੫੫

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਵਿਤਰ ਉਪਦੇਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ! ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਨਾ ਲਗ, ਇਹ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕਿਉਂ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਭ ਜੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ:--

੧. ਨਾ ਕਰਿ ਚਿੰਤ, ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਰਤੇ॥ ਹਰਿ ਦੇਵੈ ਜਲਿ ਥਲਿ ਜੰਤਾ ਸਭ ਤੈ॥
ਅਚਿੰਤ ਦਾਨੁ ਦੇਇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ, ਵਿਚਿ ਪਾਥਰ ਕੀਟ ਪਖਾਣੀ ਹੇ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੭੦

੨. ਨਾਨਕ, ਚਿੰਤਾ ਮਤਿ ਕਰਹੁ, ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੇਇ ॥
ਜਲਿ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ ਤਿਨਾ ਭੀ ਰੋਜੀ ਦੇਇ॥ [ਪੰਨਾ ੯੫੫ਂ

੩. ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ, ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ,
ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦

੪. ਜਿਨਿ ਜੀਉ ਦੀਆ, ਸੋ ਰਿਜਕੁ ਅੰਬਰਾਵੈ ॥
ਸਭ ਘਟ ਭੀਤਰਿ, ਹਾਟੁ ਚਲਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੪

੫. ਕਾਹੇ ਕੋ ਡੋਲਤ ਹੈ, ਤੁਮਰੀ ਸੁਧ ਸੁੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਪਦਮਾਪਤਿ ਲੈ ਹੈ॥
[ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦

ਏਦਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ 'ਪੁਰਖਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਤਟਾਂ ਮੇਘਾਂ ਖੇਤਾਂ' ਆਦਿ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ:--

ਨਾਨਕ, ਜੰਤ ਉਪਾਇ ਕੈ, ਸਮਾਲੇ ਸਭਨਾਹ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੭

ਦੂਜਾ ਚਿੱਤਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ 'ਲਖ ਨੇਕੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਲਖ ਪੁੰਨਾ ਪਰਵਾਣੁ' ਵਾਲਾ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਕਢਿਆ ਹੈ:--

ਨਾਨਕ, ਮਤੀ ਮਿਥਿਆ, ਕਰਮੁ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੭

ਹੋਰ ਸਭ ਮੱਤਾਂ ਕਚੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਬੰਦਗੀ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ:--

ਹੋਰ ਕਚੀ ਮਤੀ, ਕਚੁ ਪਿਚੁ, ਅੰਧਿਆ ਅੰਧੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ, ਕਰਮੀ ਬੰਦਗੀ, ਨਦਰਿ ਲੰਘਾਏ ਪਾਰਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੨

ਸੋ ਸਭ ਹੀਲਿਆਂ, ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਬੀ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਬਝ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਰੋਜ਼ੀ, ਰਿਜ਼ਕ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜੀਵ ਦੀ ਘਾੜਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਝਦਾ, ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਗੱਡੇ ਜਾਂ ਗਡੀਆਂ ਲਦ ਲਦ ਕੇ ਸਟੋਰ ਭਰਨੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ? ਸੋ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਵਡੀ ਜੁਗਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਚੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈ ਜਾਏ:–

ਸਾਂਤੀ ਵਿਚਿ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ, ਸਾ ਖਸਮੁ ਪਾਏ ਥਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫੧

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੇ, ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁੜ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਏਗੀ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਥੁੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਸਦਾ ਲਈ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਫਿਰ ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਕ-ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਵਾਂਗ ਉਨਮਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰਿਆ ਮਿੱਠਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਹੋਵੇਗਾ:–

ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ ॥
ਨਾਂ ਤਸਵੀਸ, ਖਿਰਾਜੁ ਨ ਮਾਲੁ ॥ ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ, ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥੧॥
ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹਿ ਪਾਈ ॥
ਊਹਾ ਖੈਰਿ ਸਦਾ, ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ॥ ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ, ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ ॥
ਆਬਾਦਾਨੁ ਸਦਾ ਮਸਹੂਰ ॥ ਊਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ ॥੨॥
ਤਿਉ ਤਿਉ ਸੈਲ ਕਰਹਿ ਜਿਉ ਭਾਵੈ ॥ ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ ॥
ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ ਸੁ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ॥੩॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੫

ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋਈਏ ਅਤੇ ਦਾਤੇ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੀਏ। ਉਸ ਦਾਤੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੀਏ ਅਤੇ ਇਹੋ ਆਖੀਏ:-

ਤੁਧੁ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਤੂ ਬਖਸਣਹਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੧੧

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀ ਲਦੀਅਹਿ, ਪੜਿ ਪੜਿ ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਥ ॥ ਪੜਿ ਪੜਿ ਬੇੜੀ ਪਾਈਐ, ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀਅਹਿ ਖਾਤ ॥ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਬਰਸ ਬਰਸ, ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਮਾਸ ॥ ਪੜੀਐ ਜੇਤੀ ਆਰਜਾ, ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਸਾਸ ॥ ਨਾਨਕ, ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ, ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਝਖਣਾ ਝਾਖ ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਗਡੀਂ, ਲਦੀਅਹਿਂ, ਭਰੀਅਹਿਂ, ਗਡੀਅਹਿਂ, ਪੜੀਅਹਿਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਗਡੀ=ਬੈਲਾਂ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗਡੀਆਂ। ਲਦੀਅਹਿ= ਲੱਦ ਲਈਆਂ ਜਾਣ। ਭਰੀਅਹਿ=ਭਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ। ਸਾਥ= ਬਲਦਾਂ ਊਠਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਟੋਲਾ, ਕਾਫ਼ਲਾ। ਬੇੜੀ=ਕਿਸ਼ਤੀ। ਗਡੀਅਹਿ=ਦਬਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਖਾਤ=ਟੋਇਆਂ ਵਿਚ। ਮਾਸ=ਮਹੀਨੇ। ਆਰਜਾ=ਉਮਰ। ਲੇਖੈ=ਲੇਖੇ ਵਿਚ। ਗਲ=(ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੀ) ਬਾਤ। ਝਾਖ=ਝੱਖਾਂ।

ਅਰਥ: (ਬੇਸ਼ਕ ਪੁਸਤਕਾਂ) ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੱਡੀਆਂ ਲੱਦ ਲਈਏ, ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਾਫਲੇ ਭਰ ਲਈਏ। (ਪੁਸਤਕਾਂ) ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੇੜੀ (ਕਿਸ਼ਤੀ) ਭਰ ਲਈਏ, ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਖਾਲੀ ਟੋਏ ਪੂਰ ਲਈਏ।

(ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਜਿਤਨੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਲ (ਪੁਸਤਕਾਂ) ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੀਏ, ਜਿਤਨੇ ਮਹੀਨੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੀਏ, (ਫਿਰ) ਜਿਤਨੀ ਉਮਰ ਹੈ, (ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ), ਜਿਤਨੇ ਸੁਆਸ ਹਨ, (ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ) ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣ (ਇਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ)।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬੀ) ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਗਲ (ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ) ਹੈ (ਅਤੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਹੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਝੱਖਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨੀਆਂ ਹਨ।

ਮ: ੧ ॥ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਪੜਿਆ, ਤੇਤਾ ਕੜਿਆ ॥ ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਭਵਿਆ ਤੇਤੋ ਲਵਿਆ ॥ ਬਹੁ ਭੇਖ ਕੀਆ, ਦੇਹੀ ਦੁਖੁ ਦੀਆ ॥ ਸਹੁਵੇ ਜੀਆ, ਅਪਣਾ ਕੀਆ ॥ ਅੰਨੁ ਨ ਖਾਇਆ, ਸਾਦੁ ਗਵਾਇਆ ॥ ਬਹੁ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ, ਦੂਜਾ ਭਾਇਆ ॥ ਬਸਤ੍ਰ ਨ ਪਹਿਰੈ ॥ ਅਹਿਨਿਸਿ ਕਹਰੈ ॥ ਮੋਨਿ ਵਿਗੂਤਾ ॥ ਕਿਉ ਜਾਗੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ, ਸੂਤਾ ॥ ਪਗ ਉਪੇਤਾਣਾ ॥ ਅਪਣਾ ਕੀਆ ਕਮਾਣਾ ॥ ਅਲੁ ਮਲੁ ਖਾਈ, ਸਿਰਿ ਛਾਈ ਪਾਈ ॥ ਮੂਰਖਿ ਅੰਧੈ ਪਤਿ ਗਵਾਈ ॥ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ, ਕਿਛੁ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ ॥ ਰਹੈ ਬੇਬਾਣੀ, ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ ॥ ਅੰਧੁ ਨ ਜਾਣੈ, ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਣੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟੇ, ਸੋ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ, ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ॥ ਨਾਨਕ, ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਏ॥ ਆਸ ਅੰਦੇਸੇ ਤੇ ਨਿਹਕੇਵਲ, ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ ॥੨॥

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਥਾਇਂ, ਮੜ੍ਹੀਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਪਗ ਉਪੇਤਾਣਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਗਉ ਪੇਤਾਣਾ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਚਲਤ ਉਚਾਰਨ ਠੀਕ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਅਗੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕੜਿਆ=ਖਪਿਆ, ਸੜਿਆ। ਭਵਿਆ=ਫਿਰਿਆ। ਲਵਿਆ= ਬੋਲਿਆ, ਬਕਿਆ,ਲਊਂ ਲਊਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਭੇਖ=ਵੇਸ, ਪਾਖੰਡ। ਸਹੁਵੇ=ਸਹਾਰੇ। ਜੀਆ=ਹੇ ਜੀਵ!। ਕੀਆ=ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ਭਾਇਆ=ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ। ਨ ਪਹਿਰੈ= ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਹਿਨਿਸਿ=ਦਿਨ ਰਾਤ। ਕਹਰੈ=ਕਹਿਰ (ਦੁਖ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ)। ਮੋਨਿ=ਚੁਪ ਵਿਚ। ਵਿਗੂਤਾ=ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਇਆ। ਪਗ=ਪੈਰ। ਉਪੇਤਾਣਾ=ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ। ਅਲ ਮਲ=ਗੰਦ-ਮੰਦ। ਛਾਈ=ਸੁਆਹ। ਪਤਿ=ਇਜ਼ਤ। ਬੇਬਾਣੀ=ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ। ਮੜੀ=ਮੜ੍ਹੀਆਂ (ਕਬਰਾਂ) ਤੇ। ਮਸਾਣੀ=ਮਸਾਣਾਂ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਤੇ। ਮੰਨਿ=ਮਨ ਵਿਚ। ਆਸ=ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ। ਅੰਦੇਸੇ=ਚਿੰਤਾਵਾਂ। ਨਿਹਕੇਵਲ=ਮੁਕਤ, ਆਜ਼ਾਦ। ਸਬਦਿ=(ਗੁਰੂ) ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ। ਜਲਾਏ=ਸਾੜੇ।

ਅਰਥ: ਮਨੁੱਖ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ ਜਿਤਨਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਉਤਨਾ ਹੀ ਕੜ੍ਹਦਾ (ਖਪਦਾ) ਰਿਹਾ। (ਜਿਤਨਾ) ਬਹੁਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਭੌਂਦਾ ਫਿਰਿਆ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਿਉਂ ਲਿਉਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। (ਜਿਤਨਾ) ਬਹੁਤੇ ਵੇਸਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਿਆ, ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਜੀਵ ਨੇ (ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ) ਸਹਾਰੇ। ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਅੰਨ ਨਾ ਖਾਧਾ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਸੁਆਦ ਜਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਚੰਗਾ ਲਗਾ, (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਬਹੁਤਾ ਦੁੱਖ ਪਾਇਆ। (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ ਕਪੜੇ ਨਾ ਪਹਿਨੇ ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ (ਗਰਮੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਦਾ) ਦੁਖ ਸਹਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਚੁਪ ਸਾਧ ਕੇ ਵੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਇਆ। (ਅਵਿਦਿਆ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ) ਸੁਤਾ ਹੋਇਆ (ਜੀਵ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਵੇਂ ਜਾਗ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ (ਜੁਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਨੰਗਾ ਰਿਹਾ, ਆਪਣਾ ਕੀਤੇ ਦਾ (ਦੁਖ) ਕਮਾਇਆ। ਗੰਦਗੀ ਮੰਦਗੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪਾ ਲਈ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨੀ ਨੇ (ਆਪਣੀ) ਇਜ਼ਤ ਗੁਆ ਲਈ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੰਗਲਾਂ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ, ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨੀ (ਤੱਤ) ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। (ਇਸ ਲਈ) ਫਿਰ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ਉਹੀ (ਸਦੀਵੀ) ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ, (ਉਹੀ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾਏਗਾ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਉਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰੇਗਾ) ਉਸ ਨੂੰ (ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, (ਓਹੋ ਹੀ)

ਦੁਨਿਆਵੀ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਵੇਗਾ, (ਅਤੇ ਆਪਣੀ) ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਾੜੇਗਾ।

ਪਉੜੀ ॥ ਭਗਤ, ਤੇਰੈ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ, ਦਰਿ ਸੋਹਨਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਵਦੇ ॥ ਨਾਨਕ, ਕਰਮਾ ਬਾਹਰੇ, ਦਰਿ ਢੋਅ ਨ ਲਹਨੀ ਧਾਵਦੇ ॥ ਇਕਿ ਮੂਲੁ ਨ ਬੁਝਨਿ ਆਪਣਾ, ਅਣਹੋਦਾ ਆਪੁ ਗਣਾਇਦੇ ॥ ਹਉ ਢਾਢੀ ਕਾ ਨੀਚ ਜਾਤਿ, ਹੋਰਿ ਉਤਮ ਜਾਤਿ ਸਦਾਇਦੇ ॥ ਤਿਨ ਮੰਗਾ ਜਿ ਤੁਝੈ ਧਿਆਇਦੇ ॥੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਭਾਂਵਦੇ, ਧਾਂਵਦੇ, ਸਦਾਇੰਦੇ, ਧਿਆਇੰਦੇ।

ਫੁਟਕਲ: ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ 'ਤੇਰੈ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਲ ਘਟ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ 'ਭਗਤ ਤੇਰੇ, ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ ...'' ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਹਉ ਢਾਢੀ ਕਾ ਨੀਚ ਜਾਤਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਹਉ ਢਾਢੀਕਾ ਨੀਚ ਜਾਤਿ'' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਤੇਰੈ=ਤੇਰੇ। ਦਰਿ=ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ। ਸੋਹਨਿ=ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਿ=ਕੀਰਤੀ, ਜਸ। ਕਰਮਾ ਬਾਹਰੇ=ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ। ਢੋਅ=ਢੋਈ। ਲਹਨੀ=ਲੈਂਦੇ। ਧਾਵਦੇ=ਫਿਰਦੇ। ਮੂਲੁ=ਅਸਲੀਅਤ, ਤੱਤ, ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ। ਅਣਹੋਦਾ=ਐਵੇਂ ਹੀ, "ਅਣਹੋਦਾ ਆਪੁ ਗਣਾਇਦਾ, ਉਹੁ ਵਡਾ ਗਵਾਰੁ॥'' (ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩੬-੧੯)। ਆਪੁ=ਆਪਣਾ ਆਪ (ਮੈਂ)। ਗਣਾਇਦੇ=ਸਦਾਉਂਦੇ, ਜਤਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਾ=ਦਾ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਭਗਤ, ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ), (ਉਹ ਤੇਰੇ) ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ (ਤੇਰਾ) ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਢੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ (ਉਹ ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ) ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ (ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣੇ ਮੂਲ (ਤੱਤ) ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ, ਐਂਵੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ (ਵੱਡਾ) ਸਦਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਮੈਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤਿ ਦਾ ਢਾਢੀ ਹਾਂ, ਹੋਰ (ਭਾਵ ਦੂਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਉਚੀ ਜਾਤਿ ਵਾਲੇ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੈਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ) ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਤੈਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।੯।

ਪਗ ਉਪੇਤਾਣਾ

ਕਈ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਪਾਠ 'ਪਗਉ ਪੇਤਾਣਾ' ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਰੂਪ ਸਿਵਾਏ 'ਬਹੁ ਸ਼ਬਦੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਪੋਥੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ (ਕਾਦੀਆਂ ਵਾਲੇ) ਠੀਕ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ 'ਪਗਉ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ' ਅਤੇ 'ਪੇਤਾਣਾ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਨਗਨ' ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਪਗਉ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ 'ਪਗਹੁ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਪਗਉ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ:–

....**ਦਾਰਾ ਸੁਖ ਭਇਓ ਦੀਨ, ਪਗਹੁ ਪਰੀ ਬੇਰੀ ॥**(ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ)[ਪੰਨਾ **੧੩੫੯**

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜਿਵੇ:–

੧. 'ਮਨਹੁ' ਜਿ ਅੰਧੇ ਕੂਪ, ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ॥(ਮਨ ਤੋਂ)[ਪੰ. **੧੨੪੫**

੨. ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਧੁਣੀਆਇ ॥(ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ)[ਪੰ. **੧੩੭੭**

੩. ਮੇਰੀ ਖਲਹੁ ਮੌਜੜੇ ਗੁਰ ਸਿਖ ਹੰਢਾਂਦੇ॥(ਚਮੜੀ ਤੋਂ)[ਭਾ. ਗੁ . ਵਾ. **੯-੧੮**

ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ (ਸੰਪਾਦਿਤ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੰਬਰ ੧੯੪੮) ਦੇ ਪੰਨਾ ੩੦ ਉਤੇ 'ਉਪੇਹਾਣੇ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਉਪੇਤਾਣਾ' ਵਾਂਗ ਨੰਗੇ ਹੀ ਹਨ। ਉਥੇ ਵਾਰਤਕ ਇਉਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, 'ਜੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ! ਓਹੁ ਕਿਸ ਕੀ ਪੈਦਾਇਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਹੁ ਕਿਸ ਕੀ ਪੈਦਾਇਸ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖਪਾਲਿ ਵਿਚਿ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਓਹੁ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਉਪੇਹਾਣੇ ਭੀ ਹੈਨਿ, ਅਤੇ ਪਿੰਡੇ ਨਾਂਗੇ, ਕਾਂਧੇ ਈਥੇ ਤੇ ਲੇਈ ਆਏ ਹੈਂਗੇ। ਅਤੇ ਓਹੋ ਬੈਠੇ ਚਿਕਦੇ ਹਿਨਿ।'

'ਉਪੇਤਾਣਾ' ਪਦ ਥਲੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਨੰਗਾ ਹੋਣਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਪਜਾਰ-ਜੁੱਤੀ, ਇਸ ਦਾ ਬਦਲ ਕੇ ਹੋ ਗਿਆ ਪੇਤਾਣ। ਉ-ਉਲਟ ਖਾਲੀ, ਉਪੇਤਾਣਾ-ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ। [ਕੋਸ਼ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ

ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ, ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਉਪੇਤਾਣਾ ਜੁੜਤ ਸ਼ਬਦ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਵਿਚ 'ਪਗ ਉਪੇਤਾਣਾ' ਪਾਠ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਾਠ ਠੀਕ ਹੈ।

ਹਉ ਢਾਢੀ ਕਾ ਨੀਚ ਜਾਤਿ, ਹੋਰਿ ਉਤਮ ਜਾਤਿ ਸਦਾਇਦੇ ॥

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਢਾਢੀ ਕਾ' ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਜੁੜਤ ਪਦ 'ਢਾਢੀਕਾ' ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ–ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਢਾਢੀ, ਜਿਵੇਂ ਘੜੂਕਾ-ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ ਘੜਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਪਦ ਜੁੜਵਾਂ ਨਹੀਂ

ਦਸਿਆ, ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਾਠ 'ਢਾਢੀ ਕਾ' ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਨਵੈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਜਾਤਿ ਨੀਚ ਕਾ ਢਾਢੀ' ਭਾਵ 'ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਦਾ ਢਾਢੀ' ਅਰਥ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ-(ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਢਾਢੀ), ਫਿਰ 'ਢਾਢੀਕਾ'ਪਦ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਵਿਲਖਣਤਾ ਹੋਈ?

ਸੋ, ਪ੍ਰਚਲਤ ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਅਪਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਉਂ ਆਖਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹਨ ਬਾਰੇ ਤੱਤ ਕਢ ਦਿਤਾ ਹੈ:–

ਨਾਨਕ, ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ, ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਝਖਣਾ ਝਾਖ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੭

ਜੀ ਸਦਕੇ! ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈਏ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰੀਏ, ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵੀ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਤੁਰਕ ਤਰੀਕਤਿ ਜਾਨੀਐ, ਹਿੰਦੂ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ॥
ਮਨ ਸਮਝਾਵਨ ਕਾਰਨੇ, ਕਛੂਅਕ ਪੜੀਐ ਗਿਆਨ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੦

ਪੜ੍ਹਨਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਬੁਧੀ (ਅਕਲ) ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਸਭਾ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਕਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪਲਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਪਾਤ੍ਰ-ਕੁਪਾਤ੍ਰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਚੱਜਾ ਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ, ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ ॥
ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੈ ਬੁਝੀਐ, ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ, ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੫

ਸੋ 'ਪੜ੍ਹਨ' ਬਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਤੱਤ ਵਾਲੀ 'ਇਕ ਗਲ' ਦਸੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ 'ਅਕਲ' ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ:–

ਅਕਲਿ ਏਹ ਨ ਆਖੀਐ, ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੫

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀਵ ਹੰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਈਰਖਾਲੂ ਬਣ ਜਾਏ, ਚੋਰੀ ਤੇ ਜਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਖਰਾਬੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਵਧਾ ਕੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਗੁਆ ਲਏ।

ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ, ਸਰੀਰੋਂ ਨੰਗਾ, ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਰੱਬ ਟੋਲਦਾ ਫਿਰੇ, ਅੰਨ ਛੋੜ ਕੇ ਦੂਧਾਧਾਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, 'ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿਕਾ ਸਾਰੀ' ਵਾਲਾ ਪਖੰਡ ਕਰੇ,

ਕਲਪਣਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮੋਨੀ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨਾ ਰੰਡੀਆ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਮੂਰਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵੱਡਾ ਮੂਰਖ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ 'ਨਾਮ' ਨੂੰ ਨਹੀ ਮੰਨਦਾ:–

ਮੂਰਖਾ ਸਿਰਿ ਮੂਰਖੁ ਹੈ, ਜਿ ਮੰਨੇ ਨਾਹੀ ਨਾਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੧੫

ਨਾਮ ਨਾ ਮੰਨਣਾ 'ਦੂਜਾ ਭਾਉ' ਹੈ। 'ਦੁਇ ਮਾਈ ਦੁਇ ਬਾਪਾ ਪੜੀਅਹਿ' ਵਾਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ:–

੧. **ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭਿ ਪੜਿ ਥਕੇ, ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਰੁ ॥** [ਪੰਨਾ ੬੫੦

੨. **ਅਖਰ ਪੜਿ ਪੜਿ ਭੁਲੀਐ, ਭੇਖੀ ਬਹੁਤੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥**
ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ ਕਿਆ ਕਰੇ, ਮਨ ਮਹਿ ਮੈਲੁ ਗੁਮਾਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੧

੩. **ਭੇਖੀ ਹਾਥ ਨ ਲਭਈ, ਤੀਰਥਿ ਨਹੀ ਦਾਨੇ ॥**
ਪੂਛਉ ਬੇਦ ਪੜੰਤਿਆ, ਮੂਠੀ ਵਿਣੁ ਮਾਨੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੧੨

ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਮਨ ਪਰਬੋਧਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੋਣਾ ਹੈ? ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਵਿਣੁ ਮਨੁ ਮਾਰੇ ਕੋਇ ਨ ਸਿਝਈ, ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥
ਭੇਖਧਾਰੀ ਤੀਰਥੀ ਭਵਿ ਥਕੇ, ਨਾ ਏਹੁ ਮਨੁ ਮਾਰਿਆ ਜਾਇ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਹੁ ਮਨੁ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ, ਸਚਿ ਰਹੈ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਇਸੁ ਮਨ ਕੀ ਮਲੁ ਇਉ ਉਤਰੈ, ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਇ ॥
[ਪੰਨਾ ੬੫੦

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਵੇਖੀਏ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ੧੦, ਪਉੜੀ ੧੦ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਘਰਿ ਆਇ ਕੈ ਭਗਤ ਰੂਪ ਲਿਖ ਲੇਖ ਬਣਾਵੈ ॥
ਅਖਰ ਪੜਿ, ਪਰਤੀਤ ਕਰਿ, ਹੁਇ ਵਿਸਮਾਦ, ਨ ਅੰਗ ਸਮਾਵੈ ॥

ਇਸ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਪਰਤੀਤ ਤੋਂ ਜੋ ਕੂੜੀ ਕੂੜੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੂਠਾ ਗੁਮਾਨ ਉਤਰ ਜਾਏਗਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੇਵ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਆਏ ਓਦੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਚਤੁਰ ਸਜਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥੁੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਡੀ ਘਾਟ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਪਾਠਾਂ' ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਸ਼ੁੱਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਕਾਂਸੀ, ਤਾਂਬਾ ਤੇ ਲੌਂਗ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਵਿਉਪਾਰੀ ਸਨ, ਪਰ ਹਰਿਨਾਮ ਦੇ ਵਾਪਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲੋਭ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਭੈ ਤੇ ਭਾਵਨੀ ਬਿਨਾਂ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਣੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ-

ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ਸਨ:-

੧. ਪੜਣਾ ਗੁੜਣਾ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਕਾਰ ਹੈ, ਅੰਦਰਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਵਿਕਾਰੁ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭਿ ਪੜਿ ਥਕੇ, ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੫੦

੨. ਪੜਿਆ ਮੂਰਖੁ ਆਖੀਐ, ਜਿਸੁ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਅਹੰਕਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦

੩. ਪਾਠੁ ਪੜੈ ਨ ਬੂਝਈ, ਭੇਖੀ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੬

੪. ਪੰਡਿਤ ਵਾਚਹਿ ਪੋਥੀਆ, ਨਾ ਬੂਝਹਿ ਵੀਚਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੬

੫. ਤਾ ਤੂ ਮੁਲਾ ਤਾ ਤੂ ਕਾਜੀ, ਜਾਣਹਿ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਈ ॥
ਜੇ ਬਹੁਤੇਰਾ ਪੜਿਆ ਹੋਵਹਿ, ਕੋ ਰਹੈ ਨ ਭਰੀਐ ਪਾਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੪

੬. ਪੜਿ ਪੰਡਤੁ ਅਵਰਾ ਸਮਝਾਏ ॥ ਘਰ ਜਲਤੇ ਕੀ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਏ ॥
ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵੈ ਨਾਮੁ ਨ ਪਾਈਐ,
ਪੜਿ ਥਾਕੇ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਈ ਹੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੪੬

ਅਸਲੀ ਪੰਡਤ (ਪੜਿਆ ਹੋਇਆ) ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਤੱਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ:--

੧. ਨਿਰਗੁਣੁ ਸਰਗੁਣੁ ਆਪੇ ਸੋਈ ॥
ਤਤੁ ਪਛਾਣੈ ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਹੋਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੮

੨. ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਤਿਹਾ ਗੁਣਾ ਕੀ ਪੰਡ ਉਤਾਰੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੬੧

੩. ਸੋ ਪੜਿਆ ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ, ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਅੰਦਰੁ ਖੋਜੈ ਤਤੁ ਲਹੈ, ਪਾਏ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੫੦

੪. ਪੜ੍ਹਿਆ ਬੂਝੈ ਸੋ ਪਰਵਾਣੁ ॥
ਜਿਸੁ ਸਿਰਿ ਦਰਗਹ ਕਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੬੨

੫. ਪੜਿਐ ਨਾਹੀ ਭੇਦੁ, ਬੁਝਿਐ ਪਾਵਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੮

ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:–

੧. ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੬

੨. ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖੀਐ, ਪੜਿ ਅਖਰੁ ਏਹੋ ਬੁਝੀਐ ॥
ਮੂਰਖੈ ਨਾਲਿ ਨ ਲੁਝੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੩

੩. ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੈ, ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ ॥
ਆਪਾ ਮਧੇ ਆਪੁ ਪਰਗਾਸਿਆ, ਪਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੨੯

੪. ਸਚੀ ਪਟੀ ਸਚੁ ਮਨਿ, ਪੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸੁ ਸਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕ,ਸੋ ਪੜਿਆ ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ,
ਜਿਸੁ ਰਾਮਨਾਮੁ ਗਲਿ ਹਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੩੮

੫. ਹੋਰੁ ਕੂੜੁ ਪੜਣਾ ਕੂੜੁ ਬੋਲਣਾ, ਮਾਇਆ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ ॥
ਨਾਨਕ, ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਕੋ ਥਿਰੁ ਨਹੀ, ਪੜਿ ਪੜਿ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥[ਪੰਨਾ ੮੪

੬. ਹਰਿ ਪੜੁ, ਹਰਿ ਲਿਖੁ, ਹਰਿ ਜਪਿ, ਹਰਿ ਗਾਉ,
ਹਰਿ ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ ॥
ਮਨਿ ਬਚਨਿ ਰਿਦੈ ਧਿਆਇ ਹਰਿ ਹੋਇ ਸੰਤੁਸਟੁ,

ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਹਜ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵੀਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਲਾਘਾ-ਯੋਗ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਵੀਚਾਰ ਗੁਰਮਤਿ-ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰ:--

ਗੁਰਮੁਖ ਅਖਰ ਜੋ ਹੈ ਭਾਈ ॥ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੀਖੈ ਜਾਈ ॥
ਔਰ ਜੋ ਵਿਦਯਾ ਜਹ ਤਹ ਹੋਈ ॥ ਅਵਰਨ ਤੇ ਭੀ ਲੇਵੇ ਸੋਈ ॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਦੋਵੇਂ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ। ਸਿਖ ਨੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਓਥੇ "ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ, ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੇਕ ਨ ਆਨੈ" ੧ਓੰ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਰਾਹੀਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਸਤਰ ਅਸਤਰ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਰਾਜ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਮਾਰਗ ਵਿਚ, ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਨਰੋਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੈ। ਸਿਖ ਨੇ ਰਿਧੀ ਸਿਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੀ। ਕਾਲੇ ਇਲਮ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਾ ਕਰਦੇ:--

ਮੂਰਖ ਕੋਇ ਰਹੈ ਨਹਿ ਪਾਵਾ ॥ ਬਾਰ ਬੂਢ ਸਭਿ ਸੋਧ ਪਢਾਵਾ ॥

ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਮਰਦ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਮਰਦ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਮਾਨਤਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਸਿਖ-ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਾਹਰਲੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਣ। ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਭਾਸ਼ਨ ਤਾਂ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਏਦਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਸਿਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ।

ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਪਸਟ ਕਥਨ ਹੈ:-

ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੋਵਿੰਦੁ ਧਿਆਵੈ ॥
ਪੜਿਆ ਅਣਪੜਿਆ ਪਰਮ ਗਤਿ ਪਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੯੭

ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੋਈ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਪੜ੍ਹੇ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ:–

ਕਬੀਰ, ਮੈ ਜਾਨਿਓ ਪੜਿਬੋ ਭਲੋ, ਪੜਿਬੇ ਸਿਉ ਭਲ ਜੋਗੁ ॥
ਭਗਤਿ ਨ ਛਾਡਉ ਰਾਮ ਕੀ, ਭਾਵੈ ਨਿੰਦਉ ਲੋਗੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੬

ਸੋ, ਸਿਖ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ 'ਇਕ ਗੱਲ' ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖ ਕੇ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਨੀ ਹੈ:-

ਗੁਰਾ, ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ,
ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੨

ਵਿਦਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਚਰਨ ਉਚਾ ਹੋਵੇ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਵਿਚ ਰੱਬੀ-ਜੋਤਿ ਦੇ ਨੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਂਗੋ-ਪਾਂਗ ਵੇਖੇ ਜਾਣ। ਆਪਣੀ, ਪਰਵਾਰ ਦੀ, ਆਂਢੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ, ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਧਨੋਂ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਸ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਛੁਹਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇਉਂ ਜੋਦੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ:–

ਨਾ ਹਉ ਜਤੀ ਸਤੀ, ਨਹੀ ਪੜਿਆ, ਮੂਰਖ ਮੁਗਧਾ ਜਨਮੁ ਭਇਆ ॥
ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੀ ਸਰਣਾ, ਜਿਨ ਤੂ ਨਾਹੀ ਵੀਸਰਿਆ॥[ਪੰਨਾ ੧੨

ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਖਦਾ ਹੈ ''ਹੋਰੁ ਕੂੜੁ ਪੜਣਾ ਕੂੜੁ ਬੋਲਣਾ, ਮਾਇਆ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ'' (ਪੰਨਾ ੮੪) ਜਾਂ ''ਨਹੀ ਛੋਡਉ ਰੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮਨਾਮ॥ ਮੇਰੋ ਅਉਰ ਪੜਨ ਸਿਉ ਨਹੀ ਕਾਮੁ'' (ਪੰਨਾ ੧੧੯੪) ਸੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਭੇਖਾਂ ਜਾਂ ਦਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ, ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਮੰਡਪ ਕੂੜੁ ਮਾੜੀ, ਕੂੜੁ ਬੈਸਣਹਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਸੋਇਨਾ ਕੂੜੁ ਰੁਪਾ, ਕੂੜੁ ਪੈਨਣਹਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਕਾਇਆ ਕੂੜੁ ਕਪੜੁ, ਕੂੜੁ ਰੂਪੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਮੀਆ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ, ਖਪਿ ਹੋਏ ਖਾਰੁ ॥ ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨੇਹੁ ਲਗਾ, ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ॥ ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ, ਸਭੁ

ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਮੀਠਾ ਕੂੜੁ ਮਾਖਿਉ, ਕੂੜੁ ਡੋਬੇ ਪੂਰੁ ॥ ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ, ਤੁਧੁ ਬਾਝੁ ਕੂੜੋ ਕੂੜੁ ॥ ੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮੀਆਂ, ਮਾਖਿਉਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕੂੜੁ=ਅ-ਸਤਿ, ਝੂਠ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਪਰਜਾ=ਲੋਕਾਈ, ਜਨਤਾ। ਮੰਡਪ=ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ, ਮਹਲਾਂ ਵਰਗਾ ਟਿਕਾਣਾ, ਮਹਲ। ਮਾੜੀ= ਅਟਾਰੀਆਂ, ਉਚੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ। ਰੁਪਾ=ਚਾਂਦੀ। ਕਪੜੁ=ਕਪੜੇ, ਪੁਸ਼ਾਕ। ਮੀਆ= ਮਾਲਕ, ਪਤੀ। ਬੀਬੀ=ਬੀਵੀ, ਪਤਨੀ। ਖਾਰੁ=ਖੁਆਰ, ਜ਼ਲੀਲ। ਚਲਣਹਾਰੁ= ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਮਿਠਾ=ਗੰਨੇ ਦੀ ਰਸ ਤੋਂ ਖੰਡ ਗੁੜ ਸ਼ੱਕਰ ਆਦਿ। ਮਾਖਿਉ=ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਇਕਠਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਿੱਠਾ ਸ਼ਹਿਦ। ਪੂਰੁ=ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ। ਵਖਾਣੈ=ਆਖਦਾ ਹੈ। ਬਾਝੁ=ਬਿਨਾ।

ਅਰਥ: ਰਾਜਾ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਪਰਜਾ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ। ਸੁੰਦਰ ਮਹਲ ਵਰਗਾ ਟਿਕਾਣਾ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਮਾੜੀ ਉਚੀ ਅਟਾਰੀ, (ਸੁੰਦਰ ਟਿਕਾਣੇ ਵਿਚ) ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ (ਜੀਵ ਵੀ) ਅ-ਸਤਿ ਹੈ। ਸੋਨਾ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਚਾਂਦੀ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਗਹਿਣੇ) ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ (ਜੀਵ) ਵੀ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ (ਵੀ) ਅ-ਸਤਿ ਹੈ।

ਪਤੀ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, ਪਤਨੀ ਅ-ਸਤਿ ਹੈ, (ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਵਿੱਚ) ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਖੁਆਰ (ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ)। ਝੂਠੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਝੂਠ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ। (ਇਸ ਲਈ) ਕਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰੀਏ? (ਜਦੋਂ ਕਿ) ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ।

ਕੂੜ (ਸਭ ਨੂੰ) ਮਿੱਠਾ (ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕੂੜ (ਮਾਨੋ ਸ਼ਹਿਦ ਹੈ ਅਤੇ) ਕੂੜ (ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਬੇੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ) ਪੂਰ ਡੋਬ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ!) ਤੈਥੋਂ ਬਿਨਾ (ਸਭ) ਕੂੜ ਹੀ ਕੂੜ ਹੈ।੧।

ਮ: ੧ ॥ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥ ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਤਨੁ ਕਰੇ ਹਛਾ ਧੋਇ ॥ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਸਚਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥ ਨਾਉ ਸੁਣਿ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ, ਤਾ ਪਾਏ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਜੁਗਤਿ ਜਾਣੈ ਜੀਉ ॥ ਧਰਤਿ ਕਾਇਆ ਸਾਧਿ ਕੈ, ਵਿਚਿ ਦੇਇ ਕਰਤਾ ਬੀਉ ॥ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਸਿਖ ਸਚੀ ਲੇਇ ॥ ਦਇਆ ਜਾਣੈ ਜੀਅ ਕੀ,

ਕਿਛੁ ਪੁੰਨੁ ਦਾਨੁ ਕਰੇਇ ॥ ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਆਤਮ ਤੀਰਥਿ ਕਰੇ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੋ ਪੁਛਿ ਕੈ, ਬਹਿ ਰਹੈ ਕਰੇ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ, ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ, ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਂ, ਕਾਇਆਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਚੁ=ਸਤਿ, ਸਦੀਵੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ। ਤਾ ਪਰੁ=ਤਾਂ ਹੀ (ਭਾਵ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ)। ਜਾਣੀਐ=ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚਿ=ਸਚ ਨਾਲ। ਰਹਸੀਐ= ਖਿੜਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਆਰੁ=ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰ। ਜੁਗਤਿ=ਤਰੀਕਾ। ਜੀਉ=ਜੀਵਨ। ਸਾਧਿ ਕੈ=ਵਾਹ ਕੇ, ਗੋਡੀ ਰਾਹੀਂ ਸਵਾਰ ਕੇ। ਦੇਇ=ਦੇਵੇ, ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਉ=ਬੀਜ। ਸਿਖ=ਸਿਖਿਆ। ਆਤਮ ਤੀਰਥਿ=ਆਤਮਾ ਦੇ (ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ) ਤੀਰਥ ਉਤੇ।

ਅਰਥ: ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੋਵੇ। (ਉਸ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ) ਝੂਠ ਦੀ ਮੈਲ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਉਹ ਨਾਮ) ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਧੋ ਕੇ ਪਵਿਤਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਜੀਵ) ਸੱਚ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਏ। (ਜਦੋਂ) ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ) ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ (ਤਰੀਕਾ) ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਕੇ (ਇਸ ਵਿਚ) ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ (ਨਾਮ ਦਾ) ਬੀਜ ਬੋ ਦੇਵੇ।

ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਮਨੁੱਖ) ਸੱਚੀ ਸਿਖਿਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਓਹ ਸਾਰੇ) ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦਇਆ (ਕਰਨੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ, (ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ) ਪੁੰਨ ਦਾਨ (ਆਦਿ) ਕਰਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਿਰੀ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ''ਕਲਿ ਮੈ ਏਹੋ ਪੁੰਨੁ ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦ ਗਾਹਿ'' (ਪੰਨਾ ੯੬੨) ਅਥਵਾ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੇ ਸਰੀਰੁ॥ ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰੁ॥'' (ਪੰਨਾ ੯੫੨) ਵਾਲੀ ਸਿਖਿਆ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ)।

ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ (ਮਨੁੱਖ) ਆਤਮ (ਗਿਆਨ) ਦੇ ਤੀਰਥ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰੇ। (ਆਪਣੇ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ

ਪੁਛ ਕੇ (ਅਰਥਾਤ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਥਾਂ) ਬੈਠਾ ਰਹੇ (ਭਾਵ ਟਿਕਿਆ ਰਹੇ), (ਅਰਥਾਤ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ) ਨਿਵਾਸ ਕਰੇ।

ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਹੇ ਭਾਈ!) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ) ਪਾਸ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ) ਪਾਪ ਧੋ ਕੇ (ਬਾਹਰ) ਕਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਸੱਚ ਹਰੇਕ (ਰੋਗ) ਦਾ ਦਾਰੂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ॥ ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ, ਜੇ ਮਿਲੈ ਤ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈਐ ॥ ਕੂੜਾ ਲਾਲਚੁ ਛਡੀਐ, ਹੋਇ ਇਕ ਮਨਿ ਅਲਖੁ ਧਿਆਈਐ ॥ ਫਲੁ ਤੇਵੇਹੋ ਪਾਈਐ, ਜੇਵੇਹੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈਐ ॥ ਜੇ ਹੋਵੈ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ, ਤਾ ਧੂੜਿ ਤਿਨਾ ਦੀ ਪਾਈਐ ॥ ਮਤਿ ਥੋੜੀ ਸੇਵ ਗਵਾਈਐ ॥੧੦॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਅਲਖ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ 'ਅ-ਲੱਖ' ਉਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਹਿੰਡਾ=ਮੈਂਡਾ, ਮੇਰਾ। ਤਲੀ=ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਦੀ। ਖਾਕੁ=ਮਿੱਟੀ, ਧੂੜ। ਮਸਤਕਿ=ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਮਨਿ=ਮਨ ਕਰਕੇ। ਤੇਵੇਹੋ=ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ। ਜੇਵੇਹੀ=ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ। ਪੂਰਬਿ=ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਧੁਰੋਂ। ਮਤਿ ਥੋੜੀ=ਥੋੜੀ (ਤੁਛ) ਬੁਧੀ ਕਰਕੇ। ਗਵਾਈਐ=ਗਵਾ ਲਈਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਸਤ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ) ਚਰਨ-ਧੂੜ ਮੈਂ ਦਾਨ ਵਜੋਂ (ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ) ਜੇ (ਇਹ ਧੂੜ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ (ਇਹ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਝੂਠਾ ਲਾਲਚ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਲਖ (ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਧਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕਾਰ ਕਰੀਏ (ਉਸ ਦਾ) ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਧੁਰੋਂ ਹੀ (ਮੱਥੇ ਤੇ) ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਤਿ ਪੁਰਖਾਂ) ਦੀ ਧੂੜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥੋੜੀ ਬੁੱਧੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ (ਕਈ ਵਾਰੀ) ਸੇਵਾ (ਹੱਥੋਂ) ਗਵਾ ਲਈਦੀ ਹੈ।੧੦।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਜੁਗਤਿ ਜਾਣੈ ਜੀਉ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਜਗਤ ਦੇ ਅਸਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਮਝ ਤਦੋਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ (ਰੱਬੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੀ) ਜੁਗਤੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

੨. ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੱਚ ਤੇ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਉ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਾ (ਜੁਗਤਿ) ਜੁੜਵਤ ਜਾਨੈ। [ਫ. ਸ.

੩. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨੰਬਰ ੨ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਨਿਰਣੈ: 'ਤਾ ਪਰੁ' ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ, 'ਪਰੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ' 'ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ' ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਪਰ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :-

ਜਾ ਕਾ ਕਾਰਜੁ ਸੋਈ ਪਰੁ ਜਾਣੈ ਜੇ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸਮਾਹੀ ॥[ਪੰਨਾ ੧੬੨

ਸੋ, ਇਥੇ 'ਤਾ ਪਰੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਤਾਂ ਤੇ', ਤਾਂ ਹੀ'। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੁਗਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਜੁਗਤੀ', 'ਤਰੀਕਾ' ਹਨ। 'ਜੋਗ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਜੁੜਨਾ' ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ।

੨) ਦਇਆ ਜਾਣੈ ਜੀਅ ਕੀ ਕਿਛੁ ਪੁੰਨੁ ਦਾਨੁ ਕਰੇਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਦਇਆ ਜਾਣੈ ਜੀਅ ਕੀ' ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥ ਇਉਂ ਹਨ:--

੧. ਜੀਅ-ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਦਇਆ ਨੂੰ ਸਮਝੇਗਾ ਤੇ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰੇਗਾ (ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਫਲ ਨਾਮ, ਇਹ ਦਾਨ ਕਰੇਗਾ, ਇਉਂ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦਾਤਾ ਹੋ ਵਰਤੇਗਾ)। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਨਬੰਰ ੨ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

੪. ਦਇਆ ਜੀਵਾਂ ਪਰ ਕਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜਾਣ ਕੇ, ਵਾ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਵੀ ਦਇਆ ਕਰੇ। ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕੀ ਤਰਫ ਮਨ ਕੋ ਲਾਵਤਾ ਹੈ ਸੋ ਆਪਣੇ ਤੇ ਦਇਆ ਹੈ। [ਗਿ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮਾਝ ਮ: ੫ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:--

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ, ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬

ਨਿਰਣੈ: 'ਜੀਅ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਬੋਧਕ ਹੈ। 'ਜੀਅ ਦਇਆ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਭ ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਅਥਵਾ ਤਰਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਆਦਿ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਝੋ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸੱਚੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਹਾਂ, ਵੰਡ ਛੱਕਣ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦਾ ਸੁਤੇ ਹੀ ਭਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। "ਕਲਿ ਮੈ ਏਹੋ ਪੁੰਨੁ, ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦ ਗਾਹਿ" ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੩) ਮਤਿ ਥੋੜੀ ਸੇਵ ਗਵਾਈਐ

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਮਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਈ ਅਰਥ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:--

੧. ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮਤਿ ਦੀ ਟੇਕ ਰਖੀਏ ਤਾਂ (ਇਸ ਦੇ ਆਸਰੇ) ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਘਾਲ-ਕਮਾਈ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਨੰਬਰ ੧ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

੩. (ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ) ਸੇਵਾ (ਕਰਕੇ) ਤੁਛ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਗਵਾ ਲਈਦਾ ਹੈ। [ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. ਕਈ ਕਥਾਕਾਰ ਇਉਂ ਵੀ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ-'ਮਤਾਂ ਥੋੜੀ ਸੇਵਾ ਸਮਝ ਕੇ ਛੱਡ ਦੇਈਏ, ਸੇਵਾ ਛੱਡਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ।'

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਅਕਲਿ, 'ਬੁਧੀ' ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਨਿਖੇਧ ਵਾਚੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ 'ਮਤੁ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਮੱਗਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਇਹੋ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ 'ਮਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਖੇਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ:--

ਮਤਿ ਬਸਿ ਪਰਉ ਲੁਹਾਰ ਕੇ, ਜਾਰੈ ਦੂਜੀ ਬਾਰ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੯

ਸੋ, ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮਤਿ ਕਰਕੇ' ਕਰਨੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਥੋੜੀ ਮਤਿ (ਬੁਧੀ ਹੋਣ) ਕਰਕੇ ਸੇਵਾ ਗਵਾ ਲਈਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕੂੜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਕੂੜ ਉਸ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਰਿ ਚੰਦਉਰੀ, ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ ਆਦਿ ਕਲਪਿਤ ਨਾਉਂ ਕੂੜ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ, ਮੰਡਪ, ਮਾੜੀ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ, ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੂੜ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਕੂੜ (ਨਾਸ਼ਵੰਤ) ਦਸਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਮਾਇਣ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਵਣ ਦੀਆਂ ਚੌਦਾਂ-ਛਤੀਆਂ ਅਟਾਰੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਨਗ ਆਦਿ ਜੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਰਾਵਣ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਵਰ੍ਹੇ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਸਤਾਈ ਦਿਨ ਉਮਰ ਭੋਗਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਿਆ:--

ਜਿਨਿ ਗੜ ਕੋਟ ਕੀਏ ਕੰਚਨ ਕੇ, ਛੋਡਿ ਗਇਆ ਸੋ ਰਾਵਨੁ॥ [ਪੰ. ੧੧੦੪

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੩੦ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੧੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਕੂੜ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੂੜ ਦਾ ਤੱਤ ਕਢਦੇ ਹੋਏ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਦਾ ਫਲ ਅੰਗਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਕੂੜ ਤੋਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰ, ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਆਦਿਕ ਅਉਗਣ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਿਸਰਨਾ ਕੂੜ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, 'ਕਿਉਂਕਿ 'ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ'। ਜਿਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕੂੜ ਦਸਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਕੂੜ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਉਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਨਾਨਕ ਵਖਾਣੇ ਬੇਨਤੀ, ਤੁਧੁ ਬਾਝੁ ਕੂੜੋ ਕੂੜੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੭

ਕੂੜ ਮਲੀਨਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਡੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਕੂੜ ਬਾਰੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:-

੧. ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮੁਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦
੨. ਛੋਡਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੂੜ ਕਬਾੜਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੨੪
੩. ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਬੋਲਿ ਭਉਕਣਾ, ਚੂਕਾ ਧਰਮ ਬੀਚਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੨
੪. ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਬਿਖੁ ਖਾਵਣੀ, ਬਹੁ ਵਧਹਿ ਵਿਕਾਰਾ ਰਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੭੦
੫. ਕੂੜੁ ਠਗੀ ਗੁਝੀ ਨਾ ਰਹੈ, ਕੂੜੁ ਮੁਲੰਮਾ ਪਲੇਟਿ ਧਰੇਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੧
੬. ਕੂੜੁ ਛੋਡਿ ਸਾਚੇ ਕਉ ਧਾਵਹੁ ॥ ਜੋ ਇਛਹੁ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਵਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੨੮
੭. ਕੂੜਿ ਕਪਟਿ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਓ, ਜੋ ਬੀਜੈ ਖਾਵੈ ਸੋਇ॥ [ਪੰਨਾ ੪੦
੮. ਕੂੜਹੁ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ, ਧਰਮੇ ਤਗੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੧੮
੯. ਝੂਠੁ ਨ ਬੋਲਿ, ਪਾਡੇ! ਸਚੁ ਕਹੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੦੪
੧੦. ਝੂਠਾ ਜਗੁ ਡਹਕੈ ਘਨਾ, ਦਿਨ ਦੁਇ ਬਰਤਨ ਕੀ ਆਸ॥[ਪੰਨਾ ੧੧੦੩

ਦੁਰਮਤਿ ਦੀ ਝੂਠੀ ਚਤੁਰਾਈ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ- "ਇਹੁ ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਕਾ ਖਸਮੁ ਹੈ" ਉਹ ਕੂੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਸਰੀਰ ਦਾ ਧੋਣਾ ਮਨ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਸੱਚ' ਬੋਲਣਾ, ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਹ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੮

ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ? – ਨਾਮ
ਕੂੜ ਕੀ ਹੈ? – ਮਾਇਆ (ਹਉਮੈ)

ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਵਸਣ-ਵਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ:–

੧. ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਏ।

੨. ਕੂੜ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਏ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ।

੩. ਮਨ, ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਸੱਚ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਆ ਜਾਏ।

੪. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਆ ਜਾਵੇ, ਸਰੀਰ-ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸਾਧੇ। ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਕਾਇਆ ਨੂੰ ਨਿਰਲੇਪ ਰਖੇ। ਫਿਰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ (ਭਾਵ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਕਰੇ)।

੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸਿਮਰਨ-ਸਿਖਿਆ ਲਵੇ। 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ' ਵਾਲੀ ਕਰਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮ ਜਪਾਏ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਦਇਆ, ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਹੈ:–

ਆਪਿ ਜਪਹੁ ਅਵਰਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵਹੁ ॥
ਸੁਨਤ ਕਹਤ ਰਹਤ ਗਤਿ ਪਾਵਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੯

੬. ਆਤਮ-ਤੀਰਥ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ (ਸਹਜ ਵਿਚ) ਟਿਕਿਆ ਰਹੇ।

ਉਪਰ ਦਿਤੇ ਲਖਣਾ ਦੁਆਰਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੀ ਸਦਾ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਅਤੇ ਸਭ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਹੈ:-

ਕੂੜ ਕਪਟ ਰੋਗੀ ਸਦਾ, ਸਚੁ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵਾ ਨਰੋਆ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੩੦-੩੧

ਜਿਵੇਂ 'ਹਉਮੈਂ ਤੇ '(ਨਾਮ' ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਤਿਵੇਂ 'ਸੱਚ' ਤੇ 'ਕੂੜ' ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਦੇ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

੧. **ਜਿਨਾ ਅੰਦਰਿ ਕੂੜੁ ਵਰਤੈ, ਸਚੁ ਨ ਭਾਵਈ ॥**
ਜੇ ਕੋ ਬੋਲੈ ਸਚੁ, ਕੂੜਾ ਜਲਿ ਜਾਵਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੪੬

੨. **ਵਿਚਿ ਸਚੇ ਕੂੜੁ ਨ ਗਡਈ, ਮਨਿ ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਨਿਰਜਾਸਿ ॥**
ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜਿਆਰੀ ਜਾਇ ਰਲੇ,
ਸਚਿਆਰ ਸਿਖ ਬੈਠੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੪

ਸੱਚ ਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੀਚਾਰ 'ਜਪੁ-ਨਿਰਣੈ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ ੬੫-੬੮ ਉਤੇ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਭਾ. ਸ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭ ਕਿਹੁ, ਲਖ ਸਿਆਣਪ ਸਭਾ ਥੋੜੀ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੧੮-੧੯

ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਕਥਾ ਵਾਚਕਾਂ ਨੂੰ ਸਚ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਯਾਦ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:–

੧. **ਸਚੁ ਵਾਪਾਰੁ ਕਰਹੁ ਵਾਪਾਰੀ, ਦਰਗਹ ਨਿਬਹੈ ਖੇਪ ਤੁਮਾਰੀ॥** [ਪੰ. ੨੯੩

੨. **ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥** [ਪੰਨਾ ੬੨

੩. **ਸਚਹੁੰ ਓਰੈ ਸਭ ਕਿਛ, ਉਪਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚ ਆਚਾਰਾ ॥** [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੯-੬

ਕੂੜ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ:–

੧. ਕੂੜ ਹਉਮੈ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਰੂਪ ਹੈ।

੨. ਕੂੜ ਧੂੰਏ ਦਾ ਉਹ ਹਨੇਰਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੱਦਲ ਬਣ ਕੇ ਬਰਖਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

੩. ਕੂੜ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਉਸ ਬੇ-ਜਾਨ ਤਸਵੀਰ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰਣ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੈਰੀ-ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

੪. ਕੂੜ ਕਾਂਜੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਚਾਟੀ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

੫. ਕੂੜ ਅੱਗ ਦੀ ਉਹ ਚਿੰਗਾੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੂਈ ਰੂਪ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

੬. ਕੂੜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਛਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾਈ ਜਾਈਏ, ਅੰਤ ਨੂੰ 'ਕੂੜ' ਨੇ ਕੂੜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੈ।

੭. ਕੂੜ ਦੀ ਸੱਚ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਾਰੀ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਹੈ–

'ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ, ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥' [ਪੰਨਾ ੯੫੩

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਸਚਿ ਕਾਲੁ ਕੂੜੁ ਵਰਤਿਆ, ਕਲਿ ਕਾਲਖ ਬੇਤਾਲ ॥ ਬੀਉ ਬੀਜਿ ਪਤਿ ਲੈ ਗਏ,ਅਬ ਕਿਉ ਉਗਵੈ ਦਾਲਿ॥ ਜੇ ਇਕੁ ਹੋਇ ਤ ਉਗਵੈ, ਰੁਤੀ ਹੂ ਰੁਤਿ ਹੋਇ॥ ਨਾਨਕ, ਪਾਹੈ ਬਾਹਰਾ, ਕੋਰੈ ਰੰਗੁ ਨ ਸੋਇ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਖੁੰਬਿ ਚੜਾਈਐ, ਸਰਮੁ ਪਾਹੁ ਤਨਿ ਹੋਇ॥ ਨਾਨਕ, ਭਗਤੀ ਜੇ ਰਪੈ, ਕੂੜੈ ਸੋਇ ਨ ਕੋਇ ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਿਉਂ, ਰੁਤੀਂ, ਹੂੰ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਪਾਹੁ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਾਹੋ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਹ' ਨੂੰ ਲਗਾ ਔਂਕੜ ਇਕ-ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਚਿ=(ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ) ਸਚਿਆਈ, ਸੱਚੀ ਰਹਿਣੀ। ਕਾਲੁ=ਸੋਕਾ। ਕਲਿ=ਕਲਜੁਗ। ਬੇਤਾਲ=ਭੂਤਨੇ। ਬੀਜਿ=ਬੀਜ ਕੇ। ਪਤਿ=ਇਜ਼ਤ। ਉਗਵੈ= ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦਾਲਿ=ਦਲੇ ਹੋਏ ਦਾਣੇ। ਇਕੁ=ਇਕ (ਸਾਬਤ ਦਾਣਾ)। ਪਾਹੈ ਬਾਹਰਾ=ਲਾਗ (ਕਪੜੇ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਫਟਕੜੀ ਆਦਿ ਦੀ ਦਿਤੀ ਲਾਗ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ। ਕੋਰੈ=ਕੋਰੇ (ਕਪੜੇ) ਤੇ। ਸੋਇ=ਓਹੋ ਜਿਹਾ (ਸੋਹਣਾ ਰੰਗ)। ਖੁੰਬਿ=ਧੋਬੀ ਦਾ ਉਹ ਭਾਂਡਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਪਾਣੀ ਕਾੜ ਕੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਮੁ=ਲਜਿਆ। ਰਪੈ=ਰੰਗਿਆ ਜਾਏ। ਕੂੜੈ=ਕੂੜ ਦੀ। ਸੋਇ=ਕੰਨਸੋ, ਖ਼ਬਰ, ਸੋਝੀ।

ਅਰਥ : (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸੱਚ ਵਾਲੀ (ਰਹਿਣੀ ਦਾ) ਕਾਲ (ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ) ਕੂੜ (ਸਭ ਪਾਸੇ) ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਲਜੁਗ ਦੀ (ਮਲੀਨ ਬਿਰਤੀ ਕਾਰਨ ਲੱਗੀ) ਕਾਲਖ ਨਾਲ (ਲੋਕ) ਭੂਤਨੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। (ਪਹਿਲੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਤਿ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜ ਕੇ (ਉਸ ਦਾ ਫਲ) ਇਜ਼ਤ ਲੈ ਕੇ ਪਰਲੋਕ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ, ਹੁਣ (ਉਹ ਬੀਜ ਦੋ ਫਾੜ ਹੋ ਕੇ ਦ੍ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਦਾਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ) ਦਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਗ ਸਕਦੀ ਹੈ? (ਭਾਵ ਸਚਿਆਰ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਲੱਦ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਕੂੜਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨਾ ਚੰਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ)।

ਜੇ ਇਕ (ਸਾਬਤ ਬੀਜ) ਹੋਵੇ ਤਾਂ (ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ) ਉਗ ਕੇ (ਬਾਹਰ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ) ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੁੱਤ (ਵੀ ਬੀਜ ਉਗਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ) ਹੋਵੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਰੇ (ਕਪੜੇ ਤੇ ਪੱਕਾ) ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ, (ਕੋਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੰਗਣ ਦੀ ਇਹ ਜੁਗਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ) ਰੱਬੀ ਡਰ ਵਿੱਚ ਖੁੰਬ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਤਨ (ਵਿੱਚ) ਲਜਿਆ ਰੂਪੀ ਪਾਹ (ਪਾਣ) ਹੋਵੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜੇ (ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ) ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਵੇ ਤਦੋਂ ਕੂੜ ਦੀ ਕੋਈ ਕੰਨਸੋ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ (ਭਾਵ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸੱਚ ਦਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਰੰਗ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ)।

ਮ: ੧ ॥ ਲਬੁ ਪਾਪੁ ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਮਹਤਾ, ਕੂੜੁ ਹੋਆ ਸਿਕਦਾਰੁ ॥ ਕਾਮੁ ਨੇਬੁ ਸਦਿ ਪੁਛੀਐ, ਬਹਿ ਬਹਿ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ ॥ ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ, ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥ ਗਿਆਨੀ ਨਚਹਿ ਵਾਜੇ ਵਾਵਹਿ, ਰੂਪ ਕਰਹਿ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਉਚੇ ਕੂਕਹਿ ਵਾਦਾ ਗਾਵਹਿ, ਜੋਧਾ ਕਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਜਤਿ, ਸੰਜੈ ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ਧਰਮੀ ਧਰਮੁ ਕਰਹਿ ਗਾਵਾਵਹਿ, ਮੰਗਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ

॥ ਜਤੀ ਸਦਾਵਹਿ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣਹਿ, ਛਡਿ ਬਹਹਿ ਘਰ ਬਾਰੁ॥ ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ, ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ ॥ ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ, ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨਚਹਿੰ, ਵਾਵਹਿੰ, ਕਰਹਿੰ, ਕੂਕਹਿੰ, ਵਾਦਾਂ, ਗਾਵਹਿੰ, ਜੋਧਾਂ, ਮੰਗਹਿੰ, ਗਾਵਾਵਹਿੰ, ਸਦਾਵਹਿੰ, ਜਾਣਹਿੰ, ਬਹਹਿੰ, ਤੋਲਿਆਂ, ਤਾਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਲਬੁ=ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ। ਮਹਤਾ=ਵਜ਼ੀਰ। ਸਿਕਦਾਰੁ= ਚੌਧਰੀ। ਕਾਮੁ=ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ। ਨੇਬੁ=ਨਾਇਬ। ਸਦਿ= ਸਦ ਕੇ, ਬੁਲਾ ਕੇ। ਭਾਹਿ=ਅੱਗ (ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ) ਨਾਲ। ਮੁਰਦਾਰੁ=ਲੋਥ, ਮੁਰਦਾ। ਵਾਵਹਿ=ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਦਾ=ਲੜਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ। ਜੋਧਾ= ਬਹਾਦਰਾਂ, ਸੂਰਮਿਆਂ। ਹਿਕਮਤਿ=ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ। ਹੁਜਤਿ=ਫੋਕੀ ਦਲੀਲ ਨਾਲ। ਸੰਜੈ=ਸੰਜਣ ਵਿਚ, (ਧਨ) ਜੋੜਨ ਵਿਚ। ਗਾਵਾਵਹਿ=ਗਾਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ= ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ। ਜੁਗਤਿ=ਤਰੀਕਾ, ਢੰਗ। ਬਾਰੁ=ਘਰ-ਘਾਟ। ਘਟਿ=ਛੋਟਾ, "ਘਾਟਿ ਨ ਕਿਨਹੀ ਕਹਾਇਆ ॥ ਸਭ ਕਹਤੇ ਹੈ ਪਾਇਆ॥" ਪੰਨਾ ੭੧)। 'ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ, ਸੇਰਹੁ ਘਟਿ ਨ ਕਿਨੈ ਅਖਾਇਆ॥' (ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੧੮-੧੧)। ਪਰਵਾਣਾ- ਤੋਲ-ਵੱਟਾ। ਤੋਲਿਆ=ਤੋਲਿਆਂ, ਤੋਲਣ ਨਾਲ। ਜਾਪੈ=ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਇਸ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵੇਖੋ) ਲੋਭ ਤੇ ਪਾਪ ਦੋਵੇਂ ਰਾਜਾ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ (ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ), ਝੂਠ (ਇਨਾਂ ਦਾ) ਚੌਧਰੀ ਹੈ। ਕਾਮ (ਆਦਿਕ ਜੋ) ਨਾਇਬ (ਮਾਨੋ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਸੱਦ ਕੇ ਸਲਾਹ ਪੁਛੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ ਇਹ) ਬੈਠ ਕੇ (ਪਰਸਪਰ) ਵੀਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ) ਪਰਜਾ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਲੋਕ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ) ਅੱਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮੁਰਦਾਰ (ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ)। (ਜਿਹੜੇ) ਗਿਆਨੀ (ਪੁਰਸ਼ ਆਗੂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ) ਨਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ (ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ) ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਚਾ ਉਚਾ (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ) ਕੂਕਦੇ (ਹੇਕਾਂ ਲਾਉਂਦੇ) ਹਨ, ਲੜਾਈਆਂ ਦੇ (ਪ੍ਰਸੰਗ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਵੀਚਾਰ (ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਅਥਵਾ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ)।

ਪੰਡਿਤ ਮੂਰਖ (ਹੋ ਗਏ) ਹਨ, (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ) ਚਲਾਕੀ ਤੇ ਹੁੱਜਤ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਜੋੜਨੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮਾਤਮਾ (ਪੁਰਸ਼) ਧਰਮ (ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮ) ਕਰਦੇ ਹਨ (ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਜਸ) ਗਵਾਉਂਦੇ (ਕਰਵਾਉਂਦੇ)

ਹਨ (ਅਤੇ) ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਜਤੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਜਤੀ ਬਣਨ ਵਾਲੀ) ਜੁਗਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, (ਇਸ ਲਈ) ਘਰ-ਘਾਟ ਛੱਡ ਕੇ (ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ) ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਪੂਰਾ (ਨਿਪੁੰਨ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ, (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਘਟ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਇਕ ਛਾਬੇ ਵਿਚ) ਮਨੁੱਖੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਵੱਟਾ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਤੋਲਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਕੋਈ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ)।

ਮ: ੧ ॥ ਵਦੀ ਸੁ ਵਜਗਿ ਨਾਨਕਾ, ਸਚਾ ਵੇਖੈ ਸੋਇ ॥ ਸਭਨੀ ਛਾਲਾ ਮਾਰੀਆ, ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ॥ ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥ ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ, ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥੩॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਛਾਲਾਂ, ਮਾਰੀਆਂ, ਨਵੇਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਵਦੀ=ਬੱਧੀ ਹੋਈ, ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ। ਸੁ=ਉਹ। ਵਜਗਿ= ਵਜੇਗੀ, ਪਰਗਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਛਾਲਾ ਮਾਰੀਆ=ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਭਾਵ ਵੱਡਾ ਧਰਮੀ ਬਣਨ ਦੀ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ, (ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ)। ਕੇਈ ਕੇਇ=ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ-"ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮੁ ਕਾਢੀਅਹਿ, ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ॥"(ਪੰਨਾ ੫੧੭)।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਬੱਧੀ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇਗੀ; ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਉਸ (ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ) ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ (ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ) ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ (ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਧਰਮੀ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਏਦਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ), ਜੋ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਕਰੇਗਾ ਉਹੋ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਗੇ (ਰਬੀ) ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਦਾ (ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ) ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ (ਚਲ ਸਕਦਾ), (ਕਿਉਂਕਿ) ਅਗੇ (ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਨਵੇਂ (ਓਪਰੇ) ਜੀਵ ਹਨ। (ਇਸ ਲਈ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ) ਦੀ ਇਜ਼ਤ (ਰੱਬੀ) ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਓਹ ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ (ਮਨੁੱਖ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਚੰਗੇ (ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਪਉੜੀ ॥ ਧੁਰਿ ਕਰਮੁ ਜਿਨਾ ਕਉ ਤੁਧੁ ਪਾਇਆ, ਤਾ ਤਿਨੀ ਖਸਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥ ਏਨਾ ਜੰਤਾਂ ਕੈ ਵਸਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ, ਤੁਧੁ

ਵੇਕੀ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ ॥ ਇਕਨਾ ਨੋ ਤੂੰ ਮੇਲਿ ਲੈਹਿ, ਇਕਿ ਆਪਹੁ ਤੁਧੁ ਖੁਆਇਆ ॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਜਾਣਿਆ, ਜਿਥੈ ਤੁਧੁ ਆਪੁ ਬੁਝਾਇਆ ॥ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ ॥੧੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਜੰਤਾਂ, ਨਾਹੀਂ, ਲੈਹਿੰ, ਆਪਹੁਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਵੇਕੀ=ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ। ਉਪਾਇਆ-ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖੁਆਇਆ-ਖੁੰਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਜਿਨਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕ ਉਤੇ) ਤੁਸਾਂ ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ (ਰੂਪੀ ਨਿਸ਼ਾਨ) ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ (ਆਪ) ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਤੁਸਾਂ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਪਰ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮੇਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ (ਆਪਣੇ ਮੇਲ ਤੋਂ) ਖੁੰਝਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ (ਉਸ ਜੀਵ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ) ਪਛਾਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ (ਭਾਵ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪਾਈ ਹੈ। (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਸਹਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੱਚ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।੧੧।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈਂ

(੧) ਸਚਿ ਕਾਲੁ ਕੂੜੁ ਵਰਤਿਆ, ਕਲਿ ਕਾਲਖ ਬੇਤਾਲ ॥

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸਚਿ ਕਾਲੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ-'ਸਚ ਵਿਚ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ।' ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਿਹਾਰੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਵਿਚ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਚ ਵਿਚ ਕਾਲ ਪੈਣ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀ ਹੋਏ? ਸਚ ਵਿਚ ਕੂੜ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ?-

੧. ਸਚੁ ਸਪੂਰਣ ਨਿਰਮਲਾ, ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਕੂੜੁ ਨ ਰਲਦਾ ਭਾਈ॥
ਸਚ ਅੰਦਰਿ ਕਿਉ ਕੂੜ ਸਮਾਈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੩੦-੧੭

੨. ਵਿਚਿ ਸਚੇ ਕੂੜੁ ਨ ਗਡਈ, ਮਨਿ ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਨਿਰਜਾਸਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੪

ਬਾਕੀ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸੱਚ ਦਾ ਕਾਲ' ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ।

'ਸਚਿ ਕਾਲੁ' ਦੇ ਭਾਵਕ-ਅਰਥ ਇਉਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

੧. ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ, ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥
ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ, ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੫

੨. ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸਿ ਵਰਤਿਆ, ਹਉ ਭਾਲਣਿ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ ॥

[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੧੯

ਜੇ 'ਸਚਿ' ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਥਾਈਏ ਤਾਂ ਅਰਥ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ:- ਭਾਵ ਸੱਚ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ-ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ।

(੨) ਭੈ ਵਿਚਿ ਖੁੰਬਿ ਚੜਾਈਐ, ਸਰਮੁ ਪਾਹੁ ਤਨਿ ਹੋਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਸਰਮੁ ਪਾਹੁ ਤਨਿ ਹੋਇ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸਰਮੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਲਜਾ, ਸ਼ਰਮ' ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਉਦਮ, ਮਿਹਨਤ' ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਨਿਰਣੈ: ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਮੁਤਾਬਿਕ 'ਸਰਮੁ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਲੱਜਾ ਜਾਂ ਸ਼ਰਮ ਠੀਕ ਹਨ। ਇਥੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਨ ਰੰਗਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਿਰਾ ਉਦਮ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਰਮ ਰੂਪ ਪਾਹ ਨ ਹੋਵੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਬੀ ਭੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਰੂਪ ਪਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਨ ਰੰਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

(੩) ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ, ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਪਰਚਲਤ ਅਰਥ ਇਉਂ ਹਨ:--

੧. ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਰਦੇ ਵਾਕਰ ਭਾਹ ਭਰਦੀ ਹੈ (ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ)। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੨. ਪਰਜਾ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੈ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅੱਗ ਦੇ ਭਰੇ (ਹੋਏ ਪਰਾਏ ਹਕ ਰੂਪ) ਮੁਰਦਾ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। [ਪੰ. ਨਰਣੈ ਸਿੰਘ, ਫ. ਸ.

੩. ਪਰਜਾ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸਖਣੀ (ਹੋਣ ਕਾਰਨ) ਮਾਨੋ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਅੱਗ) ਰੂਪ ਚੱਟੀ ਭਰ ਰਹੀ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

੪. ਭੋ (ਭੂਸਾ) ਲਈ ਭੀ ਭਾਹਿ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। (ਭੂਸੇ)ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਹਨ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

੫. ਜੈਸੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਕੀ ਭਾਹਿ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਵਤੀ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਭਾਹਿ' ਸ਼ਬਦ 'ਚਟੀ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਅਗਨੀ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ

ਹੈ। ਜਿਵੇ:–

ਗੁਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ, ਭਗਤ ਨ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੭੩

'ਭਾਹਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਅਗਨੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ' ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਪਰਜਾ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ (ਲੋਕ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ (ਸੜੇ ਹੋਏ) ਹਨ। 'ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ' ਇਥੇ 'ਕਲਿ ਕਾਲਖ ਬੇਤਾਲ' ਵਾਂਗੂ ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ। ''ਮਤਿ ਜਾਣਹੁ ਜਗੁ ਜੀਵਦਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਮੁਇਆਸੁ॥ (ਪੰ. ੬੪੩)

(੪) ਧਰਮੀ ਧਰਮੁ ਕਰਹਿ ਗਾਵਾਵਹਿ, ਮੰਗਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਗਾਵਾਵਹਿ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਰੂਪ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਗਾਵਾਏ' ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਉਪਲਬਧ ਹੈ:–

ਆਪਿ ਗਾਵਾਏ ਸੁ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੭੦

''ਗਵਾਏ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਵੰਞਾਏ', ਆਪਣਾ ਆਪ ਛੋਡ ਦੇਣ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ 'ਗਾਵਾਏ' ਦੇ ਅਰਥ ਗਾਇਨ ਕਰਨ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਗਾਵਾਏ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਸ਼ੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਧਰਮ (ਚੰਗਾ ਕਰਮ) ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧਤਾ (ਮਸ਼ਹੂਰੀ) ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ:–

"ਤੇ ਧਰਮੀ ਜਉਨੁ ਸੇ ਹੈਂ ਉਨ ਕਉ ਗਾਵਤੇ ਹੈਂ। ਮੁਕਤਿ ਮਾਂਗਤੇ ਹੈਂ।"

'ਗਵਾਏ' ਤੇ 'ਗਾਵਾਏ' ਦਾ ਫਰ਼ਕ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(੫) ਵਦੀ ਸੁ ਵਜਗਿ ਨਾਨਕਾ, ਸਚਾ ਵੇਖੈ ਸੋਇ ॥

ਕਈ ਪਾਠੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਪਾਠ "ਵਦੀ ਸੁਵ ਜਗਿ ਨਾਨਕਾ .... " ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ 'ਵਦੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੁਰਾਈ' ਅਤੇ 'ਸੁਵ' ਦੇ 'ਸ਼ੁਭ' ਚੰਗਿਆਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਮਨੋ-ਕਲਪਿਤ ਹਨ। ਪਾਠ 'ਵਦੀ ਸੁ ਵਜਗਿ' ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:–

੧. (ਕਰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜੀਵ ਨੇ ਭਾਵਨੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਜੋ ਧਾਰੀ ਸੀ (ਅੰਤ) ਓਹੋ ਪ੍ਰਗਟੇਗੀ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਓਹ ਸੱਚਾ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। [ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. (ਸ਼ਾਹਪੁਰੀ ਬੋਲੀ) ਹੋਈ, ਜੋ ਵਾਕਿਆ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲੋਂ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਵਜਦੀ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਵਦੀ=ਠਟੀ ਹੈ, ਸੁਵਜਗਿ=ਪਰਗਟ, ਸੋਇ=ਉਸ ਨੂੰ ਸਚਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। [ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਨੰਬਰ ੩ ਵਾਲੇ ਪਾਠ 'ਸੁਵਜਗਿ' ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਸੁ ਵਜਗਿ' ਵਖ ਵਖ ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ (ਜੋ ਮਰਯਾਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਬਧੀ ਹੈ, ਓਹੋ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਆਪ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(੬) ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ॥

ਕਈ ਅਨਭੋਲ ਵੀਰ 'ਜੀਉ ਨਵੇ' ਨੂੰ 'ਜੀਉ ਨਿਵੇ' ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਵਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। 'ਜੀਉ ਨਵੇ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਜੀਉ ਨਿਵਣਾ' ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਅਗੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਓਪਰੇ ਜੀਅ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ)।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਕੂੜ (ਮਿਥਿਆਵਾਦ) ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਬੀਤੇ ਜੁਗਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਸਚਿ ਕਾਲੁ ਕੂੜੁ ਵਰਤਿਆ, ਕਲਿ ਕਾਲਖ ਬੇਤਾਲ ॥
ਬੀਉ ਬੀਜਿ ਪਤਿ ਲੈ ਗਏ, ਅਬ ਕਿਉ ਉਗਵੈ ਦਾਲਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੮

ਕੂੜ, ਪਾਪ ਹੈ। ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਤਸਬੀਹ (ਤੁਲਨਾ) ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ, ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖੁ ॥
ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ, ਸਿਰੁ ਨੀਂਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੮

ਇਸ ਲਈ ਕੂੜ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਹੋਏ ਕਲਜੁਗੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ:--

ਕਲੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਉਤਾਰੁ ॥
ਪੁਤੁ ਜਿਨੂਰਾ ਧੀਅ ਜਿੰਨੂਰੀ, ਜੋਰੂ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫੬

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜਸੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹਾਲ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੈ। ਲੋਭ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਪਾਪ ਵਜ਼ੀਰ ਹੈ, ਝੂਠ ਚੌਧਰੀ ਹੈ, ਕਾਮ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਿਕ 'ਮਰਦਾਊਪੁਣਾ' ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਭਰਿਆ 'ਮੁਰਦਾਪਣ' ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੇਲੇ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀਆਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ, ਧਰਮੀਆਂ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿਟਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਭੁਲੇ ਹੋਏ, ਅਧਰਮ ਵਿਚ ਪਏ ਲੋਕ, ਧਰਮੀ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਫੋਕੀਆਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਰਤਾ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ

ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਝੂਠ ਅਤੇ ਠੱਗੀ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਲੁਕਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਕੂੜੁ ਠਗੀ ਗੁਝੀ ਨਾ ਰਹੈ, ਮੁਲੰਮਾ ਪਾਜੁ ਲਹਿ ਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੦੩

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਕਲਜੁਗੀ ਜੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਲਛਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ, ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ॥
ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ, ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ॥੩॥
ਸੂਤੇ ਕਉ ਜਾਗਤੁ ਕਹੈ, ਜਾਗਤ ਕਉ ਸੂਤਾ ॥
ਜੀਵਤ ਕਉ ਮੂਆ ਕਹੈ, ਮੂਏ ਨਹੀ ਰੋਤਾ ॥੪॥
ਆਵਤ ਕਉ ਜਾਤਾ ਕਹੈ, ਜਾਤੇ ਕਉ ਆਇਆ ॥
ਪਰ ਕੀ ਕਉ ਅਪੁਨੀ ਕਹੈ, ਅਪੁਨੋ ਨਹੀ ਭਾਇਆ ॥੫॥
ਮੀਠੇ ਕਉ ਕਉੜਾ ਕਹੈ, ਕੜੂਏ ਕਉ ਮੀਠਾ ॥
ਰਾਤੇ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਹਿ, ਐਸਾ ਕਲਿ ਮਹਿ ਡੀਠਾ ॥੬॥
ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ, ਠਾਕੁਰ ਨਹੀ ਦੀਸੈ ॥
ਪੋਖਰੁ ਨੀਰੁ ਵਿਰੋਲੀਐ, ਮਾਖਨੁ ਨਹੀ ਰੀਸੈ ॥੭॥ [ਪੰਨਾ ੨੨੯

ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਕਿਤੈ ਦੇਸਿ ਨ ਆਇਆ ਸੁਣੀਐ, ਤੀਰਥ ਪਾਸਿ ਨ ਬੈਠਾ ॥
ਦਾਤਾ ਦਾਨੁ ਕਰੇ ਤਹ ਨਾਹੀ, ਮਹਲ ਉਸਾਰਿ ਨ ਬੈਠਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੦੨

ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਲੱਛਣ ਇਹ ਹਨ:–

ੳ- ਜੇ ਕੋ ਸਤੁ ਕਰੇ ਸੋ ਛੀਜੈ, ਤਪ ਘਰਿ ਤਪੁ ਨ ਹੋਈ ॥
ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਲਏ ਬਦਨਾਵੀ, ਕਲਿ ਕੇ ਲਖਣ ਏਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੦੨
ਅ- ਕਲਿ ਹੋਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ, ਖਾਜੁ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥
ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਬੋਲਿ ਭਉਕਣਾ, ਚੂਕਾ ਧਰਮੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੨

ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਅਧਰਮ (ਕੂੜ) ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:–

੧. ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਰੰਡੀਆ, ਕੁਟਣੀਆਂ ਦੀਬਾਣੁ ॥
ਵੇਦੀਨਾ ਕੀ ਦੋਸਤੀ, ਵੇਦੀਨਾ ਕਾ ਖਾਣੁ ॥
ਸਿਫਤੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਸਦਾ ਵਸੈ ਸੈਤਾਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੦
੨. ਕਲਿ ਕਲਵਾਲੀ, ਕਾਮੁ ਮਦੁ, ਮਨੂਆ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥
ਕ੍ਰੋਧ ਕਟੋਰੀ, ਮੋਹਿ ਭਰੀ, ਪੀਲਾਵਾ ਅਹੰਕਾਰੁ ॥
ਮਜਲਸ ਕੂੜੇ ਲਬ ਕੀ, ਪੀ ਪੀ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫੩

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ "ਪਾਪੇ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਵਰਤਾਰਾ" ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਕਿਉਂ ਹੋਈ? ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ:–

ਬੀਉ ਬੀਜਿ ਪਤਿ ਲੈ ਗਏ, ਅਬ ਕਿਉ ਉਗਵੈ ਦਾਲਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੬੮

ਭਾਵ ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦੇ ਸਤਿ-ਪੁਰਸ਼, ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਧਰਮ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜ ਗਏ (ਭਾ
ਸ਼ੁਭ ਕਰਣੀ ਦੁਆਰਾ)ਆਪਣੀ ਇਜ਼ਤ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ
ਹੁਣ(ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ)ਉਹ ਬੀਜ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਦਾਲ ਵਾਂਗ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ
ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:--

੧. ਅਬ ਕਲੂ ਆਇਓ ਰੇ॥ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਬੋਵਹੁ ਬੋਵਹੁ ॥
ਅਨ ਰੂਤਿ ਨਾਹੀ ਨਾਹੀ॥ ਮਤੁ ਭਰਮਿ ਭੂਲਹੁ ਭੂਲਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੮੫

੨. ਮਨ! ਰੁਤਿ ਨਾਮ ਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੮੫

੩. ਨਾਮੁ ਖੇਤੀ, ਬੀਜਹੁ ਭਾਈ ਮੀਤ ॥
ਸਉਦਾ ਕਰਹੁ, ਗੁਰੁ ਸੇਵਹੁ ਨੀਤ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੩੦

੪. ਧਰਮੁ ਭੂਮਿ, ਸਤੁ ਬੀਜ ਕਰਿ, ਐਸੀ ਕਿਰਸ ਕਮਾਵਹੁ॥
ਤਾਂ ਵਾਪਾਰੀ ਜਾਣੀਅਹੁ, ਲਾਹਾ ਲੈ ਜਾਵਹੁ॥ [ਪੰਨਾ ੪੧੮

ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਕਰਮਾਂ ਧਰਮਾਂ, ਪੁੰਨਾਂ, ਦਾਨਾਂ, ਤੱਪਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ
ਨਹੀਂ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:--

੧. ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਏਕੁ, ਹੋਰਿ ਰੁਤਿ ਨ ਕਾਈ ॥
ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਿਰਦੈ ਰਾਮਨਾਮੁ ਲੇਹੁ ਜਮਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੩੦

੨. ਕਲਜੁਗ ਮਹਿ ਇਕ ਨਾਮਿ ਉਧਾਰੁ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬੋਲੈ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੩੫

੩. ਕਲਿਜੁਗਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਉ ਲੈ,
ਪਾਰਿ ਪਵੈ ਭਵਜਲ ਭਰਨਾਲਾ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੬-੮

ਸਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਲਜੁਗ ਨੂੰ ਉਤਮ ਇਸ ਲਈ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ
ਜੁਗ ਦਾ ਨਿਆਉਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ:--

ਸਤਿਜੁਗੁ ਤ੍ਰੇਤਾ ਦੁਆਪਰੁ ਭਣੀਐ, ਕਲਿਜੁਗੁ ਊਤਮੋ ਜੁਗਾ ਮਾਹਿ ॥
ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ, ਕੋਈ ਨ ਪਕੜੀਐ ਕਿਸੈ ਥਾਇ ॥
[ਪੰਨਾ ੪੦੬

*'ਕੁ-ਰੁੱਤਾ' ਬੀਜ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀ
ਸੋ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪਰਧਾਨਤਾ ਦਸੀ ਹੈ:--

੧. ਚਹੁ ਜੁਗਾ ਕਾ ਹੁਣਿ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਰ ਮਨੁਖਾ ਨੋ ਏਕੁ ਨਿਧਾਨਾ ॥
ਜਤੁ ਸੰਜਮ ਤੀਰਥ ਓਨਾ ਜੁਗਾ ਕਾ ਧਰਮੁ ਹੈ,
ਕਲਿ ਮਹਿ ਕੀਰਤਿ ਹਰਿਨਾਮਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੭

੨. ਕਲਜੁਗ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨੁ ਪਰਧਾਨਾ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਪੀਐ ਲਾਇ ਧਿਆਨਾ ॥

---

*ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜੁ ਬੀਜੇ ਨਹੀ ਜੰਮੈ, ਸਭੁ ਲਾਹਾ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇਦਾ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੫

ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੇ,
ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪਤਿ ਸਿਉ ਜਾਇਦਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੫

ਕਲਜੁਗ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਲਜੁਗ ਆ ਕੇ ਮਿਲਿਆ। ਕੜਾਹ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੰਡਣ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਅਖਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਵ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਗੜੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਨੂੰ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਤਾਤ-ਪਰਜ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਮਨ-ਘੜਤ ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੂੜ ਦੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਆਦਰ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਪਤਿ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਪਤਿ ਲੇਖੇ ਨਹੀ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਜਪ,ਤਪ, ਧਰਮ, ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਕੀਤੀ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ।

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ, ਜਾ ਸੁਖੁ ਤਾਮਿ ਨ ਹੋਈ ॥ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਕਰਣਾ, ਮੈ ਨਾਹੀ, ਜਾ ਹਉ ਕਰੀ ਨ ਹੋਈ ॥੧॥ ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ ॥ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ, ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ, ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ॥ ਤੂੰ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਿਫਤਿ ਸੁਆਲਿਉ, ਜਿਨਿ ਕੀਤੀ ਸੋ ਪਾਰਿ ਪਇਆ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਕਰਤੇ ਕੀਆ ਬਾਤਾ, ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਣਾ ਸੁ ਕਰਿ ਰਹਿਆ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਰੀਂ, ਮਹਿਂ, ਕੀਆਂ, ਬਾਤਾਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਕਰੁਣਾਮੈ' ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੜਨਾ। ਇਥੇ 'ਕਰਣਾ' ਅਤੇ 'ਮੈ' ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। 'ਮੈਂ' ਪਦ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਤਾਮਿ=ਤਾਂ, ਤਦੋਂ। ਕਰਣਾ=ਕਰਨ ਜੋਗ, ਸਮਰਥ। ਲਖਿਆ= ਸਮਝਿਆ, ਪਾਇਆ। ਰਹਾਉ=ਟੇਕ, ਸਥਾਈ। ਜਾਤਿ=ਉਤਪਤੀ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਜੋਤਿ=ਨੂਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਜਾਤਾ=ਜਾਣਿਆ। ਅਕਲ=ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਾਵਟ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਕਲਾ=ਸ਼ਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਭਰਪੂਰਿ= ਵਿਆਪਕ। ਸੁਆਲਿਉ=ਸੋਹਣੀ। ਜਿਨਿ=ਜਿਸ ਨੇ।

ਅਰਥ: ਹੇ ਭਾਈ! (ਸੰਸਾਰਕ ਰੱਸਾਂ-ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ) ਸੁਖ, ਰੋਗ (ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ) ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ (ਦੁਖ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਯਾਦ ਆਉਣ

ਨਾਲ) ਦੁਖ ਦਾਰੂ ਬਣ ਗਿਆ; (ਭਾਵ) ਜਦੋਂ ਸੱਚਾ (ਆਤਮਿਕ) ਸੁਖ (ਮਿਲ ਜਾਏ) ਤਦੋਂ (ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ) ਨਹੀਂ ਪੋਹਦੀ। (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ!) ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ (ਕੁਝ ਭੀ) ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਜਦੋਂ (ਅਪਣੱਤ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ) ਮੈਂ (ਕੋਈ ਕੰਮ) ਕਰਦਾ ਹਾਂ (ਤਾਂ ਉਹ ਕੰਮ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (ਭਾਵ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ)।੧।

ਹੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਸ ਰਹੇ (ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ (ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ) ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।੧।ਰਹਾਉ।

(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਸਾਰੀ ਉਤਪਤੀ ਭਾਵ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ) ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, (ਤੇਰੀ) ਜੋਤਿ ਹੈ, (ਅਤੇ ਤੂੰ) ਜੋਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ (ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਦੁਨਿਆਵੀ) ਕਲਾ (ਬਣਾਵਟ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈਂ, ਸ਼ਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ (ਤੂੰ ਇਕ-ਰਸ ਹੋ ਕੇ ਸਭ ਵਿਚ) ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਸਿਫ਼ਤਿ (ਬਹੁਤ) ਸੁੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ (ਤੇਰੀ ਸਿਫਤ) ਕੀਤੀ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ- ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ (ਸਿਫਤਾਂ) ਆਖ, ਜੋ ਕੁਝ (ਕਰਤੇ ਨੇ) ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ (ਆਪ ਹੀ) ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।੨।

ਮ: ੨ ॥ ਜੋਗ ਸਬਦੰ ਗਿਆਨ ਸਬਦੰ, ਬੇਦ ਸਬਦੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ ॥ ਖਤ੍ਰੀ ਸਬਦੰ ਸੂਰ ਸਬਦੰ, ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ ਪਰਾਕ੍ਰਿਤਹ ॥ ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਏਕ ਸਬਦੰ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥ ੩ ॥

ਮ: ੨ ॥ ਏਕ ਕ੍ਰਿਸਨੰ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਾ ॥ ਆਤਮਾ ਬਾਸੁਦੇਵਸ੍ਰਿ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥੪॥

ਮ: ੧ ॥ ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ, ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੁੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ॥ ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਇ ॥੫॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਾ' ਪਾਠ ਨੂੰ 'ਦੇਵਾਤ ਆਤਮਾ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

(ਅ) ਕਈ ਸਜਣ 'ਆਤਮਾ ਬਾਸੁ ਦੇਵਸਿ' ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਆਤਮਾ ਬਾਸ ਦੇ ਵਸਿ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਜੋਗ=ਜੋਗ ਮਤ ਦਾ। ਸਬਦੰ=ਧਰਮ, ਕਰਤਬ, ਉਪਦੇਸ਼। ਬੇਦ=ਵੇਦ, ਪਾਠ ਅਭਿਆਸ। ਸੂਰ=ਸੂਰਮਤਾਈ ਦਾ ਕੰਮ, ਬਹਾਦਰਪੁਣਾ।

ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਹ=ਪਰਾਈ ਕਿਰਤ। ਭੇਉ=ਭੇਦ। ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ=ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਸਰੂਪ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ)। ਕ੍ਰਿਸਨੰ=ਪਰਮਾਤਮਾ। ਸਰਬ=ਸਾਰੇ। ਦੇਵਾ= (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਵੱਡਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ। ਦੇਵ ਦੇਵਾ=ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ। ਬਾਸੁ ਦੇਵਸਿ=ਵਾਸਦੇਵ (ਪਰਮਾਤਮਾ)। ਭੇਉ=ਭੇਦ। ਕੁੰਭੇ=ਘੜੇ ਦਾ। ਬਧਾ=ਬੱਧਾ (ਬਝਿਆ) ਹੋਇਆ।

ਅਰਥ ਮ: ੨ ॥- ਜੋਗ (ਮਤ) ਦਾ ਧਰਮ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ), ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ (ਦਾ ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਹੈ)। ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸੂਰਮਤਾਈ ਵਾਲਾ ਧਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਾਈ ਕਿਰਤ (ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਆਦਿ) ਕਰਨੀ ਹੈ। (ਪਰ) ਸਾਰੇ (ਜੀਆਂ) ਦਾ ਧਰਮ (ਨਾਮ-ਜਪਣਾ) ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ ਇਸ) ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਏ। ਨਾਨਕ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ (ਅਤੇ) ਉਹੀ (ਮਨੁੱਖ) ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਾਲਾ) ਹੈ।੩।

ਮ: ੨ ॥-ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ(ਸ਼ੋਮਣੀ ਦੇਵ) ਹੈ (ਅਤੇ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ (ਹੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ (ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਨੂੰ) ਸਮਝ ਲਵੇ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ।੪।

ਮ: ੧ ॥ - (ਜਿਵੇਂ) ਘੜੇ ਦਾ ਬੱਧਾ ਪਾਣੀ (ਟਿਕਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਪਰ) ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਘੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। (ਤਿਵੇਂ) ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਮਨ (ਨਿਜ ਘਰ ਵਿਚ) ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, (ਪਰ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।੫।

ਪਉੜੀ ॥ ਪੜਿਆ ਹੋਵੈ ਗੁਨਹਗਾਰੁ, ਤਾ ਓਮੀ ਸਾਧੁ ਨ ਮਾਰੀਐ ॥ ਜੇਹਾ ਘਾਲੇ ਘਾਲਣਾ, ਤੇਵੇਹੋ ਨਾਉ ਪਚਾਰੀਐ ॥ ਐਸੀ ਕਲਾ ਨਾ ਖੇਡੀਐ, ਜਿਤੁ ਦਰਗਹ ਗਇਆ ਹਾਰੀਐ ॥ ਪੜਿਆ ਅਤੈ ਓਮੀਆ, ਵੀਚਾਰੁ ਅਗੈ ਵੀਚਾਰੀਐ ॥ ਮੁਹਿ ਚਲੈ ਸੁ ਅਗੈ ਮਾਰੀਐ ॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗੁਨਹਗਾਰੁ=ਪਾਪੀ, ਮੰਦ-ਕਰਮੀ। ਓਮੀ=ਅਨਪੜ੍ਹ। ਸਾਧੁ=ਸਾਧੂ, ਭਲਾ ਪੁਰਸ਼। ਘਾਲੇ=ਕਰੇ। ਘਾਲਣਾ=ਕੰਮ, ਕਰਣੀ। ਪਚਾਰੀਐ=ਪਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ=ਬਾਜ਼ੀ, ਖੇਡ। ਅਗੈ=ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ। ਮੁਹਿ=ਲੁਟ ਕੇ, ਠੱਗ ਕੇ।

ਅਰਥ: (ਜੇ ਕੋਈ) ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ (ਮਨੁੱਖ) ਮੰਦਕਰਮੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹਿਆ ਸਾਧ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਮਾਰਿਆ (ਕੁਟਿਆ) ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪਰਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ (ਜੀਵਨ) ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਖੇਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਇਆਂ ਹਾਰ ਜਾਈਏ। ਪੜ੍ਹੇ ਅਨਪੜ੍ਹੇ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਅਗੇ (ਰਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਜਾ ਕੇ ਵੀਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ-ਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲ) ਠੱਗ ਕੇ (ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਉਹ ਅਗੇ (ਦਰਗਾਹ) ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।੧੨।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ, ਜਾ ਸੁਖੁ ਤਾਮਿ ਨ ਹੋਈ ॥

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ:-

੧. (ਤਬ) ਅਮਿ (ਆਮਯ) ਦੁਖ-ਉਪਕਾਰ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਉਠਾਉਣਾ ਦਾਰੂ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਯ ਭੋਗ ਅਤੇ ਆਰਾਮ-ਤਲਬੀ ਰੋਗ ਹੈ। ਜਦ ਉਪਰ ਦਸੀ ਦਵਾ ਨਾਲ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਆਮਯ (ਰੋਗ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਭਾਵ ਨਿਤ ਅਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

੨. (ਤੇਰੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ) ਦਾਰੂ ਦੁਖ (ਹੈ, ਅਤੇ) ਸੁਖ ਰੋਗ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਜਦ ਸੁਖ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ), (ਤਾਮਿ) ਤਦੋਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। [ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: 'ਤਾਮਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਰੋਗ' ਜਾਂ 'ਇੱਛਾ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇ:-

੧. **ਤਾਮਿ ਪਰੀਤਿ ਵਸੈ ਘਰਿ ਆਇ ॥** (ਰੋਟੀ) [ਪੰਨਾ ੩੪੯

੨. **ਜਬ ਸਾਚ ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸਾਚਾ,**
ਤਾਮਿ ਸਾਚਾ ਪਾਈਐ ॥ (ਤਾਂ ਹੀ, ਤਦੋਂ) [ਪੰਨਾ ੫੬੬

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਜਾਮਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਜਾਂ, ਜਦੋਂ' ਅਤੇ 'ਤਾਮਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਤਾਂ', 'ਤਦੋਂ' ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ।

੨) ਤੂ ਕਰਤਾ ਕਰਣਾ, ਮੈ ਨਾਹੀ, ਜਾ ਹਉ ਕਰੀ ਨ ਹੋਈ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਕਰਣਾ ਮੈ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕਰਣਾਮੈ' ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ *'ਕਰੁਣਾਮੈ' ਇਕੱਠਾ ਪਾਠ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਰਥਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ 'ਕਰੁਣਾਮੈ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਦਇਆ ਸਰੂਪ। ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਦੇ

ਸਰੂਪਾਂ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

੧. **ਨਾਨਕ ਕਹਤ, ਗਾਇ ਕਰੁਨਾਮੈ, ਭਵਸਾਗਰ ਕੈ ਪਾਰਿ ਉਤਰੁ ਰੇ ॥** [ਪੰਨਾ ੨੨੦

੨. **ਤਾ ਕੋ ਦੂਖੁ ਹਰਿਓ ਕਰੁਣਾਮੈ, ਅਪਨੀ ਪੈਜ ਬਢਾਈ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੦੦੮

੩. **ਕਰਤਾਰ ਕਰੁਣਾਮੈ, ਦੀਨੁ ਬੇਨਤੀ ਕਰੈ ॥** [ਪੰਨਾ ੨੬੭

ਜਦੋਂ 'ਕਰਣਾ' ਪਦ ਵਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਰਾਰੇ ਨੂੰ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਜਿਵੇਂ:-

੧. **ਕੀਤਾ ਕਰਣਾ ਸਰਬ ਰਜਾਈ, ਕਿਛੁ ਕੀਚੈ ਜੇ ਕਰਿ ਸਕੀਐ ॥** [ਪੰ. ੭੩੬

੨. **ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਣਾ ਸੋ ਕਰਿ ਰਹਿਆ, ਕੀਤੇ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ॥**[ਪੰਨਾ ੩੫੯

੩. **ਤੁਧੁ ਆਪੇ ਕਾਰਣੁ, ਆਪੇ ਕਰਣਾ ॥** [ਪੰਨਾ ੫੬੪

ਸੋ, ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਕਰਣਾ ਮੈ' ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ।

੩) ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ, ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ,
ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਅਕਲ ਕਲਾ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਈ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇ:-

੧. ਜਿਸ ਦੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਟੋਟੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਇਕ-ਰਸ ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਕਲਾ ਰੂਪ (ਪਰਛਿੰਨ) ਤੇ ਅਕਲ (ਅਪ੍ਰਛਿਨ)। [ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਔ (ਅਕਲ) ਕਲੇਸ ਸੇ ਰਹਿਤ ਤੂੰ ਅਪਨੀ (ਕਲਾ) ਸ਼ਕਤੀ ਕਰ ਸਰਬਤ ਮੇਂ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। [ਫ. ਸ.

ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਅਕਲ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਲਪਨਾ' ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਨਿਰਣੈ: 'ਕਲਾ' ਪਦ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਅਤੇ 'ਅਕਲ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ'। ਇਥੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ-ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਤੂੰ ਅ-ਕਲ ਹੈਂ (ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ) ਪੁਰ ਤੂੰ ਕਲਾ (ਸ਼ਕਤੀ ਰੂਪ) ਵਿਚ (ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ) ਵਿਆਪਕ ਹੈਂ।

(੪) ਏਕ ਕ੍ਰਿਸਨੰ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਾ ॥
ਆਤਮਾ ਬਾਸੁਦੇਵਸ੍ਹਿ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਭੇਉ ॥
ਨਾਨਕੁ ਤਾ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥੪॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਪਿਛੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

---

*'ਕਰਣਾ' ਅਤੇ 'ਕਰੁਣਾ ਮੈ' ਦੁਹਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕਰੁਣਾਮੈ=ਦਇਆ ਦੇ ਪੁੰਜ। ਕਰਣਾ=ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਇਹ ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਇਉਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:—

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥

ਆਤਮੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ, ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਨਸਿ ਭੇਵ ॥

ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੋ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੩

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਤ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਤ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-'ਭੀ'। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਦੇਵਾਤ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ' ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਸਰਬ ਦੇਵਾ' ਤੋਂ (ਦੇਵਤੇ ਅਦੇਵ) ਲਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੇਉ' ਨੂੰ ਵਖਰੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਦੇਵਤਾ' ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ 'ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ (ਜਿਹੜਾ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ (ਕਰਤਾ ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ) ਹੈ (ਉਹ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਭੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਇਸ (ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੇ) ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ ਤੇ ਉਹ (ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨੋ) ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਹੈ।

ਜੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਂਗ ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰੀਏ:—

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾਦੇਵ, ਦੇਵਾਤ ਆਤਮਾ ॥

ਤਾਂ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਸਾਨੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਲੈਅ ਤੇ ਚਾਲ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਪਾਠ ਵਿਚ ਬੇ-ਰੱਸੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਰੀਦਕੋਟੀ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਵੀ ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਇਉਂ ਦਰਜ ਹੈ:—

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾ ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥

ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਸਰਾਮ ਭੇਦ ਦਾ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੫) **ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ, ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੁੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ॥**

ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਇ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਗੁਰ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਗੁਰ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮਨ' ਕੀਤਾ ਹੈ:—

੧. ਜਿਵੇਂ ਘੜੇ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੜਾ ਬਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਿਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਿਆਨ ਖ਼ੁਦ ਮਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ (ਗੁਰ=ਮਨ)। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੨. ਤੈਸੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਬਝਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ ... ਸ਼ੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਿਆਨ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। [ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ 'ਗੁਰ' ਦੇ ਅਰਥ ਅੰਤਹਕਰਣ, ਮਨ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

੪. (ਜਿਵੇਂ) ਪਾਣੀ ਘੜੇ (ਆਦਿਕ ਭਾਂਡੇ) ਵਿਚ ਹੀ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ (ਭਾਵ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਥਾਂ) ਟਿਕਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, (ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ) ਗਿਆਨ (ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼) ਦਾ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੀ ਮਨ (ਇਕ ਥਾਂ) ਟਿਕਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਭਾਵ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਦੌੜਦਾ)। (ਜਿਵੇਂ) ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ (ਤਿਵੇਂ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੫. ਜੈਸੇ ਘੜੇ ਵਿਖੇ ਜਲ ਠਹਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਲ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕਾ ਬਿਨਾ ਘੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਤੈਸੇ ਮਨ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਕਰਿ ਬਸਿ ਆਵਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗਿਆਨ ਗੁਰਾਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ।

[ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਭਾ. ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮਨ' ਕਰਨੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸੋਭਦੇ ਹਨ ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪੰਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

'ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਇ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਲਝਣ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:–

੧. **ਭਾਈ ਰੇ! ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਇ ॥**
ਪੂਛਹੁ ਬ੍ਰਹਮੈ ਨਾਰਦੈ ਬੇਦ ਬਿਆਸੈ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੯

੨. **ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਹੋਵਈ, ਨਾ ਸੁਖੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥**[ਪੰ. ੬੫੦

੩. **ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਕਿਨਿ ਸਮਝਾਈਐ, ਮਨੁ ਰਾਜਾ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥** [ਪੰਨਾ ੬੧

ਸੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਬੜੇ ਸਰਲ, ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ।

(੬) ਮੁਹਿ ਚਲੈ ਸੁ ਅਗੈ ਮਾਰੀਐ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮੁਹਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:–

੧. ਜਿਹੜਾ ਮੂੰਹ ਵਲ ਹੋ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਜੋ ਅਮੋੜ ਹੈ ਮਨਮੁਖ) ਉਹ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੨. ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ) ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। [ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੩. ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਅਗੇ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹਿ=ਮੁਹਾ ਕੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮਾਰੀਦਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਮੂੰਹ ਦੇ ਜੋਰ ਹੋ ਕੇ ਜਬ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਅਗੇ ਪਰਲੋਕ ਮੇ ਜਾ ਕੇ

ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹੈਂ। [ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. (ਜੋ) ਮੂੰਹ ਚਲੇ (ਮੂੰਹ ਦੇ ਚਲਾਕ ਜਾਂ ਚੁੰਚ ਗਿਆਨੀ) ਹਨ, ਉਹ ਅਗੇ ਗਿਆਂ ਮਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਗੇ। [ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੫. ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਆਪ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਮਾਰ ਲੁਟ ਲੈ ਚਲੇ ਹੈਂ, ਸੋ ਅਗੇ ਮਾਰੀਦੇ ਹਨ। [ਗਿ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ

੬. ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠਗਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੈਂ ਸੋ ਅਗੇ ਮਾਰੀਦੇ ਹੈਨ। ਅਥਵਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਲੋਂ ਮੁਹਿ ਫਿਰੇ ਹੈਨ ਸੇ ਮਾਰੀਦੇ ਹਨ। [ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

੭. ਮੁਹਿ=ਮੁਹਰੇ, ਅਗੇ। [ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

ਨਿਰਣੈ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮੁਹਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੂੰਹ-ਜ਼ੋਰ' ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਜਾਂ ਲੁਟ ਕੇ' ਦੋਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:--

੧. ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ ਘਰੁ ਮੁਹਿ, ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੨

੨. ਵਜਹੁ ਗਵਾਏ ਅਗਲਾ, ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ ਪਾਣਾ ਖਾਇ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੪

ਸੋ ਇਥੇ 'ਮੁਹਿ' ਪਦ ਲੁਟਣ, ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲ ਪਦਾਰਥ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਗੇ (ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ "ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ, ਜਾ ਸੁਖੁ ਤਾਮਿ ਨ ਹੋਈ॥" ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਇਕ ਅਹਿਮ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਬਾਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਆਓ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ:--

੧. ਬਹੁ ਸਾਦਹੁ, ਦੂਖੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ ॥ ਭੋਗਹੁ ਰੋਗ, ਸੁ ਅੰਤਿ ਵਿਗੋਵੈ ॥
ਹਰਖਹੁ ਸੋਗੁ ਨ ਮਿਟਈ ਕਬਹੂ, ਵਿਣੁ ਭਾਣੇ ਭਰਮਾਇਦਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੩੪

੨. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੀਏ ਰਸ ਭੋਗ ॥ ਤਾਂ ਤਨਿ ਉਠਿ ਖਲੋਏ ਰੋਗ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੨੫੬

੩. ਦੁਖੁ ਤਦੇ ਜਾ ਵਿਸਰਿ ਜਾਵੈ॥ ਭੁਖ ਵਿਆਪੈ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਧਾਵੈ ॥
ਸਿਮਰਤ ਨਾਮੁ, ਸਦਾ ਸੁਹੇਲਾ, ਜਿਸੁ ਦੇਵੈ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ਜੀਉ ॥
[ਪੰਨਾ ੯੮

ਜਦੋਂ ਮਨ ਦਸਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ (ਦਸਮ ਦੁਆਰ) ਵਿਚ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੁੱਖ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦਾ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ:--

ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਤਰਿ ਸਹਜੁ ਹੈ, ਮਨੁ ਚੜਿਆ ਦਸਵੈ ਆਕਾਸਿ ॥

ਤਿਥੈ ਊਂਘ ਨ ਭੁਖ ਹੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਸੁਖ ਵਾਸੁ ॥
ਨਾਨਕ, ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਵਿਆਪਤ ਨਹੀ, ਜਿਥੈ ਆਤਮ ਰਾਮ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੧੪

ਆਤਮਿਕ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ, ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ, ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ॥

ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਸੋਝੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸੁਖ ਮਾਇਆ ਕਰਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲ ਆਧੀ, ਬਿਆਧੀ, ਉਪਾਧੀ, ਰੋਗ ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਛਿਨ-ਭੰਗਰ ਹਨ ਪਰ ਸਦੀਵੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਰੇਕ ਮਨਮੁਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ:–

ਸੁਖ ਕਉ ਮਾਗੈ ਸਭੁ ਕੋ, ਦੁਖੁ ਨ ਮਾਗੈ ਕੋਇ ॥
ਸੁਖੈ ਕਉ ਦੁਖੁ ਅਗਲਾ, ਮਨਮੁਖ ਬੂਝ ਨ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੭
ਸੁਖ ਦੁਖ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਣੀਐ, ਸਬਦਿ ਭੇਦਿ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥

ਅਸਲੀ ਸੁੱਖ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਵਿਚ ਹੈ:--

ਤਿਨਾ ਅਨੰਦੁ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੈ, ਜਿਨਾ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ॥
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਸਚੁ ਪਾਇਆ, ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੬

ਸਮਾਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਭ੍ਰਮਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਸਮਝਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੋਗੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤਰੀ, ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋਤਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੇਵਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਨ। ਤਤ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਪਰਮਾਤਮਾ' ਇਕ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਦਾ ਖੇਲ ਹੈ। ਸਭ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਭ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਵਾਂਗ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:--

ਆਤਮ ਮਹਿ ਰਾਮੁ ਰਾਮ ਮਹਿ ਆਤਮੁ, ਚੀਨਸਿ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੫੩

ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਚੰਚਲ ਮਨ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਰਕਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:-

੧. ਮਨੁ ਬਸਿ ਆਵੈ ਨਾਨਕਾ, ਜੇ ਪੂਰਨ ਕਿਰਪਾ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੮
੨. ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮਨੁ ਵਸਿ ਆਇਆ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਤਰੀ ਤਿਨਿ ਮਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੯੪

ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਰੱਬੀ ਨਿਆਉਂ ਦਾ ਤੱਤ-ਵਿਚਾਰ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:--

ਪੜਿਆ ਹੋਵੈ ਗੁਨਹਗਾਰ, ਤਾ ਓਮੀ ਸਾਧੁ ਨ ਮਾਰੀਐ ॥
ਜੇਹਾ ਘਾਲੇ ਘਾਲਣਾ, ਤੇਵੇਹੋ ਨਾਉ ਪਚਾਰੀਐ ॥

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ (ਗਿਆਨਵਾਨ) ਸਮਝੀ ਜਾਏ, ਦੂਜਿਆਂ ਸਤਿ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਮਝੀ ਜਾਏ ਤੇ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਵਾਕ ਹਨ:-

੧. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਤਬ ਹੀ ਨਰੁ ਜਾਗੈ ॥
ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੭੦
੨. ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ, ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੈ ਨਿਬੇਰਾ ॥[ਪੰਨਾ ੪੭੯

ਸੋ, ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤਿ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਵੇਖੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਛੱਡ ਕੇ ਇਹੋ ਆਖੀਏ:--

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਰਤੇ ਕੀਆ ਬਾਤਾ, ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਣਾ ਸੁ ਕਰਿ ਰਹਿਆ॥

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਨਾਨਕ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ, ਇਕੁ ਰਥੁ ਇਕੁ ਰਥਵਾਹੁ॥ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਅਹਿ, ਗਿਆਨੀ ਬੁਝਹਿ ਤਾਹਿ ॥ ਸਤਜੁਗਿ ਰਥੁ ਸੰਤੋਖ ਕਾ, ਧਰਮ ਅਗੈ ਰਥਵਾਹੁ ॥ ਤ੍ਰੇਤੈ ਰਥੁ ਜਤੈ ਕਾ, ਜੋਰੁ ਅਗੈ ਰਥਵਾਹੁ ॥ ਦੁਆਪੁਰਿ ਰਥੁ ਤਪੈ ਕਾ, ਸਤੁ ਅਗੈ ਰਥਵਾਹੁ ॥ ਕਲਜੁਗਿ ਰਥੁ ਅਗਨਿ ਕਾ, ਕੂੜੁ ਅਗੈ ਰਥਵਾਹੁ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਵਟਾਈਅਹਿੰ, ਬੁਝਹਿੰ, ਤਾਹਿੰ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਰਥਵਾਹੁ' ਨੂੰ 'ਰਥਵਾਹੋ' ਉਚਾਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮੇਰੁ=ਮੇਰੂ, ਸ਼ੋਮਣੀ। ਰਥੁ=ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਰੱਥ। ਰਥਵਾਹੁ=ਰੱਥ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲਾ, ਰਥਵਾਹੀ। ਜੁਗ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ=(ਭਾਵ ਹਰ ਸਮੇਂ) ਜੁਗੁ ਫਿਰਨ ਨਾਲ। ਵਟਾਈਅਹਿ=ਵਟਾਏ (ਬਦਲਦੇ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੁਝਹਿ=ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਤਾਹਿ=ਤਿਸ (ਉਸ) ਨੂੰ। ਸਤਿਜੁਗਿ=ਸਤਜੁਗ ਵਿਚ। ਸੰਤੋਖ=ਸਬਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ। ਧਰਮੁ ਅਗੈ=ਰੱਥ ਦੇ ਅਗੇ ਲਗਣ ਵਾਲਾ ਆਗੂ। ਤ੍ਰੇਤੈ=ਤ੍ਰੇਤੇ (ਜੁਗ) ਵਿਚ। ਜਤੈ=ਜਤ (ਸੰਜਮ) ਵਿਚ (ਰਹਿਣ ਦਾ)। ਜੋਰੁ=ਜ਼ੋਰ, ਬਲ। ਦੁਆਪਰਿ= ਦੁਆਪਰ (ਜੁਗ) ਵਿਚ। ਤਪੈ=ਤਪ ਤਾਉਣ ਦਾ। ਅਗਨਿ=ਅਗਨੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੇ

ਕ੍ਰੋਧ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਿਤੀ।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮਾਲਾ ਦਾ ਸ਼ੋਮਣੀ ਮਣਕਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ੋਮਣੀ ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ) ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਰੱਥ ਹੈ (ਤੇ ਇਸ ਰੱਥ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਇਕ ਰਥਵਾਹੀ(ਮਨ) ਹੈ। ਹਰੇਕ ਜੁੱਗ ਫਿਰਨ ਨਾਲ (ਰੱਥ ਤੇ ਰਥਵਾਹੀ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਕਰਮ) ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; (ਪਰ) ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਰੱਥ 'ਸੰਤੋਖ' ਦਾ ਸੀ, (ਉਸ ਦੇ) ਅਗੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਥਵਾਹੀ 'ਧਰਮ' ਸੀ। ਤ੍ਰੇਤੇ (ਜੁਗ) ਵਿਚ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਰੱਥ, 'ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ' ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਰਥਵਾਹੀ 'ਜ਼ੋਰ! ਸੀ। ਦੁਆਪਰ (ਜੁਗ) ਵਿਚ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਰੱਥ 'ਤਪਸਿਆ' ਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਰਥਵਾਹੀ ਸਤ ਸੀ। ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਰੱਥ ਅੱਗ ਦਾ (ਤਮੋ ਗੁਣੀ) ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਅਗੇ ਰਥਵਾਹੀ ਝੂਠ ਹੈ।

ਮ: ੧ ॥ ਸਾਮ ਕਹੈ ਸੇਤੰਬਰੁ ਸੁਆਮੀ, ਸਚ ਮਹਿ ਆਛੈ ਸਾਚਿ ਰਹੇ ॥ ਸਭੁ ਕੋ ਸਚਿ ਸਮਾਵੈ ॥ ਰਿਗੁ ਕਹੈ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ, ਦੇਵਾ ਮਹਿ ਸੂਰੁ ॥ ਨਾਇ ਲਇਐ ਪਰਾਛਤ ਜਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਤਉ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਹਿ ॥ ਜੁਜ ਮਹਿ ਜੋਰਿ ਛਲੀ ਚੰਦ੍ਰਾਵਲਿ, ਕਾਨ ਕ੍ਰਿਸਨੁ ਜਾਦਮੁ ਭਇਆ ॥ ਪਾਰਜਾਤੁ ਗੋਪੀ ਲੈ ਆਇਆ, ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਮਹਿ ਰੰਗੁ ਕੀਆ ॥ ਕਲਿ ਮਹਿ ਬੇਦੁ ਅਥਰਬਣੁ ਹੂਆ, ਨਾਉ ਖੁਦਾਈ ਅਲਹੁ ਭਇਆ ॥ ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਲੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰੇ, ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲੁ ਕੀਆ ॥ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਹੋਏ ਸਚਿਆਰ ॥ ਪੜਹਿ ਗੁਣਹਿ ਤਿਨ ਚਾਰ ਵੀਚਾਰ ॥ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ, ਨੀਚੁ ਸਦਾਏ ॥ ਤਉ ਨਾਨਕ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਏ ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮਹਿਂ, ਜਾਹਿਂ, ਪਾਹਿਂ, ਪੜਹਿਂ, ਦੇਵਾਂ, ਨਾਇਂ, ਨਾਉਂ।

ਫੁਟਕਲ: ਬਹੁਤੇ ਰਾਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ 'ਸਾਚਿ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਸਚ' ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸ਼ੁਧ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:–**ਸਾਮ ਕਹੈ ਸੇਤੰਬਰੁ ਸੁਆਮੀ, ਸਚ ਮਹਿ ਆਛੈ ਸਾਚਿ ਰਹੇ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਾਮ=ਸਾਮ (ਵੇਦ)। ਸੇਤੰਬਰੁ=ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲਾ। ਸੁਆਮੀ= ਮਾਲਕ, ਹੰਸਾ ਅਵਤਾਰ। ਆਛੈ=ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਗੁ=ਰਿਗ (ਵੇਦ)। ਭਰਪੂਰਿ= ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਵਿਆਪਕ। ਰਾਮਨਾਮੁ=ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ (ਚੰਦਰ) ਦਾ ਨਾਮ। ਦੇਵਾ=ਦੇਵਤਿਆਂ। ਸੂਰ=ਸੂਰਜ ਸਮਾਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ। ਨਾਇ=ਨਾਮ। ਪਰਾਛਤ= ਪਾਪ। ਮੋਖੰਤਰੁ=ਅੰਤਰਗਤ, ਮੁਕਤੀ। ਜੁਜ=ਜੁੱਜਰ (ਦੁਆਪਰ ਜੁੱਗ ਦਾ ਵੇਦ)। ਜੋਰਿ=ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ। ਚੰਦ੍ਰਾਵਲਿ=ਚੰਦ੍ਰਾਵਲੀ ਗੋਪੀ। ਕਾਨ ਕ੍ਰਿਸਨੁ= ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਉਪਨਾਮ। ਜਾਦਮੁ=ਯਾਦਵ (ਕੁਲ)। ਪਾਰਜਾਤੁ=ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕ ਕੇ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨ ਕਢੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਰਜਾਤ ਦਾ ਰੁਖ ਸੀ ਜੋ ਇੰਦਰ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲੱਗਾ। ਗੋਪੀ= ਸਤਭਾਮਾਂ (ਗੋਪੀ)। ਰੰਗੁ=ਕਲੋਲ, ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ। ਕਲਿ=ਕਲਜੁਗ। ਅਥਰਬਣੁ=(ਕਲਜੁਗ ਦਾ) ਵੇਦ। ਖੁਦਾਈ=ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ। ਅਲਹੁ=ਅੱਲਾ। ਅਮਲੁ=ਰਾਜ, ਹਕੂਮਤ। ਚਾਰ=ਸੁੰਦਰ। ਭਗਤਿ=ਭਗਤੀ। ਮੋਖੰਤਰੁ=ਅੰਤਰਗਤ ਮੁਕਤੀ।

ਅਰਥ: ਸਾਮ (ਵੇਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਸੇਤੰਬਰ ਸੁਆਮੀ (ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਹੰਸਾ ਅਵਤਾਰ) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਓਦੋਂ) ਸਭ ਕੋਈ ਸਚ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਸਚ ਵਿਚ (ਟਿਕਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ (ਤੇ) ਸਚ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾਅ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। (ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੇਦ) ਰਿਗ ਆਖਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ) ਰਾਮ (ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ) ਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ (ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਸੀ) ਅਤੇ ਰਾਮ (ਚੰਦਰ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਚਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ (ਭਾਵ ਰਾਮਚੰਦਰ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮੁਖ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ)। (ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ) ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਪ (ਦੂਰ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਲੋਕੀ) ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਜੁਜਰ (ਵੇਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ) ਵਿਚ ਕਾਨ੍ਹ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਯਾਦਵ (ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ) ਹੋਇਆ (ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ) ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਾਵਲੀ (ਗੋਪੀ) ਛਲ ਲਈ। ਪਾਰਜਾਤ (ਰੁੱਖ ਆਪਣੀ) ਗੋਪੀ (ਸਤਭਾਮਾਂ ਲਈ ਇੰਦਰ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਚੋਂ) ਲੈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਵਿਚ (ਆ ਕੇ, ਗੋਪੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਰਾਸਾਂ ਪਾ ਕੇ) ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ (ਮੰਨਾਈਆਂ ਭਾਵ ਖੇਡਾਂ) ਕੀਤੀਆਂ।

ਫਿਰ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਅਥਰਬਣ (ਵੇਦ) ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਪ੍ਰਭੂ (ਮਾਲਕ ਦਾ) ਨਾਮ ਅੱਲਾ ਵਜਣ ਲਗਾ। (ਲੋਕਾਂ ਨੇ) ਨੀਲੇ (ਰੰਗ ਦੇ) ਕਪੜੇ ਪਾਉਣੇ

ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ, (ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ- ਯਥਾ ''ਨੀਲ ਬਸਤ੍ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਨ'' (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਤੁਰਕਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। (ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਲਗ ਪਏ, ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਕਸਮ ਹਰੇਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ)। ਚਾਰੇ ਵੇਦ (ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਸੱਚੇ ਹੋਏ, ਲੋਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ) ਪੜ੍ਹਦੇ, ਗੁੜਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਵੀਚਾਰ (ਸੁਣਦੇ ਹਨ)। (ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ) ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਨੀਵਾਂ ਸਦਾਏ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰੇ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ (ਅੰਤਰਗਤਿ) ਮੁਕਤੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।੧।

ਪਉੜੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ, ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਖਸਮੁ ਸਮਾਲਿਆ ॥ ਜਿਨਿ ਕਰਿ ਉਪਦੇਸੁ ਗਿਆਨ ਅੰਜਨੁ ਦੀਆ, ਇਨੀ ਨੇਤ੍ਰੀ ਜਗਤੁ ਨਿਹਾਲਿਆ ॥ ਖਸਮੁ ਛੋਡਿ ਦੂਜੈ ਲਗੇ, ਡੁਬੇ ਸੇ ਵਣਜਾਰਿਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ ਬੋਹਿਥਾ, ਵਿਰਲੈ ਕਿਨੈ ਵੀਚਾਰਿਆ ॥ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ, ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿਆ ॥੧੩ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਵਿਟਹੁੰ, ਨੇਤ੍ਰੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਵਿਟਹੁ=ਤੋਂ। ਅੰਜਨੁ=ਸੁਰਮਾ। ਨਿਹਾਲਿਆ=ਵੇਖਿਆ। ਵਣਜਾਰਿਆ=ਜਗਿਆਸੂ। ਬੋਹਿਥਾ=ਜਹਾਜ਼।

ਅਰਥ: (ਮੈਂ ਆਪਣੇ) ਸਤਿਗੁਰੂ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ) ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ (ਮੈਂ ਉਸ) ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ (ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼) ਦੇ ਕੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੁਰਮਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ (ਮੈਂ ਉਹ ਸੁਰਮਾ ਪਾ ਕੇ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ (ਸਾਰੇ) ਜਗਤ ਨੂੰ (ਹਰੀ ਰੂਪ) ਵੇਖਿਆ ਹੈ। (ਜਿਹੜੇ) ਜਗਿਆਸੂ (ਮਾਲਕ ਨੂੰ) ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ (ਹੋਰ) ਪਾਸੇ ਲਗੇ ਹਨ ਉਹ (ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੀ) ਡੁੱਬ ਗਏ ਹਨ। (ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ) ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੇ ਵੀਚਾਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ) ਜਹਾਜ਼ ਰੂਪ ਹੈ। (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੋਹਿਥਾ ਸਮਝਿਆ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ) ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(ੳ) ਕਲ ਮਹਿ ਬੇਦੁ ਅਥਰਬਣੁ ਹੂਆ, ਨਾਉ ਖੁਦਾਈ ਅਲਹੁ ਭਇਆ ॥

ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਖੁਦਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਦੂਜਾ 'ਖੁਦਾਇ':-

੧. ਖੁਦਾਈ=ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਅਲਹੁ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

[ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਨਾਉ 'ਖੁਦਾਇ' ਤੇ 'ਅਲਹੁ' ਵਜਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ।

[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

'ਖੁਦਾਈ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:--

੧. **ਮੁਲਾਂ ਕਹਹੁ ਨਿਆਉ ਖੁਦਾਈ ॥** (ਖੁਦਾ ਦਾ) [ਪੰਨਾ ੧੩੫੦

੨. **ਵੇਖੇ ਸੁਣੈ ਤੇਰੈ ਨਾਲਿ ਖੁਦਾਈ॥**(ਚੇਤੰਨ ਸ਼ਕਤੀ, ਕੁਦਰਤਿ)[ਪੰਨਾ ੧੦੨੦

ਸੋ ਇਥੇ 'ਖੁਦਾਈ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-- ਖੁਦਾ ਦਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ) ਨਾਮ ਅੱਲਾ ਪਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ ਠੀਕ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ:--

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਕਉ ਅਲਹੁ ਕਹੀਐ, ਸੇਖਾਂ ਆਈ ਵਾਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੯੧

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਚੌਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ: ਭਾ. ਸ. ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ 'ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬੜੇ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:-

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੁਗ-ਬਦਲੀ ਨਾਲ ਰੱਥ ਅਤੇ ਧਰਮ ਕਰਮ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਦਲਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। "ਨਾਨਕ, ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ, ਇਕੁ ਰਥੁ ਇਕੁ ਰਥਵਾਹੁ" ਦਾ ਟੀਕਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:--

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ, ਬਾਸਨਾ ਬਧਾ ਆਵੈ ਜਾਵੈ ॥
ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਫੇਰ ਵਟਾਈਐ, ਗਿਆਨੀ ਹੋਇ ਮਰਮੁ ਕਉ ਪਾਵੈ ॥
ਸਤਿਜੁਗਿ ਦੂਜਾ ਭਰਮੁ ਕਰਿ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚਿ ਜੋਨੀ ਫਿਰਿ ਆਵੈ ॥
ਤ੍ਰੇਤੇ ਕਰਮਾ ਬਾਂਧਤੇ, ਦੁਆਪਰਿ ਫਿਰਿ ਅਵਤਾਰ ਕਰਾਵੈ ॥
ਦੁਆਪਰਿ ਮਮਤਾ ਅਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਗਰਬਿ ਗਲਾਵੈ ॥
ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਿ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾ ਨ ਚੁਕਾਵੈ ॥
ਫਿਰਿ ਕਲਿਜੁਗਿ ਅੰਦਰਿ ਦੇਹਿ ਧਾਰਿ, ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰਿ ਫੇਰ ਫਸਾਵੈ ॥
ਅਉਸਰੁ ਚੁਕਾ ਹਥ ਨ ਆਵੈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੧-੧੫

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਚੌਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਵਖ ਵਖ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:--

ਸਤਿਜੁਗਿ ਹੰਸ ਅਉਤਾਰ ਧਰਿ, ਸੋਹੰ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਦੂਜਾ ਪਾਜੇ ॥

ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਵਖਾਣੀਐ, ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੇ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ ॥
ਕਰਨਿ ਤਪਸਿਆ ਬਨਿ ਵਿਖੈ, ਵਖਤ ਗੁਜਾਰਨਿ ਪਿੰਨੀ ਸਾਗੇ ॥
ਲਖ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਆਰਜਾ, ਕੋਠੇ ਕੋਟਿ ਨ ਮੰਦਿਰ ਸਾਜੇ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੫

ਸਤਿਜੁਗ:

ਸਤਜੁਗਿ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰੀਰਾ ॥
ਸਤਿ ਸਤਿ ਵਰਤੈ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੨੩

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਲੋਕ ਸਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਧਰਮੀ ਸਨ। ਓਹ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬੇਮੁਥਾਜ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੰਜਮੀ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਸਾਗ* ਦੀ ਪਿੰਨੀ ਖਾ ਕੇ ਪੇਟ ਭਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਣਾ ਕਠਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਸਤਿਜੁਗ ਦੀ ਸੋਭਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਉਥੇ ਹੋਰ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਸ ਜੁਗ ਦੇ ਅਨਿਆਇ ਨੂੰ ਭੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:–

ੳ- ਸਤਿਜੁਗਿ ਕਾ ਅਨਿਆਇ ਸੁਣਿ,
ਇਕ ਫੇੜੇ ਸਭੁ ਜਗਤ ਮਰਾਵੈ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੧੩

ਅ- ਸਤਿਜੁਗਿ ਪਾਪ ਕਮਾਣਿਆ, ਇਕਸ ਪਿਛੈ ਦੇਸੁ ਦੁਖਾਲਾ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੯-੭

ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ

ਸਤੋ-ਗੁਣੀ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ ਸਤਿਜੁਗ ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧ-ਸੀਲੀ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ ਆਇਆ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਬਦਲ ਗਈ। 'ਸਤਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਜੋਰ' ਰਥਵਾਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਨ ਤੋਂ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਸਰੀਰਕ ਸੱਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ 'ਜਤ' ਦਾ ਸੰਜਮ ਅਪਨਾਉਣ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਇਕ ਕਲ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ (ਭਾਵ ਸੱਚ ਉਡ ਗਿਆ)।

੧. ਤ੍ਰੇਤੈ ਇਕ ਕਲ ਕੀਨੀ ਦੂਰਿ ॥
ਪਾਖੰਡੁ ਵਰਤਿਆ, ਹਰਿ ਜਾਣਨਿ ਦੂਰਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੮੦

੨. ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗੁ ਆਇਆ ਅੰਤਰਿ ਜੋਰੁ ਪਾਇਆ,
ਜਤੁ ਸੰਜਮ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪੫

---

*ਸਤਿਜੁਗਿ ਹਮ ਅਉਤਾਰ ਧਰਿ, ਸੋਹੰ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਦੂਜਾ ਪਾਜੇ ॥
ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਵਖਾਣੀਐ, ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੇ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ ॥
ਕਰਨਿ ਤਪਸਿਆ ਬਨਿ ਵਿਖੈ, ਵਖਤ ਗੁਜਾਰਨਿ ਪਿੰਨੀ ਸਾਗੇ ॥
ਲਖ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਆਰਜਾ, ਕੋਠੇ ਕੋਟਿ ਨ ਮੰਦਿਰ ਸਾਜੇ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੫

ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ

ਇਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਦਇਆ ਅਧੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਲੋਕੀ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਲਗ ਪਏ, ਦੁਬਿਧਾ ਅਤੇ ਉਕਤੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੇਦ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਤੱਪ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਕਈ ਸੁਰਗ ਲੋਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯੱਗ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਭਾਵ ਲੋਕੀ ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਭੁੱਲ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਮਲੀਨਤਾ ਆਉਣ ਲਗ ਗਈ। ਯੱਗ ਹਵਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਈ ਜੀਵ ਮਰਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਤਪ, ਕਾਮਨਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਲੋਭੀ ਸਨ। ਮਾਨੋ "ਦੇ ਦੇ ਮੰਗਹਿ ਸਹਸਾ ਗੂਣਾ, ਸੋਭ ਕਰੇ ਸੰਸਾਰੁ" ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਸੀ। ਇਹ ਕਰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਵਾਂਗ ਸਨ। ਇਸ ਜੁਗ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:–

ਜੁਗੁ ਦੁਆਪੁਰੁ ਆਇਆ, ਭਰਮਿ ਭਰਮਾਇਆ,
ਹਰਿ ਗੋਪੀ ਕਾਨ੍ਹ ਉਪਾਇ ਜੀਉ ॥
ਤਪੁ ਤਾਪਨ ਤਾਪਹਿ ਜਗ ਪੁੰਨ ਆਰੰਭਹਿ,
ਅਤਿ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪੫

ਕਲਿਜੁਗ

ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਚੌਥੇ ਜੁਗ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ। ਧਰਮ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕਲ ਰਹਿ ਗਈ। ਸੱਚ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਤੇ ਕੂੜ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਉਠੇ। ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਰੱਥ 'ਅਗਨੀ ਰੂਪ' ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰਥਵਾਹੀ 'ਕੂੜ' ਬਣ ਗਿਆ। ਸ਼ਰਮ ਧਰਮ ਸਭ ਛਪ ਗਏ ਤੇ ਕੂੜ ਪਰਧਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪਰਧਾਨ ਹੋ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ' ਵਾਲਾ ਬਚਨ ਇਸ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਖਿਚਿਆ ਹੈ:--

ਕਲਿਜੁਗ ਚਉਥਾ ਥਾਪਿਆ, ਸੂਦ੍ਰ ਬਿਰਤਿ ਜਗ ਮਹਿ ਵਰਤਾਈ ॥
ਕਰਮ ਸੁ ਰਿਗਿ ਜੁਜਰ ਸਿਆਮ ਕੇ, ਕਰੇ ਜਗਤੁ ਰਿਦਿ ਬਹੁ ਸੁਕਚਾਈ॥
ਮਾਇਆ ਮੋਹੀ ਮੇਦਨੀ, ਕਲਿ ਕਲਿ ਵਾਲੀ ਸਭਿ ਭਰਮਾਈ ॥
ਉਠੀ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤ੍ਰ ਵਿਚਿ, ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਜਲੈ ਲੁਕਾਈ ॥
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸੈ ਪੂਜਦਾ, ਊਚ ਨੀਚ ਸਭਿ ਗਤਿ ਬਿਸਰਾਈ ॥
ਭਏ ਬੇ-ਅਦਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਉਮਰਾਇ ਕਸਾਈ ॥
ਰਹਿਆ ਤਪਾਵਸੁ ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗੀ, ਚਉਥੇ ਜੁਗਿ ਜੋ ਦੇਇ ਸੁ ਖਾਈ ॥
ਕਰਮ ਭ੍ਰਸਟਿ ਸਭਿ ਭਈ ਲੋਕਾਈ ॥੭॥

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਜੁੱਗਾਂ ਦਾ ਜਿਥੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਚੇ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਥੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਖ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ:--

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ, ਨੀਚੁ ਸੁਦਾਏ ॥
ਤਉ ਨਾਨਕ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੦

ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿਚ 'ਕਰਮਾਂ' ਦੀ ਪਰਧਾਨਤਾ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਦਾਉਣਾ ਹੀ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:-

੧. ਕਰਿ ਕੇ ਨੀਚ ਸਦਾਵਣਾ, ਤਾ ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੇ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੧੬

੨. ਨੀਚਹੁ ਨੀਚੁ ਸਦਾਵਣਾ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਕਮਾਵੈ ਕੋਈ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੩-੨੧

੩. ਕਲਿਜੁਗਿ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਵਰਤੈ ਧਰਮ ਨਿਆਉਂ ਸੁਖਾਲਾ ॥
ਫਲੈ ਕਮਾਣਾ ਤਿਹੁ ਜੁਗੀ, ਕਲਿਜੁਗਿ ਸਫਲੁ ਧਰਮੁ ਤਤਕਾਲਾ ॥
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੨੬-੭

ਸਮੱਗਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਪ-ਤਪ, ਸੰਜਮ ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਾਰ 'ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ' ਹੈ। ਸਭ ਦਾ ਉਧਾਰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਮ ਸੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਵੇ:–

੧. ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭੁ ਨਦਰਿ ਅਵਲੋਕਨ, ਅਪੁਨੇ ਚਰਣਿ ਲਗਾਈ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ, ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਸਮਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੩੮੪
੨. ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮੁ ਨਾਹੀ, ਕਰਮੁ ਧਰਮੁ ਨਹੀ ਪੂਜਾ ॥
ਨਾਨਕ, ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਨਿਸਤਾਰਾ, ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਆਪੈ ਦੂਜਾ॥ [ਪੰਨਾ ੭੪
੩. ਜੋ ਜੋ ਤਰਿਓ ਪੁਰਾਤਨੁ ਨਵਤਨੁ, ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਹਰਿ ਦੇਵਾ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ, ਮਿਲੈ ਸੰਤ ਜਨ ਸੇਵਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੧੯

ਏਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਭ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਸਭ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਡਿਕੇ-ਡੋਲੇ ਖਾ

ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਰੱਬੀ ਮੇਲ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਰਾਹ ਦਸਿਆ ਹੈ; ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ:-

ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਦੋਊ ਲੋਚਨ ਮੂੰਦ ਕੈ,
ਬੈਠਿ ਰਹਿਓ, ਬਕ ਧਿਆਨ ਲਗਾਇਓ ॥
ਨ੍ਹਾਤ ਫਿਰਿਓ ਲੀਏ ਸਾਤ ਸਮੁਦ੍ਰਨਿ, ਲੋਕ ਗਯੋ ਪਰਲੋਕ ਗਵਾਇਓ॥
ਬਾਸ ਕੀਓ ਬਿਖਿਆਨ ਸੋਂ ਬੈਠ ਕੈ, ਐਸੇ ਹੀ ਐਸੇ ਸੁ ਬੈਸ ਬਿਤਾਇਓ॥
ਸਾਚੁ ਕਹੋਂ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ, ਜਿਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ,
ਤਿਨਿ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ॥ [ਤ੍ਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਵੱਯੇ ਪਾ. ੧੦

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖੁ ਸਰਾਇਰਾ, ਅਤਿ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਮੁਚੁ ॥ ਓਇ ਜਿ ਆਵਹਿ ਆਸ ਕਰਿ, ਜਾਹਿ ਨਿਰਾਸੇ ਕਿਤੁ ॥ ਫਲ ਫਿਕੇ ਫੁਲ ਬਕ ਬਕੇ, ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਹਿ ਪਤ ॥ ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥ ਸਭੁ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ, ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ॥ ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ, ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ॥ ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ॥ ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ, ਜਾ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਆਵਹਿਂ, ਜਾਹਿਂ, ਨੀਵੀਂ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ, ਮਿਰਗਾਹਿਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰਾਇਰਾ=ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਸਿੱਧਾ। ਦੀਰਘ=ਲੰਮਾ। ਮੁਚੁ=ਮੋਟਾ ਵਡੇ ਤਨੇ ਤੇ ਫੈਲਾਉ ਵਾਲਾ। ਓਇ=ਓਹ (ਤੋਤੇ)। ਕਿਤੁ=ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਉਂ। ਬਕ ਬਕੇ=ਬੇਸੁਆਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਉਬੱਤ (ਉਲਟੀ) ਆਵੇ ਜਾਂ ਦਿਲ ਕੱਚਾ ਕੱਚਾ ਹੋਵੇ। ਪਤ=ਪੱਤੇ। ਮਿਠਤੁ=ਮਿਠਾਸ। ਨੀਵੀ=ਨਿਮਰਤਾ। ਤਤੁ=ਸਾਰ, ਨਿਚੋੜ। ਪਰ ਕਉ=ਪਰਾਏ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ। ਗਉਰਾ=ਭਾਰਾ। ਅਪਰਾਧੀ=ਦੋਸ਼ੀ। ਹੰਤਾ=ਮਾਰਣਾ। ਮਿਰਗਾਹਿ=ਮਿਰਗਾਂ, ਹਿਰਨਾਂ ਨੂੰ। ਕੁਸੁਧੇ=ਖੋਟੇ, ਅਸ਼ੁੱਧ।

ਅਰਥ: ਸਿੰਮਲ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਸਿੱਧਾ, ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਹ (ਪੰਛੀ) ਜਿਹੜੇ (ਫਲ ਖਾਣ ਦੀ) ਆਸ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਉਹ) ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸੇ (ਹੋ ਕੇ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ? (ਭਾਵ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਉਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਰੁਖ ਦੇ) ਫਲ ਫਿਕੇ, ਫੁੱਲ ਬੇ-ਸੁਆਦੇ ਤੇ ਪੱਤੇ (ਵੀ ਕਿਸੇ) ਕੰਮ (ਭਾਵ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਮਿਠਾਸ ਮਿੱਠੀ (ਲਗਦੀ ਹੈ)। (ਸਮੂਹ) ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ

ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਤੱਤ ਨਿਚੋੜ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਵਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ) ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦਾ। (ਪਰ ਯਥਾਰਥ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਜੇ) ਤਕੜੀ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ (ਪਾਸਾ) ਨੀਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਨਿਵਣ ਨਿਵਣ ਵਿਚ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ) ਅਪਰਾਧੀ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਦੂਣਾ ਨਿਵਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਿਰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ (ਲੋਕੀ) ਖੋਟੇ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ (ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਉਤੇ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਨਿਵਾਂਦੇ ਹਨ)।੧।

ਮ: ੧ ॥ ਪੜਿ ਪੁਸਤਕ ਸੰਧਿਆ ਬਾਦੰ॥ ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੰ॥ ਮੁਖਿ ਝੂਠ ਬਿਭੂਖਣ ਸਾਰੰ ॥ ਤ੍ਰੈਪਾਲ ਤਿਹਾਲ ਬਿਚਾਰੰ ॥ ਗਲਿ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕੁ ਲਿਲਾਟੰ ॥ ਦੁਇ ਧੋਤੀ ਬਸਤ੍ਰ ਕਪਾਟੰ ॥ ਜੇ ਜਾਣਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ ॥ ਸਭਿ ਫੋਕਟ ਨਿਸਚਉ ਕਰਮੰ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਿਹਚਉ ਧਿਆਵੈ ॥ ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਟ ਨ ਪਾਵੈ ॥੨॥

ਪਉੜੀ ॥ ਕਪੜੁ ਰੂਪੁ ਸੁਹਾਵਣਾ, ਛਡਿ ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰਿ ਜਾਵਣਾ ॥ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਾਵਣਾ ॥ ਹੁਕਮ ਕੀਏ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ, ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ ॥ ਨੰਗਾ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ, ਤਾ ਦਿਸੈ ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ ॥ ਕਰਿ ਅਉਗਣ ਪਛੋਤਾਵਣਾ ॥ ੧੪ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਦੁਨੀਆਂ, ਭਾਂਵਦੇ, ਤਾਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਸੰਧਿਆ ਬਾਦੰ' ਨੂੰ 'ਸੰਧਿਆਬਾਦੰ' ਜੁੜਤ ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਸੰਧਿਆਬਾਦੰ' ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਬਾਦੰ=ਚਰਚਾ, ਬਾਦ-ਬਿਬਾਦ। ਸਿਲ=ਪੱਥਰ (ਮੂਰਤੀ)। ਬਗੁਲ=ਬਗਲਾ। ਮੁਖਿ=ਮੂੰਹ ਦੁਆਰਾ। ਬਿਭੂਖਣ ਸਾਰੰ=ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਰਗਾ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਪੁਸ਼ਕਦਾ, ਭਾਵ ਨਿਰਾ ਝੂਠ। ਤ੍ਰੈ ਪਾਲ=ਤਿੰਨ ਪਦਾਂ ਵਾਲੀ

(ਗਾਇਤ੍ਰੀ)। ਤਿਹਾਲ=ਤਿੰਨ ਵਕਤ। ਲਿਲਾਟੰ=ਮੱਥੇ ਤੇ। ਕਪਾਟੰ=ਸਿਰ ਉਤੇ। ਫੋਕਟ=ਫਜ਼ੂਲ, ਬੇ-ਅਰਥ। ਨਿਹਚਉ=ਨਿਸਚੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾਲ। ਵਾਟ=ਰਸਤਾ, ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਕਪੜੁ=(ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਕਪੜਾ। ਸੁਹਾਵਣਾ=ਸੋਹਣਾ। ਭੀੜੈ=ਤੰਗ, ਸੌੜਾ। ਦੋਜਕਿ=ਦੋਜ਼ਖ, ਨਰਕ ਵਿਚ। ਖਰਾ=ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ੰਧਿਆ (ਸਵੇਰੇ, ਦੁਪਹਿਰੇ, ਸੰਝ ਸਮੇਂ ਪਾਠ ਪੂਜਾ) ਕਰਕੇ (ਫਿਰ) ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗਲ-ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, (ਪਰ) ਮੂੰਹੋਂ (ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਪੁਸ਼ਕਦਾ) ਝੂਠ (ਬੋਲਦਾ) ਹੈ, ਤਿੰਨ-ਪਦਾਂ ਵਾਲੀ (ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਠ) ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ (ਰਖਦਾ ਹੈ), ਸਿਰ ਉਤੇ ਕਪੜਾ (ਓਢਦਾ) ਹੈ। (ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ) ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ (ਅਸਲੀ) ਕਰਮ ਜਾਣਦਾ ਹੈ (ਤਾਂ) ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ (ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ) ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਫਜ਼ੂਲ ਹਨ (ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ) ਨਿਸਚੇ (ਸ਼ਰਧਾ) ਨਾਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਕੋਈ ਜਗਿਆਸੂ ਵੀ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ) ਰਸਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।੨।

ਪਉੜੀ॥-(ਹੇ ਭਾਈ! ਜੀਵ ਨੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਕਪੜਾ (ਜਿਸ ਦਾ) ਸੋਹਣਾ ਰੂਪ (ਰੰਗ ਹੈ) ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਛਡ ਕੇ (ਪਰਲੋਕ ਚਲਾ) ਜਾਣਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਕੀਤੇ (ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਇਸ ਨੇ) ਆਪ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਹੈ। (ਜਿਸ ਨੇ ਇਥੇ) ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤੇ (ਉਸ ਨੂੰ) ਭੀੜੇ (ਦੁਖਦਾਈ) ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ (ਲੰਘ ਕੇ) ਅਗੇ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਜਦੋਂ) ਨੰਗਾ (ਹੋ ਕੇ) ਦੋਜ਼ਕ (ਨਰਕ) ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ (ਇਸ ਨੂੰ) ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। (ਹੇ ਭਾਈ!) ਅਉਗੁਣ ਕਰਕੇ (ਅਜਿਹੇ ਭਿਆਨਕ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ) ਪਛਤਾਉਣਾ (ਹੀ) ਪੈਂਦਾ ਹੈ।੧੪।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ, ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥

ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਰਥ:

੧. ਹੇ ਨਾਨਕ! ਨੀਵੇਂ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਹੈ, ਗੁਣ ਹਨ, ਨੀਵਾਂ ਰਹਿਣਾ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਗੁਣ ਹੈ।[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਸਾਰੇ ਇਖ਼ਲਾਕ ਦਾ ਤੱਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਠਤ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਵਰਤੀਏ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ (ਆਖਦੇ ਹਨ) ਨੀਵੀਂ (ਬੇਰੀ) ਚੰਗੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ (ਤਤੁ) ਫਲ ਮਿਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੁਣ ਭੀ ਚੰਗੇ ਹਨ, (ਤਾਂ ਤੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਧਾਰੋ)। [ਪੰ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ "ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ" ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੇਰੀ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ 'ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਮਿਠਤ' ਤੇ 'ਨੀਵੀ' ਵਿਚ 'ਉਪਮੇਯ' 'ਉਪਮਾਨ' ਲੁਪਤ ਹੈ। ਖਜੂਰਾਂ, ਨਾਸ਼ਪਾਤੀਆਂ, ਅੰਜੀਰਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਮਿਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ 'ਬੇਰੀ' ਵਾਂਗ ਨੀਵੇਂ (ਝੁਕੇ ਹੋਏ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਨੇ 'ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਬੇਰੀ' ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਜੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਮਿਠਤ' ਤੇ 'ਨੀਵੀ' ਦੋਵੇਂ ਵਖ ਵਖ ਗੁਣ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਥੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਹੀ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨੰਬਰ ੧ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕਰਣੀ-ਹੀਣ, ਪਖੰਡੀ ਸਾਧੂ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਪਾਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸਰੂ ਵਾਂਗ ਲੰਮਾ ਤੇਂ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪਖੰਡੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਡੋਲ ਸਰੀਰ ਤੇ ਪੇਟ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸ਼ੋਖ-ਰੰਗੇ ਕਸੁੰਭੜੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਲ ਬੇਸੁਆਦੇ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਖੰਡੀ ਸਾਧੂ, ਪੰਡਿਤ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਚੰਗੇ ਸਾਧੂਆਂ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਿੱਠਾਸ, ਅੰਦਰ ਫਿਕਾਪਨ ਤੇ ਮਲੀਨਤਾ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੰਮਲ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਪਖੰਡੀ ਸਕਾਮ-ਕਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਤੇ ਭਾਵ ਸਾਧਨ ਰੂਪ ਕਰਮ ਵਿਖਾਵੇ-ਮਾਤਰ ਨਿਕੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਲੀਭੂਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਤੋਤੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪੰਛੀ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਕਰਕੇ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਉਡ ਕੇ ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਦੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਿਰਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਪਰਤਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਜਗਿਆਸੂ ਸ਼ੁੱਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਵੇਖ ਕੇ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਸੋ ਇਹ ਹਨ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬਚਨ:–

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ, ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥

ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਨਿਮਰਤਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਵੇਦ-ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਪਾਠੀ ਹੋਵੇ, ਸੰਧਿਆ-ਵਾਦੀ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੇ, ਠਾਕੁਰ-ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੇ, ਬਗਲ ਸਮਾਧੀ ਲਾਵੇ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਤਿਲਕ ਅਤੇ ਦੋਹਰੀਆਂ ਧੋਤੀਆਂ ਰਖਦਾ

ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਫੋਕਟ ਹਨ।

ਨਿਵਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੋਂ ਨਿਵਣਾ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ, ਹਿਰਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵੀ ਨਿਵਦਾ ਹੈ, ਅਪਰਾਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੂਣਾ ਨਿੰਵਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਨਿਵਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕੀ ਇਸ ਲਈ ਨਿਵਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੁ ਅਗੋਂ ਦੂਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣ। ਨਿਵਣਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹੋਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਾਠ ਤੇ ਭਗਤੀ ਆਦਿ ਸ਼ੁੱਭ ਗੁਣ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਉੜੀ ਰਾਹੀਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੇ ਭੁੱਲਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੁਧਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ, ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥ ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ, ਹਈ ਤਾ ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥ ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ, ਨਾ ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ ॥ ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ ਨਾਨਕਾ, ਜੋ ਗਲਿ ਚਲੇ ਪਾਇ ॥ ਚਉਕੜਿ ਮੁਲ ਅਣਾਇਆ, ਬਹਿ ਚਉਕੈ ਪਾਇਆ॥ ਸਿਖਾ ਕੰਨਿ ਚੜਾਈਆ, ਗੁਰੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਥਿਆ ॥ ਓਹੁ ਮੁਆ ਓਹੁ ਝੜਿ ਪਇਆ, ਵੇਤਗਾ ਗਇਆ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਲਖ ਚੋਰੀਆ ਲਖ ਜਾਰੀਆ, ਲਖ ਕੂੜੀਆ ਲਖ ਗਾਲਿ ॥ ਲਖ ਠਗੀਆ ਪਹਿਨਾਮੀਆ, ਰਾਤਿ ਦਿਨਸੁ ਜੀਅ ਨਾਲਿ ॥ ਤਗੁ ਕਪਾਹਹੁ ਕਤੀਐ ਬਾਮਣੁ ਵਟੈ ਆਇ ॥ ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨਿ ਖਾਇਆ, ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਪਾਇ ॥ ਹੋਇ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਟੀਐ ਭੀ ਫਿਰਿ ਪਾਈਐ ਹੋਰੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਤਗੁ ਨ ਤੁਟਈ, ਜੇ ਤਗਿ ਹੋਵੈ ਜੋਰੁ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਗੰਢੀਂ, ਪਾਂਡੇ, ਚੋਰੀਆਂ, ਜਾਰੀਆਂ, ਠਗੀਆਂ, ਪਹਿਨਾਮੀਆਂ,

ਕਪਾਹਹੁ। **ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ:** ਸਿਖਾ, ਚੜ੍ਹਾਈਆ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਪਾਹ=ਰੂੰ। ਸੂਤੁ=ਸੂਤਰ, ਧਾਗਾ। ਜਨੇਊ=ਜੰਞੂ। ਜੀਅ=ਜੀਵਾਂ। ਹਈ=ਹੈਗਾ ਈ। ਘਤੁ=ਪਾ। ਚਉਕੜਿ=ਚਾਰ ਕੌਡੀਆਂ। ਮੁਲਿ=ਮੁੱਲ ਦੇ ਕੇ। ਚਉਕੈ= ਚੌਕੇ ਵਿਚ। ਸਿਖਾ=ਸਿਖਿਆ, ਦੀਖਿਆ (ਮੰਤਰ)। ਕੰਨਿ=ਕੰਨ ਵਿਚ ਫੂਕਿਆ। ਥਿਆ= ਹੋਇਆ। ਝੜਿ=ਡਿੱਗ ਕੇ। ਵੇਤਗਾ=ਬਿਨਾਂ ਜਨੇਊ ਦੇ। ਜਾਰੀਆ=ਬਦ ਫੈਲੀਆਂ। ਗਾਲਿ=ਗਾਲ੍ਹਾਂ। ਪਹਿਨਾਮੀਆ=ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਕੀਤੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ। ਤਗੁ=ਧਾਗਾ। ਕਪਾਹਹੁ=ਕਪਾਹ ਤੋਂ। ਕੁਹਿ=ਕੁਹ ਕੇ (ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਕੇ)। ਭੀ=ਵੀ। ਤਗਿ=ਧਾਗੇ ਵਿਚ।

ਅਰਥ: ਦਇਆ (ਰੂਪੀ) ਕਪਾਹ ਹੋਵੇ, ਸੰਤੋਖੁ (ਰੂਪੀ) ਸੂਤਰ ਹੋਵੇ, ਜਤੁ (ਰੂਪੀ) ਗੰਢਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਸਤੁ (ਰੂਪੀ) ਵੱਟ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ (ਅਸਲੀ) ਜਨੇਊ ਜੋ ਜੀਵ (ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ)। ਹੇ ਪੰਡਤ! ਜੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਤਾਂ (ਮੇਰੇ ਗਲ ਵਿੱਚ) ਪਾ ਦੇ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਇਹ (ਜੰਞੂ) ਨਾ ਤੁਟਦਾ ਹੈ, ਨਾ (ਇਸ ਨੂੰ) ਮੈਲ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਇਹ ਸੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ (ਜੀਵ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਧਰੇ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹਨ ਜੋ (ਐਸਾ ਜਨੇਊ) ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ (ਰਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। (ਸੂਤਰ ਦਾ ਵਟਿਆ ਹੋਇਆ ਜੰਞੂ) ਚਾਰ ਕੌਡੀਆਂ ਮੁੱਲ ਦੇ ਕੇ ਮੰਗਵਾਇਆ ਅਤੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ(ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਜਨੇਊ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ) ਪਾਇਆ। (ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ) ਕੰਨ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ, (ਮੰਤਰ ਫੂਕਿਆ ਕਿ ਅਜ ਤੋਂ ਤੇਰਾ) ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਓਸ (ਜਨੇਊ-ਧਾਰੀ ਨੇ ਜਦੋਂ) ਸਰੀਰ ਛੱਡਿਆ, ਉਹ (ਜਨੇਊ ਵੀ) ਡਿੱਗ ਪਿਆ, (ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਸੜ ਗਿਆ ਤੇ ਜਨੇਊ-ਧਾਰੀ) ਬਿਨਾ ਜਨੇਊ ਦੇ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਗਿਆ।੧।

ਦਿਨ ਰਾਤ (ਇਕ ਦੂਜੇ) ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਚੋਰੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਜਾਰੀਆਂ (ਬਦ ਫੈਲੀਆਂ), ਲੱਖਾਂ ਝੂਠੀਆਂ (ਗੱਲਾਂ) ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ (ਅਤੇ) ਲੱਖਾਂ ਠੱਗੀਆਂ-ਠੋਰੀਆਂ ਲੁਕ-ਛਿਪ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਪਾਸ ਤੋਂ ਧਾਗਾ ਕਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆ ਕੇ (ਉਸ ਨੂੰ) ਵੱਟ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। (ਉਸ ਮੌਕੇ ਤੇ) ਬਕਰਾ ਮਾਰ ਕੇ (ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ) ਰਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਹੁਣ ਜਨੇਊ) ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। (ਸੂਤਰ ਦਾ ਜਨੇਊ ਜਦੋਂ) ਪੁਰਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ (ਨਵਾਂ ਜਨੇਊ) ਭੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜੇ ਧਾਗੇ (ਜਨੇਊ) ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਨੇਊ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟ ਸਕਦਾ।

ਮ: ੧ ॥ ਨਾਇ ਮੰਨਿਐ ਪਤਿ ਊਪਜੈ, ਸਾਲਾਹੀ ਸਚੁ ਸੂਤੁ ॥ ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈਐ, ਤਗੁ ਨ ਤੂਟਸਿ ਪੂਤ ॥੩॥

ਮ:੧॥ ਤਗੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ, ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥ ਭਲਕੇ ਥੁਕ ਪਵੈ ਨਿਤ, ਦਾੜੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਪੈਰੀ, ਤਗੁ ਨ ਹਥੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਜਿਹਵਾ, ਤਗੁ ਨ ਅਖੀ ॥ ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵਤੈ ॥ ਵਟਿ ਧਾਗੇ, ਅਵਰਾ ਘਤੈ ॥ ਲੈ ਭਾੜਿ ਕਰੇ ਵੀਆਹੁ ॥ ਕਢਿ ਕਾਗਲੁ ਦਸੇ ਰਾਹੁ ॥ ਸੁਣਿ ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ, ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ, ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ ॥੪॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਸਾਲਾਹੀਂ, ਪੈਰੀਂ, ਹਥੀਂ, ਅਖੀਂ, ਅਵਰਾਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਪੂਤ=ਪਵਿੱਤਰ। ਇੰਦ੍ਰੀ=ਲਿੰਗ (ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗਣ ਵਾਲੀ)। ਨਾਰੀ=ਇਸਤ੍ਰੀ। ਭਲਕੇ=ਹਰ ਰੋਜ਼। ਥੁਕ=ਥੁੱਕ ਪੈਂਦੀ, ਭਾਵ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਰੀ=ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ। ਹਥੀ=ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ। ਜਿਹਵਾ=ਜੀਭ ਨੂੰ। ਅਖੀ=ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ। ਵੇਤਗਾ=ਬਿਨਾਂ ਜੰਞੂ ਦੇ। ਵਤੈ=ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਭਾੜਿ=ਭਾੜਾ, ਕਿਰਾਇਆ, (ਭਾਵ ਲਾਗ, ਬੰਧਾਨ)। ਕਾਗਲੁ=ਕਾਗਜ਼, ਪਤਰੀ। ਰਾਹੁ=ਰਸਤਾ (ਧਰਮ ਦਾ ਮਾਰਗ)। ਵਿਡਾਣੁ=ਅਜੀਬ ਤਮਾਸ਼ਾ, ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੌਤਕ। ਅੰਧਾ=ਅਗਿਆਨੀ। ਸੁਜਾਣੁ=ਸਿਆਣਾ।

ਅਰਥ: (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ) ਨਾਮ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਇਜ਼ਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ) ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਸੱਚ-ਰੂਪ ਸੂਤਰ ਹੋਵੇ। (ਇਸ ਸੂਤਰ ਵਾਲਾ ਜਨੇਊ) ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ (ਪਰਵਾਣ) ਹੋਈਦਾ ਹੈ, (ਇਹ) ਪਵਿਤਰ ਧਾਗਾ (ਜਨੇਊ ਕਦੇ ਵੀ) ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਦਾ।੩।

ਮ: ੧ ॥ - ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ) ਨਾ (ਆਪਣੀ) ਇੰਦਰੀ ਨੂੰ ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਾਰੀ (ਇਸਤ੍ਰੀ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ (ਭਾਵ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ)। (ਇਸ ਲਈ) ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਪੰਡਿਤ ਨੇ) ਨਾ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ (ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਤੋਂ) ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ (ਭੈੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ) ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਜੀਭ ਨੂੰ (ਕੌੜਾ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ) ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ (ਖੋਟੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪਰਾਇਆ ਰੂਪ ਤੱਕਣ ਤੋਂ) ਜੰਞੂ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਤਾਂ (ਉਪਰੋਕਤ) ਜਨੇਊ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਗੇ ਵੱਟ ਵੱਟ ਕੇ (ਭਾਵ ਜਨੇਊ) ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾੜਾ ਲੈ ਕੇ (ਪੰਡਿਤ ਲਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਲਾਗ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ) ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਤਰੀ ਕਢ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ, ਸ਼ਗਨ, ਤਿਥਾਂ, ਵਾਰ ਆਦਿ ਦਸ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ) ਰਸਤਾ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਲੋਕੋ! (ਤੁਸੀਂ) ਸੁਣੋ ਤੇ ਇਸ ਅਸਚਰਜ ਤਮਾਸ਼ੇ ਨੂੰ (ਆਪ) ਵੇਖੋ, (ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਪੰਡਿਤ) ਮਨ ਕਰਕੇ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਉਂ ਸਿਆਣਾ (ਪੰਡਿਤ) ਰਖਾਈ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।੪।

ਪਉੜੀ ॥ ਸਾਹਿਬੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ, ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾ ਸਾਈ ਕਾਰ ਕਰਾਇਸੀ ॥ ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਜਿਸਨੋ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਇਸੀ ॥ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਹੋਵੈ ਪਰਵਾਣੁ, ਤਾ ਖਸਮੈ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥ ਖਸਮੈ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੇ, ਮਨਹੁਚਿੰਦਿਆ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥ ਤਾ ਦਰਗਹ ਪੈਧਾ ਜਾਇਸੀ ॥੧੫॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮਨਹੁਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਦਇਆਲੁ=ਦਇਆਵਾਨ। ਕਾਰ=ਕੰਮ। ਕਰਾਇਸੀ=ਕਰਾਵੇਗਾ। ਮੰਨਿਐ=ਮੰਨਣ ਨਾਲ। ਪਰਵਾਣੁ=ਮਨਜ਼ੂਰ, ਕਬੂਲ। ਮਹਲੁ=ਸੱਚਾ ਘਰ, ਸਚਖੰਡ। ਮਨਹੁ=ਮਨ ਤੋਂ। ਚਿੰਦਿਆ=ਚਿਤਵਿਆ। ਪੈਧਾ=ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ (ਭਾਵ ਇਜ਼ਤ, ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ)। ਜਾਇਸੀ=ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਰਥ: (ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ) ਮਾਲਕ ਦਇਆਵਾਨ ਹੋਵੇ, (ਉਸ ਉਤੇ) ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਪਾਸੋਂ) ਹੀ (ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ) ਕਾਰ (ਸੇਵਾ) ਕਰਾਵੇਗਾ। ਓਹ ਸੇਵਕ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ (ਉਹ ਆਪਣਾ) ਹੁਕਮ ਮੰਨਾਵੇਗਾ। ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨਾਲ (ਓਹ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਕਬੂਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਹੀ ਮਾਲਕ ਦਾ ਘਰ (ਸਚਖੰਡੁ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਖਸਮ ਨੂੰ ਜੋ (ਕਾਰ) ਭਾਉਂਦੀ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਸੇਵਕ) ਓਹੀ (ਸੇਵਾ) ਕਰੇਗਾ, (ਤਦੋਂ) ਉਹ ਮਨ-ਇਛਤ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਸੇਵਕ) ਰਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਇਜ਼ਤ (ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ) ਨਾਲ ਜਾਵੇਗਾ।੧੫।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

੧) ਚਉਕੜਿ ਮੁਲਿ ਅਣਾਇਆ ਬਹਿ ਚਉਕੈ ਪਾਇਆ ॥

ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਚਉਕੜਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਜਨੇਊ' ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਚਾਰ ਕੌਡੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਇ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਨੇਊ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁੜ ਫੋਕੇ ਜਨੇਊ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵਿਅੰਗ ਮਈ ਬਚਨ ਕਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਨੇਊ ਚਾਰ

ਕੌਡੀਆਂ ਮੁੱਲ ਦਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ (ਹਿੰਦੂ ਰੀ
ਅਨੁਸਾਰ) ਪਾਇਆ ਗਿਆ।

੨) ਸਿਖਾ ਕੰਨਿ ਚੜਾਈਆ ਗੁਰੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਥਿਆ ॥

ਸਿਵਾਏ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸਿਖਾ' ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾ ਅੰਦਰ 'ਸਿਖਾ' ਸ਼ਬਦ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਸਿੱਖਾਂ ਪੁ ਘੋਖਿ ਕੈ' (ਪੰਨਾ ੯੬੭) ਪਰ ਇਥੇ ਸਿਖਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਪ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸਿਖਿਆ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੰ ਉਠੇ ਕਿ 'ਚੜਾਈਆ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਾਚਕ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਇਕ-ਵਚਨ ਤੇ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਹੈ- ਜਿਵੇਂ "ਗੁਰਸਿਖਾ ਇਕੋ ਪਿਆਰੁ, ਗੁਰਮਿਤਾ ਪੁਤਾ ਭਾਈਆ", ਇਥੇ ਬਹੁ-ਵਚ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ "ਜਿਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨਿ ਭਾਈਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਿ ਛਕਿ ਛਕੇ" ਵਿ 'ਭਾਈਆ' ਪਦ ਇਕ-ਵਚਨੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਸੋ, ਇਥੇ 'ਚੜਾਈਅ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੩) ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨਿ ਖਾਇਆ, ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਪਾਇ ॥

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸੱਜਣ 'ਕੁਹਿਬ ਕਰਾਰਿ ਨ ਖਾਇਆ' ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਵਿਆਕਰਣ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਜਾਣ ਹਨ, ਠੀਕ ਪਾਠ "ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰ ਖਾਇਆ" ਹੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਕਠਨ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਅਸ਼ੁੱ ਪਾਠ ਬਾਰੇ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਦਾ ਨਾਉ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਦੇ 'ਗੁਰ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ। ਉ 'ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨਿ ਖਾਇਆ' ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਲ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਛਪੇ ਹੋ ਟੀਕਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੈਸ ਵਾਲੇ, ਪੱਥਰ ਵਾਲੇ ਛਾਪਾਕਾਰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋ ਵੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਐਨੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾ ਉਕਤ ਅਸ਼ੁੱਧੀ ਮੜ੍ਹਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, 'ਗੁਰ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਜੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਪਦ-ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਦੇ ਪਦ-ਛੇਦ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪਦ-ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਕਤ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰ ਅਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜੰਞੂ ਪਾਉਣ ਸਮੇਂ ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਰੀਤ ਪਰਚਲਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨਮ-ਅਸ਼ਟਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬਕਰੇ ਦਾ ਕੰਨ ਕੁਤਰ ਕੇ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਕਰੇ ਦਾ ਮਾਸ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ:--

ਸੁਣਿ ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ॥

੪) ਤਗੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਇੰਦ੍ਰੀ' ਅਤੇ 'ਨਾਰੀ' ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਪਰਚਲਤ ਹਨ:---

੧. (ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਆਪਣੇ) ਇੰਦਰਿਆਂ ਤੇ ਨਾੜੀਆਂ ਨੂੰ (ਇਹੋ ਜਿਹਾ) ਜਨੇਊ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ (ਕਿ ਉਹ ਇੰਦਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਨ ਜਾਣ)।
[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

੩. (ਜਿਸ ਦੀ) ਇੰਦ੍ਰੀ (ਨੂੰ ਰੋਗਾਂ ਵਲੋਂ) ਤੱਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਭੀ ਜੰਞੂ ਨਹੀਂ (ਪਾਇਆ ਹੈ)। [ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੪. ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅੰਗਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਧਾਗਾ ਨਹੀਂ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

ਨਿਰਣੈ: ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਇੰਦ੍ਰੀ' ਅਤੇ 'ਨਾਰੀ' ਦੋਵੇਂ ਪਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਇਥੇ 'ਇੰਦ੍ਰੀ' ਅਤੇ 'ਨਾਰੀ' ਪਦ ਇਕ-ਵਚਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਇੰਦ੍ਰੀ ਨੂੰ ਤੱਗ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਸਭ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ, ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਤ ਦੇ ਵੱਟੇ ਹੋਏ ਧਾਗੇ ਦਾ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? 'ਨਾਰੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਨਾੜੀਆਂ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਇਸਤ੍ਰੀ' ਅਰਥ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

'ਭਲਕੇ ਥੁਕ ਪਵੈ ਨਿਤ ਦਾੜੀ' ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, 'ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਲਾਹਨਤਾ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪੈਣੀਆਂ, ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੋਣੀ। ਇਥੇ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਅਖੌਤੀ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗਮਈ ਚੋਟ ਲਾਈ ਹੈ।

ਹਰੇਕ ਧਰਮ ਦੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਅਸੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ 'ਸੁੰਨਤ' ਕਰਾਏ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ 'ਯਗਿਓ ਪਵੀਤ' ਪਹਿਰੇ ਬਿਨਾ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।

'ਯਗਿਓ ਪਵੀਤ' ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਜਨੇਊ' ਅਥਵਾ 'ਜੰਞੂ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨੇਊ ਪਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤਰੀ, ਅਤੇ ਵੈਸ਼ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਜਨੇਊ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ 'ਦ੍ਵਿਜ' ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਦੁ-ਜਨਮਾ, ਇਕ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣਾ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨੇਊ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਤ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੰਢਾਂ ਵੈਸ਼, ਖਤਰੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਇਉਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:--

੧. 'ਵੈਸ਼' ਦਾ ਜਨੇਊ ਬਾਨਵੇਂ ਚੱਪੇ ਮਿਣ ਕੇ 'ਵਿਸ਼ਨ ਗੰਢ' ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੨. 'ਖਤਰੀ' ਦਾ ਜਨੇਊ ਚੌਰਾਨਵੇਂ ਚੱਪੇ ਮਿਣ ਕੇ 'ਸ਼ਿਵ ਗੰਢ' ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ

੩ . 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਦਾ ਜਨੇਊ ਛਿਆਨਵੇਂ ਚੱਪੇ ਮਿਣ ਕੇ 'ਬ੍ਰਹਮ ਗੰਢ' ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ। ਸੁਚੇਤੇ (ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ) ਸਮੇਂ ਪੰਡਿਤ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਸਿਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਪੰਡਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦੋਂ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪਵਾਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਾਗੇ ਦੇ ਬਣੇ ਜਨੇਊ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਜਨੇਊ, ਜਿਹੜਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਐਸੇ ਜਨੇਊ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ:-

ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ, ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥
ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ, ਹਈ ਤਾ ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆ, ਸੰਤੋਖ, ਜਤੁ ਅਤੇ ਸਤੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਸਮੇਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬਕਰੇ ਕੁਹ ਕੇ, ਰਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਸ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪੂੜੇ ਖੀਰਾਂ, ਲੂਚੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਆਦਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਨੇਊ ਪਾਓ:--

ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨਿ ਖਾਇਆ ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਪਾਇ ॥

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦ੍ਵਿਜ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤਾ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਏਦਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਜਨੇਊ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ, ਕਰਮ-ਇੰਦਰਿਆਂ, ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜਮ ਤੇ ਸਤੁ ਰੂਪੀ ਜਨੇਊ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੇਤੱਗਾ ਵਤਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣੇ, ਫਿਰ ਆਖਣਾ ਧੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪੈਸਾ* (ਧਾਨ) ਖਾਣਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਵਡੀ ਅਚਰਜ ਗਲ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਮਨ ਕਰਕੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ; ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਨਾਉਂ ਸੁਜਾਨ (ਸਿਆਣਾ) ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ:--

ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜੁ ਪੰਡਿਤੁ ਕਹਾਵੈ ॥
ਬਿਖਿਆ ਰਾਤਾ ਬਹੁਤੁ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੩੧

ਅਸਲੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੈ। ਦਇਆ, ਸੰਤੋਖ, ਜਤ ਅਤੇ ਸਤ ਆਦਿ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਹ ਸੱਚਾ ਜਨੇਊ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚੋਰੀਆਂ, ਜਾਰੀਆਂ, ਠੱਗੀਆਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨੀ ਰਖੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਲਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲਾ ਕੂੜਾ ਅਡੰਬਰ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦਾ:--

ਚੰਦਨੁ ਮੋਲਿ ਅਣਾਇਆ, ਕੁੰਗੂ ਮਾਂਗ ਸੰਧੂਰੁ ॥
ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਬਹੁ ਘਣਾ, ਪਾਨਾ ਨਾਲਿ ਕਪੂਰੁ॥
ਜੇ ਧਨ ਕੰਤਿ ਨ ਭਾਵਈ, ਤ ਸਭਿ ਅਡੰਬਰੁ ਕੂੜੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੯

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜਨੇਊ ਦਸਦੇ ਹਨ:-

ਨਾਇ ਮੰਨਿਐ ਪਤਿ ਊਪਜੈ, ਸਾਲਾਹੀ ਸਚੁ ਸੂਤੁ ॥
ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈਐ, ਤਗੁ ਨ ਤੂਟਸਿ ਪੂਤ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਜਨੇਊ ਬਾਰੇ ਕੇਵਲ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:--

੧. **ਪਤਿ ਵਿਣੁ ਪੂਜਾ, ਸਤ ਵਿਣੁ ਸੰਜਮੁ, ਜਤ ਵਿਣੁ ਕਾਹੇ ਜਨੇਊ ॥**
ਨਾਵਹੁ ਧੋਵਹੁ, ਤਿਲਕੁ ਚੜਾਵਹੁ, ਸੁਚ ਵਿਣੁ ਸੋਚ ਨ ਹੋਈ ॥[ਪੰਨਾ ੯੦੩

੨. **ਹਿੰਦੂ ਕੈ ਘਰਿ ਹਿੰਦੂ ਆਵੈ॥ ਸੂਤੁ ਜਨੇਊ ਪੜਿ ਗਲਿ ਪਾਵੈ॥**
ਸੂਤੁ ਪਾਇ ਕਰੇ ਬੁਰਿਆਈ॥ ਨਾਤਾ ਧੋਤਾ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੯੫੧

---

*ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਪਾਸੋਂ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦਾ ਭਾੜਾ ਲੈਣਾ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਰਾਗੀ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:--

ਸਸੈ ਸੰਜਮੁ ਗਇਓ ਮੂੜੇ, ਏਕੁ ਦਾਨੁ ਤੁਧੁ ਕੁਥਾਇ ਲਇਆ॥
ਸਾਈ ਪੁਤ੍ਰੀ ਜਜਮਾਨ ਕੀ ਸਾ ਤੇਰੀ, ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਗਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੩੫

੩. ਗਜ ਸਾਢੇ ਤੈ ਤੈ ਧੋਤੀਆ, ਤਿਹਰੇ ਪਾਇਨਿ ਤਗ ॥
ਗਲੀ ਜਿਨਾ ਜਪਮਾਲੀਆ, ਲੋਟੇ ਹਥਿ ਨਿਬਗ ॥
ਓਇ ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਨਾ ਆਖੀਅਹਿ, ਬਾਨਾਰਸਿ ਕੇ ਠਗ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੫

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਹਰਲੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਹਰਲੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਮਨ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਮੈਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ, ਭਾਵ ਆਤਮਕ ਰਹਿਤ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਵੀਰ 'ਜਨੇਊ' ਨੂੰ ਗਾਤਰੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਪਾਨ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਰਪਾਨ 'ਸੂਤਰ' ਨਹੀ 'ਸ਼ਸਤਰ' ਹੈ। ਸ਼ਸਤਰ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਹਾਰਨ ਵਾਲੀ 'ਚੰਡੀ' (ਸ਼ਕਤੀ) ਹੈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੰਜ ਕਕਿਆਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਸੋ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ (ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ) ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ:--

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ, ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ ॥
ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ, ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ, ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ [ਪੰ. ੯੮੨

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਹਨ:--

ਪਰਥਾਇ ਸਾਖੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਬੋਲਦੇ, ਸਾਝੀ ਸਗਲ ਜਹਾਨੈ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਸੁ ਭਉ ਕਰੇ, ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੪੭

ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਸਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ, ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਪੰਜ 'ਕੱਕੇ' ਪਖੰਡ ਰੂਪ ਹੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦਰ 'ਪਾਖੰਡੀ ਹਿੰਦੂ' ਦੇ ਜਨੇਊ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧॥ ਗਊ ਬਿਰਾਹਮਣ ਕਉ ਕਰੁ ਲਾਵਹੁ, ਗੋਬਰਿ ਤਰਣੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ਧੋਤੀ ਟਿਕਾ ਤੈ ਜਪਮਾਲੀ, ਧਾਨੁ ਮਲੇਛਾਂ ਖਾਈ॥ ਅੰਤਰਿ ਪੂਜਾ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ, ਸੰਜਮੁ ਤੁਰਕਾ ਭਾਈ॥ ਛੋਡੀਲੇ ਪਾਖੰਡਾ॥ ਨਾਮਿ ਲਇਐ ਜਾਹਿ ਤਰੰਦਾ॥੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮਲੇਛਾਂ, ਕਤੇਬਾਂ, ਤੁਰਕਾਂ, ਜਾਹਿਂ।

ਫੁਟਕਲ: ੧. 'ਗਊ ਬਿਰਾਹਮਣ ਕਉ ਕਰੁ ਲਾਵਹੁ...'' ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ

'ਬਿਰਾਹਮਣ' ਨੂੰ 'ਬ੍ਾਹਮਣ' ਅਤੇ 'ਕਰੁ ਲਾਵਹੁ' ਨੂੰ ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਕਰਲਾਵਹੁ' ਜਾਂ 'ਕੁਰਲਾਵਹੁ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ੨. 'ਧੋਤੀ ਟਿਕਾ ਤੈ ਜਪਮਾਲੀ.....' ਵਿਚ 'ਤੈ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਤੇ' ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਰੁ=ਚੁੰਗੀ, ਮਸੂਲ। ਲਾਵਹੁ=ਲਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਗੋਬਰਿ=ਗਾਂ ਦੇ ਗੋਹੇ ਨਾਲ। ਤੈ=ਅਤੇ। ਜਪਮਾਲੀ=ਮਾਲਾ। ਧਾਨੁ=ਅੰਨ। ਮਲੇਛਾਂ=ਮੈਲੀ ਇਛਾ ਵਾਲੇ, (ਬ੍ਾਹਮਣ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਛ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ)। ਸੰਜਮੁ= ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ। ਤੁਰਕਾ=ਤੁਰਕਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ। ਛੋਡੀਲੇ=ਛੋੜ ਦੇ। ਪਾਖੰਡਾ= ਪਖੰਡ, ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕਰਮ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਪਖੰਡੀ ਪੰਡਿਤ!) ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ (ਤੁਸੀਂ) ਮਸੂਲ ਲਾਂਦੇ ਹੋ, (ਕੇਵਲ) ਗੋਹੇ ਦੇ ਪੋਚੇ ਅਤੇ ਕਾਰਾਂ ਕੱਢਣ ਨਾਲ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਨਹੀਂ ਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਧੋਤੀ (ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹੋ) ਟਿੱਕਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਮਾਲਾ (ਵੀ ਰਖਦੇ ਹੋ), ਪਰ ਅੰਨ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਲੈ ਕੇ ਪੁਰਾਣਾਂ (ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਅੰਦਰ (ਬਹਿ ਕੇ, ਲੁਕ ਕੇ) ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੋ (ਬਾਹਰ ਬੈਠ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ (ਤੁਹਾਨੂੰ) ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸੋ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਪਖੰਡ (ਕਰਮ ਕਰਨੇ) ਛੋੜ ਦਿਉ (ਕਿਉਂਕਿ) ਨਾਮ ਲੈਣ ਨਾਲ (ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ) ਤਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮ: ੧ ॥ ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ ॥ ਛੁਰੀ ਵਗਾਇਨਿ, ਤਿਨ ਗਲਿ ਤਾਗ ॥ ਤਿਨ ਘਰਿ ਬ੍ਹਮਣ ਪੂਰਹਿ ਨਾਦ ॥ ਉਨਾ ਭਿ ਆਵਹਿ ਓਈ ਸਾਦ ॥ ਕੂੜੀ ਰਾਸਿ ਕੂੜਾ ਵਾਪਾਰੁ ॥ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ, ਕਰਹਿ ਆਹਾਰੁ ॥ ਸਰਮ ਧਰਮ ਕਾ ਡੇਰਾ ਦੂਰਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਕੂੜੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ॥ ਮਥੈ ਟਿਕਾ, ਤੇੜਿ ਧੋਤੀ ਕਖਾਈ ॥ ਹਥਿ ਛੁਰੀ, ਜਗਤ ਕਾਸਾਈ ॥ ਨੀਲ ਵਸਤ੍ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਮਲੇਛ ਧਾਨੁ ਲੇ ਪੂਜਹਿ ਪੁਰਾਣੁ ॥ ਅਭਾਖਿਆ ਕਾ ਕੁਠਾ ਬਕਰਾ ਖਾਣਾ ॥ ਚਉਕੇ ਉਪਰਿ ਕਿਸੈ ਨ ਜਾਣਾ॥ ਦੇ ਕੈ ਚਉਕਾ ਕਢੀ ਕਾਰ॥ ਉਪਰਿ, ਆਇ ਬੈਠੇ ਕੂੜਿਆਰ ॥ ਮਤੁ ਭਿਟੈ ਵੇ, ਮਤੁ ਭਿਟੈ ॥ ਇਹੁ ਅੰਨੁ ਅਸਾਡਾ ਫਿਟੈ ॥ ਤਨਿ ਫਿਟੈ ਫੇੜ ਕਰੇਨਿ ॥ ਮਨਿ ਜੂਠੈ, ਚੁਲੀ ਭਰੇਨਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ॥ ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ, ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ॥੨॥

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਪੜਹਿੰ, ਜਾਂਹਿੰ, ਕਰਹਿੰ, ਪੂਰਹਿੰ, ਆਵਹਿੰ, ਕਰਹਿੰ, ਹੋਵਹਿੰ, ਪੂਜਹਿੰ, ਚੁੱਲੀਂ।

੧. ''ਉਨਾਂ ਭਿ ਆਵਹਿ ਓਈ ਸਾਦ'' ਵਿਚ 'ਆਵਹਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਆਵੈ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ 'ਆਵਹਿ' ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

੨. "ਹਥਿ ਛੁਰੀ ਜਗਤ ਕਾਸਾਈ" ਵਿਚ 'ਜਗਤ ਕਾਸਾਈ' ਦਾ 'ਜਗਤ ਕਾ ਸਾਈਂ' ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਲ ਬਹੁਵਚਨ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਜਗਤ ਕਾ ਸਾਈਂ' ਇਕ-ਬਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਸੋ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ 'ਜਗਤ ਕਾ ਸਾਈਂ' ਪਾਠ ਛੇਦ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਨੀਲ ਵਸਤ੍ਰ' ਨੂੰ 'ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਕੁਠਾ' ਪਦ ਨੂੰ 'ਕੁੱਠਾ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਵਗਾਇਨਿ=ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤਾਗ=ਜੰਞੂ। ਪੂਰਹਿ=ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਦ=ਸੰਖ। ਭਿ=ਵੀ। ਓਹੁ=ਓਹੀ। ਆਹਾਰੁ=ਖਾਣਾ, ਭੋਜਨ। ਸਰਮ=ਲੱਜਾ। ਭਰਪੂਰਿ=ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ। ਤੇੜਿ=ਲੱਕ ਨਾਲ। ਕਖਾਈ=ਗੇਰੂ ਰੰਗੀ ਤਿੰਨ ਲੜਾਂ ਵਾਲੀ ਧੋਤੀ, ਭਾਵ ਧੋਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਕਮਰ ਨਾਲ ਟੁੰਗੇ ਹੋਏ ਹੋਣ। ਕਾਸਾਈ= ਕਸਾਈ, ਜ਼ਾਲਮ। ਅਭਾਖਿਆ=ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦਾ, ਭਾਵ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਕੁਠਾ= ਕੁਹਿਆ ਹੋਇਆ। ਕਢੀ=ਖਿੱਚੀ। ਕਾਰ=ਲਕੀਰ। ਮਤੁ=ਮੱਤਾਂ। ਭਿਟੈ=ਜੂਠਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਫਿਟੈ=ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਏ। ਤਨਿ=ਸਰੀਰ ਨਾਲ। ਫੇੜ=ਖ਼ਰਾਬੀਆਂ, ਭੈੜੇ ਕੰਮ। ਕਰੇਨਿ= ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨਿ=ਮਨ ਕਰਕੇ। ਚੁਲੀ=ਚੁਲੀਆਂ। ਸੁਚਿ= ਪਵਿਤਰਤਾ। ਤਾ=ਤਾਂ ਹੀ।

ਅਰਥ: ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ (ਵੱਢੀ-ਖ਼ੋਰ ਹਾਕਮ) ਨਿਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਆਦਿ ਜਿਹੜੇ ਜੀਆਂ ਤੇ) ਛੁਰੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨੇਊ (ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ)। ਉਨ੍ਹਾਂ (ਹਿੰਦੂ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ) ਦੇ ਘਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਖ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ) ਵੀ ਓਹੋ ਜਿਹੇ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਪਰਵਾਣਦੇ ਹਨ)। (ਇਹ) ਝੂਠੀ ਰਾਸ (ਪੂੰਜੀ) ਹੈ ਤੇ ਝੂਠਾ ਹੀ ਵਪਾਰ ਹੈ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਘਰ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਸਭ ਪਾਸੇ) ਕੂੜ ਹੀ ਕੂੜ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। (ਵੇਖੋ, ਹਿੰਦੂ) ਮੱਥੇ ਤੇ ਟਿਕਾ (ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ), ਲੱਕ ਨਾਲ ਗੇਰੂ-ਰੰਗੀ

ਤਿੰਨ ਲੜਾਂ ਵਾਲੀ ਧੋਤੀ (ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ), ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ (ਕੂੜ ਰੂਪ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ) ਛੁਰੀ (ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ) ਜਗਤ ਦੇ ਕਸਾਈ (ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ)।੧।

ਨੀਲੇ (ਰੰਗ ਦੇ) ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ) ਕਬੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਧਾਨ ਲੈ ਕੇ ਪੁਰਾਣ ਭਾਵ (ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਹਿਆ ਹੋਇਆ ਬਕਰਾ ਖਾਣਾ (ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਹਰਲਾ ਪਖੰਡ ਵੇਖੋ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸਾਡੇ ਚੌਂਕੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ (ਦੂਜੇ ਨੂੰ) ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚਉਕਾ ਪਾ ਕੇ (ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ) ਲਕੀਰ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ (ਇਸ ਚੌਂਕੇ) ਉਪਰ ਝੂਠੇ ਆਦਮੀ ਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। (ਇਹ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਭਾਈ!) ਮਤਾਂ (ਸਾਡਾ) ਚੌਂਕਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਏ, (ਵੇ, ਵੇਖਣਾ) ਮਤਾਂ ਭਿੱਟ ਜਾਏ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਅੰਨ (ਰੋਟੀਆਂ, ਭਾਜੀਆਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ) ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ। (ਪਰ ਓਹ ਆਪ) ਫਿਟੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਗੰਦੇ-ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਕਰਕੇ ਜੂਠੇ ਹਨ (ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ) ਚੁੱਲੀਆਂ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ! ਆਖ ਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, (ਜੇ ਆਤਮਿਕ) ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸੱਚ (ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਪਾਈਦਾ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਚਿਤੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ, ਵੇਖਿ ਨਦਰੀ ਹੇਠਿ ਚਲਾਇਦਾ ॥ ਆਪੇ ਦੇ ਵਡਿਆਈਆ, ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਮ ਕਰਾਇਦਾ ॥ ਵਡਹੁ ਵਡਾ ਵਡ ਮੇਦਨੀ, ਸਿਰੇ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਲਾਇਦਾ ॥ ਨਦਰਿ ਉਪਠੀ ਜੇ ਕਰੇ, ਸੁਲਤਾਨਾ ਘਾਹੁ ਕਰਾਇਦਾ ॥ ਦਰਿ ਮੰਗਨਿ, ਭਿਖ ਨ ਪਾਇਦਾ ॥੧੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਚਲਾਇੰਦਾ, ਕਰਾਇੰਦਾ, ਵਡਹੁੰ, ਲਾਇੰਦਾ, ਪਾਇੰਦਾ।

ਨੋਟ:- 'ਨਦਰਿ ਉਪਠੀ ਜੇ ਕਰੇ.....' ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਉਪਠੀ' ਪਦ ਨੂੰ 'ਅਪੁੱਠੀ' ਉਚਾਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

੨. 'ਘਾਹੁ' ਨੂੰ 'ਘਾਹੋ' ਉਚਾਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਔਂਕੜ ਇਕਵਚਨ ਨਾਵ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਚਿਤੈ=ਚਿਤ ਵਿਚ। ਹੇਠਿ=ਤਲੇ। ਵਡਹੁ ਵਡਾ=ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ। ਵਡ=ਵੱਡੀ। ਮੇਦਨੀ=ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਸਿਰੈ ਸਿਰਿ=ਹਰੇਕ ਸਿਰ ਉਤੇ।

ਉਪਠੀ=ਉਲਟੀ। ਸੁਲਤਾਨਾ=ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ। ਘਾਹੁ=ਘਾਹ (ਵਾਂਗੂ ਨਾਚੀਜ਼)। ਮੰਗਨਿ=ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਭਿਖ=ਭਿੱਖਿਆ, ਖ਼ੈਰ।

ਅਰਥ: (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੇ ਚਿਤ ਅੰਦਰ (ਭਾਵ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ) ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਭ ਨੂੰ)) ਆਪ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠਾਂ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਆਪੇ ਹੀ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈਆਂ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ) ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਓਹ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੀ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੱਡੀ ਹੈ, (ਓਹ) ਸਭ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਲਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ) ਜੇ ਉਲਟੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਘਾਹ (ਵਾਂਗੂ ਨਾਚੀਜ਼) ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ) ਦਰ ਦਰ ਤੇ (ਜਾ ਕੇ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਤੇ (ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ) ਖ਼ੈਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ।੧੬।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਹਥਿ ਛੁਰੀ ਜਗਤ ਕਾਸਾਈ ॥

ਕਈ ਰਾਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੱਜਣ, ਜੋ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ 'ਕਾਸਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕਸਾਈ' ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕੱਕੇ ਨੂੰ ਕੰਨਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕੰਨਾ, ਟਿੱਪੀ ਆਦਿ ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਵਧਾ ਘਟਾ ਕੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ 'ਕਾਸਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:–

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ, ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੫

ਜਿਹੜੇ ਸੱਜਣ 'ਕਾਸਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ 'ਕਾ ਸਾਈਂ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਆਏ ਉਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਔਖੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹਨ। ਧਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਹਿੰਦੂ, ਜੋ ਮੱਥੇ ਤੇ ਟਿਕਾ ਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਧੋਤੀ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਆਪਣਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਖੰਡ ਰੂਪ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਲਮ-ਰੂਪੀ ਛੁਰੀ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵੱਢਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਲੇਛਾਂ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਘਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦੇ ਕਸਾਈ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਮਨਮੁਖਿ ਅੰਧੇ ਸੁਧਿ ਨ ਕਾਈ ॥ ਆਤਮਘਾਤੀ ਹੈ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੮

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ 'ਜਗਤ' ਪਦ ਦਾ 'ਤਤਾ' ਅਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ 'ਦਾ', 'ਦੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਜਗਤ ਦਾ ਕਸਾਈ' ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਟਿਕਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਇਹ ਪੰਕਤੀ 'ਜਗਤ ਕਾ ਸਾਈਂ' ਪਦ-ਛੇਦ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਆਦਮੀ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਇਹ ਉਚਾਰਨ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

(੨) ਨੀਲਵਸਤ੍ਰ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਣੁ ॥
ਮਲੇਛ ਧਾਨ ਲੇ ਪੂਜਹਿ ਪੁਰਾਣੁ॥

ਇਸੇ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ- 'ਨੀਲ ਵਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰੇ, ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲੁ ਕੀਆ॥'' ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਸੀ। ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰ ਪਾ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗ ਰੂਪ ਟਕੋਰ ਲਾਈ ਹੈ ਤੇ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਂਜ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਖਾਣਾ ਪਹਿਨਣਾ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਥੇ ਨੀਲਾ ਬਸਤਰ ਵਿਛਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਾਣੀ ਤਕ ਪੀਣਾ ਵੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਬੁਧੀਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਮਨਜ਼ੂਰੇ-ਨਜ਼ਰ ਬਣਨ ਲਈ ਨੀਲਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹਟਦੇ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਵਾਦ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਤੇ ਲੋਕ-ਵਿਖਾਵੇ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰੇ ਸਨ। ਸੁੱਚ ਭਿੱਟ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿੱਟਣ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋ, ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਧੀਨਤਾ ਦੇ ਬੰਧਨ ਚੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲਿਆਂਦੀ।

ਕਈ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਨੀਲਾ ਰੰਗ' ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪਰਚਲਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮੱਕੇ ਗਏ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਰੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ:--

ਬਾਬਾ ਫਿਰਿ ਮਕੇ ਗਇਆ, ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਰੀ ॥
ਆਸਾ ਹਥਿ ਕਿਤਾਬ ਕਛਿ, ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਮੁਸਲਾ ਧਾਰੀ॥[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧-੩੨

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਉਚ ਦੇ ਪੀਰ ਬਣੇ, ਓਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਪਹਿਰਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਭਗਉਤੀ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਵੀ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਯੋਂ ਉਪਜੇ ਸਿੰਘ ਭੁਜੰਗੀਏ, ਨੀਲੰਬਰ ਧਾਰਾ ॥

ਤੁਰਕ ਦੁਸ਼ਟ ਸਭ ਛੈ ਕੀਏ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਉਚਾਰਾ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੪੧-੧੫

ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੇ 'ਤੇੜ ਲੁੰਗੀ ਮੋਢੇ ਖੇਸ, ਜੇਹਾ ਦੇਸ ਤੇਹਾ ਵੇਸ' ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਰੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਕਈ ਵੀਰ ਬਿਨਾਂ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਹੀ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ:--

ਨੀਲ ਕੰਠ ਨਰਹਰਿ ਨਾਰਾਇਣ, ਨੀਲ ਬਸਨ ਬਨਵਾਰੀ ॥

ਇਥੇ 'ਨੀਲ ਬਸਨ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰ ਨਹੀਂ, 'ਨੀਲ ਬਸਨ' ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬਲਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ।

ਨੀਲੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਾਖੀ ਵੀ ਪਰਚਲਤ ਹੈ ਕਿ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਤੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਦੁਮਾਲਾ ਸਜਾ ਕੇ, ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨੱਧ-ਬੱਧ ਹੋ ਕੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਬਾਬੇ ਦਾ ਇਕ ਨਿਰਾਲਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪੰਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਰੰਗ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਸਿਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚ ਦਾ ਪੀਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਲਾਹ ਕੇ ਅਗਨੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬਚਨ ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ:--

ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਲੇ ਕਪੜੇ ਫਾਰੇ, ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲ ਗਿਆ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਚਪੇੜਾਂ ਮਰਵਾਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਮਨ-ਚਲੇ ਨੇ ਘੜੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਾਖੀ ਵੀ ਪਰਚਲਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨੀਲੇ ਕਪੜੇ ਸਾੜੇ ਤਾਂ ਇਕ ਕਟਾਰ ਨਾਲ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਲੀਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਬਚ ਗਈ,

ਜਿਸ ਤੋਂ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਚਲੀ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਸਗਲੇ ਫੂਲ ਚੁਕੇ ਨੀਲਾਂਬਰ ਤਨਿਕ ਤਿਸੀ ਤੇ ਰਾਖ ਲਯਾ॥
ਜਮਧਰ ਸੰਗ ਬੰਧ ਕਰ ਸੋਊ ਪੰਥ ਬੇਖ ਹਿਤ ਸਭਿਨ ਛਯਾ ॥

[ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਰਚਿਤ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੇਰਾ 'ਨਿਹੰਗ ਪੰਥ' ਚਲੇਗਾ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਬਧ ਹੈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਇਸ ਰੰਗ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬ ਨਾਲ ਘਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਹੀ ਇਕ-ਸਾਰ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ "ਰੰਗ ਸਭੈ ਨਾਰਾਇਣੈ ਜੇਤੇ ਮਨਿ ਭਾਵੰਨਿ" ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਈ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਪੀਲਾ ਰੰਗ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਘਿਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰੰਗ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਰੰਗ 'ਪੀਲਾ ਤੇ ਨੀਲਾ' ਅਪਣਾਏ। ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਨੀਲੇ ਤੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਰਮਈ ਤੇ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦਾ ਮੁਦਈ ਦਸਿਆ ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਇਹ ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰੰਗ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ 'ਸੁਰਮਈ' ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਰੰਗ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ 'ਪੀਲਾ' ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਕ ਖਾਸ ਰੰਗ ਅਤੇ ਢੰਗ ਦਾ ਬਾਣਾ ਨੀਯਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਸੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਵੇਲੇ ਹੀ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗਵਾਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ:-

ਨਵਤਨ ਪੰਥ ਮਿਰਜਾਦ ਧਰਿ, ਕਰੈ ਕਲਕੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ॥
ਸੀਸ ਕੇਸ ਨੀਲੰਬਰੀ, ਸਿੰਘ ਸੰਙਿਆ ਤੇਜ ਨਿਵਾਸ ॥ [ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

*"ਅਜ਼ ਰੋਜ਼ ਜ਼ੁਨਾਰ ਬਸ਼ਿੱਕਤ, ਵ ਲਿਬਾਸ ਨੀਲਗੂੰ ਅਖ਼ਤਯਾਰ ਕਰਦ, ਵ ਜ਼ੇਵਰ ਆਹਨੀ ਗੁਜ਼ੀਦ, ਵ ਵੱਜਾ ਗ਼ੈਰ ਮੁਕੱਰਰ ਨਮੂਦ; ਵ ਦੋ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਬਰ ਕਮਰ, ਵ ਕਾਰਦ ਵ ਚੱਕ੍ਰ ਵ ਤਮੰਚਾ ਵ ਕਮਾਣ ਵਗ਼ੈਰ ਹਰਬਾ ਹਾਇ ਆਹਨੀ ਬਰ ਖ਼ੁਦ ਆਵੇਖ਼ਤ। ਵ ਦਸਤਾਰ ਬ-ਕਦਰ ਯਕ ਦਸਤ ਬਸਤਨ ਆਦਤ ਕਰਦ। ਵ ਇਵਜ਼ ਕਲਮਾ 'ਸਲਾਮ', 'ਫਤਿਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ' ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਦ। ਬਜਾਇ ਬਾਂਗ ਸੁਬਹ ਵ ਸ਼ਾਮ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਬ-ਅਵਾਜ਼ ਬਲੰਦ ਸ਼੍ਰਾਨਦਨ ਅਗਾਂਜ਼ ਨਮੂਦ। ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਨਾਮੀਦ।"

ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਚੁਣਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਸੂਚਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਛੇਤੀ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬ ਸਜਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਖੋਖਲੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਇਹ ਰੰਗ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਤਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਅਤੇ ਓਹ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣ ਹਨ। ਹਾਂ, ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਹਾ, ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ:--

੧. ਸੂਹਾ ਪਹਿਨ ਲਏ ਨਸਵਾਰ ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਹੋਇ ਸੋ ਖ੍ਵਾਰ ॥ [ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾ. ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ
੨. ਪਹਿਰੇ ਨਹੀ ਕਸੁੰਭਾ ਰੰਗ ॥ [ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ

ਇਸ ਰੰਗ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ:--

ਮੁੰਧੇ ਸੂਹਾ ਪਰਹਰਹੁ ਲਾਲੁ ਕਰਹੁ ਸੀਗਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੮੭

ਇਸ ਰੰਗ ਦਾ ਤਿਆਗ ਇਸ ਲਈ ਦਸਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਗੂੜ੍ਹਾ ਜਾਂ ਸ਼ੋਖ ਰੰਗ ਵਿਸ਼ਈ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤੇਜਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਰੰਗ ਦੇ ਦਸਤਾਰੇ ਜਾਂ ਦੁਪੱਟੇ ਨਹੀਂ ਸਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰੰਗ ਗਰਮ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗਰਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਅਕਾਲੀ ਸੈਨਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਬੀਰ ਦਲ ਆਦਿ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ

---

*ਤਾਰੀਖ ਸਿੱਖਾਂ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਖਸ਼ਵਕਤ ਰਾਇ ਲਿਖਤ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਰਤਕ, ਸੰਨ ੧੮੧੧ ਈ: (ਸੰਮਤ ੧੮੬੮ ਬਿ:) ਅਰਥ: ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਜਨੇਊ ਤੋੜ ਦਿਤਾ, ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਸਜਾ ਲਿਆ। ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾਉਣੇ ਉਚਿਤ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤੇ। ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਗਾਤਰੇ ਲਟਕਾਂ ਲਈਆਂ। ਕਰਦ, ਚੱਕ੍ਰ, ਤਮੰਚਾ (ਪਿਸਤੌਲ) ਤੇ ਕਮਾਣ ਆਦਿ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰ-ਅਸਤਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਏ। ਅਰ ਦਸਤਾਰ ਹੱਥ ਕੁ ਭਰ ਉਚੀ ਦੁਮਾਲੇਦਾਰ) ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਬੋਲਾ ਸਲਾਮ ਦੀ ਥਾਂ 'ਫਤਿਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ' ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ ਬਾਂਗ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ 'ਅਕਾਲ! ਅਕਾਲ' ਗਜ-ਗਜਾ ਕੇ ਗਜਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਰਖ ਲਿਆ।

ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਤੇ ਆਗੂ ਹੁਣ ਤਕ ਨੀਲੇ ਦਸਤਾਰੇ ਸਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਵਰਦੀ ਲਈ ਵੀ ਨੀਯਤ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਰੰਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰੋਹਬ-ਦਾਬ ਹੈ। ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਖ ਕਾਲੇ* ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ 'ਅਕਾਲੀ ਜੀ' ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਸੋਗ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਰੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਵੇਲੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ।

ਸੋ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਹਰੇਕ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਿਵਾਏ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਰੋਗੀ ਹੋਂਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਬਸਤਰ ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਉਣੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਨਿਰਾ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਸੂਹਾ ਰੰਗ ਵਿਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰੰਗ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰੰਗ ਭੜਕੀਲਾ (ਸ਼ੋਖ) ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਚਲਤਾ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

(੩) ਅਭਾਖਿਆ ਕਾ ਕੁਠਾ ਬਕਰਾ ਖਾਣਾ ॥

ਮਾਸ ਬਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਖਾਣ ਅਤੇ ਨਾ ਖਾਣ ਦਾ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਛਿੜਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਚੋਣਵੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਨਿਰਮਲੇ, ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਕਲੇਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਹੋਰ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਕੁਝ ਪਰਸਿਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਕੌਮ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਮਾਸ (ਝਟਕਾ) ਖਾਣਾ ਸਿਖੀ ਰਹਿਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਝਟਕਾ ਖਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਝਟਕਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੈ।

ਝਟਕਾ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪੀਆਂ ਹਨ:–

੧. ਝਟਕਾ ਮਾਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਤਤ ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਰਣਯ ਲੇਖਕ ਭਾ. ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ।

---

*'ਮਈ ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਕ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ੧੫ ਨਵੰਬਰ ੧੯੨੧ ਅਰਥਾਤ ਕਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤਕ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਦਸਤਾਰੇ ਸਜਾਉਣ। ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕੜਾਹੇ ਭਰੇ ਪਏ ਸਨ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸੇਵਾਦਾਰ ਉਸ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਕਾਲੀ ਰੰਗ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਿਨ ਤਮੋਂ ਕਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਲਾ ਦਸਤਾਰਾ ਜਾਂ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਰਖਦੇ ਸਨ। [ਗਿ. ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਲੇਖਕ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ,ਪੰਨਾ ੧੨੪

੨. ਝਟਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲੇਖਕ ਗਿ. ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਲ।
੩. ਮਾਸ ਨਿਸ਼ੇਧ ਲੇਖਕ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ।
੪. ਹੰਸਾ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ ਲੇਖਕ ਸ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਰੰਗ, ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨ ਬੰਬਈ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਛਪ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪਾਠਕ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਘੋਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਵਿਚਾਰ ਲੈਣ।

ਮਾਸ ਦਾ ਛੋੜਨਾ-ਛੁੜਾਉਣਾ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਖਣ-ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਓਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਖ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਬੇਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਰਹਿਤ-ਬਹਿਤ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਵਾਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਸਭ ਰੱਸ ਫਿਕੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਬੁਝਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ "ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਸਹੁ ਨਿੰਮਿਆ...." ਵਾਲੇ ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ, ਹੁਕਮੁ ਬੁਝੀਐ, ਤਾਂ ਕੋ ਆਵੈ ਰਾਸਿ ॥
ਆਪਿ ਛੁਟੇ ਨਹ ਛੁਟੀਐ, ਨਾਨਕ, ਬਚਨਿ ਬਿਣਾਸੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੮੯

ਇਸ ਲਈ ਮਾਸ ਖਾਣ ਅਤੇ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇ ਝਗੜੇ ਝੇੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ:-

ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ ਕਾਹੂ ਸਿਉ ਨ ਕੀਜੈ ॥
ਰਸਨਾ ਰਾਮ ਰਸਾਇਨੁ ਪੀਜੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੬੪

ਸੋ "ਅਭਾਖਿਆ ਕਾ ਕੁਠਾ ਬਕਰਾ ਖਾਣਾ" ਇਥੇ ਵਿਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਖੰਡੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਕੋਰ ਲਾਈ ਹੈ, "ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ"।

ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸੁਣੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਸ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਹਨ, ਸਭ ਵਿਚ ਡਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਡਰ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਖਾ ਕੇ ਬਹਾਦਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਨੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਏ:–

੧. ਨਾਨਕ, ਸੋ ਸੂਹਾ ਵਰਿਆਮੁ, ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਦੁਸਟੁ ਅਹੰਕਰਣੁ ਮਰਿਆ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹਿ, ਜਨਮੁ ਸਵਾਰਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੬
੨. ਜਾ ਕਉ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਗੋ ਇਸ ਜੁਗ ਮਹਿ, ਸੋ ਕਹੀਅਤ ਹੈ ਸੂਰਾ॥
ਆਤਮ ਜਿਣੈ ਸਗਲ ਵਸਿ ਤਾ ਕੈ, ਜਾ ਕਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ॥[ਪੰਨਾ ੬੭੦

'ਮਾਸ' ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ 'ਮਾਸ ਮਾਸ ਕਰਿ ਮੂਰਖ ਝਗੜੇ... ਵੇਖੋ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ ਪੋਥੀ ੧੨ਵੀਂ ਪੰਨਾ ੫੭੫-੮੮।

(੪) ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ॥ ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ, ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਵਾਇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੀ ਨੇ 'ਤਾਂ' ਮਗਰੋਂ ਬਿਸਰਾਮ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ:--

"ਹੇ ਨਾਨਕ! ਆਖ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਸੁੱਚ ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਏ।"

ਭਾਵ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ, ਮਗਰੋਂ ਬਿਸਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੂੜ ਤੇ ਪਖੰਡ ਅਤੇ ਸੁਚ ਤੇ ਭਿਟ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਰੇਕ ਪਰਮਾਰਥੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਅੰਦਰ ਵਸਣਾ ਤਾਂ 'ਸਚੁ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸੁੱਚ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਾਮ ਜਪੀਏ, ਧਿਆਈਏ ਤਾਂ ਸੁੱਚੇ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਸੁਚ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:--

ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਿਆਵਹਿ ਸਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਵਹਿ, ਸੇਈ ਸੂਚੇ ਹੋਹੀ ॥
ਅਹਿਨਿਸਿ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਮੈਲੇ ਹਛੇ ਹੋਹੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੫੪

'ਤਾਂ' ਪਦ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚੇ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ 'ਸ਼ਰਤ' ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇ:--

ਜਿਸ ਤੇ ਸੂਤਾ ਨਾਨਕਾ, ਜਾਗਾਏ ਸੋਈ ॥
ਜੇ ਘਰੁ ਬੂਝੇ ਆਪਣਾ, ਤਾਂ ਨੀਦ ਨ ਹੋਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੧੮

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਪਾਠ 'ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ, ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਈਐ' ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ, ਸਚੁ ਪਾਈਐ' ਪਾਠ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਗਪਗ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤਾਂ' ਪਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪਹਿਲੀ ਅੱਧੀ ਪੰਕਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ:-

ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਸਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਤਾਂ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅਧੇ ਭਾਗ ਨਾਲ

ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ 'if' ਪਹਿਲੇ ਅੱਧੇ ਫਿਕਰੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲ 'Then' ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਉਤੇ ਵੀ ਇਹੀ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋਗੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਓਗੇ'। ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਸੂਲ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

੧. ਏਹੁ ਜੀਉ ਬਹੁਤੇ ਜਨਮ ਭਰੰਮਿਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ॥
੨. ਹਉਮੈ ਬੂਝੈ, ਤਾਂ ਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥
੩. ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ, ਤਾਂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥
੪. ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ, ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤਾ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈਐ ॥

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਐਸੇ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਬਿਸਰਾਮ ਮਗਰੋਂ 'ਤਾਂ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:-

੧- ਖਸਮੈ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੇ, ਮਨਹੁ ਚਿੰਦਿਆ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥
ਤਾ ਦਰਗਹ ਪੈਧਾ ਜਾਇਸੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੧
੨- ਅੰਨੁ ਦੇਵਤਾ ਪਾਣੀ ਦੇਵਤਾ ਬੈਸੰਤਰ ਦੇਵਤਾ ਲੂਣ,
ਪੰਜਵਾ ਪਾਇਆ ਘਿਰਤੁ ॥ ਤਾ ਹੋਆ ਪਾਕੁ ਪਵਿਤੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੩

ਬਾਕੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਬਿਵਸਥਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੜੇ ਦੁਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਹੱਠੀ ਸੱਜਣ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਪਨਾਉਣ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਦੇ (ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ) ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਸਚ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਨੂੰ ਪਾਈਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਚ ਪਾ ਲਿਆ, ਫਿਰ ਸੁਚ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਰਹਿ ਗਈ?

ਸੋ 'ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ' ਪਰਚਲਤ ਪਾਠ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਤੁਰਕ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਨਿਮਾਜ਼ੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਪਾਜ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਪਖੰਡ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਮਲਤਾ ਤੇ ਦਇਆਲਤਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਮ-ਦਿਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗਊ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਰੀਬ ਜਨਤਾ ਤੇ ਮਸੂਲ (ਜਜ਼ੀਏ) ਠੋਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੰਜ ਵਕਤ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾਈ ਬੰਦੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੇ ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਤਰਾ ਡਿਗ ਪਵੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮਲ ਮੂਤ ਦੀ ਛਿਟ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ

ਜਾਮਾ ਪਲੀਤ ਹੋਇਆ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਂਵ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮ-ਖ਼ੋਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹਿੰਦੂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਨਿੱਘਰ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਹਰਲਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਤੇੜ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਧੋਤੀ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਟਿੱਕਾ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਮਾਲਾ, ਗਲ ਵਿਚ ਜਨੇਊ, ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨੀ ਠਾਕੁਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛਡ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰ ਛਡ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਹੋਏ ਨੀਲੇ ਕਪੜੇ ਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੁਰਕ- ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਪਰਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਬਕਰਾ (ਮਾਸ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਡਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਅੰਦਰ ਲੁਕ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਛੁਰੀਆਂ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਾਣਸ-ਖਾਣੇ ਹਨ, ਓਹ ਨਿਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਧਾਨ (ਅੰਨ) ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਨਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਸੰਖ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤੀ-ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੋਕ-ਅਖਾਣ ਹੈ:-**ਜੈਸਾ ਅੰਨ ਤੈਸਾ ਮਨ**

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਗਿਲਾਨੀ ਆਉਣ ਨਾਲ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਉਂ ਕਢਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਦੀਵਾਨ ਜਿਸ ਗਊ ਦੇ ਗੋਬਰ ਦਾ ਪੋਚਾ ਪਾ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਚੌਂਕਾ ਸੁੱਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਗਊ ਤੇ ਮਸੂਲ ਲਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨਾਲ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਨਿਸਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:--

ਛੋਡੀਲੇ ਪਾਖੰਡਾ ॥ ਨਾਮਿ ਲਇਐ ਜਾਹਿ ਤਰੰਦਾ ॥

ਬਾਹਰਲੇ ਚਿਹਨ ਚੱਕਰਾਂ ਨਾਲ ਅੰਦਰਲੀ ਸੁੱਚਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਕੂੜ ਹੀ ਕੂੜ ਹੋਵੇ, ਸ਼ੁੱਧ ਖੁਰਾਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸ਼ੁੱਧ ਪੋਸ਼ਾਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਚੁਲੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਜੂਠ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਨਾਨਕ ਚੁਲੀਆ ਸੁਚੀਆ, ਜੇ ਭਰਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥
ਸੁਰਤੇ ਚੁਲੀ ਗਿਆਨ ਕੀ, ਜੋਗੀ ਕਾ ਜਤੁ ਹੋਇ ॥
ਬ੍ਰਹਮਣ ਚੁਲੀ ਸੰਤੋਖ ਕੀ, ਗਿਰਹੀ ਕਾ ਸਤੁ ਦਾਨੁ॥
ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਵ ਕੀ, ਪੜਿਆ ਸਚੁ ਧਿਆਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੦

ਸੋ ਕਿਸੇ ਧਰਮ* ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਸਹੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ

---

*ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ, ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ॥ ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ, ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੦

ਕਰਤੂਤ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਭੇਖ ਹੈ, ਸਭ ਪਖੰਡ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਭੰਨੀ ਕੌਡੀ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧ ਤੇ ਅਸਾਧ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:--

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕਾਨੂਆ, ਕਿਉਂ ਵੂੜੀਐ ਦਾਖੈ ॥
ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ, ਕੋਈ ਅੰਬੁ ਨ ਆਖੈ ॥
ਗਹਿਣੇ ਜਿਉਂ ਜ਼ਰਪੋਸ਼ ਦੇ, ਨਹੀ ਸੋਇਨ ਸਾਖੈ ॥
ਫਟਕ ਨ ਪੁਜਨ ਹੀਰਿਆ, ਓਇ ਭਰੇ ਬਿਆਖੈ ॥
ਧਉਲੇ ਦਿਸਨਿ ਛਾਹਿ ਦੁਧ, ਸਾਦਹੁੰ ਗੁਣ ਗਾਖੈ ॥
ਤਿਉ ਸਾਧ ਅਸਾਧ ਪਰਖੀਅਨਿ, ਕਰਤੂਤਿ ਸੁਭਾਖੈ ॥[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੩੫-੧੭

ਅੱਜ ਕਲ ਪਖੰਡ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੇਅੰਤ ਭੇਖੀ, ਡੇਰੇਦਾਰ ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ ਸੰਤ ਆਪੇ ਬਣੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ੧੦੧ ਅਤੇ ੧੦੮ ਅਥਵਾ ਬ੍ਰਹਮ-ਕੁਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀਆਂ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਪਖੰਡ-ਜਾਲ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੋਕ-ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇ-ਬੰਦੀਆਂ ਸਿਖ-ਧਰਮ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਬੰਨੇ ਆਪ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖ਼ਾਲਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਰ-ਇੱਛਤ ਹੋ ਕੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ।

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ ਘਰੁ ਮੁਹੈ, ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ ॥ ਅਗੈ ਵਸਤੁ ਸਿਞਾਣੀਐ ਪਿਤਰੀ ਚੋਰ ਕਰੇਇ ॥ ਵਢੀਅਹਿ ਹਥ ਦਲਾਲ ਕੇ, ਮੁਸਫੀ ਏਹ ਕਰੇਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ, ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਜਿਉ ਜੋਰੂ ਸਿਰਨਾਵਣੀ, ਆਵੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰ ॥ ਜੂਠੇ ਜੂਠਾ ਮੁਖਿ ਵਸੈ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਹੋਇ ਖੁਆਰ ॥ ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ, ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥ ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ, ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਪਿਤਰੀਂ, ਵਢੀਅਹਿਂ, ਆਖੀਅਹਿਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਮੋਹਾਕਾ' ਪਦ ਨੂੰ ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ 'ਮੋਹਾ ਕਾ' ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਠਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ' ਨੂੰ 'ਘਰੁ ਮਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ' ਪੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਰਥ ਦਾ ਅਨਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮੋਹਾਕਾ=ਚੋਰ, ਲੁਟੇਰਾ। ਮੁਹੈ=ਲੁਟੇ। ਮੁਹਿ=ਲੁਟ ਕੇ। ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ=ਪਿਤਰਾਂ (ਮਰ ਗਏ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨਮਿਤ) ਦੇਵੇ। ਸਿਞਾਣੀਐ=ਪਛਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਢੀਅਹਿ=ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਲਾਲ=ਸੌਦਾ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ)। ਮੁਸਫੀ=ਇਨਸਾਫ (ਨਿਆਂ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਜੋਰੂ=ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸਿਰਨਾਵਣੀ=ਸਿਰ ਨਵ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੀ, ਭਾਵ ਮਾਹਵਾਰੀ ਰਿਤੂ। ਵਾਰੋ ਵਾਰ=ਹਰ (ਮਹੀਨੇ) ਵਾਰ। ਜੂਠੇ=ਅਪਵਿੱਤਰ ਮਨੁੱਖ। ਜੂਠਾ=ਭਿਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪਦਾਰਥ। ਮੁਖਿ=ਮੂੰਹ ਵਿਚ।

ਅਰਥ: ਜੇ ਚੋਰ (ਕਿਸੇ ਦੇ) ਘਰ ਨੂੰ ਲੁਟ ਕੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦੇ (ਨਮਿਤ ਭਾਵ ਸਰਾਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦਾਨ ਵਜੋਂ) ਦੇਵੇ ਤਾਂ (ਉਹ) ਚੀਜ਼ ਅਗੇ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਪਛਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ (ਉਸ ਚੋਰ ਦੇ) ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚੋਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। (ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰੂਪੀ) ਦਲਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਿਆਉਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਮੁਨਸਫ਼ (ਧਰਮਰਾਜ) ਇਹ (ਫੈਸਲਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਅਗੇ (ਭਾਵ ਪਰਲੋਕ) ਵਿਚ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਖਟ ਕਮਾ ਕੇ (ਭਾਵ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਦਾਨ ਵਜੋਂ) ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਾਹਵਾਰੀ (ਰਿਤੂ) ਹਰੇਕ ਮਹੀਨੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ (ਤੇ ਓਦੋਂ ਉਹ ਅਪਵਿੱਤਰ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਜੂਠੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ (ਹਰ ਵੇਲੇ ਝੂਠ ਦੀ) ਜੂਠ ਵੱਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਉਹ) ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਖਜਲ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ (ਮਨੁੱਖ) ਸੁੱਚੇ ਨਹੀਂ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਹੜੇ (ਨਿਰਾ) ਸਰੀਰ ਧੋ ਕੇ (ਸੁੱਚੇ ਬਣ) ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ) ਸੁੱਚੇ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ॥ ਤੁਰੇ ਪਲਾਣੇ ਪਉਣ ਵੇਗ, ਹਰ ਰੰਗੀ ਹਰਮ ਸਵਾਰਿਆ ॥ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਮਾੜੀਆ ਲਾਇ ਬੈਠੇ ਕਰਿ ਪਾਸਾਰਿਆ ॥ ਚੀਜ ਕਰਨਿ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ, ਹਰਿ ਬੁਝਨਿ ਨਾਹੀ, ਹਾਰਿਆ ॥ ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਖਾਇਆ, ਵੇਖਿ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ

ਵਿਸਾਰਿਆ ॥ ਜਰੁ ਆਈ, ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ॥੧੭॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਰੰਗੀਂ, ਮਾੜੀਆਂ, ਭਾਂਵਦੇ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਮਹਲਤਿ' ਪਦ ਨੂੰ 'ਮਹਲ ਤਿ' ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨਾਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਤੁਰੇ=ਘੋੜੇ। ਪਲਾਣੇ=ਕਾਠੀਆਂ। ਪਉਣ ਵੇਗ=ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਤੇਜ਼ ਚਲਣ ਵਾਲੇ। ਹਰ ਰੰਗੀ=ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ। ਹਰਮ=ਮਹੱਲ। ਚੀਜ=ਮੌਜ, ਤਮਾਸ਼ਾ। ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ= ਹੁਕਮ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ। ਮਹਲਤਿ=(ਮਹਲ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ) ਮਹਲਾਤਿ। ਜਰੁ=ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ। ਜੋਬਨਿ= ਜੁਆਨੀ।

ਅਰਥ: (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ) ਘੋੜੇ ਕਾਠੀਆਂ (ਸਮੇਤ) ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਤੇਜ਼ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਠੇ, ਮਹਲ ਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਵਿਚ (ਸੁੰਦਰ ਸੇਜ) ਲਾ ਕੇ, ਪਸਾਰਾ ਪਸਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। (ਉਹ) ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਨਹੀਂ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ- ਜਨਮ ਹੀ) ਹਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਾ ਕੇ) ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਮਹਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮੰਨਾਉਂਦਿਆਂ) ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਆ ਗਈ, ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ (ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ) ਹਾਰ ਦਿੱਤਾ ।੧੭।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ ਘਰੁ ਮੁਹੈ, ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮੁਹਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੋਹਿ' (ਵਿਚ) ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ) ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

"ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ=ਠਗਣੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁਹੈ=ਠਗੇ ਤੇ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮੁਹਿ=ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਰਾਂ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਅਗੇ ਉਸ ਦੇ ਵੀ ਪਿਤਰ ਬੈਠੇ ਹਨ।"

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ 'ਮਹਿ' ਪਦ 'ਵਿਚ' ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, 'ਮੁਹਿ' ਵਖਰਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਠਗ ਕੇ, ਚੁਰਾ ਕੇ, ਲੁੱਟ ਕੇ। ਸੋ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਮਹਿ' ਤੇ 'ਮੁਹਿ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(੨) ਵੇਖਿ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥

ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਵਿਚ 'ਮਹਲਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ 'ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ' ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਵੇਖੋ ਪੋਥੀ ਦੂਜੀ, ਪੰਨਾ ੪੭੨ ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮਹਲਤਿ' ਸ਼ਬਦ 'ਮਹੱਲਾਤ' ਭਾਵ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਮਹਲ ਤਿ' ਪਾਠ-ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਕਈ ਸਜਣ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

"ਕਰ ਕੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ ਜੋ ਖਾਤੇ ਹੈਂ ਵੇਖ ਮਹਲ ਤੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕੋ ਦੇਖ ਕੇ ਮਰਨਾ ਭੁਲਾਇ ਦੀਆ ਲੋਕਾਂ ਨੇ।"

ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ 'ਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਇਸਤ੍ਰੀ' ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ 'ਤਿ' ਪਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮਹਲਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:-

ਨਉ ਸਤ ਚਉਦਹ ਤੀਨਿ ਚਾਰਿ, ਕਰਿ ਮਹਲਤਿ ਚਾਰਿ ਬਹਾਲੀ॥
ਚਾਰੇ ਦੀਵੈ ਚਹੁ ਹਥਿ ਦੀਏ, ਏਕਾ ਏਕੀ ਵਾਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੯੦

ਭਾਵ, ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਤੁਸਾਂ ਨੌ ਖੰਡ, ਸਤ ਦੀਪ, ਚਉਦਹ ਲੋਕ, ਤਿੰਨ ਲੋਕ, ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਂ, ਜੀਆਂ ਦੇ ਵਸਣ ਲਈ ਸੁੰਦਰ ਮਹਿਲਾਤ ਬਣਾ ਕੇ (ਆਪਣੀ ਸਤਾ ਨਾਲ) ਟਿੱਕਾ ਕੇ ਰਖੇ ਹਨ। ਚਾਰ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵੇ ਚਾਰ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਤੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮਹਲ ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਮਲ ਗਲੋਲਾ ਹੈ, ਜੀਵ ਕੂੜ ਦਾ ਅਮਲ ਗਲੋਲਾ ਖਾ ਕੇ ਮਰਨਾ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

੧. ਚਿਤੇ ਦਿਸਹਿ ਧਉਲਹਰ, ਬਗੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰ ॥
ਕਰਿ ਮਨ ਖੁਸੀ ਉਸਾਰਿਆ, ਦੂਜੈ ਹੇਤਿ ਪਿਆਰਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੧
੨. ਅਮਲੁ ਗਲੋਲਾ ਕੂੜ ਕਾ, ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ ॥
ਮਤੀ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ, ਖੁਸੀ ਕੀਤੀ ਦਿਨ ਚਾਰਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੫

ਸੋ ਇਥੇ 'ਮਹਲਤਿ' ਪਾਠ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵਡੇ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਅਰਥਾਤ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਮਿਤ ਦੁੱਧ, ਦਹੀਂ, ਚਾਵਲ, ਪੂਰੀਆਂ, ਕੜਾਹ, ਖੀਰ ਤੇ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਆਦਿਕ ਮਣਸ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸ਼ਰਾਧ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਧ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਰਮ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨ ਅਗਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪਿਤਰਾਂ ਤਾਈਂ ਪਿਤਰ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਵੰਡਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਅਰਜਮਾ ਨਾਮ ਪਿਤਰ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਪਿਤਰਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰਾਧਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭੇਦ ਤਿੰਨੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ:-

ਖਿਆਹੀ-ਪਿਤਰ ਦੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹੀਨੇ ਉਸੇ ਥਿਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰਾਧ ਕਰਨਾ। ਪਾਰਬਣ--ਅਮਾਵਸ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਾਂ ਪੁਰਬਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨਮਿਤ ਪੁੰਨ ਕਰਨਾ।

ਮੁਹਾਲਯ--ਅੱਸੂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਪਖ ਵਿਚ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨਾ।

ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਸ੍ਰਾਧ ਮੰਨੂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਵੇ। ਸ੍ਰਾਧਾਂ ਬਾਰੇ ਚਾਰ-ਵਾਕ ਮਤ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਸਮ ਕਿਸੇ ਲੋਭੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜੇ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪਿਤਰਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ? ਇਸ ਲਈ ਮੱਸਿਆ, ਸੰਗਰਾਂਦ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪੁਰਬਾਂ ਤੇ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਪਦਾਰਥ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਵਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ।

ਸਿਖ ਧਰਮ ਪਿਤਰਾਂ ਨਮਿਤ ਸਰਾਧ ਆਦਿ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਕਈ ਭੋਲੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਮਾਤਾਵਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਧਰਮ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ ਅਜੇ ਤਕ ਵੀ ਪਿਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰਧਾ ਸਰਾਧਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫ਼ਰਕ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪੰਜ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛੱਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵੀਰ ਦਿਲ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਪਿਤਰਾਂ ਨਮਿਤ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਦੇਗ ਕਰਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਜਗ ਭੋਗ ਨਈਵੇਦ ਲਖ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੁਖਿ ਇਕੁ ਦਾਣਾ ਪਾਇਆ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੭-੧੩

ਪਰ ਸ੍ਰਾਧ-ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਛਕਾਉਣਾ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਰਾਂ ਨਮਿਤ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਪਦਾਰਥ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੇ, ਸਗੋਂ ਕੁੱਤੇ ਤੇ ਕਾਂ ਆਦਿ ਹੀ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,

ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਤੇ ਚਉਲ ਪਾਉਣਾ ਸਨਾਤਨੀ ਵੀਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁੰਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸ਼ਰਾਧਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਉਂਦੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਨਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਮੋਇਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰਾਧ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:–

ਜੀਵਤ ਪਿਤਰ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਊ, ਮੂਏ ਸਿਰਾਧ ਕਰਾਹੀ ॥
ਪਿਤਰ ਭੀ ਬਪੁਰੇ ਕਹੁ ਕਿਉ ਪਾਵਹਿ, ਕਊਆ ਕੂਕਰ ਖਾਹੀ ॥੧॥
ਮੋਕਉ ਕੁਸਲ ਬਤਾਵਹੁ ਕੋਈ ॥
ਕੁਸਲੁ ਕੁਸਲੁ ਕਰਤੇ ਜਗੁ ਬਿਨਸੈ, ਕੁਸਲੁ ਭੀ ਕੈਸੇ ਹੋਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮਾਟੀ ਕੇ ਕਰਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ, ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਜੀਉ ਦੇਹੀ ॥
ਐਸੇ ਪਿਤਰ ਤੁਮਾਰੇ ਕਹੀਅਹਿ, ਆਪਨ ਕਹਿਆ ਨ ਲੇਹੀ ॥੨॥
ਸਰ ਜੀਉ ਕਾਟਹਿ ਨਿਰਜੀਉ ਪੂਜਹਿ, ਅੰਤ ਕਾਲ ਕਉ ਭਾਰੀ ॥
ਰਾਮ ਨਾਮ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ, ਭੈ ਡੂਬੇ ਸੰਸਾਰੀ ॥੩॥
ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜਹਿ ਡੋਲਹਿ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਨਹੀ ਜਾਨਾ ॥
ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਅਕੁਲੁ ਨਹੀ ਚੇਤਿਆ,
ਬਿਖਿਆ ਸਿਉ ਲਪਟਾਨਾ ॥੪॥੧॥੪੫॥ [ਪੰਨਾ ੩੩੨

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਰਾਧਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਵੀ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਅਵਿਹਤ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਆਖਿਆ ਹੈ:-

ਆਇਆ ਗਇਆ ਮੁਇਆ ਨਾਉ॥ ਪਿਛੈ ਪਤਲਿ ਸਦਿਹੁ ਕਾਵ ॥
ਨਾਨਕ, ਮਨਮੁਖਿ ਅੰਧੁ ਪਿਆਰੁ॥ ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਡੁਬਾ ਸੰਸਾਰੁ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੋ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਅਗੇ (ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ:–

੧. **ਨਾਨਕ, ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ, ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ ॥** [ਪੰਨਾ ੪੭੨
੨. **ਨਾਨਕ ਏਥੈ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਮਿਲੈ, ਅਗੈ ਪਾਏ ਜਾਇ ॥** [ਪੰਨਾ ੫੫੬
੩. **ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਕਰੈ ਨਹੀ ਬੂਝੈ॥ ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਜਮਕਾਲੁ ਨ ਸੂਝੈ ॥**
ਐਥੈ ਕਮਾਣਾ ਸੁ ਅਗੈ ਆਇਆ, ਅੰਤਕਾਲਿ ਕਿਆ ਕੀਜੈ ਹੇ॥[ਪੰ. ੧੦੪੯

ਅੰਤ ਨੂੰ ਨਿਬੇੜਾ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਕਰਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਨ:-

੧. **ਜੈਸਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ, ਜੋ ਖਟੈ ਸੁ ਖਾਇ ॥**
ਅਗੈ ਪੁਛਿ ਨ ਹੋਵਈ, ਜੇ ਸਣੁ ਨੀਸਾਣੈ ਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੩੦
੨. **ਆਪਣ ਲੀਆ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਭਾਗਠੁ ਹੋਇ ॥**
ਕਰਮਾ ਉਪਰਿ ਨਿਬੜੈ, ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੫੭

੩. ਜੇਤੇ ਜੀਅ ਲਿਖੀ ਸਿਰਿ ਕਾਰ ॥ ਕਰਣੀ ਉਪਰਿ ਹੋਵਗਿ ਸਾਰ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੧੬੯

ਜਦੋਂ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰੀਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸੋਝੀ ਆਈ, ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਪਰਚਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਆਖਿਆ:--

ਘਰ ਕੇ ਦੇਵ ਪਿਤਰ ਦੀ ਛੋਡੀ, ਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦੁ ਲਇਓ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੫੬

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਂ ਪਖੰਡਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਤੋੜਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ:--

ਪਿੰਡੁ ਪਤਲਿ ਮੇਰੀ ਕੇਸਉ ਕਿਰਿਆ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰੁ॥
ਐਥੈ ਓਥੈ ਆਗੈ ਪਾਛੈ, ਏਹੁ ਮੇਰਾ ਆਧਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੮

ਸੋ, ਅਮਰ ਵਸਤੂ ਕੇਵਲ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ।

ਸੰਪਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਲੋਕ ਮੰਗੂ ਅਤੇ ਭਾਗੂ ਖਤਰੀ ਲਾਹੌਰ ਵਾਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਚਾਰੇ ਗਏ, ਪਰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਤਾ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਲੋਕ ਦੂਨੀ ਚੰਦ ਪ੍ਰਤੀ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਲੋਕ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਹੋਣ, ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰੀ ਦੇ ਕਮਾਏ ਹੋਏ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚੋਂ ਕੀਤਾ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਖ ਦਾ ਭਾਗੀ ਪਦਾਰਥ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦਲਾਲ (ਪੰਡਿਤ) ਨੂੰ ਵੀ ਬਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਿਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੀਤਾ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੫

ਦੂਜੀ ਸਿਖਿਆ ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਧੋਣ ਨਾਲ ਸੁੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਦੀ ਖੁੱਡ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਲਿੰਬ ਪੋਚ ਦੇਈਏ, ਕਾਲੇ ਨਾਗ ਦੀ ਵਿਸ ਅੰਦਰ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸਲੀ ਸੁੱਚ ਦੀ ਸੋਝੀ ਓਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਆਪ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵਸਦੇ, ਓਦੋਂ ਤਕ ਨਿਰਾ ਜੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਹੀ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਜੇਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ, ਸਭ ਤੈ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ ॥ ਗੋਹੇ ਅਤੈ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰਿ ਕੀੜਾ ਹੋਇ ॥ ਜੇਤੇ ਦਾਣੇ ਅੰਨ ਕੇ, ਜੀਆ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ, ਜਿਤੁ

ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ਸੂਤਕੁ ਕਿਉਕਰਿ ਰਖੀਐ, ਸੂਤਕੁ ਪਵੈ ਰਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਸੂਤਕੁ ਏਵ ਨ ਉਤਰੈ, ਗਿਆਨੁ ਉਤਾਰੇ ਧੋਇ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਲੋਭੁ ਹੈ, ਜਿਹਵਾ ਸੂਤਕੁ ਕੂੜੁ ॥ ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਪਰਧਨ ਰੂਪੁ ॥ ਕੰਨੀ ਸੂਤਕੁ ਕੰਨਿ ਪੈ, ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਹੰਸਾ ਆਦਮੀ, ਬਧੇ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਹਿ ॥੨॥

ਮ: ੧ ॥ ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ, ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥ ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਭਾਣੈ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰੁ ਹੈ, ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ, ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ ॥੩॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਜੀਆਂ, ਪਹਿਲਾਂ, ਹੰਸਾਂ, ਅਖੀਂ, ਕੰਨੀਂ, ਖਾਹਿੰ, ਜਾਹਿੰ, ਨਾਹਿੰ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੂਤਕੁ=ਜੀਆਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਣ ਸਮੇਂ ਜੋ ਅਪਵਿਤਰਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਤਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੈ=ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ। ਬਾਝੁ= ਬਿਨਾ। ਪਹਿਲਾ=ਪਹਿਲਾਂ। ਜਿਤੁ=ਜਿਸ ਨਾਲ। ਰਸੋਇ=ਰਸੋਈ ਵਿਚ। ਅਖੀ= ਅੱਖਾਂ ਦਾ। ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ=ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ। ਕੰਨਿ=ਕੰਨ ਵਿਚ। ਪੈ=ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਇਤਬਾਰੀ=ਚੁਗ਼ਲੀ। ਖਾਇ=ਖਾਂਦੇ (ਸੁਣਦੇ) ਹਨ। ਹੰਸਾ=ਹੰਸਾਂ ਵਾਂਗ ਉਜਲ। ਜਮਪੁਰਿ=ਜਮ ਦੀ ਪੁਰੀ (ਨਰਕ)ਵਿਚ। ਜਾਹਿ=ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਰਮ=ਭਰਮ ਰੂਪ (ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ)। ਦੂਜੈ=ਦੂਜੇ ਨੂੰ। ਭਾਣੈ=ਭਾਣੇ ਵਿਚ। ਦਿਤੋਨੁ=ਉਸ (ਹਰੀ ਨੇ) ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੰਬਾਹਿ=ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ। ਗੁਰਮੁਖਿ=ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ।

ਅਰਥ: ਜੇਕਰ ਸੂਤਕ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਈਏ (ਕਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ) ਹਰ ਥਾਂ ਹੀ ਸੂਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੋਹੇ ਜਾਂ ਲਕੜੀ ਵਿਚ (ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ) ਕੀੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਫਿਰ) ਜਿਤਨੇ ਦਾਣੇ (ਵਖ ਵਖ) ਅਨਾਜ ਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ (ਦਾਣਾ ਵੀ) ਜੀਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਸਭ ਤੋਂ) ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ (ਅੰਦਰ) ਜੀਉ ਹੈ, ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਸਭ ਕੋਈ ਹਰਾ ਭਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਤੁਸੀਂ ਸਮਝੋ) ਸੂਤਕ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? (ਜਦੋਂ ਕਿ) ਸੂਤਕ ਹਰ ਵਕਤ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਉਂ ਭਰਮ ਕੀਤਿਆਂ)

ਸੂਤਕ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ, (ਕੇਵਲ) ਗਿਆਨ ਹੀ (ਇਸ ਜੂਠ ਨੂੰ) ਧੋ ਕੇ ਉਤਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।੧।

(ਅਸਲ ਵਿਚ) ਮਨ ਦਾ ਸੂਤਕ ਲੋਭ ਹੈ, ਜੀਭ ਦਾ ਸੂਤਕ ਝੂਠ (ਬੋਲਣਾ) ਹੈ। ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰਾਏ ਧਨ ਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤਕਣਾ ਹੈ। ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੰਨ ਚੁਗਲੀ ਦੇ ਬਚਨ (ਖਾਹਿ) ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੇਖਣ ਵਿਚ) ਆਦਮੀ ਹੰਸਾਂ ਵਰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਹਨ (ਪਰ ਸੂਤਕ ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ ਵਿਚ) ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਜਮਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੨।

ਸਾਰਾ ਸੂਤਕ ਭਰਮ ਰੂਪ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ) ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੰਮਣਾ ਤੇ ਮਰਨਾ, (ਸੂਤਕ ਨਹੀਂ) ਹੁਕਮ ਹੈ, (ਜੀਵ) ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ (ਸੰਸਾਰ ਤੇ) ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਅੰਨ) ਖਾਣਾ (ਤੇ ਪਾਣੀ) ਪੀਣਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, (ਸੂਤਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਰਿਜ਼ਕ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਸੂਤਕ ਦਾ ਭਰਮ ਭੇਦ) ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਤਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।੩।

ਪਉੜੀ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਡਾ ਕਰਿ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਵਡੀਆ ਵਡਿਆਈਆ॥ ਸਹਿ ਮੇਲੇ, ਤਾ ਨਦਰੀ ਆਈਆ ॥ ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਣਾ, ਤਾ ਮਨਿ ਵਸਾਈਆ ॥ ਕਰਿ ਹੁਕਮੁ ਮਸਤਕਿ ਹਥੁ ਧਰਿ, ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ ਕਢੀਆ, ਬੁਰਿਆਈਆ ॥ ਸਹਿ ਤੁਠੈ, ਨਉਨਿਧਿ ਪਾਈਆ ॥੧੮॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਵਡੀਆਂ, ਵਡਿਆਈਆਂ, ਆਈਆਂ, ਵਸਾਈਆਂ, ਵਿਚਹੁੰ, ਬੁਰਿਆਈਆਂ, ਪਾਈਆਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਹਿ=ਪਤੀ, ਮਾਲਕ ਨੇ। ਮਸਤਕਿ=ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਨਉਨਿਧਿ=ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ, ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ।

ਅਰਥ: ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵਡਾ ਕਰਕੇ ਸਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ (ਅਨਗਿਣਤ) ਵਡਿਆਈਆਂ ਹਨ। (ਜਦੋਂ) ਮਾਲਕ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਨਾਲ) ਮੇਲਿਆ ਤਾਂ (ਸਾਨੂੰ ਅਨਗਿਣਤ ਵਡਿਆਈਆਂ) ਦਿਸ ਪਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਉਸ (ਮਾਲਕ ਨੂੰ) ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ (ਉਹ ਵਡਿਆਈਆਂ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ

(ਸਾਡੇ) ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ (ਸਾਡੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰਖਿਆ ਅਤੇ (ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ) ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਮਾਰ ਕੇ (ਬਾਹਰ) ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਾਲਕ ਦੇ ਤੁਠਣ ਨਾਲ ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ।੧੮।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ, ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਜੀਉ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ- "ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।" ਬਾਕੀ ਸਭ ਪ੍ਰਸਿਧ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਜੀਉ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਜੀਵ' ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਸੂਤਕ ਪਾਤਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਥੇ ਇਹੋ ਅਰਥ ਠੀਕ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ (ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ) 'ਜੀਵ' ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਜੀਅ ਜੰਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ (ਭਾਵ ਜ਼ਿੰਦਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(੨) ਕੰਨੀ ਸੂਤਕੁ ਕੰਨਿ ਪੈ, ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ ॥

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਸ਼ਬਦ 'ਲਾਇਤਬਾਰੀ' ਨੂੰ 'ਲਾਇ ਤਬਾਰੀ' ਪਦ-ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ:–

"ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਪੈ=ਮਾਸ ਮੁਖ ਨੂੰ ਲਗਾ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ=ਚੁਗਲੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਕੰਨਾ ਦਾ ਸੂਤਕ ਹੈ।"

ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ 'ਤਬਾਰੀ' ਸ਼ਬਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ। 'ਲਾਇਤਬਾਰੀ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਬੇ-ਇਤਬਾਰੀ। ਜਿਵੇਂ ਲਾ-ਇਲਮੀ, ਲਾ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਆਦਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਲਾ' ਨਿਖੇਧ-ਬੋਧਕ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਤਬਾਰ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਣਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੋਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:–

੧. **ਨਿੰਦਕ ਲਾਇਤਬਾਰ ਮਿਲੇ ਹੜਵਾਣੀਐ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੨੮੮

੨. **ਨਕੀਂ ਵਢੀਂ ਲਾਇਤਬਾਰ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੨੮੮

ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ 'ਲਾਇਤਬਾਰੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਚੁਗਲੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ:–

"ਬੇ-ਇਤਬਾਰ, ਬੇ-ਬਿਸਾਹੀ, ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ-ਇਸ ਪੁਰਖ ਕੇ ਕਹੇ ਪੈ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਐਸੇ ਆਨ ਪੁਰਖੋਂ ਪਾਸ ਉਨ ਕੇ ਕਾਮ ਬਿਗਾੜਨੇ ਹੇਤ ਕਹਨਾ,

ਕੋਈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਚੁਗਲੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਕੋਸ਼ੋਂ ਸੇ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਰਸੀ ਕੇ ਕੋਸ਼ੋਂ ਮੇਂ ਲਾ ਕਾ ਅਰਥ ਬਿਨਾ ਹੈ, ਇਤਬਾਰੀ ਕਾ ਅਰਥ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਯੋਗ ਹੈ।"

ਭਾ. ਸ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਚੁਗਲੀ ਦਾ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ:–

ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਇ ਚੁਗਲ ਸਦਾਇਆ ॥

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਜੋ ਅਪਵਿਤਰਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂਉਂ ਸੂਤਕ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦੇ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਸ਼ੁੱਧੀ ਦਾ ਨਾਉ ਪਾਤਕ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਰਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਅਪਵਿਤਰਤਾ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ:–

	ਸੂਤਕ (ਜੰਮਣ ਸਮੇਂ)	*ਪਾਤਕ (ਮਰਨ ਸਮੇਂ)*
ਬ੍ਰਾਹਮਣ	੧੧ ਦਿਨ	੧੦ ਦਿਨ
ਖਤਰੀ	੧੩ ਦਿਨ	੧੨ ਦਿਨ
ਵੈਸ਼	੧੭ ਦਿਨ	੧੫ ਦਿਨ
ਸ਼ੂਦਰ	੩੦ ਦਿਨ	੩੦ ਦਿਨ

ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੂਤਕ-ਪਾਤਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਈ ਭੋਲੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਮਾਤਾਵਾਂ ਇਸ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸੂਤਕ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਪੁਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਸੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਤਕ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ? ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਲ ਝਾਤ ਮਾਰੋ ਤਾਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਜੀਵ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਹਨ:–

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲਓ:-

ਬੈਤਾਲੀ ਲਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੀਵ ਜਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਓਹੋ ਪਾਣੀ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਰੋਜ਼ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਸੂਤਕ ਪਾਤਕ ਹੋਇਆ ਸਮਝੋ।

ਫਿਰ ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣੇ, ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੋ:–

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਚੇ ਹੀ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਵਿਚੇ ਹੀ ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਸੂਤਕ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੂਤਕ ਇਕ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ

ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਬਿਧੀ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ:--

ਜਾ ਪਹਿ ਜਾਉ ਆਪੁ ਛੁਟਕਾਵਨਿ, ਤੇ ਬਾਧੇ ਬਹੁ ਫੰਧਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੩੪

ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖ ਕੇ ਤਤ-ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸੂਤਕ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:--

ਜਲਿ ਹੈ ਸੂਤਕੁ, ਥਲਿ ਹੈ ਸੂਤਕੁ, ਸੂਤਕ ਓਪਤਿ ਹੋਈ ॥
ਜਨਮੇ ਸੂਤਕੁ ਮੂਏ ਫੁਨਿ ਸੂਤਕੁ, ਸੂਤਕ ਪਰਜ ਬਿਗੋਈ ॥੧॥
ਕਹੁ ਰੇ ਪੰਡੀਆ, ਕਉਨ ਪਵੀਤਾ ॥
ਐਸਾ ਗਿਆਨੁ ਜਪਹੁ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਨੈਨਹੁ ਸੂਤਕੁ ਬੈਨਹੁ ਸੂਤਕੁ, ਸੂਤਕੁ ਸ੍ਰਵਨੀ ਹੋਈ ॥
ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਸੂਤਕੁ ਲਾਗੈ, ਸੂਤਕੁ ਪਰੈ ਰਸੋਈ ॥੨॥
ਫਾਸਨ ਕੀ ਬਿਧਿ ਸਭੁ ਕੋਊ ਜਾਨੈ, ਛੂਟਨ ਕੀ ਇਕੁ ਕੋਈ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਰਾਮੁ ਰਿਦੈ ਬਿਚਾਰੈ, ਸੂਤਕੁ ਤਿਨੈ ਨ ਹੋਈ॥੩॥[ਪੰਨਾ ੩੩੧

ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਸੂਤਕ ਉਤਾਰਨ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਸਾਧਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਕਪੜੇ ਧੋਣੇ ਆਦਿ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਤਕ ਤੋਂ ਛੂਹ ਛੂਹ ਕਰ ਕੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸਲੀ ਸੂਤਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਦੂਜਾ ਭਾਉ॥ ਭਰਮੇ ਭੂਲੇ ਆਵਉ ਜਾਉ ॥੧॥
ਮਨਮੁਖਿ ਸੂਤਕੁ ਕਬਹਿ ਨ ਜਾਇ ॥
ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਭੀਜੈ ਹਰਿ ਕੈ ਨਾਇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਜੇਤਾ ਮੋਹੁ ਆਕਾਰੁ ॥ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰ ॥੨॥
ਸੂਤਕੁ, ਅਗਨਿ ਪਉਣੈ ਪਾਣੀ ਮਾਹਿ ॥
ਸੂਤਕੁ ਭੋਜਨੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਹਿ ॥੩॥
ਸੂਤਕਿ, ਕਰਮ ਨ ਪੂਜਾ ਹੋਇ ॥ ਨਾਮਿ ਰਤੇ, ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ ॥੪॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਵਿਐ, ਸੂਤਕੁ ਜਾਇ ॥
ਮਰੈ ਨ ਜਨਮੈ, ਕਾਲੁ ਨ ਖਾਇ ॥ ੫॥ [ਪੰਨਾ ੨੨੯

ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ॥ ਪਹਿਲਾ ਸੁਚਾ ਆਪਿ ਹੋਇ, ਸੁਚੈ ਬੈਠਾ ਆਇ ॥ ਸੁਚੇ ਅਗੈ ਰਖਿਓਨੁ ਕੋਇ ਨ ਭਿਟਿਓ ਜਾਇ ॥ ਸੁਚਾ ਹੋਇ ਕੈ ਜੇਵਿਆ, ਲਗਾ ਪੜਣਿ ਸਲੋਕੁ ॥ ਕੁਹਥੀ ਜਾਈ ਸਟਿਆ, ਕਿਸੁ ਏਹੁ ਲਗਾ ਦੋਖੁ ॥ ਅੰਨੁ ਦੇਵਤਾ ਪਾਣੀ ਦੇਵਤਾ, ਬੈਸੰਤਰੁ ਦੇਵਤਾ, ਲੂਣ, ਪੰਜਵਾ ਪਾਇਆ ਘਿਰਤੁ ॥ ਤਾ ਹੋਆ ਪਾਕੁ ਪਵਿਤੁ ॥ ਪਾਪੀ ਸਿਉ ਤਨੁ ਗਡਿਆ, ਥੁਕਾ ਪਈਆ

ਤਿਤੁ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਚਰਹਿ, ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਰਸ ਖਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ, ਤਿਤੁ ਮੁਖਿ ਥੁਕਾ ਪਾਹਿ ॥੧॥

ਮ: ੧ ॥ ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ, ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ, ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥ ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ, ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ, ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਊਪਜੈ, ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ, ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਾਲਾਹੀਐ, ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਊਜਲੇ, ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ : ਪਹਿਲਾਂ, ਪੰਜਵਾਂ, ਤਾਂ, ਥੁਕਾਂ, ਪਈਆਂ, ਭਾਗਾਂ, ਉਚਰਹਿੰ, ਖਾਹਿੰ, ਪਾਹਿੰ, ਜੰਮਹਿੰ, ਭੰਡਹੁੰ, ਏਵੈਂ, ਕਿਉਂ, ਨਾਹੀਂ।

ਫੁਟਕਲ: (ੳ) 'ਕੁਹਥੀ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕੁਹੱਥੀ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, 'ਕੁਹਥੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਕੁਹਥਰੀ, ਜਿਹੜੀ ਥਾਂ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਦੁਰਗੰਧ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ। (ਅ) 'ਸਟਿਆ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸੁਟਿਆ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁਚੈ=ਸੁਚੇ (ਚੌਕੇ) ਵਿਚ। ਜੇਵਿਆ=ਖਾਇਆ। ਭਿਟਿਓ=ਖਾਧਾ। ਸਲੋਕੁ=ਖਾਸ ਸਲੋਕ ਜੋ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਕੁਹਥੀ=ਗੰਦੀ। ਜਾਈ=ਜਗ੍ਹਾਂ ਤੇ। ਦੋਖੁ=ਦੋਸ਼। ਦੇਵਤਾ=ਪਵਿਤਰ। ਬੈਸੰਤਰ=ਅਗਨੀ। ਘਿਰਤੁ=ਘਿਓ। ਗਡਿਆ= ਜੋੜਿਆ। ਤਿਤੁ=ਉਸ। ਮੁਖਿ=ਮੂੰਹ ਦੁਆਰਾ। ਖਾਹਿ=ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਵੈ=ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਜਾਣੀਐ=ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਥੁਕਾਂ ਪਾਹਿ=ਥੁੱਕਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਫਿਟਕਾਰਦੇ ਹਨ।

ਮ:੧॥- ਭੰਡਿ=ਇਸਤਰੀ ਦੁਆਰਾ, ਰਾਹੀਂ। ਜਮੀਐ=ਜੰਮਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਮੀਐ= ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਰਾਹੁ=(ਭਾਈਚਾਰਕ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ) ਰਾਹ! ਬੰਧਾਨੁ=ਮਰਯਾਦਾ। ਰਾਜਾਨ=(ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ) ਰਾਜੇ (ਆਦਿ)। ਬਾਹਰਾ=ਬਿਨਾਂ। ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ=ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ। ਉਜਲੇ=ਪਵਿੱਤਰ।

ਅਰਥ: (ਸਭ ਤੋਂ) ਪਹਿਲਾਂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਨਿਤ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ) ਆਪ ਸੁੱਚਾ ਹੋ ਕੇ ਸੁੱਚੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੈਠਾ। (ਉਹ ਭੋਜਨ ਜਿਸ ਨੂੰ) ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ, ਸੁੱਚੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਅਗੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ) ਸੁੱਚਾ ਹੋ ਕੇ (ਉਹ ਭੋਜਨ) ਛਕਿਆ ਅਤੇ (ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ) ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ। ਗੰਦੀ ਥਾਂ ਤੇ (ਭੋਜਨ ਨੂੰ) ਸੱਟਿਆ ਗਿਆ, (ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ) ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ? ਅੰਨ ਦੇਵਤਾ, ਜਲ ਦੇਵਤਾ,

ਬੈਸੰਤਰ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਲੂਣ ਚਾਰੇ (ਪਵਿਤਰ ਸਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ) ਪੰਜਵਾਂ ਘਿਓ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਪਵਿਤਰ (ਭੋਜਨ) ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

(ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਵਿਤਰ ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਜਦੋਂ) ਪਾਪੀ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਜੋੜ ਜੁੜਿਆ (ਭਾਵ ਪਾਪੀ ਨੇ ਖਾਧਾ), ਉਸ (ਭੋਜਨ) ਉਤੇ ਥੁੱਕਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ (ਭਾਵ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ)। ਜਿਸ ਮੁਖ ਦੁਆਰਾ (ਮਨੁੱਖ) ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਦੇ, ਬਿਨਾਂ ਨਾਮ ਤੋਂ (ਓਹ ਹੋਰ) ਰਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ (ਰਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ ਪਾਪੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਥੁੱਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਭਾਵ ਓਹ ਮੂੰਹ ਫਿਟਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।੧।

(ਮਨੁੱਖ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੁਆਰਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਲਦਾ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ (ਇਸ ਦਾ) ਮੰਗਣਾ ਤੇ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਹੀ (ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ) ਰਸਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ (ਦੂਜੀ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਤਾਨ (ਦਾ ਹੋਣਾ, ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ) ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ) ਕਿਉਂ ਮਾੜਾ ਆਖਿਆ ਜਾਏ, ਜਿਸ ਦੇ (ਪੇਟ ਚੋਂ) ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜੰਮਦੇ ਹਨ? ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ ਪੈਦਾ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਕੇਵਲ) ਓਹ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕੋ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ)। ਜਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸਦਾ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬੀ-ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਓਹ ਮੂੰਹ ਉਸ ਸੱਚੇ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ (ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਆਪਣਾ, ਜਿਸੁ ਨਾਹੀ, ਸੋ ਚੁਣਿ ਕਢੀਐ ॥ ਕੀਤਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੰਢੀਐ ॥ ਜਾ ਰਹਣਾ ਨਾਹੀ ਐਤੁ ਜਗਿ, ਤਾ ਕਾਇਤੁ ਗਾਰਬਿ ਹੰਢੀਐ ॥ ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖੀਐ, ਪੜਿ ਅਖਰੁ ਏਹੋ, ਬੁਝੀਐ ॥ ਮੂਰਖੈ ਨਾਲਿ ਨ ਲੁਝੀਐ ॥੧੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨਾਹੀਂ, ਜਾਂ, ਤਾਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਮੂਰਖੈ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਮੂ ਰਖੈ' ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਆਖੈ=ਆਖਦਾ ਹੈ। ਚੁਣਿ=ਚੁਣ ਕੇ, ਵਖਰੇ ਕਰਕੇ। ਸੰਢੀਐ=

ਭਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਐਤੁ=ਇਸ। ਕਾਇਤੁ=ਕਿਸ ਲਈ?। ਗਾਰਬਿ=ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ। ਹੰਢੀਐ=ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈਏ। ਨ ਲੁਝੀਐ=ਨਹੀਂ ਝਗੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰਾ) ਆਪਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ (ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ) ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ (ਇਕ ਪਾਸੇ) ਕਢੋ (ਭਾਵ ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ)। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ (ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਲੇਖਾ (ਹਰੇਕ) ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਭਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਖਪੀਏ, ਭਾਵ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈਏ?। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਹ ਅੱਖਰ (ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼) ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਣਾ (ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ) ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ (ਕਦੇ) ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਗੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।੧੯।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਅੰਨੁ ਦੇਵਤਾ ਪਾਣੀ ਦੇਵਤਾ, ਬੈਸੰਤਰੁ ਦੇਵਤਾ ਲੂਣੁ.....

ਕਈ ਪਾਠੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪਾ ਕੇ ਇਉਂ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

ਅੰਨੁ ਦੇਵਤਾ, ਪਾਣੀ ਦੇਵਤਾ, ਬੈਸੰਤਰ ਦੇਵਤਾ, ਲੂਣ,
ਪੰਜਵਾ ਪਾਇਆ ਘਿਰਤੁ॥...

ਉਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਇਉਂ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਨ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਅਗਨੀ ਆਦਿ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਲੂਣ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੇਵਤੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਲੂਣ' ਨੂੰ 'ਸਰਬ ਰੱਸ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ 'ਘਿਉ' ਨੂੰ ਉਂਜ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਪਵਿਤਰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰਖਣ ਲਈ ਪਰਚਲਤ ਬਿਸਰਾਮ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

(੨) ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ, ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥

ਕਈ ਅਰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਭੰਡਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਭੰਡੀ' ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:-

"ਏਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਵਿਤਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਨਹ ਤੋ ਮਾਤਾ ਕੇ ਉਦਰਿ ਮੈ ਨਿੰਮਤਾ ਹੈ। ਤਾ ਤਦ ਭੀ ਭੰਡੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਜੰਮਤਾ ਹੈ ਤਦ ਭੀ ਭੰਡੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। [ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਟੀਕ

'ਭੰਡਿ' ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਘੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਾਕ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਊਪਜੈ, ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ, ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥

(੩) ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ, ਭਾਗਾ* ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:-

੧. ਜਿਸ ਮੁਖ ਤੋਂ ਸਦਾ (ਨਾਮ) ਜਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ) ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ (ਪ੍ਰਭਤਾ) ਚੌਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਜਾਂ ਚੌਹਾਂ ਚੱਕਾਂ ਵਿਚ ਸਲਾਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
[ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਭਾਗਾਂ ਕਰਕੇ ਲਾਲ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ।
ਹਰਿ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ, ਪਰਮ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ, ਮੁਖਿ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰੇ॥
ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਭਾਗਾਂ ਕਰਕੇ ਲਾਲ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹੋ ਗਈ, ਮੂੰਹ ਵੀ ਲਾਲ ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਭਾਗ ਵੀ ਸੋਹਣੇ ਹੋ ਗਏ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਜਿਸ (ਬੀ) ਮੂੰਹ ਨਾਲ (ਚਾਹੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਮਰਦ ਦਾ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਧਿਆਈਏ (ਉਸ ਉਤੇ) ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਮਣੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
[ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਭਾਗਾ ਰਤੀ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਭਾਗਯ ਦੀ ਲਾਲੀ' ਭਾਗਯ ਕਰਕੇ ਚੇਹਰੇ ਤੇ ਹੋਈ ਰਕਤ ਰੰਗਤ 'ਮੁਖਿ ਭਾਗਾਂ ਰਤੀ ਚਾਰੇ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲੀ, ਮਣੀ ਅਰਥਾਤ ਭਾਗਾਂ-ਭਰਿਆ ਭਾਗ-ਸ਼ਾਲੀ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੁੱਚ (ਪਵਿਤਰਤਾ) ਸਰੀਰਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਤੇ ਅਰੋਗਤਾ ਦਾ ਮੁਖ ਅੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਰਮਾਂ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ ਸੁੱਚ ਤੇ ਭਿੱਟ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਆਦਿ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੁੱਚ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਪਹਿਲਾ ਸੁਚ ਆਪਿ ਹੋਇ, ਸੁਚੇ ਬੈਠਾ ਆਇ ॥
ਸੁਚੇ ਅਗੈ ਰਖਿਓਨੁ, ਕੋਇ ਨ ਭਿਟਿਓ ਜਾਇ ॥
ਸੁਚਾ ਹੋਇ ਕੈ ਜੇਵਿਆ, ਲਗਾ ਪੜਣਿ ਸਲੋਕੁ ॥
ਕੁਹਥੀ ਜਾਈ ਸਟਿਆ, ਕਿਸੁ ਏਹੁ ਲਗਾ ਦੋਖੁ ॥

---

*ਰਤਨ ਤੋਂ ਰੱਤੀ। ਰਤਨ-ਮਾਣਕ, ਤਾਂ ਤੇ ਰੱਤੀ=ਮਣੀ। ਭਾਗਾਂ ਰਤੀ, ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਰਤਨ, ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਮਣੀ ਯਥਾ-ਭਾਗ ਮਣੀ ਸੋਹਗਣਿ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ॥ (ਆਸਾ ਮ: ੪ ਛੰਤ) ਭਾਗ ਜਾਗਿਆ ਜੀਕੂੰ ਮੱਥਾ ਖਿੜਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਨਾਮ ਰਸ ਨਾਲ ਮਸਤਕ ਖਿੜ ਜਾਏਗਾ। ...

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਗੋਹੇ ਦਾ ਪੋਚਾ ਪਾ ਕੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕਾਰਾਂ (ਲਕੀਰਾਂ) ਕਢ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਕੋਈ ਉਚ-ਜਾਤੀਆ ਜੁੱਤੀਆਂ ਸਮੇਤ ਚੋਕੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਰਸੋਈ ਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਭੋਜਨ ਦੇ ਪਰੋਸੇ ਹੋਏ ਥਾਲ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਗਿਲਾਸ ਨੂੰ ਜੇ ਬਿਨਾਂ ਹੱਥ ਧੋਤੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੱਥ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭਰਮੀ ਲੋਕ ਉਸ ਸਾਰੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਜੂਠਾ (ਭਿਟਿਆ ਹੋਇਆ) ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਚੌਂਕੇ ਤੇ ਕਾਰਾਂ ਕਢਣ ਦਾ ਖੰਡਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:-

ਕੁਬੁਧਿ ਡੂਮਣੀ ਕੁਦਇਆ ਕਸਾਇਣਿ,
ਪਰਨਿੰਦਾ ਘਟ ਚੂਹੜੀ, ਮੁਠੀ ਕ੍ਰੋਧਿ ਚੰਡਾਲਿ ॥
ਕਾਰੀ ਕਢੀ ਕਿਆ ਥੀਐ, ਜਾਂ ਚਾਰੇ ਬੈਠੀਆ ਨਾਲਿ ॥
ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਕਾਰਾਂ, ਨਾਵਣੁ ਨਾਉ ਜਪੇਹੀ ॥
ਨਾਨਕ, ਅਗੈ ਊਤਮ ਸੇਈ, ਜਿ ਪਾਪਾਂ ਪੰਦਿ ਨ ਦੇਹੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੧

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀਆਂ ਤਾਈਂ ਸੁੱਚੇ ਚੋਕੇ ਬਾਬਤ ਦਸਦੇ ਹਨ:--

੧. **ਸੋਈ ਕੁਚੀਲੁ, ਕੁਦਰਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੈ ॥**
ਲੀਪਿਐ ਥਾਇ ਨ ਸੁਚਿ ਹਰਿ ਮਾਨੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੫੧

੨. **ਸਚਾ ਚਉਕਾ, ਸੁਰਤਿ ਕੀ ਕਾਰਾ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਭੋਜਨੁ, ਸਚੁ ਆਧਾਰਾ ॥**
ਸਦਾ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਪਾਵਨ, ਜਿਤੁ ਘਟਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਵਾਸੀ ਹੇ ॥

੩. **ਮਤੁ ਸਚਾ ਅਖਰੁ ਭੁਲਿ ਜਾਇ, ਚਉਕੈ ਭਿਟੈ ਨ ਕੋਇ ॥**
ਝੂਠੇ ਚਉਕੇ ਨਾਨਕਾ, ਸਚਾ ਏਕੋ ਸੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੦

੪. **ਮਨੁ ਮੈਲਾ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ॥ ਮੈਲਾ ਚਉਕਾ ਮੈਲੈ ਥਾਇ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੨੧

੫. **ਚਉਕਾ ਦੇ ਕੈ ਸੁਚਾ ਹੋਇ॥ ਐਸਾ ਹਿੰਦੂ ਵੇਖਹੁ ਕੋਇ॥** [ਪੰਨਾ ੯੫੧

ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਚੌਂਕੇ ਜੂਠੇ ਤੇ ਝੂਠੇ ਹਨ, ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਚਾ ਹੋਣਾ ਲਈ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜਲ ਲੈ ਕੇ ਕੁਰਲੀਆਂ (ਚੁਲੀਆਂ) ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਪਵਿਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਚੁਲੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ, ਸ਼ਰਾਧਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਿਤਰਾਂ ਦੇ ਨਮਿਤ, ਕੁਰਛੇਤਰ ਵਿਖੇ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਅੰਨ, ਜੁਤੀ, ਕਪੜੇ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਚੁਲੀਆਂ ਭਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਚੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਚੁਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਤਤ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਨਾਨਕ, ਚੁਲੀਆ ਸੁਚੀਆ, ਜੇ ਭਰਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥
ਸੁਰਤੇ ਚੁਲੀ ਗਿਆਨ ਕੀ, ਜੋਗੀ ਕਾ ਜਤੁ ਹੋਇ ॥

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੁਲੀ ਸੰਤੋਖ ਕੀ, ਗਿਰਹੀ ਕਾ ਸਤੁ ਦਾਨੁ ॥
ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਵ ਕੀ, ਪੜਿਆ ਸਚੁ ਧਿਆਨੁ ॥
ਪਾਣੀ ਚਿਤੁ ਨ ਧੋਪਈ, ਮੁਖਿ ਪੀਤੈ ਤਿਖ ਜਾਇ ॥
ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਜਗਤ ਕਾ, ਫਿਰਿ ਪਾਣੀ ਸਭੁ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੦

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਅੰਗ-ਮਈ ਬਚਨ ਕਹੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ, ਸਾਰੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਅੰਤ ਹੈ; ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੂਤਕ-ਪਾਤਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਹ ਸੋਚੋ ਕਿ ਪਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁੱਚਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?।

ਇਸ ਸਨਾਤਨ ਸੁੱਚ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿਖੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਖੇ ਇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਇਕ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤੀ- ਭੋਜਨ ਆਖਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭੋਜਨ ਲਈ ਰਸਦ ਆਦਿ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਜੁ ਓਹ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਕ ਵੱਡਾ ਡਰੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਂਜ ਧੋ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਲ ਭਰਿਆ। ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਡਰੰਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਬਚੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜਾ ਲਾਇਆ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਸਾਰੇ ਜਲ ਨੂੰ ਡੋਲ੍ਹ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਚਮ ਕਈ ਵਾਰੀ ਘਟੀਆਪਨ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਜਲ ਛਕਾਏ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਲਾਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂਜ ਧੋ ਕੇ ਜਲ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਜਲ ਛਕਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜਲ ਲਿਆਓ। ਉਸ ਸਿਖ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂਜ ਧੋ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜਲ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ" ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ "ਭਾਈ ਸਿਖਾ! ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕੋਮਲ ਹਨ ਜੋ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜਲ ਸਾਡੇ ਛੱਕਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ।"

ਸੋ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਚਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ: ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਲ-ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ

ਜਾਂ ਘਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੁਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਕਈ ਭਲੇਮਾਣਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੈੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਸੁੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੂਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਰੀਰਕ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਚ-ਭਿੱਟ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨਤਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਮਪਾਕੀ ਤੇ ਅਪਰਸ ਆਦਿ ਕਹਾਉਣਾ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹਰੇ ਪਾਠ ਪਾਣ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ 'ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਵਣਾ, ਤਿਸੁ ਕਹੀਐ ਸਾਬਾਸਿ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲਈ ਨਾਲਿ ਖਸਮ ਚਲੈ ਅਰਦਾਸਿ' (ਪੰਨਾ ੪੭੪) ਇਹ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਾਲੀ ਅਰਦਾਸਿ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

ਦੁਨਿਆਵੀ ਲੋਕ ਜੂਠ ਤੇ ਸੁੱਚ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਸੁੱਚ (ਸੋਧ) ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੇ ਭਰਮ ਤੋਂ ਉਚਾ ਉਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਪੰਡਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਪੁਛਦੇ ਹਨ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ! ਦੱਸੋ, ਕਿਹੜਾ ਅਸਥਾਨ ਸੁੱਚਾ (ਪਵਿੱਤਰ) ਹੈ, ਜਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛੱਕਿਆ ਜਾਏ? ਕਿਉਂਕਿ:--

ਮਾਤਾ ਜੂਠੀ ਪਿਤਾ ਭੀ ਜੂਠਾ, ਜੂਠੇ ਹੀ ਫਲ ਲਾਗੇ ॥
ਆਵਹਿ ਜੂਠੇ ਜਾਹਿ ਭੀ ਜੂਠੇ, ਜੂਠੇ ਮਰਹਿ ਅਭਾਗੇ॥੧॥
ਕਹੁ ਪੰਡਿਤ, ਸੂਚਾ ਕਵਨੁ ਠਾਉ ॥
ਜਹਾਂ ਬੈਸਿ ਹਉ ਭੋਜਨੁ ਖਾਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਿਹਬਾ ਜੂਠੀ ਬੋਲਤ ਜੂਠਾ, ਕਰਨ ਨੇਤ੍ਰ ਸਭਿ ਜੂਠੇ॥
ਇੰਦ੍ਰੀ ਕੀ ਜੂਠਿ ਉਤਰਸਿ ਨਾਹੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਅਗਨਿ ਕੇ ਲੂਠੇ॥੨॥
ਅਗਨਿ ਭੀ ਜੂਠੀ ਪਾਨੀ ਜੂਠਾ, ਜੂਠੀ ਬੈਸਿ ਪਕਾਇਆ ॥
ਜੂਠੀ ਕਰਛੀ ਪਰੋਸਨ ਲਾਗਾ, ਜੂਠੇ ਹੀ ਬੈਠਿ ਖਾਇਆ ॥੩॥
ਗੋਬਰੁ ਜੂਠਾ ਚਉਕਾ ਜੂਠਾ, ਜੂਠੀ ਦੀਨੀ ਕਾਰਾ ॥
ਕਹਿ ਕਬੀਰ, ਤੇਈ ਨਰ ਸੂਚੇ, ਸਾਚੀ ਪਰੀ ਬਿਚਾਰਾ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੯੫

ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਮਗਰੋਂ ਅਰਦਾਸ ਸਮੇਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰਹੁਰੀਤੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ:-

੧. ਦੇਵਣਹਾਰ ਦਾਤਾਰ, ਕਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਾਲਾਹੀਐ ॥.... [ਪੰਨਾ ੯੫੭
੨. ਆਪੇ ਧਰਤੀ, ਆਪੇ ਹੈ ਰਾਹਕੁ, ਆਪਿ ਜੰਮਾਇ ਪੀਸਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫੧

ਜੂਠ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜੂਠ ਨਹੀਂ (ਜਿਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ); ਚੰਨ ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਨੁਸਾਰ ਪਈਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜੂਠ ਨਹੀਂ, ਅੰਨ ਵਿਚ ਜੂਠ ਨਹੀਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੈਨੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ)। ਭਾਵ ਇਤ ਆਦਿਕ ਮਾਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਜੂਠ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੂਠ ਓਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਲੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਜੂਠਿ ਨ ਰਾਗੀ ਜੂਠ ਨਾ ਵੇਦੀ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਕੀ ਭੇਦੀ ॥
ਜੂਠਿ ਨ ਅੰਨੀ ਜੂਠਿ ਨ ਨਾਈ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਮੀਹੁ ਵਰਿਐ ਸਭ ਥਾਈ ॥
ਜੂਠਿ ਨ ਧਰਤੀ ਜੂਠਿ ਨ ਪਾਣੀ ॥ ਜੂਠਿ ਨ ਪਉਣੈ ਮਾਹਿ ਸਮਾਣੀ ॥
ਨਾਨਕ, ਨਿਗੁਰਿਆ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥
ਮੁਹਿ ਫੇਰਿਐ ਮੁਹੁ ਜੂਠਾ ਹੋਇ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੦

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਰੇਕ ਕਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਸਾਡੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੀ ਬਾਹਰਲੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਸਾਡੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਤਨ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨਾਲ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:—

੧. ਮਨਿ ਮੈਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੈਲਾ, ਤਨਿ ਧੋਤੈ ਮਨੁ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇ ॥
ਇਹੁ ਜਗਤੁ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ, ਵਿਰਲਾ ਬੂਝੈ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫੮
੨. ਮਨਿ ਮੈਲੈ ਸੂਚਾ ਕਿਉ ਹੋਇ॥ ਸਾਚਿ ਮਿਲੈ ਪਾਵੈ ਪਤਿ ਸੋਇ॥[ਪੰ. ੬੮੬
੩. ਮਨਿ ਜੂਠੈ ਤਨਿ ਜੂਠਿ ਹੈ, ਜਿਹਵਾ ਜੂਠੀ ਹੋਇ ॥
ਮੁਖਿ ਝੂਠੈ ਝੂਠੁ ਬੋਲਣਾ, ਕਿਉਕਰਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ ॥
ਬਿਨੁ ਅਭ ਸਬਦ ਨ ਮਾਂਜੀਐ, ਸਾਚੇ ਤੇ ਸਚੁ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੫
੪. ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਲੋਭ ਬਹੁ ਝੂਠੇ, ਬਾਹਰਿ ਨਾਵਹੁ ਕਾਹੀ ਜੀਉ ॥
ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਸਦ ਗੁਰਮੁਖਿ,
ਅੰਤਰ ਕੀ ਗਤਿ ਤਾਹੀ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੮੯
੫. ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ, ਕਿਉ ਸੁਚਿ ਹੋਇ ॥
ਸਬਦੀ ਧੋਵੈ ਵਿਰਲਾ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੪੪
੬. ਬਾਹਰੁ ਧੋਇ ਅੰਤਰੁ ਮਨੁ ਮੈਲਾ, ਦੁਇ ਠਉਰ ਅਪੁਨੇ ਖੋਇ ॥
ਈਹਾ ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਮੋਹਿ ਵਿਆਪਿਆ, ਆਗੈ ਮੁਸਿ ਮੁਸਿ ਰੋਇ ॥ ੧ ॥
ਗੋਵਿੰਦ ਭਜਨ ਕੀ ਮਤਿ ਹੈ ਹੋਰਾ ॥
ਵਰਮੀ ਮਾਰੀ ਸਾਪੁ ਨ ਮਰਈ, ਨਾਮੁ ਨ ਸੁਨਈ ਡੋਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੮੧

ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਵੀ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੁੱਚਾ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁੱਚ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

੧. ਕਿਆ ਭਵੀਐ, ਸਚਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ ॥

ਸਾਚ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਕੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੩੮
੨. ਮਨੁ ਨਹੀ ਸੂਚਾ, ਕਿਆ ਸੋਚ ਕਰੀਜੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੦੫
੩. ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀ, ਨਾਨਕ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੪੬
੪. ਤਨੁ ਸੂਚਾ ਸੋ ਆਖੀਐ, ਜਿਸੁ ਮਹਿ ਸਾਚਾ ਨਾਉ॥.... [ਪੰਨਾ ੧੯
੫. ਸੂਚੈ ਭਾਡੇ ਸਾਚੁ ਸਮਾਵੈ, ਵਿਰਲੇ ਸੂਚਾਚਾਰੀ ॥... [ਪੰਨਾ ੫੯੭
੬. ਸੋ ਸੂਚਾ ਜਿ ਕਰੋਧੁ ਨਿਵਾਰੇ॥ ਸਬਦੇ ਬੂਝੈ ਆਪੁ ਸਵਾਰੇ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੫੯
੭. ਬਰਤੀ ਬਰਤ ਰਹੈ ਨਿਹਕਾਮ॥ ਅਜਪਾ ਜਾਪੁ ਜਪੈ ਮੁਖਿ ਨਾਮ ॥
ਤੀਨਿ ਭਵਣ ਮਹਿ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥
ਸਭਿ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ ਸਾਚੁ ਪਛਾਣੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੪੦

ਸੋ, ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅੰਗ ਸੁੱਚ-ਭਿੱਟ ਹੈ। ਘਿਰਣਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਭ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ 'ਬਿਬੇਕ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਬੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-- ਨਿਰਮਲ ਵਿਚਾਰ, ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਚਮ ਜਾਂ ਵਖਰਾਪਣ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਵੀਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਬਿਬੇਕ' ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਉਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:--

੧. ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਈ, ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭ ਕੇਰਾ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਾਇਆ, ਧੁਰਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਲਿਖੇਰਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੭੧੧
੨. ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ ਬੀਚਾਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ,
ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਹਰਿ ਨਿਤ ਚਵੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੧੪
੩. ਬਿਬੇਕ ਬੁਧਿ ਸਭ ਜਗ ਮਹਿ ਨਿਰਮਲ,
ਬਿਚਰਿ ਬਿਚਰਿ ਰਸੁ ਪੀਜੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੨੫
੪. ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ, ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥
ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੇ, ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੪੧
੫. ਹਮਰੋ ਭਰਤਾ ਬਡੋ ਬਿਬੇਕੀ, ਆਪੇ ਸੰਤੁ ਕਹਾਵੈ ॥
ਓਹੁ ਹਮਾਰੈ ਮਾਥੈ ਕਾਇਮੁ, ਅਉਰੁ ਹਮਰੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ॥[ਪੰਨਾ ੪੭੬

ਸੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਬੇਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵੀਰ ਸਰਬਲੋਹ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਚਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜੀ ਸਦਕੇ ਉਹ ਉਤਮ ਬਣਨ, ਪਰ ਬਿਬੇਕ ਤੇ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕੇਵਲ ਵੱਖਰਾਪਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਛਕਣਾ ਸਿਹਤ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਟੇਨਲੈਸ ਸਟੀਲ ਦੇ ਬਰਤਨ ਆਮ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਟੀਲ ਦੇ ਬਰਤਨ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦੀ ਥਾਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਸਮੇਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਸਟੀਲ ਨੂੰ?

ਸੁੱਚ ਤੇ ਸੰਜਮ, ਖੇਤ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਵਾੜ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਹੋਵੇ ਫਿਰ ਇਹ ਰਾਖੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਥੋਥੀ ਸੁੱਚ ਸੰਜਮ ਆਦਿ ਬਾਹਰਲੀ ਕਿਰਿਆ ਸਰੀਰ ਲਈ ਦੁਖਦਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਈਰਖਾ ਤੇ ਦ੍ਵੈਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਠਣ ਬੈਠਣ ਹਰੀ-ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਜੁ ਸੁੱਚ-ਭਿਟ ਦਾ ਭਰਮ ਉਤਪੰਨ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਉਪਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਸਭ ਵਿਚ ਇਕੋ ਨੂਰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ:--

ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ, ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ ॥
ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ, ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੪੯

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਤੇ ਸੰਜਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਸਦੇ ਤੇ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਅਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਹੀਣ ਅਤੇ ਨਿਗੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੇਵਕ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾ ਪਾਵੇ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਾਡੇ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਨ, ਅਸੀਂ ਸੱਚੀ ਕਾਰੇ ਲਗੀਏ ਤੇ ਸੁੱਚ ਬਾਰੇ ਪੱਕਾ ਨਿਰਣਾ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਏ:--

ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ, ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ, ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੨
ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ॥ ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ, ਤਾ ਸਚੁ ਪਾਈਐ॥[ਪੰਨਾ ੪੭੨

ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਭਿਆਸ-ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਰੱਬੀ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹੋ ਹੀ ਸੁੱਚੇ ਹਨ:--

ਸਬਦਿ ਮਿਲੇ ਸੇ ਸੂਚਾਚਾਰੀ, ਸਾਚੀ ਦਰਗਹ ਮਾਨੇ ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮਿ ਰਤਨਿ ਲਿਵ ਲਾਗੇ, ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸਾਚਿ ਸਮਾਨੇ ॥੩॥
ਸਗਲੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ, ਜਪ ਤਪ ਤੀਰਥ ਸਬਦਿ ਵਸੇ ॥
ਨਾਨਕ, ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲੈ ਮਿਲਾਇਆ, ਦੂਖ ਪਰਾਛਤ ਕਾਲ ਨਸੇ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੩੨

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਏਦਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕੀ ਬਾਹਰੋਂ ਠਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧੋਵੇ ਤਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਜੂਠ (ਮੈਲ) ਲਹਿ ਜਾਏ। ਜੇ ਮਨ ਮਾਂਜਿਆ ਜਾਏ, ਭਾਵ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ:–

ਬਾਹਰਿ ਦੇਵ ਪਖਾਲੀਅਹਿ, ਜੇ ਮਨੁ ਧੋਵੈ ਕੋਇ ॥
ਜੂਠ ਲਹੈ ਜੀਉ ਮਾਂਜੀਐ, ਮੋਖ ਪਇਆਣਾ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੮੯

ਅਸਲੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਓਦੋਂ ਆਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਮੂਧਾ ਹੋਇਆ ਕੰਵਲ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ, ਖੇੜਾ ਤੇ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿਲਾਰੇਗਾ:–

ਜੀਭ ਰਸਾਇਣਿ ਚੂਨੜੀ, ਰਤੀ ਲਾਲ ਲਵਾਇ ॥
ਅੰਦਰੁ ਮੁਸਕਿ ਝਕੋਲਿਆ, ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੮੧

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਰਜਿਤ ਚੀਜਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਸੰਜਮ ਹੀ ਸੁੱਚ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ।

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ

ਸੁੱਚ ਦੇ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਭੰਡ (ਇਸਤਰੀ) ਦਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵੀ ਸਮਾਜਕਿ-ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਇਕ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਵਿੱਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਔਰਤ ਦਾ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਮਮਨੂਹ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਰਧ-ਅੰਗੀ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਸੰਤ, ਭਗਤ ਰਾਜੇ, ਦਾਨੀ, ਜੋਧੇ ਆਦਿ ਜੰਮਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਿਉਂ ਆਖਿਆ ਜਾਏ?

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ, ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤਾ। ਅਗੰਮੜੇ ਮਰਦ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਪਰਿਵਰਤਣ ਆਇਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦ ਵਰਗਾ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹਿਆ ਹੈ।

'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ

---

*ਨਿਰਣੈ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ ਇਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ''ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਿਲਾਸਫੀ''।

ਛਕਾਣ ਦਾ ਇਹ ਵਿਧਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ''ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਛੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਇਕ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪੰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਲਈ ਹੋਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।''

ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਮਗਰੋਂ ਜਿਤਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਿੰਘਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਵਾਂ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਬੀਬੀ ਜਾਗੀਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਛੇੜਿਆ ਪਰ ਸਿਵਾਏ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਬੀਬੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਵੀ ਬੀਬੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਤਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰੂਹਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:-

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ॥
ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ, ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੮੮

ਜੇ ਪਿਰੁ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਨ (ਇਸਤਰੀ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ''ਏਕ ਜੋਤਿ'' ਬਣਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ:-

ਬਲਵੰਡ, ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ, ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪਤ੍ਰਾਲੀ ॥
ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ ॥
ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਸਹੁ ਸੋਇ ਜਿਨਿ ਗੋਇ ਉਠਾਲੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੬੭

ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਸਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਘਾਲਿ, ਲਗਨ ਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਕੇ ਗੁਰ-ਬੰਸਾਵਲੀ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ। ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਸੂਰਬੀਰ ਪੁਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਬਣਨ ਦਾ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਾਦੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਾਰਗ ਵਲ ਲੰਮੀ ਪੁਲਾਂਘ ਪੁਟਣ ਲਈ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਸੇ ਪਖੋਂ ਛੁਟਿਆਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬੇਦਾਵਾ ਦੇ ਕੇ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ''ਮੁਕਤੇ'' ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਵਾਉਣੀ, ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦੇ ਹਿਸੇ ਹੀ ਆਈ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਦੀ ਬੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਪਤਾਸਿਆ ਦਾ ਜਲ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਵੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਓਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹੈ। ਧਰਮ ਵਿਚ ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਵਿਤਰ ਆਖਣਾ ਹੀ ਮਹਾਨ ਪਾਪ ਹੈ।*

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਨਾਨਕ, ਫਿਕੈ ਬੋਲਿਐ, ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ ॥ ਫਿਕੋ ਫਿਕਾ ਸਦੀਐ, ਫਿਕੇ ਫਿਕੀ ਸੋਇ ॥ ਫਿਕਾ ਦਰਗਹ ਸਟੀਐ, ਮੁਹਿ ਥੁਕਾ ਫਿਕੇ ਪਾਇ ॥ ਫਿਕਾ ਮੂਰਖੁ ਆਖੀਐ, ਪਾਣਾ ਲਹੈ ਸਜਾਇ ॥੧॥**

ਮ: ੧ ॥ ਅੰਦਰਹੁ ਝੂਠੇ, ਪੈਜ ਬਾਹਰਿ, ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰਿ ਫੈਲੁ ॥ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਜੇ ਨਾਵਹਿ, ਉਤਰੈ ਨਾਹੀ ਮੈਲੁ॥ ਜਿਨ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ, ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ, ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ॥ ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ, ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਰੰਗਿ ਹਸਹਿ, ਰੰਗਿ ਰੋਵਹਿ, ਚੁਪ ਭੀ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ॥ ਪਰਵਾਹ ਨਾਹੀ ਕਿਸੈ ਕੇਰੀ, ਬਾਝੁ ਸਚੇ ਨਾਹ ॥ ਦਰਿ ਵਾਟ ਉਪਰਿ ਖਰਚੁ ਮੰਗਾ, ਜਬੈ ਦੇਇ ਤ ਖਾਹਿ ॥ ਦੀਬਾਨੁ ਏਕੋ ਕਲਮ ਏਕਾ ਹਮਾ ਤੁਮਾ ਮੇਲੁ ॥ ਦਰਿ ਲਏ ਲੇਖਾ ਪੀੜਿ ਛੁਟੈ, ਨਾਨਕਾ ਜਿਉ ਤੇਲੁ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: ੧. 'ਬੋਲਿਐ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਬੋਲੀਐ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਕੀਰਤਨੀਏ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਾਠੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮੁਹਿਂ, ਥੁੱਕਾਂ, ਦੁਨੀਆਂ, ਨਾਵਹਿਂ, ਹਸਹਿਂ, ਰੋਵਹਿਂ, ਜਾਹਿਂ, ਖਾਹਿਂ, ਦੇਖਹਿਂ, ਹਹਿਂ, ਅੰਦਰਹੁਂ, ਮਨਹੁਂ, ਹਥੀਂ। **ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ** : ਨਾਹ, ਮੰਗਾ।

---

* ਰਿਤੂ ਸਮੇਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬਹਿਣ ਸਮੇਂ ਚੇਤਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜੇਹੀ ਚੇਤਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਚਾਹੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਕੇ ਜਲ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਪੇਸ਼ਾਬ ਦਾ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ ਕਛਹਿਰੇ ਨੂੰ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਸੋ, ਜਿਵੇਂ ਖੂਨ ਲਗਣ ਨਾਲ ਜਾਮਾ ਪਲੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ''ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ'' (ਪੰਨਾ ੧੪੦), ਤਿਵੇਂ ਹੀ ''ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ'' (ਪੰਨਾ ੪) ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਸੋ, ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਹੱਥ ਧੋਣ ਨਾਲ ਕਛਹਿਰੇ ਦੀ ਪਲੀਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

** ਕਰਤਾਰਪੁਰੀ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨਾਲ 'ਮਹਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ਦਰਜ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਬੋਲਿਐ=ਬੋਲਣ ਨਾਲ। ਫਿਕਾ=ਰੁੱਖਾ, ਬੇਸੁਆਦਾ। ਸੋਇ=ਸਾਖ, ਸੋਭਾ। ਸਟੀਐ=ਪਰੇ ਵਗਾਉਣਾ, ਧਿਰਕਾਰਨਾ। ਮੁਹਿ=ਮੂੰਹ ਤੇ। ਪਾਣਾ=ਜੁਤੀਆਂ। ਅੰਦਰਹੁ=ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ। ਪੈਜ=ਇਜ਼ਤ। ਫੈਲੁ=ਫੈਲਾਉ, ਪਸਾਰਾ, ਅਡੰਬਰ, 'ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਹਉਮੈ ਫੈਲੁ'। ਪਟੁ=ਰੇਸ਼ਮ। ਗੁਦੜੁ=ਫਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਪੜੇ, '...ਚੀਰ ਸਭਿ ਛਿੰਨਾ'। ਭਲੇ=ਚੰਗੇ। ਸੇਤੀ=ਨਾਲ। ਰੰਗਿ=ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ। ਹਸਹਿ=ਹਸਦੇ ਹਨ। ਕੇਰੀ=ਦੀ। ਨਾਹ=ਖਸਮ, ਮਾਲਕ। ਮੰਗਾ=ਮੰਗਿਆ। ਜਬੈ=ਜਦੋਂ ਵੀ। ਦੇਇ=ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਹਿ=ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੀਬਾਨੁ=ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ। ਕਲਮ=(ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ) ਕਲਮ। ਹਮਾ ਤੁਮਾ=ਹਮਾਰਾ-ਤੁਮਾਰਾ, ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਦਾ। ਪੀੜਿ=ਪੀੜ ਕੇ।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਫਿੱਕਾ (ਰੁਖਾ ਤੇ ਕੌੜਾ ਬਚਨ) ਬੋਲਣ ਨਾਲ (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਤਨ ਅਤੇ ਮਨ ਫਿੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਜੋ) ਨਿਰੋਲ ਫਿੱਕਾ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ) ਫਿੱਕਾ (ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ) ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿੱਕੇ (ਮਨੁੱਖ ਦੀ) ਸਾਖ ਵੀ ਫਿੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿੱਕੇ (ਮਨੁੱਖ) ਦਾ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਨਿਰਾਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਫਿੱਕੇ ਦੇ) ਮੂੰਹ ਤੇ (ਲਾਹਨਤ ਰੂਪੀ) ਥੁੱਕਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿੱਕਾ (ਮਨੁੱਖ) ਮੂਰਖ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

(ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਦਿਲੋਂ ਝੂਠੇ (ਹਨ ਪਰ) ਬਾਹਰੋਂ (ਸੰਤ ਪੁਣੇ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਬਾਣਾ ਪਾ ਕੇ) ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ (ਆਪਣੀ) ਇਜ਼ਤ ਦਾ (ਢੌਂਗ) ਅਡੰਬਰ (ਰਚਦੇ ਹਨ), ਜੇਕਰ (ਉਹ) ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ (ਜਾ ਕੇ) ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕਰ ਲੈਣ (ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ) ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਉਤਰ ਸਕਦੀ। (ਪਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ) ਅੰਦਰ (ਸੱਚ ਰੂਪ) ਕੋਮਲਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਦਿੱਸਣ ਨੂੰ) ਮੈਲਾ ਹੈ, ਉਹ (ਮਨੁੱਖ) ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੇਹੁ ਰੱਬ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ (ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨ) ਦੇਖਣ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਵਿਚ (ਹੀ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)। (ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ) ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਹਸਦੇ ਤੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ) ਹੀ ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਸੱਚੇ ਖਸਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ (ਕਿਸੇ) ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ) ਦਰ ਵਟਣੀ ਤੋਂ (ਸਿਫਤ ਰੂਪੀ) ਖ਼ਰਚ ਮੰਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ (ਮਾਲਕ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ (ਓਹ ਖਰਚ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ) ਦਰਬਾਰ ਇਕੋ ਹੈ, (ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ) ਕਲਮ ਇਕੋ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਦਾ (ਉਥੇ) ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਦਰ ਉਤੇ (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਪਾਸੋਂ

ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਹਿਸਾਬ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪੀੜ ਸੁਟੀਦਾ ਹੈ) ਜਿਵੇਂ (ਕੋਹਲੂ ਵਿੱਚ ਤਿਲਾਂ ਨੂੰ) ਪੀੜ ਕੇ ਤੇਲ ਕਢੀਦਾ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਣਾ ਕੀਓ, ਕਲ ਆਪੇ ਹੀ ਤੈ ਧਾਰੀਐ ॥ ਦੇਖਹਿ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ, ਧਰਿ ਕਚੀ ਪਕੀ ਸਾਰੀਐ ॥ ਜੋ ਆਇਆ ਸੋ ਚਲਸੀ, ਸਭੁ ਕੋਈ ਆਈ ਵਾਰੀਐ ॥ ਜਿਸ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ਹਹਿ, ਕਿਉ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ ॥ ਆਪਣ ਹਥੀ ਆਪਣਾ, ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ ॥੨੦॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਤੈਂ, ਹਹਿਂ, ਕਿਉਂ, ਮਨਹੁਂ। **ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ:** ਨਾਹ, ਮੰਗਾ।

ਫੁਟਕਲ: ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ 'ਕਲ ਆਪੇ ਹੀ ਤੈ ਧਾਰੀਐ' ਵਿਚ 'ਤੈ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਤੇ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਰਣਾ=ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ। ਕਲ=ਸ਼ਕਤੀ। ਤੈ=ਤੈਂ, ਤੁੱਧ। ਧਾਰੀਐ=ਧਾਰੀ, ਵਰਤਾਈ ਹੈ। ਧਰਿ=ਧਰ ਕੇ। ਕਚੀ=ਕੱਚੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ (ਨਰਦਾਂ)। ਸਾਰੀਐ=ਬਾਜ਼ੀ। ਕਾਜੁ=(ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤਣ ਦਾ) ਕੰਮ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਤੂੰ) ਆਪ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ (ਆਪਣੀ) ਸ਼ਕਤੀ ਵਰਤਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। (ਤੂੰ) ਆਪਣੇ (ਪੈਦਾ) ਕੀਤੇ (ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ) ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੱਚੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਨਰਦਾਂ ਧਰ ਕੇ (ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ)। (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ (ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ) ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ। (ਪਰ) ਹਰੇਕ ਦੀ (ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ) ਚਲਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। (ਇਸ ਲਈ) ਜਿਸ (ਮਾਲਕ) ਦੇ ਜਿੰਦ ਤੇ ਪਰਾਣ (ਦਿਤੇ ਹੋਏ) ਹਨ (ਉਸ) ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਈਏ?। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਸਵਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)।੨੦।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਦਰਿ ਵਾਟ ਉਪਰਿ ਖਰਚ ਮੰਗਾ ਜਬੈ ਦੇਇ ਤ ਖਾਹਿ।।

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਮੰਗਾ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੈਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

"ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਸੇ ਰੱਬੀ ਪਯਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਉਤੇ ਰਸਤੇ ਦਾ

ਖਰਚ (ਬੈਠਾ) ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਦੇਣਗੇ ਤਦੋਂ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ।"

'ਖਾਹਿ' ਪਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਭਾਵ "ਮੈਂ ਖਾ ਲਵਾਂਗਾ" ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? 'ਦਰਿ' ਪਦ ਰੱਬੀ-ਘਰ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਦੇਇ' ਪਦ ਵੀ ਇਕ-ਵਚਨ ਦਾ ਬੋਧਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਜੀ ਲਈ ਹੈ, ਬਹੁ-ਵਚਨੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਹਨ:–

"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰਿਉ ਮੰਗਦੇ ਹੈਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ।"

[ਪੰਨਾ ੬੧-੬੨, ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ

(੨) ਦੀਬਾਨੁ ਏਕੋ ਕਲਮ ਏਕਾ, ਹਮਾ ਤੁਮਾ ਮੇਲ ॥

ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਗੁਟਕਾ ਸਟੀਕ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

"ਇਕੋ ਦਰਬਾਰ (ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ) ਹੈ, (ਜਿਸ ਦੀ) ਇਕੋ ਕਲਮ (ਨੇ ਜੀਆਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖ-ਦੁਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ)। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ (ਹਮਾ ਤੁਮਾ) ਮੈਂ ਤੂੰ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।"

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਠੀਕ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:–

ਹਮਾ-ਤੁਮਾ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਹਮਾ ਸ਼ੁਮਾ (ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ, ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ) ਦਾ ਮੇਲ ਉਸ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ (ਪਈ ਹੋਈ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਬੋਲਣ ਜੁਗਤਿ

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਮੰਦਰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ। ਮੂੰਹ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਹੱਥ, ਪੈਰ ਆਦਿ ਵਖ ਵਖ ਸੁੰਦਰ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਇਕ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਵਿਚ ਟਿੱਕਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਘਾੜਤ ਪੰਜਾਂ ਤਤਾਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਘੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰੁੱਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੰਦਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਦਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਚੋਧਰੀ ਹੈ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸਦਗਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਮਝਾਏ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:–

੧. ਏ ਰਸਨਾ, ਤੂ ਅਨ ਰਸਿ ਰਾਚਿ ਰਹੀ, ਤੇਰੀ ਪਿਆਸ ਨ ਜਾਇ ॥

[ਪੰਨਾ ੯੨੧

੨. ਏ ਨੇਤ੍ਰਹੁ ਮੇਰਿਹੋ, ਹਰਿ ਤੁਮ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਧਰੀ,
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਦੇਖਹੁ ਕੋਈ ॥
੩. ਏ ਸ੍ਰਵਣਹੁ ਮੇਰਿਹੋ, ਸਾਚੈ ਸੁਨਣੈ ਨੋ ਪਠਾਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੨੨
੪. ਏ ਸਰੀਰਾ ਮੇਰਿਆ, ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਆਇ ਕੈ,
ਕਿਆ ਤੁਧੁ ਕਰਮੁ ਕਮਾਇਆ ॥

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਰ-ਵਾਕਾਂ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਆਸਰੇ, ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਆਸਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਜੂਰੀ ਦੇ ਬੋਲ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬੜੇ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

੧. ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ, ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ, ਖੁਸਿ ਖਬਰੀ ॥
ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ, ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ॥
ਨੀਕੀ ਤੇਰੀ ਬਿਗਾਰੀ, ਆਲੇ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕੁਜਾ ਆਮਦ, ਕੁਜਾ ਰਫਤੀ, ਕੁਜਾ ਮੇ ਰਵੀ ॥
ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ ਨਗਰੀ, ਰਾਸਿ ਬੁਗੋਈ ॥ ੧ ॥
ਖੂਬ ਤੇਰੀ ਪਗਰੀ, ਮੀਠੇ ਤੇਰੇ ਬੋਲ ॥
ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ ਨਗਰੀ ਕਾਹੇ ਕੇ ਮਗੋਲ ॥ ੨ ॥
ਚੰਦੀ ਹਜਾਰ ਆਲਮ, ਏਕਲ ਖਾਨਾ ॥
ਹਮ ਚਿਨੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਂਵਲੇ ਬਰਨਾਂ ॥ ੩ ॥
ਅਸਪਤਿ, ਗਜਪਤਿ, ਨਰਹ ਨਰਿੰਦਾ ॥
ਨਾਮੇ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਮੀਰ ਮੁਕੰਦ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੨੭
੨. ਆਉ ਕਲੰਦਰ ਕੇਸਵਾ॥ ਕਰਿ ਅਬਦਾਲੀ ਭੇਸਵਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੬੭

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਮਿਠ-ਬੋਲੜੇ ਸਜਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਤੇਰੀ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵੀ, ਮਧੁਰਾੜੀ ਬਾਣੀ ॥
ਕੁਹਕਨਿ ਕੋਕਿਲਾ, ਤਰਲ ਜੁਆਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੬੭

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਰੀਤ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਦਸਦੇ ਹਨ:–

ਕਾਲ੍ਹਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹਿ ਝੋਲ ॥ ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੪੩

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤਿਵੇਂ ਬੋਲ ਵੀ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਬ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਤੇ ਬੈਠੀ ਕੋਇਲ ਦੀ ''ਕੂ ਕੂ'' ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਂ ਦੀ ਕਾਂ ਕਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ ਸੁਖਾਉਂਦੀ। ਬੋਲ ਵਿਚ ਵਡੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਕਈ, ਬੋਲ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬੋਲਣ-ਜਾਚ

ਵੀ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਕੁੰਜੀ ਹੈ।

ਬੋਲਣ ਇਕ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਦਿਲੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਤਾਈਂ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਇਛਾ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਇਕ ਬੋਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇ:–

ਜਹਾ ਬੋਲ, ਤਹ ਅਛਰ ਆਵਾ ॥
ਜਹ ਅਬੋਲ, ਤਹ ਮਨੁ ਨ ਰਹਾਵਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੦

ਇਹ ਪਵਿਤਰ ਵਾਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ 'ਬੋਲ' ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮਨ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬੋਲ ਤੇ ਅਬੋਲ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ; ਜਿਸ ਦਾ ਰਹੱਸ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਰੜੂ ਹੀ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਗਤ ਦੇ ਦਾਨਿਆਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਈ ਸਾਧਨ ਲਭੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਾਧਨ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ 'ਮੋਨੀ ਬਣਨਾ ਵੀ ਸੀ; ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਾਧਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਖਿਆ:–

ਬੋਲੈ ਨਾਹੀ ਹੋਇ ਬੈਠਾ ਮੋਨੀ ॥ ਅੰਤਰਿ ਕਲਪ ਭਵਾਈਐ ਜੋਨੀ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੮੪

ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਹੈ:–

ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ, ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵਤਾਰ ॥ [ਪੰਨਾ ੧

ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲੋਕੀ 'ਬੜਬੋਲਾ' ਜਾਂ 'ਭੰਡ' ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੁਪ-ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਤਰ ਲੋਕ ਬੁਧੂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਢੋਈ ਨਹੀਂ। ਸੰਸਾਰ ਦੋ-ਮੂੰਹੀਂ ਛੁਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਇਹ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਥੋੜਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਅਸਲੇ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਸਜਣ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਦੇਹੀ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਚਾ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ-ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

੧. **ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣੁ, ਝਖਣੁ ਹੋਇ ॥ ਵਿਣੁ ਬੋਲੈ ਜਾਣੈ ਸਭੁ ਸੋਇ॥**[ਪੰਨਾ੬੬੧
੨. **ਜੇ ਕੋ ਦਰਗਹ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲੈ, ਨਾਉ ਪਵੈ ਬਾਜਾਰੀ ॥**
ਸਤਰੰਜ ਬਾਜੀ ਪਕੈ ਨਾਹੀ, ਕਚੀ ਆਵੈ ਸਾਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੯
੩. **ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ, ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ ॥** [ਪੰਨਾ ੪੭੪
੪. **ਬੋਲਣੁ ਫਾਦਲੁ ਨਾਨਕਾ, ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਖਸਮੈ ਪਾਸਿ॥** [ਪੰਨਾ ੧੪੬
੫. **ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਹਿ ਬਹੁ ਬਾਤਾ, ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਕੂੜੋ ਫਲੁ ਪਾਵੈ॥** [ਪੰ. ੮੮੧

੬. ਪਿਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮੁਤੀ ਸੋ ਕਿਤੁ ਸਾਦਿ ॥
ਪਿਰ ਕੈ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਈ, ਬੋਲੈ ਫਾਦਿਲੁ ਬਾਦਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੬

ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤੀ-ਮਾਰਗ ਦੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੇਮੁੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਡਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਗਪੌੜੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

ਹਰਿ ਜਸੁ ਸੁਨਹਿ ਨ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਵਹਿ ॥
ਬਾਤਨ ਹੀ ਅਸਮਾਨੁ ਗਿਰਾਵਹਿ ॥੧॥
ਐਸ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ,
ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੩੨

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

੧. ਗੁਰਸਿਖ ਥੋੜਾ ਬੋਲਣਾ, ਥੋੜਾ ਸਉਣਾ ਥੋੜਾ ਖਾਣਾ॥[ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩੨-੨
੨. ਗੁਫ਼ਤ ਮੂਏ ਹਮ ਕਸ, ਦਰ ਖ਼ੁਦ ਇਦਰਾਕਿ ਖ਼ੁਦ ਅਸਤ ।
ਲਬ ਫ਼ਰੋ ਬੰਦ, ਤਾ ਕਿ ਮਹਿਰਮਿ ਅਸਰਾਰ ਸ਼ਵੀ। [ਭਾ. ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ

ਅਰਥਾਤ ਹਰੇਕ ਦੀ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਿਆਣਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਲਬ (ਹੋਂਠ) ਬੰਦ ਕਰ, ਤਾਂ ਜੁ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਭੇਦ ਦਾ ਪਛਾਣੂ ਹੋ ਸਕੇਂ।

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ (ਸੰਤ), ਜੋ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਹਰੀ-ਰਸ ਵਿਚ ਟੁੱਲ ਟੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਮਿਲ ਪੈਣ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਸਮਰੱਥ ਕੰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਸੁਣਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬੋਲਣ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਹੁਕਮ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:--

ਸੰਤ ਮਿਲੈ, ਕਿਛੁ ਸੁਨੀਐ ਕਹੀਐ ॥
ਮਿਲੈ ਅਸੰਤੁ ਮਸਟਿ ਕਰਿ ਰਹੀਐ॥੧॥
ਬਾਬਾ, ਬੋਲਨਾ ਕਿਆ ਕਹੀਐ॥ ਜੈਸੇ ਰਾਮਨਾਮ ਰਵਿ ਰਹੀਐ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਸੰਤਨ ਸਿਉ ਬੋਲੇ ਉਪਕਾਰੀ ॥ ਮੂਰਖ ਸਿਉ ਬੋਲੇ ਝਖ ਮਾਰੀ ॥੨॥
ਬੋਲਤ ਬੋਲਤ ਬਢਹਿ ਬਿਕਾਰਾ ॥ ਬਿਨੁ ਬੋਲੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਬਿਚਾਰਾ॥੩॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ, ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ ॥
ਭਰਿਆ ਹੋਇ, ਸੁ ਕਬਹੁ ਨ ਡੋਲੈ ॥ ੪ ॥ ੧ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੭੦

ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਚ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ। ਓਹ ਉਹੀ ਕੁਝ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪਰਤੱਖ ਵੇਖਦੇ ਹਨ:--

ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੁਣਿ ਸਾਚੀ ਸਾਖੀ॥ ਸੋ ਬੋਲਹਿ, ਜੋ ਪੇਖਹਿ ਆਖੀ॥[ਪੰਨਾ ੮੯੪

ਰੱਬੀ-ਭਗਤ ਸਦਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸ ਵਿਚ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਲਿਆ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਸੁਚੱਜਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਸਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਲਣ ਦੇ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਅਜ ਦੇ ਲੋਕ-ਤੰਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਵੀਰ ਰਾਜ-ਸਭਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਉਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਬੋਲਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਇਤਨੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਗੌਰਵਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਚੋਲਾ ਛੱਡ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਏਦਾਂ ਦੇ ਬੋਲ-ਬੁਲਾਰੇ ਇਸ ਲੋਕ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹਨ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸੁਹੇਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:–

੧. ਬਾਬਾ ਬੋਲੀਐ ਪਤਿ ਹੋਇ ॥
ਊਤਮ ਸੇ, ਦਰਿ ਊਤਮ ਕਹੀਅਹਿ, ਨੀਚ ਕਰਮ ਬਹਿ ਰੋਇ॥ [ਪੰਨਾ ੧੫

੨. ਜਿਤੁ ਬੋਲਿਐ ਪਤਿ ਪਾਈਐ, ਸੋ ਬੋਲਿਆ ਪਰਵਾਣੁ॥
ਫਿਕਾ ਬੋਲਿ ਵਿਗੁਚਣਾ, ਸੁਣਿ ਮੂਰਖ ਮਨ ਅਜਾਣ ॥
ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵਹਿ ਸੇ ਭਲੇ, ਹੋਰਿ ਕਿ ਕਹਣ ਵਖਾਣ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੫

੩. ਬੋਲਹੁ ਸਾਚੁ, ਪਛਾਣਹੁ ਅੰਦਰਿ ॥ ਦੂਰ ਨਹੀ, ਦੇਖਹੁ ਕਰਿ ਨੰਦਰਿ ॥
ਬਿਘਨੁ ਨਾਹੀ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਤਰੁ ਤਾਰੀ,
ਇਉ ਭਵਜਲੁ ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਈ ਹੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੨੬

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨ-ਰੂਪੀ ਬਬੀਹੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬੀਹਾ ਤੂੰ ਸਚੁ ਚਉ, ਸਚੇ ਸਉ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥
ਬੋਲਿਆ ਤੇਰਾ ਥਾਇ ਪਵੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਅਲਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧੯

ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰੇਕ ਵਾਕ ਨੂੰ ਤੋਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢਿਆ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ:-

ਬਚਨੁ ਕਰੇ ਤੈ ਖਿਸਕਿ ਜਾਇ, ਬੋਲੇ ਸਭੁ ਕਚਾ ॥
ਅੰਦਰਹੁ ਥੋਥਾ ਕੂੜਿਆਰੁ, ਕੂੜੀ ਸਭ ਖਚਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੯

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿਛੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਰੋਗੀ ਝਗੜੇ, ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਵਪਾਰਕ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ, ਫਿੱਕਾ, ਕੌੜਾ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਭਰਿਆ ਬੋਲ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ

ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਨ ਮਨ ਹੀ ਫਿੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਦੁਖਦਾ ਹੈ। ਫਿੱਕੇ ਨੂੰ ਫਿੱਕਾ ਸਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਮੂਰਖ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿੱਕਾ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਅਗੋਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ, ਭਾਵ ਸਹਾਰਨ ਦਾ ਜੇਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਉਥੇ ਹਰ ਥਾਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਦੀਰਘ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਬਲ-ਹੀਣਤਾ ਨਹੀਂ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਹੈ। ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਮੰਦਾ-ਬੋਲ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁਕਮ ਤੇ ਨਿਰਣੇ ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕੁ ਬਚਨ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

੧. **ਸਬਦੈ ਸਾਦੁ ਨ ਆਇਓ, ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੋ ਪਿਆਰੁ ॥**
ਰਸਨਾ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣਾ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ [ਪੰਨਾ ੪੯੪, ੭੯੧

੨. **ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖਿ, ਝਗੜਾ ਪਾਵਣਾ ॥** [ਪੰਨਾ ੫੬੬

੩. **ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖੀਐ, ਪੜਿ ਅਖਰੁ ਏਹੋ ਬੁਝੀਐ ॥**
ਮੂਰਖੈ ਨਾਲਿ ਨ ਲੁਝੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭੩

੪. **ਇਕੁ ਫਿਕਾ ਨਾ ਗਾਲਾਇ, ਸਭਨਾ ਮੈ ਸਚਾ ਧਣੀ ॥**
ਹਿਆਉ ਨ ਕੈਹੀ ਠਾਹਿ, ਮਾਣਕ ਸਭ ਅਮੋਲਵੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੪

੫. **ਹਉ ਤਿਸ ਦੇ ਚਉਖੰਨੀਐ, ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨਾ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ ॥**
[ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੧੨-੫

ਕੌੜਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮਨ ਅੰਦਰ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਸਦਾ ਨਿੰਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਡਾਢਾ ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਫਿੱਕਾ ਤੇ ਨਿਰਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਬਚਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜੁਗਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ (ਕ੍ਰੋਧ) ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੌੜੇ ਤੇ ਫਿੱਕੇ ਬੋਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਸਦਾ ਅਜਿਹਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣਾ ਸਿਖੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਨਾ ਦੁਖੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਘਟਾਂ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਵਸ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਿੱਠਾ ਬੋਲ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗਾਰੜੂ ਮੰਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਨਾਗ (ਦੁਸ਼ਮਨ) ਨੂੰ ਵੀ ਕੀਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ "ਇਤਨੇ ਮਿੱਠੇ ਵੀ ਨਾ ਬਣੋ ਕਿ ਲੋਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ, ਇਤਨੇ ਕੌੜੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੋ ਕਿ ਲੋਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਥੂਹ ਥੂਹ ਕਰਨ।"

ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਗੱਲ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਖੰਡ ਦਾ

ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਤੇ "ਮੂੰਹ ਮੇਂ ਰਾਮ ਰਾਮ, ਬਗ਼ਲ ਮੇਂ ਛੁਰੀ" ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਤੁਸੀਂ ਠਗੇ ਜਾਉ। ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ:-

ਬੇਦ ਪੜੈ ਮੁਖਿ ਮੀਠੀ ਬਾਣੀ ॥
ਜੀਆਂ ਕੁਹਤ ਨ ਸੰਗੈ ਪਰਾਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੦੧

ਅੱਜ ਕੱਲ ਕਈ ਪਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਢਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਤੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਚੇਲੇ ਚੇਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਕੇ ਝੂਠੇ ਮੰਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਅੰਦਰੋਂ ਝੂਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇਜ਼ਤ ਦਾ ਪੋਲ ਬਣਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਪਖੰਡੀ ਬੇਸ਼ਕ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਕਰਕੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਉਤਰ ਸਕਦੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਖੰਡ ਨਿਰਾ ਝੂਠ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਹੈ:-

ਜੇ ਖੁੱਥੀ ਬਿੰਡਾ ਬਹੈ, ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਬਜਾਜੁ ॥
ਕੁਤੇ ਦੇ ਗਲਿ ਵਾਸਣੀ, ਨ ਸਰਾਫੀ ਸਾਜੁ ॥
ਰਤਨ-ਮਣੀ ਗਲ ਬਾਂਦਰੈ, ਜਉਹਰੀ ਨਹਿ ਕਾਜੁ ॥
ਗਦਹੁੰ ਚੰਦਨ ਲਦੀਐ, ਨਹਿੰ ਗਾਂਧੀ ਗਾਜੁ ॥
ਜੇ ਮੱਖੀ ਮੁਹਿ ਮਕੜੀ, ਕਿਉਂ ਹੋਵੈ ਬਾਜੁ ॥
ਸੱਚ ਸਚਾਵਾਂ ਕਾਂਢੀਐ, ਕੂੜਿ ਕੂੜਾ ਪਾਜੁ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੩੬-੧੭

ਜਿਹੜੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕ ਹਨ, ਉਹ ਅਰਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖਿੜੇ ਹੋਏ (ਅਲਮਸਤ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਿਆਰੇ ਸੱਚੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਬੋਲਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਠਾਠਾ ਬਾਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅੰਦਰੋਂ ਨਹੀਂ। ਦਿਲੋਂ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੈ:-

ਕਬੀਰ ਦਾਵੈ ਦਾਝਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ, ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਨਿਸੰਕ ॥
ਜੋ ਜਨੁ ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ, ਸੋ ਗਨੈ ਇੰਦ੍ਰ ਸੋ ਰੰਕ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੩

ਉਹ '੧ਓ' ਤੋਂ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਕ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਜਪੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬੇ-ਅਰਥ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। "ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ" ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਚੇਤੇ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:-

ਓਇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰੇ ਭਰਪੂਰ ਹਹਿ, ਓਨਾ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੫੫

ਮਿੱਠਤ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੋਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਹਨ,

ਜਿਹੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ:--

ਇਕਿ ਮੂਲਿ ਲਗੇ, ਓਨੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥
ਡਾਲੀ ਲਾਗੇ, ਤਿਨੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਤਿਨ ਜਨ ਕਉ ਲਾਗੇ,
ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਤਾ ਹੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੫੧

ਗੁਰਦੇਵ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਤਾਈਂ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਆਖਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮ ਦੀ ਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:--

ਤੁਧੁ ਸਾਲਾਹਨਿ ਤਿਨ ਧਨੁ ਪਲੈ, ਨਾਨਕ ਕਾ ਧਨੁ ਸੋਈ ॥
ਜੇ ਕੋ ਜੀਉ ਕਹੈ ਓਨਾ ਕਉ, ਜਮ ਕੀ ਤਲਬ ਨ ਹੋਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੨੮

ਸੋ ਆਉ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗੀਏ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੀਏ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਜਪੀਏ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੰਗ ਮੰਗੀਏ:--

ੳ- ਜਾ ਕਾਰਣਿ ਇਹ ਦੁਲਭ ਦੇਹ ॥ ਸੋ ਬੋਲੁ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਹਿ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੮੧

ਅ- ਇਹ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਖਸਮ ਤੇ ਪਾਵਾ ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਕਰ ਜੋੜਿ ਧਿਆਵਾ ॥
ਨਾਮੁ ਜਪੀ ਨਾਮਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਾ, ਨਾਮੁ ਨਾਨਕ ਮਿਲੈ ਉਚਾਰਣਾ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੦੭੭

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੨ ॥ ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ, ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ, ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥ ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੇ, ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥ ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਐ, ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ, ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਦੋਵੈ ਕੂੜੀਆ, ਥਾਇ ਨ ਕਾਈ ਪਾਇ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਾਂਢੀਐ, ਦੋਵੈਂ, ਮੁੰਢਹੁੰ, ਕੂੜੀਆਂ, ਥਾਇਂ। ਆਸ਼ਕੀ, ਆਸ਼ਕ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਿਨੇਹੀ=ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ। ਆਸਕੀ=ਪ੍ਰੀਤੀ। ਆਸਕੁ=ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ। ਕਾਂਢੀਐ=ਕਹੀਦਾ, ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਇ=ਲੀਨ ਹੋਣਾ। ਚੰਗੈ=ਚੰਗੇ (ਕੰਮ) ਨੂੰ। ਮੰਦੈ=ਭੈੜੇ (ਕੰਮ) ਨੂੰ। ਲੇਖੈ=ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ। ਸਲਾਮੁ=ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਣਾ। ਜਬਾਬੁ=ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣਾ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਣੋਂ

ਨਾਂਹ ਕਰਨੀ। ਮੁੰਢਹੁ=ਆਰੰਭ ਤੋਂ। ਘੁਥਾ=ਕੁਰਾਹੇ ਪਿਆ, ਖੁੰਜਿਆ। ਕਾਈ= ਕੋਈ ਵੀ।

ਅਰਥ: ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ (ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਛੋੜ ਕੇ) ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਲੀ) ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ (ਓਹੀ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ) ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ (ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਲੋਂ ਹੋਏ) ਚੰਗੇ (ਕੰਮ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ, (ਅਤੇ ਦੁਖ ਸਮੇਂ) ਭੈੜੇ (ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖੇ ਕਿ ਇਹ) ਭੈੜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ) ਜਿਹੜਾ (ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਦੇ) ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਆਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।੧।

(ਜਿਹੜਾ ਨੌਕਰ ਮਾਲਕ ਨੂੰ) ਸਲਾਮ (ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਗੋਂ) ਜਵਾਬ (ਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ) ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਜਾਣੋ) ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ (ਅਸਲੀ ਰਾਹ ਤੋਂ) ਭੁਲ ਕੇ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ) ਦੋਵੇਂ (ਗੱਲਾਂ) ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ, (ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਕੋਈ (ਗੱਲ ਵੀ) ਥਾਇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ (ਭਾਵ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ)।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਜਿਤੁ ਸੇਵਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ, ਸੋ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਸਮ੍ਹਾਲੀਐ ॥ ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ, ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ ॥ ਮੰਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਕੀਚਈ, ਦੇ ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ ॥ ਜਿਉ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲਿ ਨਾ ਹਾਰੀਐ ਤੇਵੇਹਾ ਪਾਸਾ ਢਾਲੀਐ ॥ ਕਿਛੁ ਲਾਹੇ ਉਪਰਿ, ਘਾਲੀਐ ॥੨੧॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਸੇਵਿਐ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸੇਵੀਐ' ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।
ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਿਉਂ, ਜਿਉਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੇਵਿਐ=ਸੇਵਣ ਨਾਲ। ਘਾਲ=ਕਮਾਈ, ਕਰਣੀ। ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ=ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ। ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖਤ ਫਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਸਾ=ਚਉਪੜ ਖੇਡਣ ਲਈ ਦੰਦ ਦੇ ਬਣੇ ਪਹਿਲੂਦਾਰ ਪਾਸੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਬਿੰਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਕੇ ਚਉਪੜ ਤੇ ਸੁਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਜਿਸ (ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਦਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਦਾ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ (ਹੋਏ ਕੰਮ ਦਾ ਫਲ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਦੀ ਕਰਣੀ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ? ਮੰਦਾ (ਕੰਮ) ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, (ਸਗੋਂ) ਦੀਰਘ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਕ ਨਾਲ (ਸਾਂਝ ਬਣੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਬਾਜ਼ੀ) ਨਾ ਹਾਰੀਏ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ (ਜੀਵਨ-ਖੇਡ ਦਾ) ਪਾਸਾ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਸੋ) ਕੁਝ ਲਾਭ ਉਪਰ ਹੀ (ਜੀਵਨ-ਘਾਲ) ਘਾਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।੨੧।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੇ, ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥

ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਸ-ਭਿੰਨੜਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੇ ਪੁਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਨੇਤਰ ਮੂੰਦ ਕੇ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਚਾਰਨ ਇਉਂ ਕੀਤਾ:--

ਚੰਗੇ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ! ਚੰਗੇ ਚੰਗਾ ਕਰਿ! ਮੰਨੇ, ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥

ਦਾਸ ਇਕ ਨੁਕਰੇ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਲਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁਝ ਹੈਰਾਨੀ ਜਿਹੀ ਹੋਈ। ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਉਠੀ, "ਜਾਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਬੋਧ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਮੈਂ ਭੁਲਦਾ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਗਾਧ ਬੋਧ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਸਮਾਦਿਕ ਅਰਥ ਅਨੁਭਵ ਹੋਏ ਹੋਣ।" ਦਾਸ ਰਹਿ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਬਾਰੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਖੋਲ੍ਹੋ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਸਲੋਕ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਓਦਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ- "ਹੇ ਚੰਗੇ, ਚੰਗਾ ਕਰ!" ਫਿਰ ਅਗੋਂ ਚੁਪ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਹੁੜੇ ਨਾ। ਆਖ਼ਰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਮੈ ਵਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਛਾਂਗਾ, ਓਹ ਠੀਕ ਅਰਥ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਆਉਣੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦਸੋ।"

ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ, ਬਿਸਰਾਮ ਆਦਿ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਠੀਕ ਅਰਥ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਪਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਨਕਲੀ ਮਜਨੂੰ ਜਾਂ ਅਖੌਤੀ ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ, ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨੪

ਆਸ਼ਕ ਤਾਂ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੁੜ੍ਹਦੇ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਪ੍ਰੀਤ, ਲਗਾਤਾਰ ਲਗਨ, ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਗਨਤਾ, ਅਤੇ ਆਸ਼ਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਪ੍ਰੇਮੀ, ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ।

ਸੱਚਾ ਆਸ਼ਕ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਸਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਸ਼ਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਵੱਡੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਸਿਫਤ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਿਲ ਭਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਰੋਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਾਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:--

੧. ਵਿਛੋੜਾ ਸੁਣੇ ਡੁਖੁ, ਵਿਣੁ ਡਿਠੇ ਮਰਿਓਦਿ ॥
ਬਾਝੁ ਪਿਆਰੇ ਆਪਣੇ, ਬਿਰਹੀ ਨ ਧੀਰੋਦਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੦੦
੨. ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਪਿਆਰਾ ਵੀਸਰੈ, ਰੋਗੁ ਵਡਾ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੧

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਸ਼ਕ ਜਣਾਉਣ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਆਖਣ ਨਾਲ ਆਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਦਾ। ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਹੁਤ ਉਚੀ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨ ਭੂਤ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਾਲਾਂ ਤੇ ਮਟਿਆਲੀਆਂ ਲਿੱਟਾਂ ਵਾਲੇ ਭੇਖੀ ਸਾਧੂ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਵਾਲੇ ਰਮਤੇ, ਰਿਧੀ ਸਿੱਧੀ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੰਨ-ਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਆਸ਼ਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਬਸ.... ਕੀ ਆਖੀਏ, ਚੁੱਪ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਆਸ਼ਕ ਬੁੱਧੀ-ਮੰਡਲ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ, ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਥਹੁ-ਪਤਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਦਿਤਾ ਹੈ:--

ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ, ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ, ਤਿਹਿ ਠਾਉ ॥
ਨਾ ਤਸਵੀਸ, ਖਿਰਾਜੁ ਨ ਮਾਲੁ॥ ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ, ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥੧॥
ਅਬ ਮੋਹਿ, ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ ॥
ਊਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ, ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ, ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ॥ ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ, ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ ॥

ਆਬਾਦਾਨੁ, ਸਦਾ ਮਸਹੂਰ ॥ ਊਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ ॥ ੨ ॥
ਤਿਉ ਤਿਉ ਸੈਲ ਕਰਹਿ, ਜਿਉ ਭਾਵੈ॥ ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ॥
ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ, ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ ॥
ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ, ਸੁ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ॥੩॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੫

ਆਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਅਜਾਣ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਕ ਅਜਿਹਾ ਬਾਵਰਾ ਤੇ ਮਸਤਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ (ਭੰਗ) ਦੀ ਮੌਜ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਪੋਸਤੀ, ਸ਼ਰਾਬੀ ਨਸ਼ਈ ਆਦਿ ਸੱਚਾ ਆਸ਼ਕ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ-ਰਸ ਵਿਚ ਮਖਮੂਰ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ:--

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ, ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣ ਸੰਸਾਰਿ, ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੩

ਆਸ਼ਕ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਤਨੀ ਤੀਬਰ ਤਾਂਘ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਮਰਤਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਟ-ਪੋਟ* ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵੀ ਸੁਧ-ਬੁਧ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ:--

(ੳ) ਰਾਮ ਗੁਰਿ ਮੋਹਨਿ ਮੋਹਿ ਮਨੁ ਲਈਆ ॥
ਹਉ ਆਕਲ ਬਿਕਲ ਭਈ ਗੁਰ ਦੇਖੇ,
ਹਉ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋਇ ਪਈਆ ॥ ..... [ਪੰਨਾ ੮੩੬

ਅ) ਦਰਸਨ ਦੇਖਤ ਹੀ ਸੁਧ ਕੀ ਨ ਸੁਧ ਰਹੀ,
ਬੁਧ ਕੀ ਨ ਬੁਧ ਰਹੀ, ਮਤਿ ਮਹਿ ਨ ਮਤਿ ਹੈ ॥
[ਕਬਿਤ ਭਾ. ਗੁ. ਨੰਬਰ ੨੫

ਨਾਮ-ਲਾਲੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ:

ਨਿਰਾ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਲਾਲੀ ਤੋਂ ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਫ਼ੌਲਾਦ, ਸ਼ਿੰਗਰਫ਼ ਆਦਿ ਕੁਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਨਾਲ ਵੀ ਲਾਲੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਬਾਹਰੋਂ ਲਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ੂਗਰ ਆਦਿ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਖਾਧੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਅਸਲ ਲਾਲੀ ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 'ਨਾਮ ਜਪੰਦੜੀ ਲਾਲੀ' ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

---

*ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਨਾਮ-ਕਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਰਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀਰ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਵਾਲੀ ਅਕਹਿ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਤਰਸੇਵੇਂ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੧. ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਸੁ ਖੁਦਾਇ ਦੀ, ਰਤਾ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿ ॥
ਨਾਨਕ, ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ, ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੀਮ ਨ ਮੂਲਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੬੬
੨. ਦਿਲ ਦਰਵਾਨੀ ਜੋ ਕਰੇ, ਦਰਵੇਸੀ ਦਿਲੁ ਰਾਸਿ ॥
ਇਸਕ ਮੁਹਬਤਿ ਨਾਨਕਾ, ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੦

ਆਸ਼ਕ, ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚਿਤਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਆਪਣਾ ਜੋਬਨ ਵਾਰਨੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਖੁਸਣ ਨਾਲ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:–

ਕਹਾ ਭਇਓ, ਜਉ ਤਨੁ ਭਇਓ ਛਿਨੁ ਛਿਨੁ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਇ, ਤਉ ਡਰਪੈ ਤੇਰੋ ਜਨੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੮੬

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨਾ ਡਰਾਂ, ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਇ ॥
ਫਰੀਦਾ, ਕਿਤੀ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਨੁ, ਸੁਕਿ ਗਏ ਕੁਮਲਾਇ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੭੯

ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਰਧਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਲਮਸਤ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇਸ਼ਕ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਮੁਰਦਾ ਹੈ:–

ਮੁਆ ਜੀਵੰਦਾ ਪੇਖੁ, ਜੀਵੰਦੇ ਮਰਿ ਜਾਨਿ ॥
ਜਿਨਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ, ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੦੨

ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਬਉਰਾਨੀ ਦਸ਼ਾ--

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਸ਼ਕਾਂ (ਦੀਵਾਨਿਆਂ, ਬਉਰਾਨਿਆਂ) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:–

ਕੋਈ ਆਖੈ ਭੂਤਨਾ, ਕੋਈ ਕਹੈ ਬੇਤਾਲਾ ॥
ਕੋਈ ਆਖੈ ਆਦਮੀ, ਨਾਨਕ ਵੇਚਾਰਾ ॥੧॥
ਭਇਆ ਦੇਵਾਨਾ ਸਾਹ ਕਾ, ਨਾਨਕ ਬਉਰਾਨਾ ॥
ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ, ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਨਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਭੈ ਦੇਵਾਨਾ ਹੋਇ ॥
ਏਕੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਹਰਾ, ਦੂਜਾ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥੨॥
ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਏਕਾ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥
ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੈ ਖਸਮ ਕਾ, ਦੂਜੀ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਾਇ ॥੩॥
ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ, ਜਾ ਸਾਹਿਬ ਧਰੇ ਪਿਆਰ ॥
ਮੰਦਾ ਜਾਣੈ ਆਪ ਕਉ, ਅਵਰੁ ਭਲਾ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੯੧

ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਨੇ ਆਸ਼ਕ ਤੇ ਆਸ਼ਕੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

(ੳ) ਲੇਲੈ ਮਜਨੂ ਆਸਕੀ, ਚਹੁ ਚਕੀ ਜਾਤੀ ॥
ਸੋਰਠਿ ਬੀਜਾ ਗਾਵੀਐ, ਜਸੁ ਸੁਘੜਾ ਵਾਤੀ ॥
ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂ ਦੋਸਤੀ, ਹੁਇ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤੀ ॥
ਮਹੀਂਵਾਲ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ, ਨੈ ਤਰਦੀ ਰਾਤੀ ॥
ਰਾਂਝਾ ਹੀਰ ਵਖਾਣੀਐ, ਓਹੁ ਪਿਰਮ ਪਰਾਤੀ ॥
ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾ ਪਿਰਹੜੀ, ਗਾਵਨਿ ਪਰਭਾਤੀ ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾਰ ੨੭-੧

(ਅ) ਲੈਲੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਕੁਤਾ, ਮਜਨੂੰ ਦੇਖਿ ਲੁਭਾਣਾ॥
ਕੁਤੇ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਪਵੈ, ਹੜਿ ਹੜਿ ਹਸੈ ਲੋਕ ਵਿਡਾਣਾ ॥
ਮੀਰਾਸੀ ਮੀਰਾਸੀਆਂ, ਨਾਵ ਧਰੀਕੁ ਮੁਰੀਦ ਬਿਬਾਣਾ॥
ਕੁਤਾ ਡੂਮ ਵਖਾਣੀਐ, ਕੁਤਾ ਵਿਚਿ ਕੁਤਿਆ ਨਿਮਾਣਾ ॥
ਗੁਰਸਿਖ ਆਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ, ਕੁਤੇ ਦਾ ਪੜ ਕੁਤਾ ਭਾਣਾ॥
ਕਟਨਿ ਚਟਨਿ ਕੁਤਿਆ, ਮੋਹੁ ਨ ਧੋਹੁ ਧ੍ਰਿਗਸਤ ਕਮਾਣਾ ॥
ਅਵਗੁਣਿਆਰੇ ਗੁਣ ਕਰਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕੁਰਬਾਣਾ॥
ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਬਿਰਦ ਵਖਾਣਾ॥ [ਭਾ. ਗੁ. ਵਾ. ੩੭-੩੧

ਗੁਰਸਿਖ ਆਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ--

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਮਾਤੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ:—

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਅੰਦਰਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਰਤੈ, ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਨੋ ਲੋਚੈ,
ਸੋ ਗੁਰ ਖੁਸੀ ਆਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੭

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਗੁਰਸਿਖ, ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦਾਤੇ ਦੇ ਨੂਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਵੀ ਹਨ:--

ਖ਼ਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ ॥ ਖ਼ਾਲਸੇ ਮੈ ਹਉ ਕਰਉ ਨਿਵਾਸ ॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸਚੀ ਆਸ਼ਕੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:—

੧. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚੀ ਆਸਕੀ, ਜਿਤੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਸਚਾ ਪਾਈਐ ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਰਹਹਿ ਅਨੰਦਿ, ਨਾਨਕ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨੨

੨. ਜਿਨਾ ਪਿਰੀ ਪਿਆਰੁ, ਕਿਉ ਜੀਵਨਿ ਪਿਰ ਬਾਹਰੇ ॥
ਜਾ ਸਹੁ ਦੇਖਨਿ ਆਪਣਾ, ਨਾਨਕ ਥੀਵਨਿ ਭੀ ਹਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨੦

੩. ਰਤੇ ਇਸਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗਿ ਦੀਦਾਰ ਕੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੮੮

ਆਸ਼ਕ ਨੂੰ ਨਾ ਰਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਾ ਮੁਕਤੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ 'ਰਾਜੁ ਨ ਚਾਹਉ, ਮੁਕਤਿ ਨ ਚਾਹਉ, ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਮਲਾਰੇ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਹੀ ਅਲਾਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਆਸ਼ਕ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹੱਲਾਂ ਵਿਚ ਮਖ਼ਮਲੀ ਗਦੇਲਿਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ, ਚਾਹੇ ਕਰੀਰ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਭੁਇ-ਆਸਣ ਲਾਵੇ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਸੇ ਚਾਹੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚੋਂ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੰਗ ਇਕ-ਰਸ ਟਪਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੱਬੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਬਹੁਤ ਦੁਰਾਡੀ ਹੈ, ਬੜਾ ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ ਹੈ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਟੁਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮੁਕ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰੁਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗੀਠੀ ਰਖ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਕਮਰਾ ਛੇਤੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਨਿਘ ਆ ਵੜੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਮਰਾ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਗੀਠੀ ਦਾ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸੇਕ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਨਿਘ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਧਨ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਅੱਗ ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੁਲਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਇਉਂ ਪਰਗਟਾਏ ਹਨ:-

ਮੰਜ਼ਲੇ ਇਸ਼ਕ ਦਰਾਜ਼ ਅਸਤ, ਬਪਾ ਨ ਤਵਾਂ ਰਫ਼ਤ ।
ਸਰ ਕਦਮ ਸਾਜ਼ ਕਿ ਤਾ ਦਰ ਰਾਹਿ ਆਂ ਯਾਰ ਸ਼ਵੀ ।

ਸਚੇ ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਈਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:–

ਅਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ, ਵਿਣੁ ਕੰਨਾ ਸੁਨਣਾ ॥
ਪੈਰਾ ਬਾਝਹੁ ਚਲਣਾ, ਵਿਣੁ ਹਥਾ ਕਰਣਾ ॥
ਜੀਭੈ ਬਾਝਹੁ ਬੋਲਣਾ, ਇਉ ਜੀਵਤ ਮਰਣਾ ॥
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿ ਕੈ ਤਉ ਖਸਮੈ ਮਿਲਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਸਿਖ ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਮਸਤੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਆਸ਼ਕ' ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਮਦਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਦਾਉਣ ਦੀਆਂ ਡੀਂਗਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ। ਉਹ 'ਹਾਲ' ਜਾਂ 'ਸੂਤਰ' ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਵਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੂਫ਼ੀ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਦਿ ਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

ਗੋਯਾ ਨਿਗਾਹੇ ਯਾਰ, ਕਿ ਮਖ਼ਮੂਰ ਗਸ਼ਤਹ ਏਮ ॥

ਕਿ ਖ੍ਹਾਹਸ਼ੇ ਮਯ-ਰੰਗੀਨ, ਪੁਰ-ਅਸਰਾਰ ਮੇ ਕੁਨੇਮ ॥

ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਪਤ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਰੰਗੀਨ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਰਹੀ ਹੈ? ਭਾਵ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ, ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਗਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਰੇਕ ਜਿੰਦ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯਾਰ ਹੀ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਆਨ ਮਤਾਂ ਦੇ ਜਿਗਿਆਸੂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਲੋਂ ਬੇਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਮਾਰਗ ਨਹੀਂ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ੧ਓਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:--

ਦਰ ਮਜ਼ਹਬੇ ਮਾ, ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨ ਕੁਨੰਦ ॥
ਸਰ ਤਾ ਬ-ਕਦਮ ਬਹੋਸ਼, ਮਸਤੀ ਨ ਕੁਨੰਦ ॥

ਸੋ, ਜਿਹੜਾ ਆਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਸ਼ਕ ਨਹੀਂ, ਕਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਐਵੇਂ ਚਮਚਾਗੀਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਹਦੀ ਆਸ਼ਕੀ ਹੋਈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਿਆਰੇ ਵਲੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਉਸਤਤਿ, ਵਡਿਆਈ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖ ਬਿਪਤਾ ਆਈ ਤਾਂ ਗਿਲੇ ਉਲਾਂਭੇ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਆਸ਼ਕ ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ। ਆਸ਼ਕ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:–

ਨਾ ਤਿਸ ਨੀਦ ਨ ਭੁਖ, ਨ ਖਾਣਾ ਸੋਵਣਾ। [ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਾਡੀ-ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਣਾ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ। ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਕੋਈ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਪੁਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ-ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇ।

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ, ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ ॥ ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ ॥ ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਨੋ ਲਗਾ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ, ਲਗਾ ਸੋ ਪਰਵਾਨੁ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ, ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥ ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ, ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਗਲਾਂ, ਘਣੇਰੀਆਂ, ਮੁਹਿਂ। ਮੁਹਂ, ਨਿਆਉਂ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਜੀਇ' ਨੂੰ 'ਜੀ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਚਾਕਰੁ=ਨੌਕਰ, ਸੇਵਕ। ਗਾਰਬੁ=ਗਰਬ, ਹੰਕਾਰ। ਵਾਦੁ=ਝਗੜਾ। ਘਣੇਰੀਆ=ਬਹੁਤੀਆਂ। ਸਾਦੁ=ਰਸ, ਸੁਆਦ। ਆਪੁ=ਆਪਾ ਭਾਵ, ਹਉਮੈ। ਮਾਨੁ=ਮਾਣ, ਇਜ਼ਤ। ਪਰਵਾਨੁ=ਕਬੂਲ। ਜੀਇ=ਦਿਲ ਵਿਚ। ਉਗਵੈ=ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਹ=ਮੂੰਹ। ਵਾਉ=ਹਵਾ, ਨਿਰਾਰਥਕ ਬੋਲ। ਨਿਆਉ= ਇਨਸਾਫ਼।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ) ਸੇਵਕ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਝਗੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਸੇਵਕ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਸ਼ਕ) ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿਆਂ ਕਰੇ, (ਪਰ ਉਹ) ਮਾਲਕ (ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ) ਦਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਜਿਹੜਾ) ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ (ਮਾਲਕ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਉਹ (ਮਾਲਕ ਪਾਸੋਂ) ਕੁਝ ਆਦਰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ) ਜਿਸ (ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸੇਵਾ) ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਜੇ) ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਤਾਂ ਜਾਣੋ) ਉਹ (ਸੇਵਾ ਵਿਚ) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਪਰਵਾਨ ਹੈ।੧।

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਜੋ ਕੁਝ (ਕਿਸੇ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਕੁਝ ਬਾਹਰ (ਪਰਗਟ ਹੋ ਕੇ) ਆਉਂਦਾ ਹੈ, (ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਭਾਵ ਉਸ ਤੇ ਪੜਦਾ ਪਾਉਣ ਲਈ) ਮੂੰਹ ਦਾ ਆਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਿਰਾਰਥਕ ਬੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਇਹ ਇਨਸਾਫ ਵੇਖੋ ਕਿ ਬੀਜਦਾ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ ਪਰ (ਉਸ ਦਾ ਫਲ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੰਗਦਾ ਹੈ (ਜੋ ਮਿਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ)।੨।

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਆਵੈ ਰਾਸਿ ॥ ਜੇਹਾ ਜਾਣੈ ਤੇਹੋ ਵਰਤੈ, ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਨਿਰਜਾਸਿ ॥ ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੁ ਸਮਾਵੈ, ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ ॥ ਸਾਹਿਬ ਸੇਤੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲੈ, ਕਹੀ ਬਣੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥ ਕੂੜਿ ਕਮਾਣੈ ਕੂੜੋ ਹੋਵੈ, ਨਾਨਕ, ਸਿਫਤਿ ਵਿਗਾਸਿ ॥ ੩ ॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ, ਵਡਾਰੂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ॥ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਲੀਕ ਜਿਉ, ਤਿਸ ਦਾ ਥਾਉ ਨ ਥੇਹੁ ॥ ੪ ॥

ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਹੋਇ ਇਆਣਾ, ਕਰੇ ਕੰਮੁ ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ॥ ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਚੰਗੀ ਕਰੇ, ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ॥੫॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨੇਹੁਂ, ਥਾਉਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਰਾਸਿ=ਠੀਕ। ਨਿਰਜਾਸਿ=ਨਿਰਣਾ। ਪਾਸਿ=ਇਕ ਪਾਸੇ, ਵਖਰੀ। ਕਹੀ=ਆਂਖਣੀ। ਬਣੈ=ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਰਦਾਸਿ=ਬੇਨਤੀ। ਕਮਾਣੈ= ਕਮਾਣ ਨਾਲ। ਵਿਗਾਸਿ=ਖੇੜੇ ਵਿਚ। ਇਆਣੇ= ਅੰਜਾਣੇ। ਵਡਾਰੂ=ਵੱਡਾ। ਨੇਹੁ=ਪਿਆਰ। ਰਾਸਿ= ਠੀਕ। ਜੇ ਇਕ ਅਧ=ਇਕ ਅੱਧੀ ਚੀਜ਼। ਚੰਗੀ=ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਵੇਰਾਸਿ=ਖ਼ਰਾਬ।

ਅਰਥ: ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਪਾਈ ਹੋਈ ਦੋਸਤੀ ਕਦੇ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀ (ਭਾਵ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ) ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ (ਉਹ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, (ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ) ਨਿਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ।

(ਹੇ ਭਾਈ! ਕਿਸੇ) ਚੀਜ਼ ਵਿਚ (ਕੋਈ ਹੋਰ) ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਦੂਜੀ (ਭਾਵ ਪਹਿਲੀ ਪਈ ਹੋਈ) ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ (ਵਖਰੇ) ਕਰ ਦੇਈਏ (ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਜੀਵ ਤਾਂ ਸਮਾਅ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚੋਂ ਦ੍ਵੈਤ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦੇਵੇ)। ਮਾਲਕ ਦੇ ਨਾਲ (ਸੇਵਕ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ, ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ। ਕੂੜ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਕੂੜ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ) ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੇੜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੩।

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ (ਆਪਣੇ ਤੋਂ) ਵੱਡੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ (ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਲੀਕ (ਮਾਰੋ ਤਾਂ) ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਥਾਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।੪।

(ਜੇ ਕੋਈ) ਇਆਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ (ਵਡਿਆਂ ਵਾਲਾ) ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ (ਤਾਂ ਉਹ) ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, (ਪਰ) ਜੇ (ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ) ਇਕ-ਅੱਧੀ (ਚੀਜ਼) ਠੀਕ ਕਰ ਵੀ ਲਵੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀ (ਚੀਜ਼) ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇਗਾ ।੫।

ਪਉੜੀ ॥ ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ, ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਨੋ ਅਗਲੀ, ਓਹੁ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ ॥ ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ, ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ ॥ ਵਜਹੁ ਗਵਾਏ ਅਗਲਾ, ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ ਪਾਣਾ ਖਾਇ ॥ ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਵਣਾ, ਤਿਸੁ ਕਹੀਐ ਸਾਬਾਸਿ ॥ ਨਾਨਕ, ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲਈ, ਨਾਲਿ ਖਸਮ ਚਲੈ ਅਰਦਾਸਿ ॥ ੨੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਮੁਹੈਂ, ਮੁਹਿਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਾਇ=ਭਾਣੇ, ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ। ਹੁਰਮਤਿ=ਇਜ਼ਤ। ਅਗਲੀ= ਬਹੁਤੀ। ਵਜਹੁ=ਤਨਖਾਹ, ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ। ਗ਼ੈਰਤਿ=ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ। ਅਗਲਾ=ਪਹਿਲਾ। ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ=ਮੂੰਹ ਉਤੇ, ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ। ਪਾਣਾ=ਜੁੱਤੀਆਂ।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ) ਨੌਕਰ (ਮਾਲਕ ਦੀ) ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਲਗੇ, ਜੇ (ਉਹ) ਮਾਲਕ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਇਜ਼ਤ (ਮਿਲਦੀ) ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ (ਮਾਲਕ ਪਾਸੋਂ) ਤਨਖ਼ਾਹ (ਵਜ਼ੀਫਾ) ਵੀ ਦੂਣੀ ਲੈ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਜੇ) ਮਾਲਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ (ਆਕੜ ਨਾਲ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਵੇ) ਫਿਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਉਠਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। (ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ) ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ (ਤਨਖ਼ਾਹ) ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ-ਮੂੰਹ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ (ਪਦਾਰਥ) ਖਾਣ ਲਈ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਵਡਿਆਈ ਕਰਨੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ)।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਲਕ ਉਤੇ) ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ, (ਉਸ) ਨਾਲ (ਭਾਵ ਉਸ ਅੱਗੇ ਤਾਂ) ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ।੨੨।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ, ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ ॥

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸਾਦੁ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ' ਕੀਤੇ ਹਨ। 'ਸਾਦੁ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੁਆਦ', 'ਰਸ' ਠੀਕ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:—

ਸਾਕਤ ਹਰਿ ਰਸੁ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਣਿਆ,
ਤਿਨ ਅੰਤਰਿ ਹਉਮੈ ਕੰਡਾ ਹੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩

ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਆਦ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵਕ ਅਰਥ ਭਾਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਣ, ਪਰ ਅਰਥ ਜੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 'ਗੁਰੂ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' ਤੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ 'ਸਾਦੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੁਆਦ' 'ਰਸ' ਹੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਪਖ ਤੋਂ ਖੇਤੀ ਨੂੰ 'ਉਤਮ' ਵਪਾਰ ਨੂੰ 'ਮੱਧਮ' ਅਤੇ ਚਾਕਰੀ ਨੂੰ 'ਨਖਿੱਧ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਮਾਰਥਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਅਖਾਣ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧੁਰੋਂ ਪਈ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੇਤੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਾਕਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਜੇ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ, ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਜੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਵੱਟ ਪਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਔਖਾ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪੂਰਨ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ:–

ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ, ਨਾ ਗੁਣ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥
ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ, ਨਾਨਕ, ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ॥ [ਪੰਨਾ ੭੮੭

ਸੰਸਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਿੱਤੇ* ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮਾਨੋ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਹਰਿਨਾਮ-ਧਨ ਦਾ ਤੋਸਾ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ "ਮਨੁ ਹਾਲੀ ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਰਣੀ, ਸਰਮੁ ਪਾਣੀ ਤਨੁ ਖੇਤੁ॥" ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਅੰਦਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:--

ਹੇ ਮਨੁੱਖ! ਸਾਈਂ ਨੇ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰ ਸੌਂਪੀ ਹੈ ਤੂੰ ਇਉਂ ਕਰ, ਮਨ ਨੂੰ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲਾ (ਹਾਲੀ) ਬਣਾ, ਕਰਣੀ (ਨਿਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਮਲੀ ਕਿਰਿਆ) ਨੂੰ ਵਾਹੀ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੇਤ ਸਮਝ ਤੇ ਉਦਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਦੇਹ, ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਪਾ, ਸੰਤੋਖ ਰੂਪੀ ਸੁਹਾਗਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪੀ ਵੇਸ ਰੱਖ (ਰਾਖਾ) ਬਣਾ। ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ (ਸੱਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ) ਜੰਮੇਗਾ। (ਫਿਰ ਓਹ) ਘਰ (ਹਿਰਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਵੇਖੇਂਗਾ।

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਮਾਇਆ (ਜੀਵ ਦਾ) ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ (ਭਾਵ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ)। ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ (ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਰੜੂ ਹੀ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

(ਫਿਰ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਭਾਈ! ਨਿਤ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਦੁਕਾਨ ਸਮਝ, (ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ) ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ (ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸੌਦਾ ਪਾ, ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸੌਦਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਂਡਾ (ਸਟੋਰ) ਬਣਾ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਵਸਤੂ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਸੰਤ ਰੂਪੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰ (ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ) ਅਤੇ (ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ) ਲਾਭ ਲੈ ਕੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ।

(ਸੌਦਾਗਰੀ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਭਾਈ! ਜੇ ਤੂੰ ਸੌਦਾਗਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈਂ ਤਾਂ ਸਾਸਤ (ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼) ਸੁਣ, ਸੱਚ ਰੂਪ ਘੋੜੇ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਇਤਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ।

ਲੈ ਕੇ (ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਇਹ ਵੱਖਰ ਲੱਦ ਕੇ ਚੱਲ। ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਦਾ ਖ਼ਰਚ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾ (ਇਸ ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਣੀ ਨੂੰ) ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੀਂ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ) ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇਂਗਾ (ਅਤੇ) ਤਾਂ ਤੂੰ ਸੁੱਖ ਦਾ ਨਿਵਾਸ (ਅਸਥਾਨ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਹੇ ਭਾਈ! ਜੇ ਤੂੰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ) ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਚਾਕਰੀ ਕਰ, ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨ (ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ)। ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵਲ ਧਾਉਣ ਵਾਲੀ ਰੁੱਚੀ ਨੂੰ ਬੰਨਾ ਲਾ, ਭਾਵ ਰੋਕ, (ਫਿਰ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਕਰਤਬ ਵਲ ਵੇਖੇਗਾ) ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਧੰਨ ਧੰਨ ਆਖੇਗਾ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹੁਤਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਤੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਮਾਲਕ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇਗਾ (ਤੇਰੇ ਤੇ ਤੁੱਠ ਪਵੇਗਾ, ਫਿਰ) ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰੰਗ (ਤੇਰੀ ਆਤਮਾ ਤੇ) ਹੋਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇਗਾ (ਭਾਵ ਤੂੰ ਸਦੀਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਵੇਂਗਾ)।

ਸੋ, ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਚਾਕਰੀਆਂ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਵਿਹਲੀ ਕਾਰ ਹੈ:–

ਚਾਕਰੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆ, ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਿਤੁ॥
ਨਾਨਕ, ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂ, ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੨੯

ਚਾਕਰ ਤੇ ਚਾਕਰੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਚਾਕਰ ਆਪਣੇ ਖਸਮ (ਮਾਲਕ) ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵਲ ਚਿਤ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਅਜਿਹਾ ਚਾਕਰ ਖਸਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਚਾਕਰ ਆਪਣੇ ਖਸਮ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ, ਭਾਵ ਸਲਾਮ ਵੀ ਕਰੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵੇਲੇ ਜਵਾਬ (ਨਾਂਹ-ਨੁਕਰ) ਵੀ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਹੀ ਉਠਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ-ਜੁਗਤੀ ਇਉਂ ਹੈ:–

ਆਪੁ ਗਵਾਏ, ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਨੋ ਲਗਾ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ, ਲਗਾ ਸੋ ਪਰਵਾਨੁ ॥

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਾਕਰ ਆਖਣ ਨਾਲ 'ਚਾਕਰ' ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਦਾ, ਚਾਕਰੀ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮੂਲਕ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਣੀ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਮੂਲੁ ਮਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਏਹੋ, ਨਾਨਕੁ, ਆਖਿ ਸੁਣਾਏ ॥
ਕਰਣੀ ਉਪਰਿ ਹੋਇ ਤਪਾਵਸੁ, ਜੇ ਕੋ ਕਹੈ ਕਹਾਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੩੮

ਜੋ ਵੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਓਹੋ ਹੀ ਬਾਹਰ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿੱਕਰ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦਾਖ (ਅੰਗੂਰ) ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਉੱਨ ਕਤਾਅ ਕੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕਪੜੇ

ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਫਲ ਚਿਤਵਣਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨੌਕਰੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਧਰਮ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਲਈ ਕਰਨੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਚਾਕਰੀ ਨਾਲ ਰੱਬੀ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ 'ਅਬੇ ਤਬੇ ਕੀ ਚਾਕਰੀ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:--

੧. ਅਬੇ ਤਬੇ ਕੀ ਚਾਕਰੀ, ਕਿਉ ਦਰਗਹ ਪਾਵੈ ॥
ਪਥਰ ਕੀ ਬੇੜੀ ਜੇ ਚੜੈ, ਭਰਨਾਲਿ ਬੁਡਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੨੦

੨. ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਛੋਡਿ ਬਿਖਿਆ ਲੋਭਾਣੇ, ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਵਿਡਾਣੀ ॥
ਆਪਣਾ ਧਰਮੁ ਗਵਾਵਹਿ, ਬੂਝਹਿ ਨਾਹੀ, ਅਨਦਿਨੁ ਦੁਖਿ ਵਿਹਾਣੀ॥
ਮਨਮੁਖ ਅੰਧ ਨ ਚੇਤਹੀ, ਡੂਬਿ ਮੁਏ ਬਿਨੁ ਪਾਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧

੩. ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ,
ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੪੬

੪. ਹੋਰ ਵਿਡਾਣੀ ਚਾਕਰੀ, ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਧ੍ਰਿਗੁ ਵਾਸੁ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਛੋਡਿ ਬਿਖੁ ਲਗੇ, ਬਿਖੁ ਖਟਣਾ ਬਿਖੁ ਰਾਸਿ ॥
ਬਿਖੁ ਖਾਣਾ, ਬਿਖੁ ਪੈਨਣਾ, ਬਿਖੁ ਕੇ ਮੁਖਿ ਗਿਰਾਸਿ ॥
ਐਥੈ ਦੁਖੋ ਦੁਖੁ ਕਮਾਵਣਾ, ਮੁਇਆ ਨਰਕਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੮੬

ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਦੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ, ਰਾਜਸੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚੀ ਚਾਕਰੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ 'ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ' ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮੁਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

੧. ਹਰਿ ਕੀ ਤੁਮ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁ, ਦੂਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁ ਨ ਕੋਇ ਜੀ ॥
ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਮਨਹੁ ਚਿੰਦਿਆ ਫਲੁ ਪਾਈਐ,
ਦੂਜੀ ਸੇਵਾ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ਜੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੯੦

੨. ਦੂਜੀ ਸੇਵਾ ਜੀਵਨੁ ਬਿਰਥਾ॥ ਕਛੂ ਨ ਹੋਈ ਹੈ ਪੂਰਨ ਅਰਥਾ ॥
ਮਾਣਸ ਸੇਵਾ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ॥ ਸਾਧ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲੀ ॥
[ਪੰਨਾ ੧੧੮੨

ਸੱਚੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੱਚ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰ ਪੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਚਾਕਰੀ ਕੀ ਹੈ:-

੧. ਏਹਾ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ, ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪

੨. ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ, ਜੇ ਚਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ ॥
ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਮਿਲੈ, ਸਹਜੇ ਰਹੈ ਸਮਾਇ॥[ਪੰਨਾ ੧੨੪੬

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਵਰਜਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਪੁੰਨਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ:–

ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਫਿਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ, ਸਾ ਸੇਵਾ ਅਉਖੀ ਹੋਈ ॥
ਨਾਨਕ, ਸੇਵਾ ਕਰਹੁ ਹਰਿ ਗੁਰ ਸਫਲ ਦਰਸਨ ਕੀ,
ਫਿਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗੈ ਨ ਕੋਈ ॥

ਚਾਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਨਿਹਕਾਮੀ ਬਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਲਕ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਤਨ ਰਖ ਕੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਚਾਕਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਸਫਲ ਹੋਏ। "ਪੁਰਖਾ! ਰਾਤ ਕਿਤਨੀ ਘੜੀਆਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀ ਹੈ?" ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਜਿਤਨੀ ਆਪ ਨੇ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਹੈ! ਇਹ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸ ਸਤਿਕਾਰ, ਭੈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਣੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਗਈ; ਆਪ ਜੀ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸਰੀਰਕ ਚੋਲੇ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਉਸ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਤਨਾ ਕਠਨ ਨੇਮ ਨਿਭਾਇਆ ਭਾਵ ਮਾਲਕ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੋ ਚਾਕਰ ਜਾਂ ਲਾਲਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਈਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਤਿ ਸਤਿ' ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਾਡੇ ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਚਾਕਰੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ। ਸਾਡਾ ਵੀ ਇਹ ਫਰਜ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋਦੜੀਆਂ ਕਰੀਏ, ਤਰਲੇ ਕੱਢੀਏ ਕਿ 'ਹੇ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਜੀਉ! ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕਈ ਜੀਵ ਖੜੇ ਚਾਕਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਉਂਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਕੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਚੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਤੇ ਵੀ ਮਿਹਰ ਕਰੋ:–

੧. ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕਾਰ, ਦੇਹਿ ਦਇਆਲ ਤੂੰ ॥
ਹਉ ਜੀਵਾ ਤੁਧੁ ਸਾਲਾਹਿ, ਮੈ ਟੇਕ ਅਧਾਰੁ ਤੂੰ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੨੨

੨. ਤੂੰ ਉਤਮੁ ਹਉ ਨੀਚੁ ਸੇਵਕੁ ਕਾਂਢੀਆ ॥
ਨਾਨਕ, ਨਦਰਿ ਕਰੇਹੁ, ਮਿਲੈ ਸਚੁ ਵਾਂਢੀਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੨੨

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਸਾਂ ਅਸਮਾਦਕ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਪਾਈ ਹੋਈ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ (ਇਆਣੇ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ, ਵਡਾਰੂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ॥
ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਲੀਕ ਜਿਉ, ਤਿਸ ਦਾ ਥਾਉ ਨ ਥੇਹੁ ॥

ਇਆਣੇ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਮਨ' ਰੂਪੀ ਬਾਲਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਨਮੁਖ ਵੀ ਹੈ। ਮਨਮੁਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ:-

ਨਾਨਕ, ਮਨਮੁਖਾ ਨਾਲਹੁ ਤੁਟੀ ਭਲੀ,
ਜਿਨ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਪਿਆਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੬

ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਉੜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਟਾ ਕਢਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਾਕਰ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਹੀ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਦੂਣੀਆਂ ਚੌਣੀਆਂ, ਭਾਵ ਸਵਾਈਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਿਹੜੇ ਮਨਮੁਖ (ਆਪ-ਹੁਦਰੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪਹਿਲੀ 'ਵਜਹੁ' (ਤਨਖਾਹ) ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣਦੇ ਹਨ)। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਪਦਾਰਥ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ (ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ) ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਨੀ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ:-

ਮੇਰੇ ਰਾਮ, ਤੋੜਿ ਬੰਧਨ ਮਾਇਆ, ਘਰ ਕੈ ਕੰਮਿ ਲਾਇ ॥
ਨਿਤ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹ, ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੬੬

ਸਲੋਕੁ ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਏਹੁ ਕਿਨੇਹੀ ਦਾਤਿ ਆਪਸ ਤੇ ਜੋ ਪਾਈਐ ॥ ਨਾਨਕ, ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ, ਸਾਹਿਬ ਤੁਠੈ ਜੋ ਮਿਲੈ ॥੧॥ ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਚਾਕਰੀ ਜਿਤੁ ਭਉ ਖਸਮ ਨ ਜਾਇ॥ ਨਾਨਕ, ਸੇਵਕੁ ਕਾਢੀਐ, ਜਿ ਸੇਤੀ ਖਸਮ ਸਮਾਇ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਕਾਂਢੀਐ।

ਫੁਟਕਲ: 'ਕਰਮਾਤਿ' ਪਦ ਨੂੰ 'ਕਰਾਮਾਤਿ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਿਨੇਹੀ=ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ। ਦਾਤਿ=ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਕਰਮਾਤਿ=ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਵਡਿਆਈ। ਚਾਕਰੀ=ਸੇਵਕੀ, ਸੇਵਾਦਾਰੀ। ਭਉ=ਡਰ। ਕਾਢੀਐ= ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਇ=ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਅਰਥ : (ਹੇ ਭਾਈ !) ਇਹੋ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਦਾਤ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ

(ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ) ਪਾਈਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਹ ਰਬੀ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ (ਵੱਡੀ ਦਾਤਿ) ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।੧।

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੇਵਕੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਲਕ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਲੀ) ਸੇਵਕ ਉਹੋ ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ (ਆਪਣੇ) ਮਾਲਕ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਵੇ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਨਾਨਕ, ਅੰਤ ਨ ਜਾਪਨੀ, ਹਰਿ ਤਾ ਕੇ ਪਾਰਾਵਾਰ ॥ ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਸਾਖਤੀ, ਫਿਰਿ ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਮਾਰ ॥ ਇਕਨਾ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰੀਆ, ਇਕਿ ਤੁਰੀ ਚੜਹਿ ਬਿਸੀਆਰੁ ॥ ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਕਰੇ ਆਪਿ, ਹਉ ਕੈ ਸਿਉ ਕਰੀ ਪੁਕਾਰ ॥ ਨਾਨਕ, ਕਰਣਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ, ਫਿਰਿ ਤਿਸ ਹੀ ਕਰਣੀ ਸਾਰ ॥ ੨੩ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਜੰਜੀਰੀਆਂ, ਚੜਹਿਂ, ਕਰੀਂ, ਗਲੀਂ, ਹਉਂ, ਸਿਉਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਜਾਪਨੀ=ਜਾਪਦੇ, ਪਤਾ ਲਗਦੇ। ਪਾਰਾਵਾਰ=ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ। ਸਾਖਤੀ=ਉਤਪਤੀ, ਬਨਾਵਟ, ਰਚਨਾ। ਮਾਰ=ਨਾਸ਼। ਗਲੀ=ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ। ਜੰਜੀਰੀਆ= ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਲੀਆਂ (ਲਗਾਮ ਬੇੜੀਆਂ ਆਦਿ)। ਇਕਿ=ਕਈ। ਤੁਰੀ=ਘੋੜਿਆਂ ਉਤੇ। ਬਿਸੀਆਰੁ=ਬਹੁਤ। ਕਰਣਾ=ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਸਾਰ-ਸੰਭਾਲ।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਕਿ ਉਸ ਹਰੀ ਦੇ ਉਰਲੇ ਤੇ ਪਰਲੇ (ਹੱਦ-ਬੰਨਿਆਂ ਦੇ) ਅੰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। (ਪ੍ਰਭੂ) ਆਪ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ (ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਦੇ) ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਲੀਆਂ (ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ (ਵਡੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ) ਵੱਡੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਆਪ ਹੀ ਕਰਨ-ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, (ਇਸ ਲਈ) ਮੈਂ ਕਿਸ ਅਗੇ (ਇਸ ਬਿਵਸਥਾ ਦੀ) ਚੀਕ-ਪੁਕਾਰ (ਫ਼ਰਿਆਦ) ਕਰਾਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਜਿਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ (ਆਪ) ਹੀ (ਸਭ ਦੀ) ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਹੈ।੨੩।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(੧) ਨਾਨਕ, ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ, ਸਾਹਿਬ ਤੁਠੇ ਜੋ ਮਿਲੈ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਕਰਮਾਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਰਿੱਧੀ ਸਿੱਧੀ ਵਾਲੀ ਕਰਾਮਾਤ'

ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕਰਮਾਤਿ' ਪਦ 'ਕਰਾਮਾਤ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਥੇ 'ਧਿਗੁ ਸਿਧੀ ਧਿਗੁ ਕਰਮਾਤਿ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਰੁੱਠਣ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ 'ਕਰਮਾਤਿ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਬਖਸ਼ਿਸ਼' ਹਨ। ਇਹ 'ਕਰਾਮਾਤਿ' ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਜ਼ੁਰਗੀ, ਵਡਿਆਈ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਪੜ੍ਹੋ।

(੨) ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਚਾਕਰੀ ਜਿਤੁ ਭਉ ਖਸਮੁ ਨ ਜਾਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:–

੧. ਜਿਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ (ਸੇਵਕ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ) ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸੇਵਾ ਅਸਲੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

[ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਏਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

੨. ਇਹ ਕਿਨੇਹੀ=ਕਾਹਦੀ ਚਾਕਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖਸਮ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਉ=ਖ਼ੌਫ਼, ਨ ਜਾਇ=ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਵਾ ਇਹ ਕਾਹਦੀ ਚਾਕਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਖ਼ੌਫ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ੌਫ਼ ਤਦ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇ।

[ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰਣੈ: ਇਥੇ ਖਸਮ ਦੇ ਭੈ ਦਾ ਅਭਾਵ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਾਲਕ ਦਾ ਭੈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤਕ ਵਖਰਾਪਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਖਸਮ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਭੈ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਭਾਵ ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਭਉ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ 'ਭਉ' ਦੀ ਅੰਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਈਂ ਲਈ 'ਭੈ' ਅਤੇ 'ਭਾਉ' ਦੋਵੇਂ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਓਦੋਂ ਖਸਮ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:--

ਭੈ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਹੋਇ ਬਸਾਨਾ॥ ਜਿਸ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਤਿਸੁ ਮਾਹਿ ਸਮਾਨਾ॥
ਬਸਤੁ ਮਾਹਿ ਲੇ ਬਸਤੁ ਗਡਾਈ॥ ਤਾ ਕਉ ਭਿੰਨ ਨ ਕਹਨਾ ਜਾਈ ॥
ਬੂਝੈ ਬੁਝਨਹਾਰੁ ਬਿਬੇਕ ॥ ਨਾਰਾਇਨ ਮਿਲੇ ਨਾਨਕ ਏਕ ॥[ਪੰਨਾ ੨੮੫

(੩) ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਸਾਖਤੀ ਫਿਰਿ ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਮਾਰ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਅੰਦਰ 'ਸਾਖਤੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਈ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:--

੧. (ਉਹ) ਆਪ ਹੀ (ਜ਼ਾਲਮ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸੋਂ) ਸਖਤੀ (ਜ਼ੁਲਮ) ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।
[ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. (ਉਹ) ਆਪ ਹੀ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਲਯ ਕਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। [ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

੩. ਹਰਿ ਆਪ ਹੀ ਜੀਉ ਸੇ (ਸਾਖਤੀ) ਕਠੋਰਤਾ ਕਰਾਵਤਾ ਹੈ ਆਪ ਹੀ ਧਰਮ ਰਾਇ ਸੇ ਮਾਰ ਕਰਾਉਤਾ ਹੈ। [ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ

ਨਿਰਣੈ: 'ਸਾਖਤੀ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸਖਤੀ' ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਇਹ 'ਸਾਖ਼ਤੀ' ਪਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਬਨਾਵਟ, ਰਚਨਾ। ਸੋ ਨੰਬਰ ੨ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਰਚਨਾ' ਜਿਵੇਂ:-

ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਸਾਖਤੀ ਪਿਆਰਾ, ਆਪਿ ਮਾਰੇ ਮਰਿ ਜਾਹੁ ॥

[ਪੰਨਾ ੬੦੪

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

'ਦਾਤਿ' ਅਤੇ 'ਕਰਮਾਤਿ' ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ ਨਹੀਂ। 'ਕਰਾਮਾਤ' ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਦਾਤਿ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ 'ਮਾਈ ਮਾਇਆ ਛਲ' ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵੀ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰੂਪੀ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ। ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਲਾ ਸੰਜੁਗਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਮ-ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਤੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ:-

ਸਿਧ ਪੁਛਣ ਸੁਣ ਬਾਲਿਆ, ਕੌਣ ਸਕਤਿ ਤੁਹਿ ਏਥੇ ਲਿਆਈ ॥

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ:-

ਹਉ ਜਪਿਆ ਪਰਮੇਸਰੋ, ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸੰਗਿ ਤਾੜੀ ਲਾਈ ॥

[ਵਾ. ੧-੧੦

ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਵੱਡੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਬਾਲਕ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਟਿਲ ਲਾਇਆ। ਜਿਤਨੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਏਹ ਸੁਣ ਬਚਨ ਜੋਗੀਸਰਾਂ, ਮਾਰ ਕਿਲਕ ਬਹੁ ਰੂਹ ਉਠਾਈ॥
ਖਟ ਦਰਸਨ ਕਉ ਖੇਦਿਆ, ਕਲਜੁਗ ਬੇਦੀ ਨਾਨਕ ਆਈ ॥
ਸਿਧ ਬੋਲਨ ਸਭ ਅਉਖਦੀਆਂ, ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀ ਧੁਨੋ ਚੜ੍ਹਾਈ॥
ਰੂਪ ਵਟਾਇਆ ਜੋਗੀਆ, ਸਿੰਘ ਬਾਘ ਬਹੁ ਚਲਤ ਦਿਖਾਈ॥
ਇਕ ਪਰ ਕਰਕੇ ਉਡਰਨ, ਪੰਖੀ ਜਿਵੇਂ ਰਹੇ ਲੀਲਾਈ ॥
ਇਕ ਨਾਗ ਹੋਇ ਪਵਨ ਛੋਡ, ਇਕਨਾ ਵਰਖਾ ਅਗਨਿ ਬੁਝਾਈ॥
ਤਾਰੇ ਤੋੜੇ ਭੰਗਰ ਨਾਥ, ਇਕ ਚੜ੍ਹ ਮਿਰਗਾਨੀ ਜਲ ਤਰ ਜਾਈ॥
ਸਿਧਾਂ ਅਗਨਿ ਨ ਬੁਝੈ ਬੁਝਾਈ ॥ [ਵਾਰ ੧-੪੧

ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਅਡੋਲ ਰਹੇ; ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਤੋਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਨਾ ਹਿਲੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ:-

ਸਿਧ ਬੋਲੇ ਸੁਣ ਨਾਨਕਾ, ਤੁਹਿ ਜਗ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਲਾਈ॥
ਕੁਝ ਦਿਖਾਇ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਭੀ, ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਢਿਲ ਅਜੇਹੀ ਲਾਈ ॥

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਇਸ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਨ ਆਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ, "ਹੇ ਜੋਗੀਓ! ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ 'ਕਰਾਮਾਤ' ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਰਥਾਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਓਟ ਹੈ:-

੧. **ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀ ਹੈ ਰਾਈ ॥** [ਵਾਰ ੧-੪੨
੨. **ਬਾਬਾ ਬੋਲੇ ਨਾਥ ਜੀ! ਸਬਦ ਸੁਨਹੁ ਸਚ ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ ॥**
ਬਾਝਹੁ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ, ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤ ਅਸਾਥੇ ਨਾਹੀ ॥ [ਵਾਰ ੧-੪੩

ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜੇ ਅਭਿਆਸੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਉਹ ਪੁਰਸ਼ 'ਕਰਾਮਾਤੀ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਾਮਾਤ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਿਗਦੀ, ਇਹ ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਟਿਕਾਉ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋਗੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਜੋਗ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ

ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਈ ਅਲੌਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਖੋਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨ-ਘੜਤ ਅਤੇ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੱਕੇ ਦਾ ਫਿਰਨਾ, ਕੌੜੇ ਰੀਠੇ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਲੰਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀ ਜੋ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮਹਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬੇਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੁੰਜੀ ਦਾ ਵਰ ਪਰਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਠੀਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਟੰਕਣ ਜਾਂ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਨੀ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ' ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਤਤ-ਵੀਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਖਣਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਸਨ, ਘਟੀਆ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੁਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ?:--

੧. **ਟੰਗੋਂ ਪਕੜ ਘਸੀਟਿਆ, ਫਿਰਿਆ ਮੱਕਾ ਕਲਾ ਦਿਖਾਰੀ ॥**
ਹੋਇ ਹੈਰਾਨ ਕਰੇਨ ਜੁਹਾਰੀ ॥ [ਵਾਰ ੧-੩੨

੨. **ਉਗਵਣ ਤੇ ਆਥਵਣ ਨਉਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਭ ਝੁਕਾਈ ॥**
ਜਗ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤਿ ਵਰਤਾਈ ॥ [ਵਾਰ ੧-੩੪

੩. **ਦਿਤੀ ਬਾਂਗ ਨਿਮਾਜ ਕਰ, ਸੁੰਨ ਸਮਾਨ ਹੋਆ ਜਹਾਨਾ ॥**
ਸੁੰਨ ਮੁੰਨ ਨਗਰੀ ਭਈ, ਦੇਖ ਪੀਰ ਭਇਆ ਹੈਰਾਨਾ॥ [ਵਾਰ ੧-੩੫

੪. **ਲਖ ਆਕਾਸ ਪਾਤਾਲ ਲਖ, ਅਖ ਫਰਕ ਵਿਚ ਸਭ ਦਿਖਲਾਈ॥**
ਭਰ ਕਚਕੌਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਾ, ਧੁਰੋਂ ਪਾਤਾਲੋਂ ਲਈ ਕੜਾਹੀ ॥
ਜ਼ਾਹਰ ਕਲਾ ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਈ ॥ [ਵਾਰ ੧-੩੬

ਇਤਿਆਦਿਕ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੋਗੀਆਂ, ਸਿੱਧਾਂ ਜਾਂ ਵਲੀਆਂ ਪੀਰਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਜਮਾਇਆ ਜਾਏ। ਮੱਕੇ ਦਾ ਫਿਰਨਾ, ਰੀਠੇ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ, ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾ ਲਗੰ ਜਾਣਾ, ਨਿਮਖ ਵਿਚ ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਖਾਉਣੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਜਾਂ

'ਨਾਮ' ਵਿਚ ਅਸੀਮ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਿਜੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਗੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਫੋਕੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਗਿਆਸੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਪੂਜਾ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ "ਧਿਗੁ ਸਿਧੀ ਧਿਗੁ ਕਰਮਾਤਿ" ਆਖ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤੱਤ ਕਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਟਕੀ-ਚੇਟਕੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ:-

੧. **ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਸਭੁ ਮੋਹੁ ਹੈ, ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥** [ਪੰਨਾ ੫੯੩

੨. **ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪੈਨਣੁ ਖਾਣੁ ਸਭੁ ਬਾਦਿ ਹੈ, ਧਿਗੁ ਸਿਧੀ ਧਿਗੁ ਕਰਮਾਤਿ॥**
ਸਾ ਸਿਧਿ ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ ਹੈ, ਅਚਿੰਤੁ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਦਾਤਿ॥ [ਪੰਨਾ ੬੫੦

੩. **ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਜਾ ਕਉ ਫੁਰੀ, ਤਬ ਕਾਹੂ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਾਜ॥**[ਪੰ. ੧੧੦੩

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਤੰਤਰਾਂ ਮੰਤਰਾਂ ਜੰਤਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਖੰਡ ਕਰਮ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਸੱਚ-ਮੁੱਚ, ਇਹ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ ਕਾਲਖ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਹੈ। ਕਰਾਮਾਤ ਉਹ ਕੂੜ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੈਂਕੜੇ ਭਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ:-

੧. **ਰਿੱਧ ਸਿੱਧ ਪਾਖੰਡ ਬਹੁ, ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅਗਲੇਰੇ ॥** [ਵਾਰ ੫-੭

੨. **ਤੰਤ ਮੰਤ ਰਸਾਇਣਾ, ਕਰਾਮਾਤ ਕਾਲਖ ਲਪਟਾਇ॥** [ਵਾਰ ੧-੧੯

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਸਿਖ-ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮੰਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੌਂਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾਤਿ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਾਸੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਤਰਲੇ ਕਢਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ:-

੧. **ਬ੍ਰਹਮੁ ਬਿੰਦੈ ਤਿਸ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਤੁ ਰਹੈ, ਏਕ ਸਬਦਿ ਲਿਵ ਲਾਇ ॥**
ਨਵ ਨਿਧੀ ਅਠਾਰਹ ਸਿਧੀ ਪਿਛੈ ਲਗੀਆਂ ਫਿਰਹਿ,
ਜੋ ਹਰਿ ਹਿਰਦੇ ਸਦਾ ਵਸਾਇ ॥.... [ਪੰਨਾ ੬੪੯

੨. **ਹਰਿ ਹਾਰੁ ਕੰਠਿ ਜਿਨੀ ਪਹਿਰਿਆ, ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥**
ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਫਿਰੈ, ਓਨਾ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੬

੩. **ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਉਲਟੀ ਭਈ, ਨਵ ਨਿਧਿ ਖਰਚਿਉ ਖਾਉ ॥**
ਅਠਾਰਹ ਸਿਧੀ ਪਿਛੈ ਲਗੀਆ ਫਿਰਨਿ,
ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਸੈ ਨਿਜ ਥਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੧

ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਕਈ ਵੀਰ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਕਰਾਮਾਤ'

ਕਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਪਰਖ ਦੀ ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ। ਉਹ 'ਕਰਾਮਾਤ' ਕਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਸ ਫ਼ਕੀਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪੀਰ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਡੇਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿਰ ਰੂਪ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਾਹਿਬੇ-ਕਰਾਮਾਤ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਉਹ ਕਰਾਮਾਤ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤੁਠਣ ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਾਮਾਤ (ਸ਼ਕਤੀ) ਨੂੰ ਰਬੀ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਵਰਤਿਆ, ਨਿਜੀ ਪਰਵਾਰ ਜਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ। ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਕਰਾਮਾਤ ਉਹ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਤੇ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ?

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਅਯੋਗ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ, ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਕਲਾ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਸਿਰ ਫੇਰੀਏ:--

ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਸਰਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਲੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੪੨

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕਾਰ ਆਪਣੀ ਸਾਇੰਸ-ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਬੇਸ਼ਕ ਮਾਣ ਕਰਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨੂਰਾਨੀ ਮੁਖੜੇ ਦੀ ਝਾਲ ਝਲਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ:--

ਸਤਿਗੁਰ ਅਗਮ ਅਗਾਧ ਪੁਰਖ, ਕਿਹੜਾ ਝਲੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਝਾਲਾ ॥
[ਵਾਰ ੧-੩੧

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਚਹੁੰਆਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਵਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਰਬੀ-ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪਰਵਾਨ ਹੈ; ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਖਾਉਣੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ-ਅਸੂਲ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਕਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਜੋ ਮਿਲਿਆ, ਸਿਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਟੱਲ ਸਚਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੰਨ-ਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਤੇ ਲਿਟਾਂ ਵਾਲੇ ਰਮਤੇ ਫਕੀਰਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਰਿਧੀ ਸਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੇਟਕਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਰਾਮਾਤ ਨਰਕਾਂ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਤਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ

ਅਨੁਰਾਗੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦਾਤੇ ਪਾਸੋਂ ਸਦਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗੀਏ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਰਿਨਾਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੁਪਤ ਹਨ।

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੧ ॥ ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ, ਆਪੇ ਪੂਰਣੁ ਦੇਇ ॥ ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ, ਇਕਿ ਚੁਲੈ ਰਹਨਿ ਚੜੇ ॥ ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ, ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਨਿ ਖੜੇ ॥ ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ, ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥੧॥ ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਕਰੇ ਆਪਿ, ਜਾਈ ਭਿ ਰਖੈ ਆਪਿ ॥ ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇ ਕੈ, ਦੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ॥ ਕਿਸ ਨੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ, ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥੨॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਨਿਹਾਲੀਂ।

ਫੁਟਕਲ: ਆਮ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ 'ਸਾਜਿਅਨੁ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਾਜੀਅਨ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਮੂਲ ਪਾਠ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਾਂਡੇ=ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਭਾਂਡੇ। ਸਾਜਿਅਨੁ=ਬਣਾਏ ਹਨ। ਪੂਰਣੁ=ਪੂਰਨਤਾ। ਸਮਾਈਐ=ਸਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚੁਲੈ-ਚੁਲ੍ਹਿਆਂ, ਅੰਗੀਠੀਆਂ ਉਤੇ। ਨਿਹਾਲੀ=ਤੁਲਾਈਆਂ। ਪੈ=ਉਤੇ। ਸਵਨਿ=ਸੌਂਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਰੇ=ਸਵਾਰੇਗਾ। ਜਾਈ=ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ, ਟਿਕਾਣੇ ਸਿਰ। ਥਾਪਿ=ਬਣਾ ਕੇ। ਉਥਾਪਿ=ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ।

ਅਰਥ: ਉਸ (ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਆਪ ਹੀ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਏ ਹਨ (ਅਤੇ) ਆਪ ਹੀ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਪੂਰਨਤਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਹੈ)। ਕਈ (ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ) ਦੁੱਧ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ) ਕਈ ਚੁਲ੍ਹਿਆਂ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ (ਮਨੁੱਖ) ਤੁਲਾਈਆਂ ਉਤੇ (ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ) ਸੌਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਕਈ (ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ) ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਉਨ੍ਹਾਂ (ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਸਵਾਰੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ (ਓਹ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ) ਨਜ਼ਰ ਕਰੇਗਾ।੧।

(ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਆਪ ਹੀ (ਧਰਤੀ) ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣੇ ਸਿਰ (ਯੋਗ ਥਾਂ ਤੇ) ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਉਸ) ਵਿਚ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਥਾਪਦਾ ਉਥਾਪਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਕਦੇ ਬਣਾਂਦਾ ਤੇ

ਕਦੇ ਢਾਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ਇਹ (ਤਮਾਸ਼ਾ) ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਹੋਰ ਕਿਸ ਅਗੇ (ਬੇਨਤੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ) ਕਹੀਏ (ਜਦੋਂ ਕਿ) ਸਭ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹੈ।੨।

ਪਉੜੀ ॥ ਵਡੇ ਕੀਆ ਵਡਿਆਈਆ, ਕਿਛੁ ਕਹਣਾ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ਸੋ ਕਰਤਾ ਕਾਦਰ ਕਰੀਮੁ, ਦੇ ਜੀਆ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥ ਸਾਈ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ, ਧੁਰਿ ਛੋਡੀ ਤਿੰਨੈ ਪਾਇ ॥ ਨਾਨਕ, ਏਕੀ ਬਾਹਰੀ, ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥ ਸੋ ਕਰੇ, ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥ ੨੪ ॥ ੧ ॥ ਸੁਧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੀਆਂ। **ਫੁਟਕਲ :** ਸ਼ੁੱਧ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਾਦਰੁ=ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਕਰੀਮੁ=ਬਖਸ਼ਿੰਦ। ਸੰਬਾਹਿ= ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰ=ਕਿਰਤ। ਧੁਰਿ=ਧੁਰ ਤੋਂ। ਛੋਡੀ=ਛੱਡੀ, ਦਿੱਤੀ। ਜਾਇ=ਜਗ੍ਹਾ, ਟਿਕਾਣਾ। ਰਜਾਇ=ਰਜ਼ਾ, ਹੁਕਮ। ਸੁਧੁ=ਸ਼ੁੱਧ, ਠੀਕ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੀਚਾਰ ਪੜ੍ਹੋ ਪੋਥੀ ਪਹਿਲੀ (ਪੰਨਾ ੭੨੫-੨੮)

ਅਰਥ: ਵੱਡੇ (ਸਾਹਿਬ) ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਆਖਣਾ (ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ) ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਲਕ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ (ਰੋਜ਼ੀ) ਰਿਜ਼ਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਜੀਵ ਨੇ) ਓਹੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਧੁਰ ਤੋਂ ਉਸ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਨੇ (ਜੀਵ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ) ਪਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਕ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵ ਲਈ) ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਉਹੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ ਜਿਹੜੀ ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।੨੪।੧।ਸੁਧ।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ, ਆਪੇ ਪੂਰਣ ਦੇਇ ॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ 'ਪੂਰਣੁ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ 'ਵੰਨੀ' ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-ਪੂਰਨਾ; ਭਰਨਾ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਨੀਹਾਂ ਭਰਨ ਵੇਲੇ ਜੋ ਖਪੇ ਜਾਂ ਟੋਏ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਇੱਟਾ ਦੇ ਟੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ ਵੀ ਇਸ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਸੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਹੈ। ਭਾਵ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਭਾਂਡੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹਨ ਅਤੇ (ਉਹ ਆਪ ਹੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ:–

ਸਚੁ ਸਾਹੁ ਹਮਾਰਾ ਤੂੰ ਧਣੀ, ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਵਣਜਾਰਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥
ਸਭ ਭਾਂਡੇ ਤੁਧੈ ਸਾਜਿਆ, ਵਿਚਿ ਵਸਤੁ ਹਰਿ ਥਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪੯

ਸਾਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਦਿਸਦਾ ਪਸਾਰਾ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਵਰਤਾਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਈਸ਼ਵਰੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ, ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ, ਪਉਣ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ 'ਹੁਕਮੀ' ਦੀ ਕਾਰ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਤਨੇ ਜੀਵ, ਜੰਤੂ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹਨ। ਸਭ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ-ਸਤਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਓਹੋ ਹੀ 'ਜਾਗਤ-ਜੋਤਿ' ਹੈ। ਸਾਡਾ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ, ਚਲਣਾ-ਫਿਰਨਾ, ਬੋਲਣਾ-ਚਾਲਣਾ, ਉਠਣਾ-ਬਹਿਣਾ, ਹੱਸਣਾ-ਖੇਡਣਾ, ਰੋਣਾ ਅਤੇ ਸੌਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਅਗੰਮੀ ਜੋਤਿ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜੇ ਅਤੇ ਸੰਵਾਰੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁੱਤਾਂ ਅਨੇਕ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕਰਤਾ-ਪੁਰਖ ਜੀ ਇਕ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵੇਸ ਹਨ।

ਕੋਈ ਕੰਗਾਲ ਹੈ ਕੋਈ ਧੰਨਵਾਨ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਇਕ ਡੰਗ ਖਾਣ ਜੋਗੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪਾਟ-ਪਟੰਬਰ ਅਤੇ ਨਿਵਾਰੀ ਪਲੰਘ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗਲੀ ਹੋਈ ਗੋਦੜੀ ਅਤੇ ਧ੍ਰਿੰਗੀ ਮੰਜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਸੁੰਦਰ ਮਖ਼ਮਲੀ ਵਿਛੋਣੇ ਵਿਛਾ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਸੇਜਾਂ ਉਤੇ ਸੁਤੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਈ ਲਾਗੇ ਖੜੇ ਹੋਏ (ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ) ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੰਜਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਹਨ। ਇਹ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਅਨੰਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲੀਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਹਿਬ 'ਸੈਭੰ' ਹੈ। ਉਹ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਘੜਿਆ ਤੇ ਥਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:–

ਥਾਪਿਆ ਨ ਜਾਇ ਕੀਤਾ ਨ ਹੋਇ॥ ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਸੋਇ ॥[ਜਪੁਜੀ

'ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਜਨੁ' 'ਆਪਿ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਾਦਰ ਤੇ ਕੁਦਰਤਿ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ, ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥
ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ, ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ ॥

ਉਸ ਅਨਾਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ 'ਆਪੁ' ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਨਿਰਗੁਣ ਤੋਂ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਟਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਰਛਿੰਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਲ਼ਖਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦਾਨਿਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਣ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਆਪੋ

ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰੇ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ:–

ਤੁਮਰਾ ਲਖਾ ਨ ਜਾਇ ਪਸਾਰਾ ॥
ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਸਜਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ 'ਆਪਿ' ਪਪੇ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲਾ ਪਦ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਘੱਟ। ਜਿਥੇ 'ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ' ਪਾਠ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਆਪੁ' ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਆਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਆਪੁ' ਪਪਾ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਪਦ ਅਪਣੱਤ, 'ਆਪਾ-ਪਨ', 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਆਪੇ ਆਪਿ' ਵਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜਾ 'ਆਪੁ' ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਹੀ ਝੂਠੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਮਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਗਤ ਸੱਚੇ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਦਾ ਵਾਸ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ 'ਮੈਂ ਮੈਂ' ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 'ਤੂੰ ਤੂੰ' ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ''ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸੁ, ਆਪੇ ਰਾਵਣਹਾਰੁ''। ਉਹ ਸਾਈਂ ਆਪਿ ਹੀ ਵੇਲ ਹੈ, ਆਪਿ ਹੀ ਫੁੱਲ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਭੌਰਾ ਹੈ। ਆਪੇ ਆਪਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸਭ 'ਆਪੇ ਆਪਿ' ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਵਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ ਮਾਲੀ ਵੀ ਆਪਿ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਲੀ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਹਿਤ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਸੰਭਾਲਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:--

ਇਹੁ ਜਗੁ ਵਾੜੀ, ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਾਲੀ॥ ਸਦਾ ਸਮਾਲੇ ਕੋ ਨਾਹੀ ਖਾਲੀ॥
ਜੇਹੀ ਵਾਸਨਾ ਪਾਏ, ਤੇਹੀ ਵਰਤੈ, ਵਾਸੂ ਵਾਸੁ ਜਣਾਵਣਿਆ॥[ਪੰਨਾ ੧੧੮

ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਸ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਕਿਸੇ ਭਾਂਡੇ ਅੰਦਰ ਪਾ ਦੇਣ, ਉਸ ਨੇ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਸੁਗੰਧੀ ਫੈਲਾਉਣੀ ਹੈ। ਕਈ ਜੀਵ ਰੂਪ (ਗੁਰਮੁਖ) ਭਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ) ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ (ਮਨਮੁਖ) ਵਿਚਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਾਮ ਦੀ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਪਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ 'ਆਪੇ ਆਪਿ' ਦੀ ਨਦਰ ਹੈ ਓਹ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਹਜੂਰੀ ਵਿਚ ਖੜੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:–

ਇਕਿ ਖੜੇ ਕਰਹਿ ਤੇਰੀ ਚਾਕਰੀ, ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਹੋਰੁ ਨ ਭਾਇਆ॥
ਹੋਰੁ ਕਾਰ ਵੇਕਾਰ ਹੈ, ਇਕਿ ਸਚੀ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯

ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ, ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥

ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨਦਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਸਾਧਨ ਚੰਗੇ ਹਨ ਆਤਮ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦਾਤੇ ਨਾਲ ਮੇਲਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਦਾਤੇ ਦਾ ਮੇਲ ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ -ਲਹਿਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਜੇ ਦਾਤਾ ਜੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਣ ਦੀ ਇਕ ਕਣੀ ਪਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਸਫਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਧਨ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਪਪੀਹੇ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ਦੇ ਹਨ:-

ਬਬੀਹਾ ਨਾ ਬਿਲਲਾਇ ਨ ਤਰਸਾਇ, ਏਹੁ ਮਨੁ ਖਸਮ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਿ॥
ਨਾਨਕ, ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਤਿਖ ਉਤਰੈ, ਚੜੈ ਚਵਗਲਿ ਵੰਨੁ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੨੮੨

ਗੁਰਮੁਖਿ-ਪਪੀਹਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰੇ, ਸਭ ਥਾਂ ਤੇ ਸਭ ਜੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੇਖੇ, ਗੁਰਮੁਖ-ਪਪੀਹਾ ਇਸ ਸਬਕ ਨੂੰ ਪਕਾਏ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਨ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਮਰਨ ਵੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜੀਵ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ:--

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵੈ ਜਿਸਨੋ ਆਪਿ ਪੀਆਏ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਸਹਜਿ ਲਿਵ ਲਾਏ ॥
ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਸਭ ਆਪੇ,
ਗੁਰਮਤਿ ਨਦਰੀ ਆਵਣਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੯

ਜਿਵੇਂ ਪਪੀਹਾ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਲਈ ਤਰਸਦਾ ਤੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ 'ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੇਹੁ ਜੀਅ ਦਾਨ' ਦੀ ਰਟ ਲਗੀ ਰਹੇ। ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੀਵ ਮੰਗਦਾ ਰਹੇ 'ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੇਹੁ ਜੀਅ ਦਾਨ'।

ਸ੍ਰੀ ਹੇਮਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਪ-ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਬੀਬੀ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ 'ਗੁਰ ਕਰਦਾ ਨਿਤ ਜੀਅ ਦਾਨਾ ਹੇ' ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਲੀਨ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੱਧ ਬੁੱਧ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਚਿੰਤਾ ਤੌਖਲੇ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥੇ ਟੇਕੀਏ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ-ਮੰਡਲ ਅਗੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਿਛਾਈਏ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਖੀਏ:--

ਕਬੀਰ, ਮੁਹਿ ਮਰਨੈ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ, ਮਰਉ ਤ ਹਰਿ ਕੈ ਦੁਆਰਿ॥
ਮਤੁ ਹਰਿ ਪੂਛੈ ਕਉਨੁ ਹੈ, ਪਰਾ ਹਮਾਰੈ ਬਾਰ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੭

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਦਰਿ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਨਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਰਬੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਨਿਰਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਵਿਗਾਸਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ-ਵਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਵਡਿਆਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਆਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ:--

ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਜਾਈ ਕਛੂ ਰੂਪ ਰੇਖੰ ॥
ਕਹਾਂ ਬਾਸੁ ਤਾਂ ਕੋ ਫਿਰੈ ਕਉਨ ਭੇਖੰ ॥
ਕਹਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਕੋ ਕਹਾ ਕੈ ਕਹਾਵੈ ॥
ਕਹਾ ਕੈ ਬਖਾਨੋ ਕਹੈ ਮੋ ਨ ਆਵੈ ॥ [ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ. ੧੦

ਉਹ ਸਭ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਪੇ ਦਾਤਾ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਭੁਗਤਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਾਉਂਦਾ ਹੈ:--

ਜਿਸ ਨੋ ਕਿਰਪਾਲੁ ਹੋਵੈ ਹਰਿ ਆਪੇ, ਤਿਸ ਨੋ ਹੁਕਮੁ ਮਨਾਵੈ ॥
[ਪੰਨਾ ੫੫੦

ਸੋ, ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ 'ਰਜਾਇ' ਤੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੰਨੀਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੰਦਤ ਰਹੀਏ:--

ਸਭੁ ਕਛੁ ਤਿਸ ਦੈ ਵਸਿ, ਦੂਜੀ ਨਾਹਿ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ, ਸੁਖ ਅਨਦ ਭਏ, ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਮੰਨਿ ਰਜਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨੫

ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ-ਮਰਯਾਦਾ

(ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੋਧਾਂ)

੧. ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਉਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਦੋਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਗਾ ਹੋਵੇ- ''ਤਖਤਿ ਬੈਠਾ ਅਰਜਨ ਗੁਰੂ, ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਖਿਵੈ, ਚੰਦੋਆ।।'' ਇਕ ਚੌਰ ਬਰਦਾਰ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤਾਬਿਆ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੨. ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਕੀਰਤਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਪਤੀ ਸੂਰਜ ਟਿੱਕੀ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

੪. ਸੰਪੂਰਨ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਛੰਤਾਂ, ਸਲੋਕਾਂ, ਪਉੜੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਸਹਿਤ ਗਾਇਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

੫. ਇਕ ਦਿਨ ੯ ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ੧੫ ਪਉੜੀਆਂ ਜਾਂ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਮਰਯਾਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ-ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਜਦੋਂ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਆਦਿਲਾ ਅਤੇ ਅੰਤਲਾ ਛੰਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗੀ।

੬. ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਵਾਜੇ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਜਾਂ ਗੁਟਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਪੱਕਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੋਥੀਆਂ ਰਖਣ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੀ ਜੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪ ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੋਵੇ । ਗੁਰਵਾਕ:–

ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ਅਪਨਾ, ਪਾਛੈ ਅਵਰ ਰੀਝਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੮੧

੭. ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਤੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਰਹਿਤ-ਬਹਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਗੱਲ ਵਿਚ (ਹਜੂਰੀਆ) ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਪਨਾਉਣੀ ਠੀਕ ਹੈ।

੮. ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ-ਤਾਲ, ਲੈਅ-ਸੁਰ, ਸੰਗੀਤ-ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੯. ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਵਾਕ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਨੀ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ "ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਢਾਡੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਤੀਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਕਥੋਨੀ ਕੀਰਤਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਡਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਕਥਾ ਵਖਯਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ ਛਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਕਥਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਰਬਾਬੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਏ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਕਥੌਨੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਨਾਤਨ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਘੱਟ ਲੱਭਦੇ ਹਨ, ਕੀਹ ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਕੀਹ ਨਵੇਂ ਸਭ ਇਸੇ ਢੰਗ ਵਿਚ ਪਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਕਈ ਇਕ ਵਿਗੜੇ ਤਿਗੜੇ ਰਬਾਬੀ ਅਰ ਕਈ ਲੁਟੇਰ ਮੁੰਡੇ ਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖ਼ੂਬ ਗੱਫੇ ਖੱਟਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਕਥਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ? ਯਾ ਕੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਯਸ਼ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ? ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਹੀ ਠੁਲੀ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ।

੧੦. ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਰੇਕ ਛੰਤ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਨਹੀਂ।

੧੧. ਛੰਤ ਜਾਂ ਵਾਰ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਾਰ ਦੀ ਬਝਵੀਂ ਲੜੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਉੜੀ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਭਾਵਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਖਰ ਨਾਲ

ਅੱਖਰ ਮੇਲ ਕੇ ਅਖਰੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੧੨. 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੋ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ। ਜੱਥਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਰਸ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵੰਡ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ ਰਹੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇ।

੧੩. ਵਾਰ ਦੇ ਛੰਤਾਂ ਜਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ। ਛੰਤ ਤੇ ਸਲੋਕ 'ਚਲੁ ਸੁ ਚਲ' ਵਾਲੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਸਦਾਚਾਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੇਧਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਲਾਪ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਮੋਇਆ ਜਾਵੇ।

੧੪. ਪਉੜੀ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ, ਪਉੜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਵਾਰ ਦੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਇਸ ਦੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਤੀਜਾ, ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ ਸ਼ਬਦ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਥੁੜ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਚੇਤੰਨ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

੧੫. ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੇ ਭੋਗ ਵੇਲੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ (ਵਿਵਾਹ) 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕੁਰੀਤੀ ਚਲ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ੭ ਵਜੇ ਭੋਗ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

੧੬. ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣੇ ਮਨਮਤਿ ਹੈ। ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਢਾਢੀਆਂ ਅਤੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਧੀਆਂ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਂਝਿਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ

ਸੰਗਤ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੧੭. ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਰੰਭ, ਮੱਧ ਜਾਂ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇਣ ਨਾਲ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟ ਕੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਜਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕਲਿਆਨਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਖ ਵਖ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਰਦਾਸੇ ਕਰਨੇ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਭੋਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਠਣਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਟ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਇਆ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਥੋਂ ਮੁੜ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਮਾਇਆ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੧੮. ਕੀਰਤਨ ਭੇਟਾ ਪਹਿਲੋਂ ਚੁਕਾਉਣੀ ਮਾਇਕ ਵਾਪਾਰ ਹੈ, ਇਹ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,. ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਗੁਣੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ। ਜੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਭੇਟਾ ਚੁਕਾਉਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਾ ਹਟਣ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੱਥਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੁ ਸਮੂਹ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਰੁੱਚੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋਵੇ; ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸੁਰੀਲਾ ਤੇ ਰੱਸ-ਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੧੯. ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਰਾਗੀਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਝਾਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਨ ਲਈ ਜਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਉਤੇ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਨਾਮ ਕੀ ਨਾਮਨਾ' ਵਾਲਾ ਸ਼ੰਕਲਪ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨੦. ਵਾਕ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਪੰਕਤੀ 'ਸੋ ਕਰੇ ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ' ਵੇਲੇ ਹਰੇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਸਤਕ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਝੁਕਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਰਹੁਰੀਤੀ ਹੈ।

੨੧. ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਾਉਣੀ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਰਹੁਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਦਬ ਸਹਿਤ ਕੀਰਤਨ ਕਰਣਾ ਤੇ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ।

੨੨. ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਐਕਟਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਗੋਡੇ ਮੋੜ ਕੇ ਟੇਢੇ ਬੈਠਣਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਚਲਦੇ ਅਖੰਡ ਪਰਵਾਹ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਫੁਰਮਾਇਸ਼ੀ ਚਿੱਟਾਂ ਭੇਜਣੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਹਨ।

੨੩. ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ''ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਮੁ ਸਵਾਰਿ

ਦਰਗਹਿ ਚਲਿਆ'' ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਝਾਕ ਨੇ ਕਈ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਤਿ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਭੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

੨੪. ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਆਮ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਰਦਾਸਿ ਮਗਰੋਂ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ।

ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੋਦੜੀ

ਸਾਰੇ ਰਾਗੀ, ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਧੰਨਤਾਯੋਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਨਿਤ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸ਼ੁੱਭ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ''ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ'' ਦਾ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਰ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ੧੫ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਸੋ, ਕਿਤਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਉਪਰੰਤ ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭਿਆ ਜਾਵੇ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਫਤਿਹ।

ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਆਦੇਸ਼

ਗੁਰ-ਸਭਾ ਵਿਚ ਚਾਉ ਨਾਲ ਬੈਠਿਆਂ ਜੋ ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰੇ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੂਠਾ ਰੱਸ ਓਹੀ ਜਿੰਦਾ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਧੁਰੋਂ ਆਈ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਤਮ-ਰੰਗ ਵਿਚ ਚਲੂਲੀਆਂ ਆਸਾਵੰਤੀ ਰੂਹਾਂ ''ਚਉਥੈ ਪਹਰਿ ਸਬਾਹ ਕੈ ਸੁਰਤਿਆ ਉਪਜੈ ਚਾਉ॥ ਤਿਨਾ ਦਰੀਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ'' (ਪੰਨਾ ੧੪੬) ਦਾ ਨਮੂੰਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਆਲਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਓਹ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਜਨ ਭੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਖੋਜੀ ਤੇ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਅ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ:-

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ, ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ ॥
ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ, ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥[ਪੰ. ੯੮੨

ਇਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਜੀਵਨ-ਸਾਂਝ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ:

ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਿਉ ਲਾਇ ਪਿਆਰੁ ॥
ਐਥੈ ਓਥੈ ਏਹੁ ਅਧਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੩੫

'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ''ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਅਮਿਉ ਰਸੁ, ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਉ'' ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ''ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ'' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜੋ ਸੇਧਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਡਾ ਭਲਾ ਹੈ:-

(੧) ... ਕਰਿ ਪੁੰਨਹੁ ਨੀਚੁ ਸਦਾਈਐ (੨) ਕੂੜਾ ਲਾਲਚੁ ਛਡੀਐ... (੩)... ਨਾਨਕ ਫਿਕੈ ਬੋਲਿਐ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ (੪) ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖੀਐ (੫) ਮੰਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਕੀਚਈ (੬) ਆਪਣ ਹਥੀ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ'' ਅਤੇ 'ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਵਣਾ ਤਿਸੁ ਕਹੀਐ ਸਾਬਾਸ' ਅਤੇ 'ਸੋ ਕਰੇ, ਜਿ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ' ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜੋਗੇ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਭੈ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਣਵੰਤਿਆ ਪਾਛਾਰੁ
ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

੧.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ	
੨.	ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ	
੩.	ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ	
੪.	ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ	ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ
੫.	ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੰਗੂ
੬.	ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ	ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ
੭.	ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ	ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ
੮.	ਰਹਿਤਨਾਮੇ	ਫੁਟਕਲ
੯.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ (ਫਰੀਦਕੋਟ)	
੧੦.	ਪ੍ਰਯਾਇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ	ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਤਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਧੂ
੧੧.	ਤਵਾਰੀਖ ਖ਼ਾਲਸਾ	ਭਾ. ਸੂਰਜ ਸਿੰਘ ਉਪਦੇਸ਼ਕ
੧੨.	ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਧਾਕਰ	ਭਾ. ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ
੧੩.	ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼	" "
੧੪.	ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ	ਗਿ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੫.	ਸ਼ਬਦਾਰਥ	ਗੁਰ ਸੇਵਕ ਸਭਾ
੧੬.	ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ	ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੭.	ਨਿਤਨੇਮ ਸਟੀਕ	ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੮.	ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ	ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ
੧੯.	ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ	ਗਿ. ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
੨੦.	ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ	ਭਾ. ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
੨੧.	ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ	ਭਾ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ
੨੨.	ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆ	ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਕ ੧੯੬੫
੨੩.	ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	ਕ੍ਰਿਤਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭਲਾ

ਨੋਟ : ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਟੀਕ ਵੀ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਹਵਾਲੇ ਲਈ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਣੈ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ

(ਉਚਾਰਨ ਸੇਧਾਂ, ਬਿਸਰਾਮਾਂ ਅਰਥੱਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਸਹਿਤ
ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)
(੧੪ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਸਟੀਕ)

ਪੋਥੀ ਨੰਬਰ	*ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੰਨਾ*	*ਰਾਗ*
1	1 ਤੋਂ 93	ਸਿਰੀ
2	94 ਤੋਂ 150	ਮਾਝ
3	151 ਤੋਂ 261	ਗਉੜੀ
4	262 ਤੋਂ 346	ਗਉੜੀ
5ਵੀਂ	347 ਤੋਂ 435	ਆਸਾ
6ਵੀਂ	435 ਤੋਂ 556	ਆਸਾ, ਗੂਜਰੀ, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ
7ਵੀਂ	557 ਤੋਂ 710	ਵਡਹੰਸੁ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਜੈਤਸਰੀ
8ਵੀਂ	711 ਤੋਂ 858	ਟੋਡੀ, ਬੈਰਾੜੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ ਅਤੇ ਬਿਲਾਵਲੁ
9ਵੀਂ	859 ਤੋਂ 975	ਰਾਗੁ ਗੌਂਡ, ਰਾਮਕਲੀ
10ਵੀਂ	975 ਤੋਂ 1106	ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ ਅਤੇ ਮਾਰੂ
11ਵੀਂ	1107 ਤੋਂ 1196	ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੈਰਉ ਅਤੇ ਬਸੰਤੁ
12ਵੀਂ	1197 ਤੋਂ 1318	ਸਾਰੰਗ, ਮਲ੍ਹਾਰ, ਕਾਨੜਾ
13ਵੀਂ	1319 ਤੋਂ 1377	ਕਲਿਆਨ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਗਾਥਾ, ਫੁਨਹੇ, ਚਉਬੋਲੇ, ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ
14ਵੀਂ	1377 ਤੋਂ 1430	ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ, ਸਵੱਯੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕ੍ਯ ਮ:੫, ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ ਤੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ ਤੱਕ, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਮੁੰਦਾਵਣੀ, ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫, ਰਾਗੁ ਮਾਲਾ

ਗਿ. ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

1) ਜਪੁ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
2) ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਿਤਨੇਮ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
3) ਚੰਡੀ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
4) ਗੁਰਮਤਿ ਬੈਰਾਗ ਦਰਸ਼ਨ
5) ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਦਰਸ਼ਨ
6) ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ?
7) ਗੁਰਮਤਿ ਅਰਦਾਸਿ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ
8) ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਨਿਰਣੈ
9) ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਦਰਪਣ
10) ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ?
11) ਬਾਣੀ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਟੀਕ
12) ਅਨੰਦ ਪਰਮਾਰਥ (ਇਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)
13) ਸੁਖਮਨੀ ਦਰਸ਼ਨ (ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ)
14) ਜੈਤਸਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
15) ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨੁ
16) ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ (ਸਟੀਕ)
17) ਸਮਰਥ ਗੁਰੂ
18) ਵੈਰਾਗ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਸਫਲ ਜੀਵਨ
19) ਨਾਮ ਦਰਸ਼ਨ
20) ਸਟੀਕ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
21) ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਗਾਥਾ ਸਟੀਕ
22) ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ ਪਰੰਪਰਾ ਨਿਰਣੈ
23) ਕੜ੍ਹਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮਰਯਾਦਾ ਨਿਰਣੈ (ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ)
24) ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਰਾਇ ਬਲਵੰਡ ਤਥਾ ਸਤੈ ਡੂਮਿ ਆਖੀ (ਸਟੀਕ)
25) ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਨੱਥਲਪੁਰ ਵਾਲੇ)
26) ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫ ਸਟੀਕ (ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)
27) ਨਵੀਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ (ਸਰਲ ਨੇਮਾਂ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਸੇਧਾਂ ਸਹਿਤ)
28) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਿਲਾਸਫੀ
29) ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਪਣ
30) ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ (ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ?)
31) ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ (ਸਟੀਕ)
32) ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਬਾਕੵ ਮਹਲਾ ੫ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ (ਸਟੀਕ)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

17-ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ, ਸਰਹਿੰਦੀ ਗੇਟ, ਪਟਿਆਲਾ-147001

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ੴ
ਪਟਿਆਲਾ